

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU
VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALUK KAYNAK

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU

GAZİANTEP – HAZİRAN 2017

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE ADLI ESERİN TRANSKİRPİYONU VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Haluk KAYNAK

Tez Savunma Tarihi: 24/05/2017
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye
ANTAKLAYLIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU
Tez Danışmanı

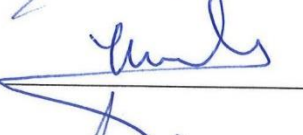
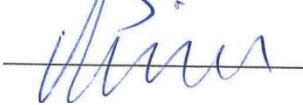
Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nuri YAVUZ

Yrd. Doç. Dr. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ünüvar

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Haluk KAYNAK

24/05/2017

ÖZET

İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

KAYNAK, Haluk
Yüksek Lisans Tezi, Tarih A.B.D.
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU
MAYIS 2017, 240 Sayfa

İnsanoğlunun varolmasıyla beraber hastalıklarda ortaya çıkmıştır. İnsanlar hayatlarını sürdürebilmeleri için hastalıklar ile mücadele etmişlerdir. İnsanlar hastalıkların etkilerini yok etme gücüne sahip olmasalar da bu etkileri en aza indirmeye çalışmışlardır. Doğada varolma mücadelesi gösteren insanoğlu hastalıklara karşı çeşitli yöntemler geliştirmiştir. İlk zamanlarda ilkel nitelikte olan tedavi yöntemleri bilgi ve deneyimlerin artmasıyla birlikte gelişmiş ve olgunlaşmıştır. Hastalık türlerinin artması ve farklı tedavi yöntemlerinin kullanılmasıyla tıp alanında çeşitli dallar ortaya çıkmıştır.

Bilim insanları çeşitli hastalıkları ve tedavi yöntemlerini konu alan önemli eserler ortaya koymuşlardır. Çalışma konumuz olan Miralay Doktor Feyzullah İzmidî'nin iç hastalıkları ve tedavi yöntemlerini konu alan “İlm-i Emrâz-ı Dâhiliyye” adlı eseri de tıp alanındaki nadide eserlerden biridir.

Tez çalışması olarak seçilen bu eserin transkripsiyonu ve değerlendirilmesiyle tıbbi çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmış, ayrıca iç hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yürütecek olanlara rehberlik edeceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler:İnsan, Hastalık, Tıp İlimi, Dâhiliye, Osmanlı Devleti

ABSTRACT**THE EVALUATION OF TRANSCRIPTION OF INTERNAL AFFAIRS İLM-İ
EMRÂZ-I DÂHİLİYYE****KAYNAK, Haluk**

The Thesis of Post Graduate, The Department Of History

Consultant: Asst. Prof. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU

MAY 2017, 240 Pages

Also With the existence of mankind diseases have emerged. People, have struggled with diseases for survival. Even if People, have not to power to Destruction effect of diseases they try to this effects. Humans who survival Existence struggle in nature have developed various method. In the first place these methods were principle but with increased knowledge and experience this treatment methods have developed and ripen. With increased of diseases types and the use of different treatment modalities various branches emerged in medical field.

Scientists writing important works that about various diseases and treatment methods. İlm-i Emraz-ı Dâhiliye that is the subject to Internal diseases and treatment methods is rare work in medical field. This work is a work of Doktor Feyzullah İzmidi. The aim of this work that selected master thesis contribute to medical work also guiding to people who will work on internal diseases.

Key Words: Human, Disease, Medicine, internal medicine.

ÖNSÖZ

Tıbbın insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. Tıp insanoğlunun şifayı aramasıyla başlamış ve gelişmiştir. İnsanoğlunun sağlıklı bir şekilde hayatını idame ettirmesinde hiç şüphesiz tıbbın çok büyük rolü vardır. Osmanlı Devleti'ndeki tıp ve tıp alanındaki çalışmaları konu alan birçok eser kaleme alınmıştır. Miralay Doktor Feyzullah İzmidî'nin eseri İlm-i Emrâz-ı Dahiliyye de bu eserlerden birisidir.

Miralay Feyzullah İzmidî'nin İlm-i Emrâz-ı Dahiliyye (İç hastalıklarıyla ilgili) eserini tez konusu olarak belirlememizdeki amaç henüz eserin Latin harfleriyle transkripsiyonunun yapılmamış olması ve üzerinde çalışılmaması büyük bir etkidir. Osmanlı Devleti'ndeki tıbbi hayat ile ilgili yapılmış ve yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak nitelikte bir kitaptır. Eserin son dönemde yazılmış olması da işimizi kolaylaştırmıştır. Ancak Eserde geçen bazı kelime ve kavramların müracaat edilen sözlüklerde olmaması işimizi biraz zorlaştırmıştır.

Yazar İlm-i Emrâz-ı Dahiliyye'yi Fransız yazar Doktor Josef Şeram adlı kişinin Fransızca eserinden tercüme ederek kaleme aldığını belirtmekte ve bu da bizde sağlıklı ve güvenilir bilgiler verebileceği kanısını uyandırmıştır. Yazar, eserin son bölümünde; eserin kapsamına alınmayan bazı hastalıkların olduğunu isimlerini vererek belirtmiştir.

Yüksek Lisans tezi olarak seçilen İlm-i Emrâz-ı Dâhiliyye adlı eserin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Miralay Doktor Feyzullah İzmidî'nin Hayatı, Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde tıbbın gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde eserin transkripsiyonu, materyal- yöntem ve değerlendirilmesi verilmiştir.

Çalışmamda emeği geçen benden desteklerini esirgemeyen Tez Danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. R. Yaşar BÜYÜKOĞLU'na, Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR'a, Doç. Dr. İsmail KIVRIM'a, Araştırma Görevlisi Mustafa ASLAN ve Araştırma Görevlisi Selim OSRAK hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma sürecinde yanımda olan, desteğini esirgemeyen değerli arkadaşım Muhammed İktbal MÜMİNOĞLU'na, Melahat ARIKAN'a, diğer arkadaşlarıma ve gerek maddi gerekse manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Gaziantep 2017
Haluk KAYNAK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	İ
ABSTRACT	İİ
ÖNSÖZ.....	İİİ
İÇİNDEKİLER	V
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
SEMBOLLER VE KISALTMALAR.....	IX
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
DOKTOR MİRALAY FEYZULLAH İZMİDÎ'NİN HAYATI VE DÜNYADA TIP BİLİMİ VE GELİŞİMİ.....	4
1.1. DOKTOR MİRALAY FEYZULLAH İZMİDÎ'NİN HAYATI	4
1.2. DÜNYADA TIP BİLİMİ VE GELİŞİMİ	5
1.2.1. ÇİN	5
1.2.2. HİNDİSTAN.....	6
1.2.3. YUNANİSTAN	6
1.2.3.1. MİTOLOJİK DÖNEM.....	6
1.2.3.2. FİLOZOF – HEKİMLER DÖNEMİ	7
1.2.3.3. BİLİMSEL DÖNEM	7
1.2.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE TIP BİLİMİ VE GELİŞİMİ	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
MATERYAL VE YÖNTEM, İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE'NİN TRANSKRİPSİYONU.....	10
2.1. TRANSKRİPSİYONDA UYGULANAN YÖNTEM	10
2.2. BULGULAR VE TARTIŞMA.	10
2.3. İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU	12
2.3.1. TİFOS BATNÎ.....	15

2.3.2. TİFOS TEFCİRİ	56
2.3.3. TİFOS RÂCİ'	60
2.3.4. KIZIL HASTALIK	68
2.3.5. HASBA	82
2.3.6. VEREDİYE	89
2.3.7. CEDRÎ	90
2.3.8. CEDRÎ-İ KÂZİB	103
2.3.9. HAMRE	104
2.3.10. DİFTERİYA	111
2.3.11. DİZANTERİ	122
2.3.12. KOLERA	128
2.3.13. TA'UN	139
2.3.14. HUMMÂ-YI ASFER	152
2.3.15. DÂÎ'L-IRK CAVRESİ	156
2.3.16. EMRÂZ-I MARAZGÎYE	157
2.3.17. İLTİHÂB-I SAHAYÂ-YI DİMAĞI-İ ŞEVKİ-İ MÜSTEVLİ	169
2.3.18. EMRÂZ-I AFNİYE VE TAKYİHÂT-I DEMVİYE	177
2.3.19. DÂ'İL-KELB	185
2.3.20. RE'ÂM	188
2.3.21. CEMRE	191
2.3.22. TRİKİNOS	197
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	205
SONUÇ	212
KAYNAKÇA	213
SÖZLÜK	214
EKLER	228
ÖZGEÇMİŞ	240

ŞEKİLLER LİSTESİ

	SayfaNo
Şekil 1. Hamâ-yı Tifoidin bâsilleri (Kamil ve Papis).....	16
Şekil 2: Himâ-yı Tifosdan vefât iden bir adamın ‘akd-i masârifâtının mukatı’ı [*].....	16
Şekil 3: Himâ-yı tifoside mübtela olarak Londra’da Himalayalar Hastanesine kabul olunan 5911 hastanın (...?...) ve her sene tevafuk iden aded ve fiyatı.....	20
Şekil 4 ve 5) Hîmâ-yı Tifoide tabsinin halini irâe iden işbu ili şekil nûmûne olub Paris’de iken tarifden resmedilmiştir.	23
Şekil 6: Tifos batnîde mûnhâni-i humma gösterir nûmunedir. Nekât ile gösterilen hatlar serin bayırları müte’akib harâretin sükût-i imâ ve işaretleri genin i’tâsı zamanını ve müte’akîben tenzil harâreti irâe ider.	26
Şekil 7: Onuncu günü mevt ile hitam bulan bir himâ-yı tifoide mezkûrede aded-i içtima’a ve menkûrda mûnbasitdir. Fakat gayr-ı müteferrih bir halde görülürler.	29
(Mor şîr ve neden me’hûz).....	29
Şekil 8: Bir batnîn temiz kile mûnhasıl tenkib. (Morşizon).....	30
Şekil 9: 10 yaşında ve himâ-yı tifoide ibtilâsının on sekizinci günü vefât iden bir kızın dukâfında iğne deliği genişliğinde husûle gelen bir tesbit (Morşizon).....	32
Şekil 10: Peritonun bir haşkerisinin kısmen sükûtunda müteşekkil bir tenf nsıf-ı helâl (Morşizon)....	33
(Şekil 11) – On yedinci günü mevt ile nihâyet bulan bir humâ-yı tifoide dukakın bir kıt’ası olub haşkerişâtın kısmen ayrılmış olduğunu irâe ider. Fi’il marazı ‘aded-i müteferrededen ziyâde ‘aded-i müctemi’ada daha müterakki olub ‘aded-i masarifete ziyadesiyle büyümülerdir. (Morşizon).....	35
Şekil 12: Tifos râci’ada mûnhani-i harâreti gösterir nûmunedir.	63
Şekil 13: Demde bulunan humma-yı râci’a sepireller.....	65
Şekil 14: Tabi’î bir humma-yı kırmızıyyenin mahni-i hararetini i’râe ider bir nûmunedir.	71
Şekil 15: Kırmızıyyeden vefât iden bir çocuğun mesenk gaşâ-yı muhâtisinde vaki’ bir kırhanın ka’idesinin müfetti’idir.....	73
Şekil 16: Hasbede ya’ni hummâ-yı gösterir nûmunedir.	84
Şekil 17: Cedri-i Hakîkiyyede Mücenni-i Hummâ-yı Nûmûne.....	95
Şekil 18: Deruninde bakterileri havî gaşâ-yı kâzib parçası (kalın).....	113
Şekil 19: Dizanteiyadan vefât iden bir şahsın gaşâ-yı muhatî-i ma’aisinin mukta’î olub nesv-i ma’a derûnunda ev’iyyeden harice çıkmış birçok kerivât beyza ve aralarında uzun ve refil pastiller görülür (Kaln).....	125
Şekil 20: Koleraya mübtelâ bir marızın dukakında bulunan cevâlih-i muhâtiyye ve bir gül şeklinde basilleri, derûnlarında bir çok sağır ve müstakîm basilleri hâvi üç ‘aded cesimât-ı lenfâiyye (Kaln) 132	132

Şekil 21: 700 def'a büyütülmüş Koleradan vefât itmiş bir şahsın dukakındaki mayı' derûnunda ve bir gül şeklinde ve muhtelif dulda olarak görülen basillerdir. (Kaln).....	132
Şekil 22: İnsanda hummâ-yı münkatı'a esnâsında demek hâli kerivât-ı demviye sirillum öbür Mayri (Gluten).....	159
Şekil 23: Hummâ-yı Müttekatta'a-i Yevmiye.....	162
Şekil 24: Hummâ-yı Müttekatta'a-i Yevmiye.....	162
Şekil 25: Efvenet-i demden vefât ide bir şahsın ukde-i lefâyesinin mukattı'ı.....	179
Şekil 26: Harâret-i adidede ve bir vâsıt-ı sâlib (helâm) üzerinde üretilmiş cemre-i selime basilleri olub turula şeklinde 45 def'a büyütülmüşdür (kaln).....	192
Şekil 27: Kah nâm zâta göre "650" def'a büyütülmüş cemre basilleri. A. Bir hind hınzırının deminden alınmış. B. Bir farenin tahâlinden alınarak halat-ı mâ'i derûnunda üç sa'at sun'i olarak örtülmüşdür.	193
Şekil 28: Kah nâm zâta göre cemre basilleri – A. Bir farenin tahâlinden alınub 24 sa'at halet-i mâ'ide üretebilmiş ve derûnu'l-yafta tesbih-vâri dizilmiş sporlar (650 def'a büyütülmüş). B. Sporların intâsı (650). C. Kezâlik sporların intâsı olub 1650 def'a büyütülmüşdür.	193
Şekil 29: Gayetle büyütülmüş ve münferid bir hazime azliye-i ibtidâ'îye olub gılâf-ı 'azîle derûnunda iki küçük tirişini hâvidir.	198
Şekil 30: Teşrişin [*].	199
Şekil 31: Menkis trişinleri hâvi, 40 def'a büyütülmüş 'azâla parçası (Hallop)	203
Şekil 32: Tabi'i büyüklükde ve mütekkelles trişinleri hâvi hazme-i 'azliye (Hallom).....	203

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

B	: Baskı
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
GTT	: Genel Türk Tarihi
OA	: Osmanlı Ansiklopedisi
TA	: Türkler Ansiklopedisi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
H	: Hicri
M	: Miladi
Md	: Madde
s	: Sayfa
Syf	: Eserdeki Sayfa Sayısı
S	: Sayı
Yay	: Yayın
Vb	: Ve Benzeri
(...?...)	: Okunamayan Kelimeler

GİRİŞ

Prof. Dr. Ali Haydar Bayat'ın "Tıp Tarihi" adlı eserinin önsözünde şöyle geçer: "yeryüzünde vücut acısının koparttığı ilk çığlık hekim çağırın ilk ses olmuştur; ancak bu sese ne zaman cevap verildiğini bilememekteyiz" cümlesinden anlaşılacağı gibi, tarihin eski mesleklerinden biri olan tıp, binlerce yıldır dünyanın çeşitli bölgelerinde ve vakitlerinde, birbirinden farklı yollarla geliştirilerek toplumun ihtiyaçlarına ve gerekliliklerine cevap verme gayreti içinde "tıp" her zaman olmuştur.¹ Hastalık amilleri, insanın ortaya çıkışından önce de vardı. Günümüze ulaşan fosiller, hastalıkların milyonlarca yıl değişmediğini gösterir. Tıbbın ne zaman başladığı sorusuna cevap vermek zordur. Tıp, insanlığın şifayı araması ve doğal içgüdüsünden doğmuştur. Tıp, insanın yarasını deşmesiyle ve hasta organını sarmasıyla başlamıştır. Hayvanlar, milyonlarca yıl içgüdüleriyle hayatta kalmış, nesillerini devam ettirmiş ve hastalıklarını tedavi etmişlerdir. İnsanlar zamanla yararlı ve zararlı bitkilerin doğada yaşayan hayvanlar tarafından ayırt edilebildiğine dikkat edip hasta hayvanların hangi bitkileri tükettiğini gözlemlemiş ve bunları kendi hastalıklarının tedavisinde kullanmaya başlamışlardır.

İnsanoğlu doğadaki yararlı ve zararlı bitkileri ayırma sürecinde faydanın yanında çok da zarar görmüştür. İlk insanlar hem kendi hekimleri hemde eczacıları olmuşlar, yaralarını tedavi ederken bitki liflerini, ağaç yapraklarını kullanmışlar, vücutlarında bulunan kırık – çıkıklarını ağaç dalları ve çamuru kullanarak tedavi etmişler, ağrıyan yerlerine güneşte ısıttıkları taşları koyarak ağrılarını gidermeye çalışmışlardır². Tıp önemli ölçüde din adamlarının etkisi altında gelişme göstermiştir. Mezopotamya, Mısır gibi önemli uygarlıkların merkezlerinde din genel olarak tıp alanındaki çalışmaları şekillendirmiştir. Mezopotamya'da hastalıklar, insana verilen bir günah işleme cezası olarak algılanırdı. Eski Mısır'da tıp Mezopotamya'ya göre daha ileri

---

¹ BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Geliştirilmiş 2. Baskı, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul, 2010, s. 12.

² BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 32, 33.

bir durumda bulunuyordu. Eski Mısırlı hekimler solunum ve kan dolaşımı hakkında bilgi sahibiydiler. Eski Mısır toplumu inanışına göre hastalığa sebep olan değişik faktörler bulunurdu. Bu faktörler; dini, sihir – metafizik, doğal etkenler şeklinde sıralanabilir. Hastalıkların tanısı değişik şekillerde yapılan usullere göre konulurdu. Eski Mısır’da tedavinin amacı vücudu zararlı maddelerden temizlemektir³.

Eski Hint’te hastalık nedenlerinin başında metafizik sebepler geliyordu. Bu inanca göre, hastalık hastada bulunan ve hastaya tesir eden şeytanlardan oluşuyordu. Yine Mezopotamya ve Mısır toplumlarındaki gibi Hint tıbbında da tanrıların öfkesinin hastalık sebepleri arasında olduğu inancı vardı. Eski Çin’de hastalık sebebi olarak mevsimler, rüzgârlar, pnöma-hava vb. dış ve dini sebepler kabul edilirdi. Çinli hekimler bitkilerden yapılan ilaçlar konusunda orijinal bilgilere sahiptiler. Eski İsrail tıbbı hakkında “Tevrat”ta önemli bilgiler bulunmaktadır. Eski İsrail toplumu tıp alanında Mezopotamya’nın etkisi altında kalmıştır. İsrail tıbbında da ruh – animist bir özellik mevcuttu⁴.

Eski İran tıbbı hakkında bilgi veren önemli kaynak “Zend Avesta”dır. İran tıbbı da Mezopotamya etkisi altında kalmıştır. Eski İran’da tedavi yöntemleri, ruhi tedavi yöntemleri ve bitkilerden elde edilen maddelere dayanıyordu. Eski Yunan tıbbı da dinsel bir nitelik taşır. Yunan tıbbında su, güneş tedavileri, fiziki tedavi usulleri sağlıklı tedaviler ve gıda rejimleri uygulanırdı. Hipokrat döneminde Yunan tıbbı bilimsel bir nitelik kazandı.

Roma tıbbı, devlet yönetimine, hukuka, askerlik gibi devlet kurumlarına daha çok önem verildiği için gelişmemiştir. Başlangıçta Roma tıbbına Etrüsklerin etkisi oldu. M.Ö. III. yüzyılda Roma’daki Etrüsk tıbbı etkisini kaybetti ve Roma, eski Yunan tıbbının etkisine girdi. Bizans tıbbında önemli gelişmeler olmamış, bazı hekimlerin bireysel çalışmaları etkili olmuştur. Bizans’ın ilk devirlerinde romatizma, veba, cüzzam, akıl ve göz hastalıkları mevcuttu. Bu dönemdeki inanışa göre veba tanrının bir cezalandırması idi⁵.

Orta Çağ’da tıp anlayışı Batıda ve İslam dünyasında değişiklik gösterir. İslam tıbbında pozitif düşünce mevcut iken, Batı’da skolastik bir tıp uygulaması hâkimdi. Batı’daki manastır tıbbı denen, sadece teorik kalıplar içinde kalan tıp anlayışı, Rönesans’a kadar devam etmiştir. Rönesans, sadece modern tıbbın ve bilimin beşiği

³ DEMİRHAN ERDEMİR, Ayşegül, *Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri*, Uludağ Üniversitesi basımevi 1994, s. 16, 20, 24.

⁴DEMİRHAN ERDEMİR, *Tıp Tarihi*, s. 30, 31, 34.

⁵ DEMİRHAN ERDEMİR, *Tıp Tarihi*, s. 50.

olmadı. Bu zamanda sağlıklı olmayan koşulların bulunduğu, hastalıkların dünya geneline yayıldığı, hurafelerin ve büyülerin ortadan kalktığı bir dönem oldu. XVII. yüzyılda botanik ve anatomide yeni hareketler, klinik çalışmalarında deneyler ve gözlemler, fizyolojideki ilerlemeler gerçekleşti. Hastalıkları inceleme, hastalıkları tanımlama çalışmaları XVIII. yüzyılda da devam etti. Bu yüzyılda kimya çağı başladı ve böylece kimya ve eczacılık daha da ilerledi. Tıp, XIX. yüzyılda bilimsel açıdan ilerledi. Bu yüzyıldaki en önemli nokta doğal bilimlerin uygulanması ve sistematik olarak ilerlemeleri idi⁶.

Osmanlı hekimliği XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Klasik İslam tıbbına bağlı bir seyir izledi. Osmanlıların hüküm sürdüğü zamanda dünya bilim merkezi Doğu'dan Batı'ya kaymıştı. XVI. yüzyılda Batı tıbbının somut etkileri görülmekle birlikte büyük değişim XIX. yüzyılda gerçekleşti.

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki diğer alanlarda meydana gelen gelişmelerle birlikte, bilim ve teknik alanındaki gelişmelerin de takipçisi olmuş ve bu gelişmelerden yararlanmak için gerekli atılımları gerçekleştirmiştir⁷.

---

⁶ DEMİRHAN ERDEMİR, *Tıp Tarihi*, s. 77.

⁷ SARI, Nil, "Osmanlı Tıbbı", *İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türk Diyanet vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 101.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOKTOR MİRALAY FEYZULLAH İZMİDİ’NİN HAYATI VE DÜNYADA TIP BİLİMİ VE GELİŞİMİ

1. 1. DOKTOR MİRALAY FEYZULLAH İZMİDİ’NİN HAYATI

Dedesinin ismini almış olan Feyzullah İzmidî 1842 (1261) yılında İzmit’te doğmuştur. İzmit’in Alaca Mescit Mahallesinde doğan İzmidî’nin babası Yeniçeri Ağası Feyzullah Ağa’nın oğlu Çıkrıkçı Hasan Usta’dır. İlk ve orta öğretimini İzmit’te bitirdikten sonra lise eğitimini İstanbul – Şehzadebaşı’nda tamamlamıştır. 1860 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye’ye girmiş ve birincilikle 1871’de mezun olmuştur. Çok çalışkan ve ahlaklı bir öğrencilik hayatı geçiren İzmidî, hükümet tarafından yurt dışına gönderileceklerin belirlendiği sınavı birincilikle kazanmış ve Paris’e gönderilmiştir. Paris’te tıp eğitimi aldıktan sonra klinik muallimliğine başlamıştır. Paris’ten döndükten sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye’de iç hastalıkları dersleri vermeye başlamıştır. İzmir ve Adapazarı gibi yerlerde çıkan salgın hastalıklarla mücadele için görevlendirilmiş ve bu görevlerdeki başarılarından dolayı 16 kez ödüllendirilmiştir⁸.

Ülkenin çeşitli yerlerindeki salgın hastalıklarla uğraşan İzmidî, hayatının geri kalan kısmında da salgın hastalıklarla mücadele dersleri vermiş, birçok tıbbiyeli öğrenci yetiştirmiştir. Feyzullah İzmidî’nin *Usul-i Teşhis-i Marazi, İlm-i Emraz-ı Dahiliye* (2 cilt), *Maraz-ı Mergazi (Sıtma)* adlı eserleri özellikle tıp alanında ön sıralarda gösterilen önemli eserlerdendir.

1910 tarihinde yaşının ilerlemesi dolayısıyla emekliliğini isteyen Feyzullah İzmidî, 24 Ekim 1923 Çarşamba günü İstanbul – Şehzade başında üremi hastalığından dolayı vefat etmiştir. Naaşı Üsküdar’daki Karacaahmet Mezarlığı’ndaki aynı isimli türbenin yanına defnedilmiştir⁹.

⁸ ERSOY, Nermin, “İzmitli Bir Tıbbiye Hocası Doktor Feyzullah İzmidî (1845 İzmit – 1923 İstanbul)”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. III., Kocaeli 2015, s. 1469, 1471.

⁹ ERSOY, İzmitli Bir Tıbbiye Hocası, s. 1474, 1476.

1.2. DÜNYADA TIP BİLİMİ VE GELİŞİMİ

1.2.1. Çin

Çin tıbbı, kaynağını biri olumlu (yang) biri olumsuz (ying) iki temel ilkedен alıyordu. “Yin” ilkesi dişiliği, karanlığı soğuğu ve edilgenliği, “Yang” ise erkekliği, ışığı, sıcaklığı ve etkenliği simgeliyordu. Doğanın beş temel maddesi (toprak, ateş, su, metal ve odun), insan bedeninde beş organ (kalp, akciğer, karaciğer, dalak ve böbrekler), damarlarda dolaşan beş rüzgâr vardı. Birbirine zıt Yin ve Yang ilkeleri, beş temel unsur arasındaki uyumu korumak suretiyle maddi dünyanın işlev görmesini güvence altına alıyordu.

Çin tıbbında; nabız atışına, ecza kullanımına, masaj ve akupunktur yöntemlerine ehemmiyet verilmiştir. Çin tıbbına göre beslenme mevsimlere uygun şekilde olmak zorundaydı. Yin-Yang kuramının beş temel unsuru (ateş, toprak, metal, su, odun) ile beş tedavi yöntemi uygulanıyordu. Ruhun şifaya kavuşması, vücudun beslenmesi, ilaç tedavisi, akupunktur ve deri üzerinde bitki yakma (Moksa Tedavisi), yaşamın beş dönemi (doğum, çocukluk, ergenlik, olgunluk, ölüm), beş duyu organı (göz, kulak, burun, ağız, dil), bedensel beş yapı sistemi (sinir sistemi, kan damarları, kaslar, kemikler, tüyler), (Kalp, akciğer, karaciğer, dalak, böbrek), (mide safra kesesi, idrar torbası, ince bağırsak, kalın bağırsak) arasında bağlaşımlar bulunuyordu¹⁰.

Çin halk kültüründe tıbbın kurucusu olarak gösterilen üç imparator hekim vardır: Yin-Yana Teorisi’ni ortaya atan Yi-Kinq adlı eserin yazarı Fu-tisi (MÖ. 2953); tıbbi bitkileri anlatan Pen-Tsao adlı eserin yazarı Shen-Nurq (MÖ. 2838), Klasik Çin tıp prensipleriyle ilgili Nei-Kinq adlı eserin yazarı Huang-Ti (MÖ. 2689).

Geleneksel Çin tıbbında, yalnız sorun yaratan vücut sistemi veya organ değil, kişinin bütün varlığı ele alınır, teşhis yöntemleri, hastanın dikkatlice gözden geçirilmesi, nabzın hassas bir şekilde ölçülmesi ve dil muayenesi şeklinde bir yöntem uygulanırdı. Batı tıbbi analitik, hastalıkları katı bir determinizme bağlı sebep – sonuç ilişkisi içinde ele alır ve insanı ayırma tabi tutarken; Çin tıbbı ise insanı bir bütün olarak görürdü. Batı tıbbi vücudun iyi tanınmasına ve hastalık sürecindeki değişime çok önem verirken, Çin tıbbi vücut fonksiyonları üzerinde durur.

Çin tıbbi genelde çok tutucu ve dogmatik olduğu için başlangıçta elde edilen bilgilerin ilerletilmesine ihtiyaç duyulmamış, bu bilgiler günümüze kadar değişime

¹⁰ TEZ, Zeki, *Tıbbın Gizemli Tarihi*, 2. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul, 2010, s. 27, 31.

uğramadan ulaşmıştır. Çin medeniyetinin modern tıbbı katkıları, nabız muayenesi, akupunktur ve bazı tıbbi bitkilerdir¹¹.

1.2.2. Hindistan

Hint tıbbı, başlangıçta Hint felsefesi ve kozmolojisiyle iç içe gelişmiştir. Hint felsefesine göre, evrendeki canlı – cansız her şey, su (apa), toprak (piriviti), hava (vayu), ateş (agni) ve boşluk (akaşa) olmak üzere beş temel elementten (mahabuta) oluşmaktadır. Bu beş element hayatın temel taşlarıdır. Hint tıbbı iki dönem geçirmiştir: MÖ. 800'lere kadar süren dini bilgilerin ağırlıkta olduğu Vedik dönem; MÖ. 800 – MS. 1000 arasında Coraka ve Susruta gibi büyük tabiplerin ve eserlerinin hâkim olduğu Brahmanlık dönemi. Vedik dönem tıbbi bilgileri Hint toplumunun Kutsal metinleri olan ve dört kitaptan oluşan Veda'ların (Riq –veda, Sama-veda, Ayur-veda, Athar-veda) birinci ve ikinci kitaplarından sağlanır. Brahmanlık döneminde tıp alanında büyük değişiklikler olmuş, Coraka, Susruta, Mankah ve Vaqbhata gibi büyük hekimlerin derledikleri tıbbi eserler Hint tıbbının bilimsel bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Hint tıbbı özellikle cerrahi alanda gelişme kaydetmiştir. Klasik tıp kitaplarında, çeşitli ameliyatlar ve cerrahi aletler hakkında bilgiler mevcuttur. Dünyada halk sağlığı temellerinin ilk Hindistan'da atıldığı söylenebilir. Hint tıbbı, Mezopotamya, Yunan ve İslam medeniyeti tıbbı yoluyla zamanımız tıbbını etkilemiştir¹².

1.2.3. Yunanistan

Antik Yunanistan'daki ilk tıp bilgileri, MÖ. IX. yüzyılda Homeros'un İliada ve Odysseia isimli eserlerinde geçmektedir. MÖ. V. yüzyılda Hippokrates ile başlayan ve Akdeniz çevresinde asırlarca etkisini sürdüren Yunan tıbbı üç başlık altında ele alınabilir; Mitolojik dönem, Filizof Hekimler dönemi, Hipokratik anlayışın hâkim olduğu bilimsel dönem¹³.

1.2.3.1. Mitolojik dönem

Antik Yunan'da din gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıydı. Tanrıların çoğunun şifa verme gücünün olduğuna inanılıyordu. Aphrodite, Artemis ve Hera'ya doğum, Eileithyia'ya ebelik tanrıçası olarak tapılıyordu. En büyük hekim tanrı Asklepios idi. Asklepios, şöhretinin yayılmasıyla mitolojik bir kimliğe bürünerek Apollo'nun oğlu ve hekimlerin tanrısı olarak kabul edilmiştir. Asklepios adına,

¹¹ BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 88, 91, 92.

¹² BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 92, 93, 94, 97, 99.

¹³ BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 102.

Asklepieion denilen ve sayıları üç yüzü aşkın sunak ve tapınaklar kurulmuştu. Altmış üçü hastane – tapınak özelliğine sahipti. Aslepieionların en bilinenleri Epidauros (Mora Yarımadası), Trikkos (Teselya), Rodos, Knidos (Datea), Cos (İstanköy), İzmir, Milet ve Bergamadakiler idi. Asklepieionlar, tıbbın gelişmesinde önemli rolü olan kurumlardan idi. Dinsel gizemlere bürünmüş bir surette gibi görünse de buralarda gerçekleşen tedaviler pek de mucizeye dayanmıyordu. Antik çağdaki sınırlı tıp bilgisine rağmen önemli tedaviler yapılmış, yüzlerce yıllık çalışmalarla yeni ilaçlar ve tedavi yolları keşfedilmiş, yenilikler teşvik edilmiştir. Asklepios inancı, bölgede Hristiyanlığın kabul edilmesiyle varlığını Hristiyan inancı içerisinde sürdürmüştür. Antik Yunan eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesiyle birlikte, Asklepios, İslam dünyasında tanınmış Tıp Tanrısı yerine, kabiliyetli bir hekim olarak görülmüş, tıbbi deneyerek bulan ilk hekim olarak kabul edilmiştir¹⁴.

1.2.3.2. Filozof – Hekimler dönemi

Filozof – Hekimler VI – V. yüzyıllarda yaşamışlardır. Filozof – Hekimler, serbest ve sistemli düşünceyle dünyayı ve insanı anlamaya; doğüstü olaylara körü körüne inanmak yerine olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini araştırmaya, tıbbi olayları tabiat felsefesiyle açıklayarak, tıbbi bilgileri teorilerden elde etmeye çalışmışlardır. Filozof – Hekimlerin büyük bir kısmı teorisyen olmakla birlikte, bazıları da deneysel çalışmalar yapmıştır.

Bu dönemin önemli hekimleri arasında; Demokedes, Epikharmos, Empedokles, Alkmaion yer alır¹⁵.

1.2.3.3. Bilimsel dönem

Yunan tıbbında, tıbbi bakış açıları farklı olan iki önemli okul vardı; bunlar Kos Tıp Okulu ve Knidos Tıp Okulu'ydu. Kos Tıp Okulu, hekimin yaratıcılığının doğuştan gelen bir özellik, bir sanat kabiliyeti olduğunu ve mesleğin usta – çırak ilişkisi içerisinde öğrenebileceğini savunmuş, Knidos Tıp Okulu ise kişiye özgü olan, durumlar değil, benzerlikler ve ortak özellikler esas alınarak ortaya atılan teorilerle hekim yetiştirmiş ve hasta tedavi etme görevini üstlenmişti.

Kos Tıp Okulunun büyük üstadı Hippokratès'in kişiliği ve düşünceleri tıbbi hâkim olduğu için Knidos Tıp Okulu bir süre sonra etkisini yitirdi. MÖ. V. yüzyılda tıp felsefeden ayrılarak ayrı bir bilim haline gelmiş, felsefi kurgularla uyuşma

¹⁴ BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 103, 105, 108.

¹⁵ BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 109.

güçlüğünden kurtulup, rasyonel adımlar atmaya başlamıştır. Bilimsel tıp dönemi Hippokrates ile başlamıştır.

Hippokrates, tıbbi geleneksel dini – sihir tedavi yöntemlerinden ve hurafelerden kurtarmaya çalışmış, akli, deneyi temel alan bir tıp anlayışını ortaya çıkarmıştır. Mısır, Kos ve Knidos tıp okullarının deneysel birikimlerini sistemleştirip, tümevarıma dayanan tıp anlayışını geliştirmiştir. Hippokrates'ten sonra çeşitli tıp ekolleri ortaya çıkmış ancak etkileri uzun süreli olmamıştır¹⁶.

1.2.4. Osmanlı Devleti'nde Tıp Bilimi ve Gelişimi

Osmanlı hekimleri, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Klasik İslam tıbbına bağlı kalmışlardır¹⁷. Aynı zamanda Osmanlı tıbbı Selçuklu tıp anlayışının devamı niteliğindedir. Anadolu'da Selçuklular zamanında inşa edilen tıbbi kurumlar Osmanlı Devleti zamanında da fonksiyonlarını devam ettirdi¹⁸. Osmanlı tıp alanında İbni Sina'nın *El-Kanun Fi't-Tıp*, Ebü'l-Kâsım ez-Zehrâvî'nin *Kitâbü't-Tazrif*, Ebû Bekir er-Râzî'nin *El-Hâvî Fi't-Tıb* gibi tıba dair temel eserler okutuldu. Aynı zamanda bu eserlerden Türkçe'ye alıntılar ve çeviriler yapıldı. Osmanlı hekimlerinin başlıca başvuru kaynağı *El-Kanun Fi't-Tıp* idi. Osmanlı hekimleri aynı zamanda antik dönemin önde gelen isimlerinden Hippokrates, Gelen (Câlnûs), Dioskorides gibi kişilerin eserlerinden çeviriler ve alıntılar üzerinde açıklamalar yaparak tartışmalar yürüttü. Sabuncuoğlu Şerafettin, Sinoplu Mü'min b. Mukbil gibi hekimler, çeviri, şerh ve telif eserlerin içine kendi tecrübelerini de ilave ettiler. Osmanlı kuruluş döneminde âlimler tecrübe ve bilgilerini geliştirmek için önde gelen ilim merkezlerinden Dımaşk, Bağdat, Kahire, Semerkant, Buhara vs. şehirlere gittiler. Mısır ve İran'dan İstanbul'a gelen hekimlerin yanında hükümdarların daveti üzerine Osmanlı sarayına gelen hekimler de vardı¹⁹.

Osmanlı topraklarında XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa tıbbının yayılmasında özellikle Orta Doğu'da misyonerler, tüccarlar, seyyahlar ve konsolosluk hekimleri etkili olmuştur. Batı'da ortaya çıkan ve Osmanlı hekimlerinin tedavide etkisiz kaldıkları Avrupa kaynaklı hastalıkların tedavisinde de Batı'lı hekimlerin tavsiyeleri uygulanmıştır. Böylece Osmanlı hekimlerinin eserlerinde Avrupa kaynaklı hastalıkların tarifleri ve ilaçları yer almaya başlamıştır. Örneğin; Davud el-Antâkî'nin *Teşkiret: Üli'l-elbâb ve'l-câmî'i'l-acebi'l-ucâb* adlı eseri, Frengi gibi

¹⁶ BAYAT, *Tıp Tarihi*, s. 111, 112, 118.

¹⁷ SARI, "Osmanlı Tıbbı", s. 95

¹⁸ SAY, Yağmur, "Türk Tıp Kurumları", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 11, YTY, Ankara, 2002, s. 321

¹⁹ SARI, "Osmanlı Tıbbı", s. 95.

Avrupa kaynaklı bazı salgın hastalıkların tarif ve ilaçlarını anlatır. Bu yönü ile eser Klasik İslam tıp bilgileriyle Avrupa tıbbının bir arada bulunduğu eserlerin ilk örneklerinden birini oluşturur. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı’da tıp konusunda Avrupa ile temasları çoğu İtalyan Üniversitelerinde eğitim almış olan Osmanlı tebasından gayrimüslim hekimler tarafından devam ettirilmiştir. Procelsus ve takipçilerinin XVI. yüzyılda ortaya koydukları ve Osmanlı tıp dünyasında “*Tıbb-ı Cedîd, Tıbb-ı Kimyâî*” isimleri altında gelişen yeni tıp doktrini XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı tıp literatüründe görülmeye başlamıştır²⁰. Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü dönemde dünya bilim merkezi Doğu’dan Batı’ya kaymıştı. Avrupa tıbbının somut etkileri, XVIII. yüzyılda görülmekle birlikte Osmanlı tıbbında büyük değişim XIX. yüzyılda kendini gösterdi.

Klasik dönemde halka sağlık hizmeti veren vakıf kurumları olan dârüşşifâların yapımı XVIII. yüzyıldan sonra sürdürülemedi. Depremler ve yangınlar yüzünden harap olmaları yanında zengin gelir kaynaklarının XIX. yüzyılda kaybedilen topraklarda kalması veya başka kişi ve kurumlara devredilmesi gibi sebeplerle bu kurumların gereken onarımları yapılamadı ve kuruluş amacına uygun olarak işletilemez duruma geldi. Diğer tarafta tıp alanındaki yenilikler karşısında yetersiz kalmaya başlayan, yeni tıbbın gereklerini karşılayamayan yapılarıyla darüşşifâlar kuruluş dönemindeki işlevlerini kaybetti. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çağın tıp uygulamalarına ve görev dağılımına uygun şekilde planlanan gureba hastaneleri, yüzyılın ikinci yarısında da belediye hastaneleri açılmaya başlandı. Ayrıca bu dönemde Avrupalılaştırmanın etkisiyle ilk sivil sağlık kuruluşları da açıldı. Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi, isminde hastane kelimesi geçen ilk kurum olma özelliğine sahiptir²¹.

Osmanlı tıp kurumlarının modern bir görünüm kazanmasında Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleri öncü rol oynamıştır. Cumhuriyetten sonra çok daha modern bir görünüm kazanacak olan kurumların temeli atılmış, modern tıp öğrenimine geçiş bu yüzyılda olmuştur. XV. yüzyılın başından 1923 yılına kadar Osmanlı tıp kurumları sağlam kalan Osmanlı kurumları arasında yer almıştır²².

²⁰ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, AYDÜZ, Salim, “Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi”, *Genel Türk Tarihi*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 14, 15.

²¹ SARI, “Osmanlı Tıbbı”, s. 101, 103.

²² UZEL, İlter, “Osmanlı Türk Tıbbı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1998, s. 489.

İKİNCİ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM, İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU

2.1. TRANSKRİPSİYONDA UYGULANAN YÖNTEM

Çalışma konusu olan İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye, 250 sayfa olup bazı bölümleri değerlendirmeye alınmıştır. İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye, Hicri 1305, Miladi 1888 yılında kaleme alınmıştır. İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye’de genel olarak hastalıklar, hastalıkların sebebi ve hastalıkların tedavi yöntemlerine yer verilmiştir.

İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye’nin yazı türü matbudur. Bunun yanında çalışma sırasında belgelerin mikrofilme çekimlerinin güzel ve belgelerin bozulmamış olması çalışma şartlarını kolaylaştırmıştır. İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye’de yer alan hastalıklar, eserdeki sırası temel alınarak olduğu gibi verilmiştir.

İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye’de yer alan hastalıkları daha sonra yapılacak olan çalışmalara kolaylık sağlaması amacıyla eserdeki veriliş sırasına uygun olarak verdik.

Çalışmadan gereği gibi faydalanılmasını sağlamak amacıyla kelimeler günümüz okunuşuna uygun şekilde transkript edilmiştir. Mesela “ittigi” kelimesi “ettiği” olarak “içün” kelimesi “için” olarak yazılmıştır. Bununla birlikte bazı kelimelerin anlamını bozmamak için kelimeler olduğu gibi transkript edilmiştir. Böylece Osmanlıca sözlükten faydalanılması kolaylaştırılmıştır. Okunamayan kelimeler ise (...?...) parantez içinde üç nokta soru işareti üç nokta olarak gösterilmiştir.

2.2. BULGULAR VE TARTIŞMA.

Sorunsal / Konunun Tanımı: Osmanlı tıp dünyasının önemli isimlerinden olan Miralay Doktor Feyzullah İzmidi (Feyzi Paşa)’nin İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye (İç hastalıklarıyla ilgili) isimli eserinin transkripsiyon ve değerlendirilmesi tezimizin konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Çalıştığımız konu vesilesiyle günümüze kadar yapılmış olan çalışmalara ilave bilgilerin eklenmesi yahut “iç hastalıklarıyla” ilgili bilgilerin sorgulanması ve eserin bilim çevrelerine tanıtılması başlıca amaçlarımızdır.

Araştırmanın Önemi: Yapılan çalışmalar araştırmacıya bir şeyler kattığı gibi sonradan araştırma yapacak olanlara çalışmalarını sırasında yol gösterici bir görev üstlenmektedir. Osmanlı Devleti zamanında kaleme alınmış olan eserlerin okuyucu ve araştırmacılara kazandırılması, geçmişe ışık tutmak gibidir. Sadece tıp tarihiyle ilgili değil, eserin yazıldığı dönemin de kavranabilmesi açısından da literatüre girecek önemli bir başvuru kaynağıdır.

Sınırlılıklar: Tez çalışmamız Miralay Doktor Feyzullah İzmidî'nin Hicri 1305, Miladi 1888 yılında kaleme aldığı eserle sınırlı kalmıştır. Bir başka sınırlılık ise bu eserin üzerinden çok zaman geçmiş olmasıdır. Bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini test edebileceğimiz yöntem yok değildir. Eseri, tercüme edildiği Fransızca aslı ile karşılaştırma ve tenkit yaparak ortak bir sonuca ulaşmak mümkündür.

2.3. İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYE ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Syf 1

‘İlm-i Emrâz-ı Dâhiliyye

Cild-i Evvel

Mü’ellifi

Leipzig Dârü’l-Fünûnı Serirbât Nâzırı ve Mu’allimi Doktor Adolf Strompel

Almancadan Fransızcaya Mütercimi

Doktor Josef Şeram

Fransızcadan Türkçeye Mütercimi

Cem’iyyet-i Tıbbiye-i ‘Osmâniyye A’zâsından Mekteb-i Tıbbiyye-i ‘Askeriyye-i Şahânedede Emrâzı Dahiliyye

Ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyye-i Şahânedede Serirbât Dâhiliye Mu’allimi Üçüncü Rütbe Mecidî

Nişân-ı Zişânını ve Sanayi’ Madalyasını Hâmil

Doktor Miralay Feyzullah İzmidî

Cem’iyyet-i Tıbbiyye-i ‘Osmâniyyenin tasdik ve Ma’arif Nezâret-î Celilesinin ruhsatı hâizdir.

Dersa’âdet

(Mahmud Beg) Matba’ası – Bâb-ı ‘Â civârında Ebu’s-su’ud caddesinde numro 76

1305

Syf 2

İFÂDE-İ MERÂM

Asr-ı ma’ârif-hisar cenâb-ı hilafetpenâhide nûbînû intişar itmekte bulunan envâr-ı ‘ulûm ve ma’ârif ile tenvir ‘uyûn-ı iftihar eylemekde olduğumuz şu zamân-ı müsâ’adet-i iktirânda her ferdin beza’ası nisbetinde bir eserin hız ârâ-yı şühûd olması husûsına bezl ve sa’î fariza-i zimmeti bulunduğu cümle ‘indinde müstağni-i ‘arz ve beyândır.

İşte şu kazîyye-i mu'tenâ-behâya imtisâlen bu kemiza'a dahi ve sa'im mikdârı bir eser vücuda getirmeğe sarf-ı mukadderet iderek mukaddemâ (Rakl) nâm mü'ellifin (Teşhis-i marazî) kitâbının tercüme ve neşrine muvaffak olmuş idim. San'ad işlerimin kitâb-ı mezkûru kemâl derece havâhişle telakki itmeleri bu farizayı cidden taz'if ve şûk ve gayretimi tezyid eylemiş olduğundan bu kere dahi Almanya mihre-i mu'allimeyn ve etbâ-yı meşhûresinden (Adolf Strompel)in elsene-i muhtelifeye mütercim ve iki sene zarfında nesih matbu'ası kâmilan ayâd-i tedâvüle geçmiş bulunan (Emrâz-ı Dâhiliyye) ismindeki eserinin tercüme ve neşrine teşebbüs

Syf 3

eyledim. İşbu eserin mâhiyet ve kıymetini ne derecede tavsif e takdire sa'i itsem yine Almancadan Fransızcaya tercüme iden (Josef Şeram)ın eser-i mezkûrun evsafına dâir serd ve tahrir eylediği makâle-i müfidesi derecesinde hâmerân medh ve senâ olamayacağından mütercim mûmâ-ileyhin makalesini 'aynen derç ile iktifâ ider ve bu vesile ile de dâima ve redd-i zebânım olan du'â-yı füzûni-i 'ömr ve 'afiyet ve tezâyid-şayân ve şevket-i hazret-i şehinşâhiyi bi't-tekrar kesb fahr û mesâr eylerim.

Ve minellahü'l-tevfik
Doktor Miralay
Feyzullah İzmidi

Syf 4

Almancadan Fransızcaya Tercüme iden Josef Şeram Nâm Zâtın Dibâcesi

Yigirmi seneden beri sülûk-i tabâbetde bulunan ve mücerred Paris mehtebinin efkâr ve mütâla'âtı ve kitablarıyle ikmâl-i tahsil kemalât iden Belçika ve Fransa etbâsı 1864 tarihinde nimayrin emrâz-ı dâhiliyye kitabının ne derecelerde bir hüsn-i tevcih ile telakkî ve kabul edilmiş olduğunu tahtir itmekteler. Edebiyat-ı tıbbîyye-i nefise hû sekârânı (Tevbineğ) serirbât mu'allimi Nimâyerin eserindeki selâset ve keşfiyât-ı sahiha ve tertib-i mâhirâneyi takdir ve tahsin itmişler ve eser-i mezkûr o vakitden i'tibâren nûr-sidegân etbânın iktisâb ma'lûmatları husûsunda hakîkî ve samimi bir te'sir hâsıl eylemiş idi. Lâkîn Nimayer işbu timsâli fûnûn-ı marazîyyeye karşı meydân-ı intişâra rekz itmekle beraber kendü kitâbının büsbütün kendi semere-i sa'imi olmadığına sûret-i nâzegâne i'tirâf ve bir müddet ma'ine zarfında ver hû Moller, Kaliniz, Lodoyig, Donder ve Romberg, Kararih, Tevâivbe, nâm-ı zâtların lâba'd farz eyledikleri mahsûl mesâ'irlerini bu kitabla mekâtib-i tıbbîye geçlerinin derece-i iktidar ve kabiliyetlerine tevfik maksadına hizmet eylediğini dibâcesinde

irâe eylemiştir. İşte o vakitden beri fen, fütûhât-ı ‘adide ve mühimme sâyesinde Almanya’da tevsi’ idüb teşrih-i marazî ve muhabbet-i emrâz-ı ‘umûmiyyeye dâir keşfiyât-ı cedide meydân-ı şüyûdda rûmenâ olduğu gibi harde-nevislik san’atı helâl eniscede gûzarân iden ahvâl-i dakikaya vukuf vesâlini husûle getirmiş.

Syf 5

Tahlil-i kimyevi âfettede olan uzuvların esrâr ve mezâyâsına vâsıl olmakda en ileriye gitmiş, cerâim-i zevi’l-hayât mesleği şayân-ı hayret netâic husûle getirdiği gibi mübâhisi’l-kefrîk dâhi çend seneden beri emrâz-ı asabîyyeye şumulü bulunan ve alân-ı keşf edilememiş olan mevâd hakkında ma’lûmât-ı mutezâyîye ve mühimme hâsıl eylemiştir. Nimayirin – kendi eseri olan kitâbının tertib ve te’lifî husûsunda iştirâk etdirdiği mihre-i mu’allimine fenk-i şu’bât muhtelifesine mensûb müdekîkin ve mütehasşısından mürekkeb bir cem’iyyet-i ilmiye dâhi inzimâm etmiştir ki cem’iyyet-i mezkûre efrâd-ı meyânında (Konhayim, İbret, Libermayester, Vonderlih, Ebi, Kalbis, Zengir, Erb, Koh, Küsmül, Mayenret, Tomas, Von Zimesen, Labden, Roznetal, Nuntakil) ve bunlar gibi müzâkerât ve kararları bir takım neşriyât ve âsar-ı mufassala ile şehir-i teş’ar olmuş diğer zevâtı beyânile iktifâ eyleriz. Binâen-aleyh yigirmi seneden beri yetiştirilmiş olan izhâr-ı mütâla’âtın bir deste-i nâm suretinde cem’ idilmesi ihtiyâcı yeniden hiss olunmağa başlamış ve buna ihtiyac gençliğiyle berâber meşhûr lakabıyla tesmih edilmiş bulunan Layezîğ dârü’l-fünûnı serirbât nâzırı mu’allim Mösyö (Adolk Strompel) tarafından bi’l-iltizâm bertaraf edilmiştir. Vakta ki mu’allim müşarü’n-ileyhin emrâz-ı dâhiliyye kitâbının birinci cildi geçen sene Martında sahanemâ-yı şühûd oldu. Kitâb-ı mezkûrun hâvi olduğu ma’lûmât-ı vâsi’ayı ve ifâdatındaki fesahat ve intizâm bi’l-müşâhede münderiç bulunan mütâla’ât-ı cedideden ve cem ve bahsidilân mevâdın müvecciz ve sühûletbahş bulunmasından dolayı ol-kadar hayretde kaldık ki eser-i mezkûru tercüme etmek ve neşri müsa’adesini mü’ellifden istihsâl eylemek arzusundan bir türlü kendimizi alamadık. Bu müsâ’ade bizim sûret-i nazgânede yazmış olduğumuz bir mektubla istihsâl edilmiş olduğundan bizim için uzun ve müşkül bir sa’i müceb olmuş bulunan bu işin semeresini bugünkü günde Fransa ve Belçika hey’et-i etbâsına ‘arz itmeğe cesâret eyledik. Alman ta’birât ve ifâdatını mümkün olduğu mertebede vazh bir sûretde iş’are ve münderecâtına bir şey’i ilâve itmeksizin

Syf 6

veya hafz eylemeksizin işbu Almanca eserin ‘adetâ hakîkî bir resim fotoğrafisini çıkarmağa sa’i ve gayret eyledik. Bundan fazla mü’ellif ancak tecrübe ile musaddık

bulunan ma'lûmata 'atıf nazâr-ı dikkat ve ihtimâm ile fenk hâl-i hazırda ki asâr-ı terakkisini bir sûret-i mükemmele ve mücmelde ibrâz itmek için farziyata müstenid olan muhusât-ı bertaraf eylemiştir. Sarf-ı 'amili olan kısımlarına gelince mü'ellif-i kitâb buâtı saha-i vesi'asında altı seneden ziyâde bir müddetde birbiri ardınca Vonderlih – Vanper – nâm zaatların taht-ı nezâretlerinde olarak görmüş ve bu yolda sûret-i mükemmelede iktisâb fazl ve kemâl eylemiştir.

Her ne kadar Flamandıyalı bir tabib olduğumu ve bu vesileyle iki büyük Alman mektebi hududunda bulunduğum cihetle mezkûr mektebler arasında ancak bir vasita-i te'atî olabilmekte isem de oldukça ifâ-yı hüsn-i hizmet idici bir mütercim-i sadık olmak şerefiyle bi'l-iktifa işbu tercümemi kemâl-i etmâinan Belçika ve Fransa etbâsına ve cem'iyet-i mu'allimeyne ve Dârü'l-Fünûn nûr-sidegânına 'arz eylerim.

Fi 8 Haziran sene 1888

Syf 7

Emrâz-ı İntaniye-i Hadde

2.3.1. Tifos Batnî

Syf 8

Birinci Fasıl

Tifos Batnî

Typhus Abdeminal

[Tifos Dukakı. Tifos mA2ai. Şebe Tifo]

Esbâb-ı Maraz – Hâl-i hazırda hükümfermâ bulunan bir takım fikirlere bakılınca vücudun resm-i marazı ve müte'azu vasıtasıyla intânını Tifos batnının sebebi makâmında kabul itmeliyiz. Gerçi bu sa'atde semm-i mezkûre kesb vukûf-ı tâm idemedikse de yakın vakitlerde (Kalbis) (Ebret) (Feriyledan) nâm zevât tarafından tifosun bede-i ve şiddetinin mertebe-i kasvaya vüsûli esnâsında terk-i hayât etmil olan marazânın güşâ-i muhâtî-i ma'â-i 'aded-i masarikaya ve tahalleride şeyzümist fâzilesinden bâsil şeklinde (Çomakvâri Bakteri) bir takım fütur bulunmuş (Şekil 1 ve 2) ve fütur-ı mezkûre her ihtimale göre tifosun fütur-ı husuiyyesi 'ad ve ic'tibar edilmiştir. Ma'mafih dem-i zevâ'l-hayatda fütur-ı mebhûne bir sûret-i sahihada olmak üzere âlân-ı keşf dilememiştir.

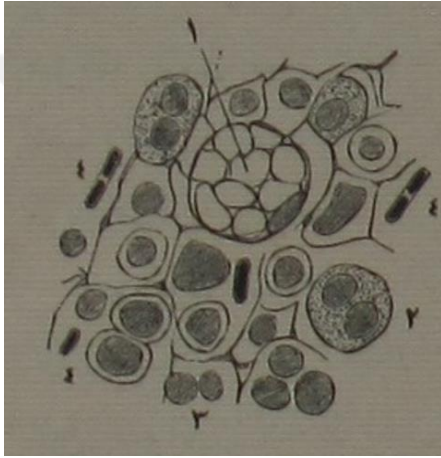
Terâb, tifosun şeyzümisârının inşasına en münâsib mahâl olmak üzere

Şekil 1. Hamâ-yı Tifoidin bâsilleri (Kamil ve Papis)

Syf 9

kabul ve ma'in bir zaman esnâsında fütur tifosunun şayân-ı ehemmiyet ve fa'i'lâne bir sûretde tekessürünü teshil iderek tifoszedelerin tezâyid ve tecmi'ine ve “emrâz-ı müstevelliye-i tifos” tesmih olunan ahvâl-i marazîyyenin husûline sebebiyet viren şerâit bil hassa toprakda taharri edilmelidir.

Şekil 2: Himâ-yı Tifosdan vefât iden bir adamın 'akd-i masârîfâtının mukatı'ı [*]

1. Gerbevât hamrâ ile memlû ve 'aş'arı
2. Hâcire-i Lenfâiyye
3. Nevâh
4. Pasiller

(Von Bohel) (Petanhofer) nâm zâtlar Münih şehrinde tahtü'l-arz mevcud bulunan meyâh münteşere sathının bir kısmı terakkisi zamanında tifosa dâir vukû'âtın nâdir olarak vuku'ına geldiğini ve sath-ı meyyâhın hadd-i vâsîtiden tenezzülü takdirinde vuku'atın kesretle runma olduğunu delil olarak arâî eylemişler ve Berlin'de tifosun kesretle lede'l-mütâla'a keyfiyet-i mezkûre (Verhasu) tarafından dâhi tasdik kılınmış idi. Ktah-ı 'arzdân 'ale'd-devâm su'ûd iden gazzat-turâb bir dereceye kadar futûr tifosiyyeyi nakl ve müstakil havadan başka meskenlerin havası derûnuna dahi münteşir kıldığı gibi cerâim tifosiyyeyi cihâz-ı tenkîsiyye bi'l-idhâl müteverris intân olabilir.

Birçok mü'ellifin intânın sur-sâirede vuku-ı muhtemel bulunduğu kuvvetle mısırâne bir sûrette beyân-ı efkârla ekser emrâz mütevelliyeye-i tifosiyyenin intişârı husûsunda içilecek suların pek büyük dahi ve te'siri olduğunu bi'l-hassa iş'ar eylemişlerdir. İşbu emrâz-ı mütevelliyede maraz ancak sekinesi aynı sudan isti'mâl iden hânelerde sürtünme olub ve bu misillü vuku'atda açılan suyun ya hâlâ çukurlarının yâhud civârlarında bulunan suları cezb

[*] Mikroblara dâir eşkâl “Kaln” nâm İngiliz tabibinin Fransızcaya tercüme idilen “Mikroblar ve Emrâz” unvânlı kitabından me'hûzdur.

Syf 10

Ve mes iden kuyuların irtişâhiyle telvis edilmiş olduğu ekseriya müşâhede edilmektedir. Ma'mâfih husus-ı mezkûreye kesb-i vukûf için su da piş-i mütâla'adan dûr tutulmamalıdır ki bu halde marazı tevellid edebilen sebab-i suyun bekayâyı mevâd 'uzviyye ve her nevi' mahsulât tahliye ile melût bir hâl ahz itmesi olmayub belki tifosun cerâim mahsûsâsının su ile ihtilâtı müvellid maraz bulunmaktadır.

Bu son senelerde İngiltere'de efkâr-ı 'umûmiyye husus-ı âtiyye üzerine celb edilmiş ya'ni intişâr-ı maraz haneleriçün muktezi bulunan südü aynı hayvandan tedârik iden ahaliye münhasır bulunuyor denilmiş ise de südü kablar sebebine yahud derûnuna 'ilâve olunan su vâsıtasıyle telviinden başka bizzat südlü ineklerin herhangi bir hastalığı neticesi olarak müteğayyir ve melûs olması bugüne kadar lâyıkıyla nazar-ı dikkati celb idememiştir.

El-hasıl İsviçre'de Kaloten epidemisi hengâmında birçok emrâz hasta tanelerin lahvının eklinden sonra zuhura gelmiş ve emrâz-ı mezkûre a'râz-ı seririyye ve delâil-i teşrihiyye-i maraziyyelerine bakılarak (Hoganin) tarafından tifos batnî gibi i'tibar edilmemiştir.

Tifosun hâsse-i sâriyyesi ya'ni şahısdan şahsa bilâ vâsıta intikâli ba'zı müellifin tarafından iltizam edilmiş olduğu ma'lûm ise de ekser mü'ellifi bu husûsda ancak mütehaddü'l – efkâr değildirler. Ma'hezâ mezkûreye sâir suretle gâile ve çamaşırlarını tathit iden veya eşyâ-yı mezkûreye sâir suretle el süren eşhâsın ekseriya düçâr oldukları görülmektedir.

Tifos cerimelerinin kemâl-i sûretle tekessür ve intikali şerâitinin te'sirât-ı mevsimiyyeye tabi' bulunduğu müsellemler olub bugüne kadar yapılan istatistiklere bakılınca emrâz-ı istilâiyye-i tifosiyyenin ekserisi Ağustostan teşrin-i sâniye kadar mümted olan bir mevsime tesadüf ve halbû ki kânun-i evvelden ilkbahara kadar

tifosa dâir vuku'atın 'adedi şâyân-ı ehemmiyet bir sûretde tenzi ve tenakus itmektedir.

Syf 11

'Ale'l-münterne-i sâirenin ekserisinde olduğu gibi tifosda da intânın kuvveden fi'ile çıkması yalnız şahsın ahvâl-i hariciyesine mü'e'allik olmayub belki kabiliyet-i şahsîyyenin dahi bu hususa şümûlü olduğu derkâr ise de kabiliyet-i mezkûrenin tes'sir-i hakîkîsi üzerine şimdiye kadar ma'lûmât-ı cüz'iyeye bile dest-res olunmamıştır. Binâen aleyh en şedid mecâmi' tifosiyyede sâika-i intân gayr-ı kabil i'tirâz bir sûretde ta'mimi eylediği halde birçok eşhas ni'met-i mu'afiyetle bekâm olurlar.

İstilâ-yı maraz hususunda mevcûd olan isti'dad ve kabiliyet üzerine seng icrâ eylediği te'sir şübheden âri olup ekseriya tifos genç ve kavi ve 15 ile 30 senelerinde bulunan eşhâsın bir hastalığı ad olunur. Gerçi 60 – 70 senelerinde bulunan eşhâsın bir hastalığı tesadûf olunur ise de müterakkî birisinde maraz ender olarak müşâhede olunmaktadır. Tifosa karşı küçük çocuklarda mevcudiyeti ekseriya iddi'a olunmakta bulunan mu'afiyet teşhis-i marazda vuku'a gelmiş bir hatadan neş'et etmektedir. Bir yaşından aşağı çocukların bile müstesna olarak tifosa giriftar oldukları görülmekte olmasına mebni genç yaşında tifosa dâir vuku'at ender 'ad edilmemelidir. Cinsin marazın kesreti üzerine hususi bir te'sir icra eylediği zannolunmaktadır. İnfî'alât-ı nefsâniyye, teberrüd, emr-i ma'ieştin tebdilât-ı 'azimeye mazhariyeti tifosa karşı mevcûd olan isti'dadı tezyid idebildiği gibi diğer cihetden meselâ hâlet-i hâmil, hâlet-i nefâsiyye ve evvelce mevcûd diğer emrâz (Tedrin, emraz kaliye vesâire) misillü tifosa mukabil ba'zı mertebe mu'afiyet hâsıl ider. Zannolunan birçok haller dahi nakl ve irâd edilmiştir. İşbu rivayâtın ekserisi bir tecrübe-i vasi'a ve müdekkâneye nisbet ve tatbik edildikleri halde gayetle meşkûk görülmektedirler. Bununla beraber birinci def'a maraz-ı mezkûre mübtelâ olduktan sonra, her ne kadar sûret-i kat'iyede olamaz ise de pek çok halâtda artık tifosun bir sûlet-i lâhika ve müte'ehhiresine karşı mu'afiyet-i kemâle istihsâl idileceği musaddık gibi görünmektedir.

Syf 12

[Himâ-yı tifoiiyyede ibtilâ husûsunda sinek pek ziyâde te'siri olduğu görülmekte ve maraz-ı mezkûre başlıcası reşd ve şebâbet hengâmında tesadûf edilmektedir. Londra'da kâin "Himalayalar Hastahanesine" 10 sene zarfında kabul edilmiş bulunan 1772 tifoszedesin vasîti 21 ile 25 beyinde i'tibâr edilmiş idi.

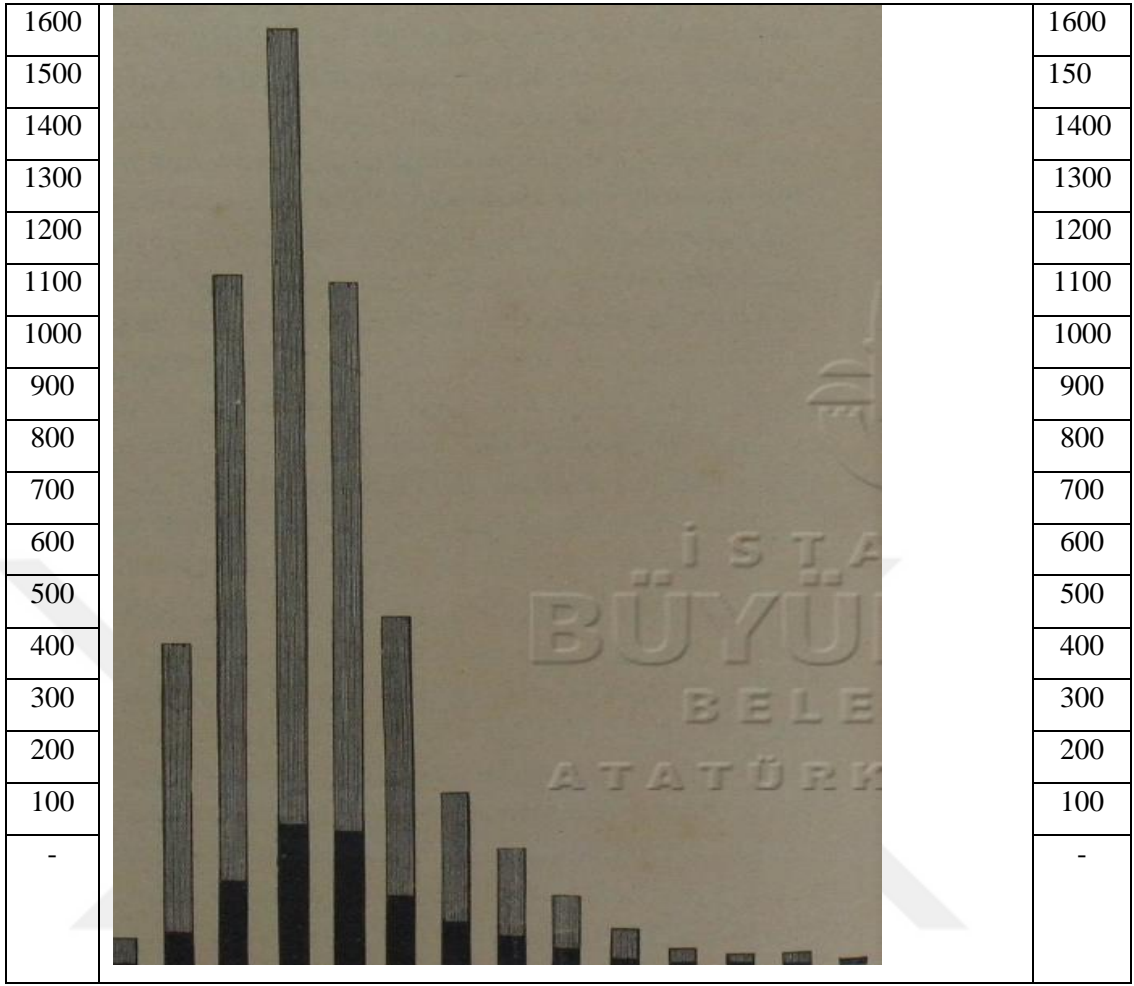
Levha-i atiyye 23 sene zarfında (ya'ni 1848'den 1870 senesine) kadar hastahane-i mezkûr kabul olunan 5811 tifolunun (...?...?) irâe ider (Şekil 3).

İşbu levhaya nazar olundukda vuku'atdan hemen nıfısının (100 de 46055) 15 ile 25 yaşlarında bulunan eşhasda ve rebi'inden ziyâdecesinin ise (100 – 28058) 15 yaşından aşağı bulunanlarda zuhura gelmiş olduğu rü'iyet olunur [.]

İsnân	Aded-i vuku'atı			Hayatın her devrinde (100) tesbitle 'aded vasıtı
	Erkek	Kadın	Yekün	
5 yaşından aşağı	24	24	58	00,98
5 yaşından 9 yaşına kadar	331	227	558	09,44
10 “ 14 “ “	629	545	1174	18,16
15 “ 19 “ “	744	844	1588	26,86
20 “ 24 “ “	545	619	1164	19,69
25 “ 29 “ “	697	303	0600	10,15
30 “ 34 “ “	156	141	0297	05,36
35 “ 39 “ “	096	105	0201	03,40
40 “ 44 “ “	064	060	0124	02,09
45 “ 49 “ “	027	037	0064	01,07
50 “ 54 “ “	013	023	0036	00,60
55 “ 59 “ “	012	008	0020	00,33
60 “ 64 “ “	012	008	0020	00,33
65 “ 69 “ “	003	002	0005	00,08
70 “ 74 “ “	“	“	“	“
75 “ 79 “ “	002	“	0002	00,03
İsnân gayr-ı ma'ine	046	031	0077	01,30
Vuku'at meşkûkeyi dâhil hesap etmeyerek yekûn	2955	2956	5911	99,88

[.] Morşizon -- Hemay Tifoid, 1878'de İngilizceden mütercim.

Şyf 13

5 yaşından 10 yaşına

5 yaşından aşağı

10 " 15 "

15 " 20 "

20 " 25 "

25 " 30 "

30 " 35 "

35 " 40 "

40 " 45 "

45 " 50 "

50 " 55 "

55 " 60 "

6 " 65 "

65 ve daha aşağı

Şekil 3: Himâ-yı tifoside mübtela olarak Londra'da Himalayalar Hastanesine kabul olunan 5911 hastanın (...?...) ve her sene tevafuk iden aded ve fiyatı

Syf 14

Seyr-i ‘umûmi-i maraz – Sem Tifosu ile intânın vuku’ı zammından i’tibâren i’râz-ı marazıyye sahanümâ-yı şühûd oluncaya kadar bir hayli zamanın güzerân eylemekde olduğu ticâreb-i ‘adide ile müsbetdir. Tifosa mahsus olan müddet tefrih, diğer çok emrâz-ı münteneye muhalif olarak sûret-i ma’inede bir imtidada mâlik olmayub ale’l-vasıt ikiden üç haftaya kaar mümted olur ise de müddet-i mezkûr ba’zen daha kısa ve ba’zı kere de hakikaten daha uzun olur. Bu müddet zarfında mirzâ kendilerini tamamen hâl-i sıhhatte kıyas yahud aksine olarak ba’zı hafif rahatsızlıklar hissederler ki işbu rahatsızlıklar eşhasın kabiliyet-i te’siriyelerinin derecesine göre az çok dikkatlerini ikâz eder.

İşbu i’râz-ı mütekaddeme hubût-ı ‘umûmi, çalışmağa ‘adem-i iktidâr, iştahsızlık, hafif baş ağrıları evca’ mufasseleye vesâireden ibâret olub ekseriya çend gün imtidâd iderse de ekser halâtta da hastagân birkaç haftadan beri kendilerinde taksib maraza dâir ba’zı haller hissetmekde idüklerini bi’l-ahere i’tirâf iderler.

‘Alâmet-i mukaddemenin maraz-ı hakîkîyye tahvili ekseriya ol-kadar gayr-ı kabil his bir sûretde vuku’ bulur ki hastalığın birinci günü için bir tarih-i mu’in tahsis ve o tarihi mübdâi hesâb ad idenin her vecihle harac-ı dâire-i imkân bulunur. Zuhûrat-ı humûye-i ibtidâiyye ya’ni ‘arvâi, hararet ve bununla beraber ‘umûmi rahatsızlığın tezâyidi hiç olmazsa tahmini bir suretle bedâyet-i marazi ta’yinine müsâ’id bulunur. Hakîkî bir arvai ibtidâi büsbütün müstesna bir alâmetdir [*]. Bidâi himâdan sonra ekser hastagân yatağa yatmağa mesâret ederler ise de bir çok günler bir gayret-i irâde ile mukabele edildikleri yahud ihtiyâc-ı sebebiyle hizmetlerine devama mecbur oldukları dahi ekseriya görülmektedir.

---

[*] Ekser mü’ellifeynin efkârına ic’timâd edilir ise de ‘arvâ-i şedid ve ibtidâi va’zı mahallerde kesretle meşhud bulunmaktadır. Halbuki bizde -lâ-peziğde - arvâ-i ibtidâi gayretle nadir görülür.

Syf 15

Tifos batnînin seyr-i tamamını bir takım idâre taksim öteden beri kava’id-i mer’iyyeden ise de üç devre inkısamını kabul etmek daha muvaffak maslahat zannolunmaktadır. Edvâr-ı mezkûre: Devr-i tezâyid, devr-i karar ve devr-i tenakusdur.

Mübâhis-i ıstılahat tabiyye-i müsta’melede “hafta” ta’biri ile eş’ar-ı keyfiyete ibtidâr olunmakda olub birinci hafta devr-i bedâyete, ikinci hafta gayretle ve haym olan vuku’atda üçüncü hafta devr-i karara tevafuk ve’l-hasıl dördüncü hafta vuku’at-ı

hafifede marazda vuku'bulabilen ihtilâf-ı 'azim müvâcehesinde işbu tasnif sorunun istina'at-ı müte'adedeye mazhar olacağı emr-i âşikârdır.

Birinci haftada yahud devr-i ibtidâiyyede i'râz-ı umûmiyye kemâl-i sür'atle tezâyid idüb sıklet ve vehâmetle mevzûf olan vuku'atda hipot ve inhitat kavaşâyâ ehemmiyet bir hal ahzi der. Hastagâ bir sada' sakilden teşekki ve 'adem-i işihâ-yı tâmm ve bundan başka 'ataş-ı şedid hissederler.

Tedricen ve 'ale'd-devâm mütezâyid ve mütereffi bulunan humma, ibtidâ ihtisasât müteveliyye-i berûddet ve harâretle ve maddeten harâret, haşvenet-i cild, (...) şüftân ve talâ-i lisân ile zâhir ve eşkâr olur. Uyku çarpma ile muttasif olub a'zâyı sadreyye ve batniyye cihetinde i'râz-ı mütebâreze ekseriya ma'dûm bulunur. Yalnız sonra mirzâ sâdırları üzerinde bir hiss-i sıkletin vücudundan müşteki yahud bir sa'al-ı hafife mübtelâ bulunurlar.

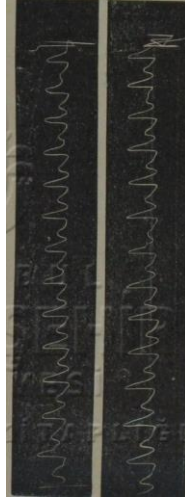
Nabz-ı müsta'cel (Şekil 4 ve 5) ekseriya zülkar'ayn olub ikide bir de gayr-ı sabit ve mu'tedil bir suretde inzifâ-i enf zuhura gelir. Batn ise derece-i vasîtiyyede gergin ve cüz'i hassas yahud 'adimü'l-has olur. Efrağ-ı mevâd nümâ'izâ bir mu'tad te'hîr idüb tahal o esnâda 'alenen kabil tedkîk bir intibâh ya'ni şişkinkik irâe ider.

Birinci hafta nihâyet bulmazdan akdem "devr-i firâr"ın bedâi eylediği vâki'atdan

Syf 16

olub i'râz-u 'umûmiyye-i sakile ke'l-evvel devâm yahud daha ziyâde zâhir ve âşikâr humma dahi ale'd-devâm şayân-ı ehemmiyet bir irtifa'da bir karar olarak belâdet hastagân tezâyid eyler. Ekseriya geceleri hezeyân zuhura gelib oldukça vâsi' ve şedid bir iltihâb kasabat elre-i reitini istila ider. Batn ise daha ziyâde mütevatir olarak cüz'in cildi üzerinde ve bir mu'tad ikinci haftanın bedâyetinde hâsif kırmızı londa ve "indifâ 'ât verediye" ismiyle mevsim birçok şelal sâire sûretnemâ olur. İnkıyâzı müte'akib mu'tedil bir şiddetde ishal zuhur edüb bir ak-sarı konde ve mayi 'bir halde yevmiye ikiden dörde kadar efrağ-ı mevâd gaita vuku' bulur.

Üçüncü hafta – ki vuku'at ve haymede bu hafta zarfında balâda tavsif edilen i'râz bir-devâm bulunur. İhtilâtât-ı kesireye ve âtide mufassilam mevzu' bahis ve mütalâ'â kılınacak 'alâim-i maraziyye-i husûsiyyenin zuhûrına muhtas bir devirdir. Eğer maraz tarz-ı müsâidkârâne ahzi der ise üçüncü haftanın nihâyetinden i'tibâren bir tenzil-i hummâ rü'yyet olunub ve o esnada i'râz-ı 'umûmiyye dahi kesb-i hafta iderek mücmâ' hissiyât olan dimâğ başladığından hastagân lâyıkıyla uyuyub ve işihaları hafifçe 'avdet ider. Re'ith ve a'zâ-yı

Şekil 4 ve 5) Hîmâ-yı Tifoidede tabsının halini irâe iden işbu ili şekil nûmûne olub Paris’de iken tarifden resmedilmiştir.

Syf 17

hazmiyye cihetinde mevcut olan ihtilâlât dâhi zâil olmağla mirzâ yavaş yavaş hâl-i nelahate dâhil olurlar.

Seyr-i maraz hakkındaki işbu ta’rif-i muhtasıra, mütevasıt bir şiddet ile mevsuf vuku’atın ekserisine tevafuk eder ise de bunlardan başka tarz-ı ‘umûmi-i marazdan müstebâ’id eşkâl ve sûr-ı ‘adide mevcûd bulunur ki eşkâl ve sûr-ı mezkûre tahtında tifos batnînin envâ’ı muhtelifesini tamamen şerh ve tavsif hemen gayr-ı mümkün gider.

Şunu da ‘ilâve ideriz ki ayrıca piş-i mütalâ’aya alınan her bir epidemi zuhura geldiği zamana ve mahâle göre emsalinden tefrikini ba’is bir takım ‘alâim-i ‘umûmiyye-i muhtelife irâe ider. Binâenaleyh sûret-i mahsûsada marazın ahz eylediği seyr ve ba’zı ihtilâlât-ı husûsiyye her bir epidemide diğerinden ziyâde husûle gelebilir.

Şimdi alâim-i mahsûsânın zikr ve beyanına seyr-i himâ-yı tavsif ile bidâe ediyoruz.

Seyr-i Hûmma – Tifos batnîye dâir vuku’atdan her birisi hakkında bir hükm-i kat’i istihsaline muvaffak olmak için esnâ-yı marazda harâret-i gariziyenin mütalâ’a edilmesi o kadar ehem ve elzemdir ki hiçbir tabib harâretin mukayese-i dâimesini esas ithhâz etmeksizin bir tifoszedeyi tedaviye muvaffak olamaz. İşbu mukayese-i harâret mümkün olduğu kadar mak’ad üzerinde icrâ ve bi’t-tabi’ icâb-ı hâl ve maslahata göre mükerreren ifâ edilir ise de sûret-i mükemmelede ahz-ı ma’lûmât için yevmiye 2 – 4 def’a termometre isti’mal edilmelidir. Gece ve bi’l-hassa marazâtın âlûde-i havâb ve istirahat buldukları hengâmda derece-i harâret ahzı

isti'mâliyle ahz olunan derecât-ı eşkâl ve hutut vâsitâsiyle birleştirerek harâret-i dâimeyi müş'ar bir mütehhini teressim edilmekle seyr-i hümânın bir manzara-i mecmu'asına dest-res olunabilir. Tifos batnîye mahsus olan mütehâni-i esâsı üç ve belki dört kıt'aya münkasım bulunur.

Syf 18

Kıt'a-i ulu (devr-i ibtidâi yahud devr-i mahsal harârey) bu esnâda hastagânnın ekseriya taht-ı tedâvide bulunmamaları hasebiyle ender olarak müşâhede olunur. Devr-i ibtidâi-i hümmâ tahminan üçden dört güne kadar imtidâd edüb o günlerde harâret – her günün sabah ve akşamının harâret-i yevm-i sâbıkın harâretinden (1)den (1 1/2) dereceye kadar daha müterffi' olmak şaryıyla – azar azar ve derecât-ı müterakkiye ile terfi' ider. Emrâz-ı sâirenin birçoğunda rü'yyet olunduğu vech üzre hummanın birden bire ve şiddetle sa'udı tifos batnînin bedi'ini müş'ar 'alâimden 'ad olunmamalıdır.

Mütehaninin kıt'a-i sâniyesi zırva (mertebe-i kasvi)tesmih olunan kısmı irâe edüb ve marazın devr-i kemâline tevafuk eyler ve ku'at ve haymenin ekserisinde işb devr-i esnâsında humma e 'ale'l-'umûm bir himâ-yı dâime manzarası tahtında donma olub ya'ni hummanın bir himâ-yı dâime manzarası tahtında ziyâde tenzil edilebilmesi ender olarak vuku'a gelir. Ma'hezâ tezâyid akşamları zuhûr edüb şiddeti derece-i mütevasıtada bulunan vuku'atda tenzil sabahı 39 ile 39,05 ve iştidâd-ı mesâi ise 40 ile 40,05beyninde bir hareket-i rakkasiyede bulunur. 41 santigrad derecesime muvâselet yahud hadd-ı mezkûru tecâvüz iden derecât-ı harâret ancak gayretle vahim vuku'atda meşhûd bulunmamaktadır. Harâretin sabahleyin ziyadece sükûtı bir 'alâmet-i selime ve muvaffaka olub halbu ki 40 santigrad derecesinde ve daha ziyâde olan harâret 'ale'l-mu'tâd bir inzâr sakile delil 'ad edilebilir. Müddet-i devr-i kemâl vuku'atın vehâmet ve ta'nidine nazaran muhtelif olub birkaç günden 'ibâretolabildiği gibi bir buçuk yahud iki hafta ve ba'zı vuku'at sakîlede daha ziyâde mümted olur.

Hafif veya mütevasıt alışda olan halâtda devr-i inhitat doğrudan doğruya devr-i kemâli ta'kîb ider ise de vuku'at ve heymede ekseriya mezkûr iki devir irâsına (Vonderlih'in "Devr-i Mübehhim) tesmih eylediği diğer bir devir haylûlet ider.

Syf 19

Müttehâni-i harâret gayr-ı muntazam ve bi-karar tenzilât-ı sıbhıye dahi ekseriya pek ziyâde ve 'adeta derece-i tabi'aya kadar münhafız bulunduğu halde iştidâdât-ı mesâiyye ba'zen pek mütereffi bulunur ki bu devre dahi "devr-i mütehenniyât sâ'ada" itlak olunmuşdur. Bir tifosun müddeti ne kadar uzun olursa

seyr-i humma esnasında ‘adem-i intizamâta da ol-kadar ziyâde muntazar bulunmak lâzım geldiği ka’ide-i ‘umûmiye olarak nazâr-ı mütalâ‘aya alınmalıdır (Şekil 6).

Devr-i ahir, ya’ni şiddeti hafif veya mütevasıt olan tifos batnînin “devr-i sâlis” ve vuku’at ve haymenin bir mu’tâd devr-i râbi’i: devr-i tenzil harâret” yahud “devr-i inhitatdır”. Tifosun esnâ-yı seyrinde işbu devr-i ahirin sıfat-ı mümeyyizesi nüzul-i harâretin asla bir buhran zâhiri vâsıtasıyla ve sür’atle husûle gelmeyüb belki daima azar azar ve buhran hafî şeklinde vuku’ bulmasından ‘ibaret olduğundan her bir yevm-i mütevâlîde sabah ve akşamın tenzilât harâreti (1/2) ile (1) santigrad derecesine vâsıl olmak şartıyla harâret derece derece mütehaffız olur ve mütehayyidin şekilce ‘adem-i intizamat sâire ve müte’addide irâe etmeksizin mer-i olamaması ve zikzak şeklinde meşhûd olması ka’de ‘ad edilmelidir.

Devr-i tenzil harâretin müddeti ‘ale’l-mu’tâd devr-i bidâyetin müddetinden uzun olub tahminen beşden sekiz güne kadar ekseriya daha ziyâde mümted olur.

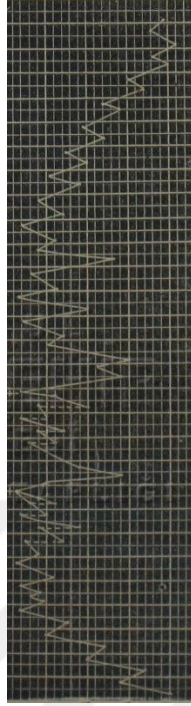
Bazı ahvâlde tenzil-i harâret şu tarz üzre vuku’ bulur ki devr-i inhitatın bidâyetinde tenzilât sıbhîyye yeniden şayân-ı dikakt derecede ‘azim olub ve belki derece-i tabi’iyyeyi tecâvüz edemez. Ender olarak bir üçüncü şekil daha meşhuddur ki bu halbu ki derecât-ı müterreffî’a-i mesâiyye birkaç gün daha aynı irtifa’ı muhafaza ider. Esnâ-yı ihtitatta hummanın tarz-ı gab üzre rû-nemâ olduğu meşhudum bulunmuşdur.

Tarz-ı hummanın işbu manzara-i ‘umûmiyyesine hâiz ehemmiyet bir takım mütalâ‘at-ı tecrübeyi ‘ilâveye mecbur bulunmaktadır.

Syf 20

“Devr-i Bedâyet” iş’ar ve beyân idegeldiğümüz seyr-i ‘umûmi-i marazdan şayân-ı dikkat derecede tebâ’id itmeyüb halbu ki mertebe-i kasvî, mütalâ‘a olunduğu vech üzre esnâ-yı imtidâdından pek büyük ihtilâfat irâe ider. Vuku’at-ı sâlimede devr-i kemâl tamamen ma’dûm olub marazın ‘alâimi ise ancak tedricen mütesa’îd bir devr-i humma ile yine bi’t-tedric nâzil ve devr-i hummaya doğrudan doğruya merbut bir devir tenzil harâretten ‘ibâretdir. Vuku’at hafife-i mezkûrenin müddet-i mecmu’ası, ancak bir buçuk – iki haftaya münhasır bulunur. Ekseriya ziyâde müddet-i devâm ile beraber yine ekser evkatda “selim” bulunan diğer bir çok vuku’atda dahihumma sıfat-ı dâime ile müttisf olmayub fakat tarz “mütereddid” ile akşamın derecât-ı harâreti beynindeki şekavet ise ½ dereceden 2 dereceye kadardır. Leipzig şehrinde ve husûsiyle 1878 senesi sonbaharında bir takım vuku’at-ı

meşhûdemiz oldu ki bunlar da humma marazının hemen bi'l-cümle seyri esnâsında ve sûret-i

Tenzil-i Humma Devr-i mübehhim Mertebe-i Kasvî Humma-yı İbtidaiye

Şekil 6: Tifos batnîde münhâni-i humma gösterir nûmunedir. Nekât ile gösterilen hatlar serin bayırları müte'akib harâretin sükût-i imâ ve işaretleri genin i'tâsı zamanını ve müte'akîben tenzil harâreti irâe ider.

Syf 21

vazîhada “mütekattı” olub ikiden üç haftaya kadar mümted bir zamanda sabahın derecâ-ı harâret tabi'iyyesini, 40 dereceye ve belki ziyâdeye su'ud idebilen, derecât-ı mesâiyye ta'kîb itmekde idi. Hey'et-i 'umûmiyyeleriyle nazar-ı i'tbâre alınan 'alâim-i mezkûre evsâf-ı selime ile sûret-nümâ tifoslular münhasır bulunub müdahat-ı tedâviyyeye gayr-ı müte'allik bir takım te'sirât-ı muhtelif, devr-i kemâlin esnâ-yı güzerânında harâretin muvakkat ve devrin bir sûretde tenzilini intâc ider: ibu tenzil-i harâret ekseriya marazın yedinci günüyle onuncu günü arasında ve bi-nefse vuku' bulub zirde manzurumuz olacağı vech üzre 'inzifa-i mu'aiyye-i' şedide zuhuru zamanından i'tibâren harâret birçok dereceler tahfuz eyleyeceği gibi gaşa-i muhâtı-i enfîn, ender olarak vuku' bulan, enzifa-i azimesinde dahi anı tenzil harâret meşhûd olur. Tifoszede bir kadında “sakat cenin” yahud bir “velâdeti mütekaddeme” husûle gelir ise velev ki ziya' dem pek kelyetli olmasun. Yine harâret-i hayvâniyyenin ziyâdesiyle sükût ideceği rü'iyet olunur. Teşkebât-ı mâ'âiyye ekseria harâretin bir inhifâz seri'ini müstelzem olub “bir 'illet-i 'akliyyenin” i'râz-ı tifosiyye arasında

suretnemâ oluşu harâretin câlib-i dikkat sûretde bir tenakus mu'tedili ile mütereffik bulunur.

El-hâsıl tebeyyızın gayetle sağır ve fevkâ'l-'ade ser' olması ile mevsuf za'afiyet kalbin, kezlik, "hemûd" ya'ni za'if 'azim ismiyle iş'ar edilegelen hipot umumi kavânin zuhûrını mebin olan tenzilât-ı 'azime ve âtiyye-i harâret üzerine dahi hasr-ı dikkat edilmelidir ki za'afiyet kalb ve hemûd bir hadise-i havânın vuku'na sebebiyet vereceklerinden tabibin kemâl-i sür'at ve şiddetle icrâ-yı tevasıtını istilzâm iderler.

"İhtilâtât mevzi'iyeye" mertebe (zat-ı râe ve'l-nihâb gade-i tenkifiyye vesâire gibi) ekseriya hummanın 'avdetiyle müterafık bulunduğundan bu halde humma çok def'a 'adem-i intizâm hâli ahz ider.

"Devr-i tenzil humma" uzun bir müddet devâm eylediği halde seyr-i tabi'i ve aslisinin ekseriyetle rü'iyet olunan inhirafına tesâdüf ve bir devir betâete tahvil

Syf 22

ider ki bu halde harâret ale'l-ekser sabahları tabi'i olup fakat akşamları hafifce veya mu'tedilâne bir şiddetde terfi'ât-ı cedide ile mevsuf bulunur. Hayli vakit sebât ve 'inâd iden salifü'z-zikr hummanın sebebi lâykıyile şifayâb olamayan bazı ihtilâtât-ı mevzi'iyeye isnâd olunabilir ise de ekseriya işbu hummanın sebab-i devâmın keşf için icrâ edilen her dürlü tahriyyat semeresiz kalmaktadır. Keyfiyyet-i mezbûrenin esnâ-yı seyirlerinde za'if ve nâ-tevâniyye mübtelâ ve te'dib ve iltiyama gayr-ı mevâl bulunan karûh mu'âiyyeden ve yahud 'aded-i müsarikaya afâtından ileri geldiği zikr ve irâd edilmektedir. İşbu batnî sûretde seyreden humma – haftalarca devâm ider ve seyirlerini bir mu'tâd itmâm iden vuku'at ve haymenin neticesi olarak vuku' bukub ma'mâfih esbâb-ı sâirenin te'siriyle düçâr za'if ve hezâl yahud seneleri kemâlde bulunan eşhasda vuku'at-ı selime bir müddet sonra işbu evsâf-ı za'ife ile müteessif olabilir.

Hâl "nekahete" dühûl-i makârin hakikat bir derecede hiçbir 'alâmetle âşikâr olmayub ancak harâretin terfi'ini husûle getirdiği görülmekte olup esna-yı nekahetde dahi tecdid humma bir demin –l veya bir harac 'adedi vesâire gibi "maraz" mevzi'i ve tâlyeden neş'et eder. Fakat ekseriya sebab-i hummanın keşfine muvaffak olunamaz. Kezlik nekahetin ibtidâlarında ba'zen arvâi ile başlayıcı iştidadât hamuyenin vuku'a geldiği ve bu halin birçok def'alar tekerrürü müşâhede olunur ise de dâima harâret yine kemâl-i sür'atle tabi'iyeye tenzil eyler.

Müddetlerinin azlığı ve fakat şiddetli olmasıyla mevsuf bulunan işbu nevbât-ı hamûyyenin sebep-i ma'ini mevcut olduğu şerh ve ifâ edilmemekde olub ve 'aded-i mesarîkiyyenin bir afâtına âtîf ve isnâd edilebilir ise de herhalde işbu tereffi'at hamûyye-i âtiyye hemân dâimi sûretde bir netice-i mühimeyi intâc etmezler.

Zıkr ve beyân edilegelen şerâitin te'siriyle husûle gelen tezâyid ve tekerrür

Syf 23

humma, nüks tifosunun hilâfına olarak "humma-yı tâliye" ismiyle iş'ar edilmededir. Tifos batnîde marazın seyrinden sonra bi'l-cümle 'alâim-i maraziyye yeniden sûret-nemâ olur ki bu 'alâmet dahi nüks yahud 'avdet-i maraz ta'bir olunur. İşbu humma hakkında muktezi ma'lûmât-ı mufassale ileride tifos mütekerrerin diğeri 'alâim-i mahsûsâsıyla birlikte i'tâ olunacaktır.

Bi'l-hassa a'zâda zuhûr iden i'râz ve ihtilâtât [*]

Cihaz hazmı – 'Alâim-i husûşşyyenin tavsif ve beyânına gelince ma'dâ vuku' bulan "tağyirât-ı teşrihiyye" tifos batnî için pek büyük bir kıymet delâil-i marazîyyeyi hâiz bulunduğu gibi marâz-ı mezkûru ismi dahi esâsen tağyirât-ı mezkûreye istinaden vaz' edilmiş olduğundan kanat ma'âsi vasıtasıyla istihsâl olunan i'lâzdan bidâe etmekle suret-i muvaffakada hareket eylemiş bulunacağımız anlaşılacaktır. Seririyyât nokta-i nazarında tağyirât teşrihiyye-i mezkûre ekseriya bir delil-i esâsi 'ad ve i'tibâr olunur ise de pek çok vuku'atda da i'râz-ı ma'aiyye, idâre-i bedeniyyenin intân-ı 'umûmiyyesine müte'allık olan delâil-i 'umûmiyyeye terk-i mahal etmek üzere levha-i seririyyede bir mertebe-i tâliyeyi ihrâz ider. Tifosun âfet ma'aiyye-i mümeyyizesi başlıca dukakın nihâyetinde elvâh-ı pirin bir marazında 'ibâretdir. Birinci hafta elvâh şışib (devr-i irtışâh mahî), ikinci hafta elvâhın batîhi üzerinde şerâyih-i metmûne teşkil ile üçüncü hafta da şerâyih-i mezkûre ayrılıb düşerek "karûh-ı tifosiyye"nin husûlini müstelzem olur. Üçüncü haftanın nihâyetine doğru karûh-ı mezkûre temizlenüb dördüncü haftada iltiyâm vuku' bulur. Ol-vakit bir takım nedebât-ı müctemi'a ve ekseriya münteşere hâsıl olur ise de işbu nedebâtın tazyiki müceb oldukları kat'an görülmemiştir. Elvâhı istilâ eden 'aynı 'alâim "ecribe-i münferideden" birçoğuna

[*] Mütala'âtın tekerrüründen ictinâben ta'birât-ı teşhişyyenin tavsifi ve i'râz-ı seririyyenin şerh ve beyânını bu bahsinde birleşdireceğiz

Syf 24

dahi sirâyet edib gaşa-i muhatı-i mu'ayenenin aksâm-ı mütebâkîyyesi yalnız bir nezle-i basit alâimi irâe ider (Şekil 7)

Takrihatın aded ve vesa'ati dâima marazın vehâmeti ile mebusan mütenâsib olmayub sûret-i meş'ûmede nihâyet bulan vuku'atda ekseriya haylice vâsi' afât-ı mu'âiyyeye tesâdüf olunduğu halde bir takım vuku'at-ı mühleke ma'ada ancak ba'zı karûn-ı nâdire keşf olunur.

Afât-ı mu'âiyye gayetle vâsi' olduğu takdirde ma'â-i galizde dahi takrihât ecriviyeye görülür (Tifos Kolon)

Sûret-i hafifede seyreden tifosda fatal takrihinin asla vesa'iti olmadığını ve ma'mâfih irtîşâh-ı muhyinin yine hâl-i tabi'iyi tecâvüz eylediği kabûl-i esâs ittihaz edilmiştir.

Kanar me'âibe 'aid olan i'râz-ı seririyye akdemce zikr ve beyân edildiği vech üzre müstesna olarak hey'et-i 'umûmiyye-i marazın edvâr-ı evveliyesinde rü'iyeye olunur. Bidâet-i marazda ikâz-ı ka'idede olub ekser ve kasvi'atda marazın bi'l-cümle imtidâdı esnâsında inkîyaz bir devâm olduğundan hastagân ancak iki üç gün fasıla ile ve ba'zen de tenkih i'anesiyle def'i hâcet edebilirler.

Şekil 7: Onuncu günü mevt ile hitam bulan bir himâ-yı tifoidde mezkûrede aded-i içtima'a ve menkûrda münbasitdir. Fakat gayr-ı müteferrih bir halde görülürler.(Mor şir ve neden me'hûz)

Syf 25

Lakîn ‘umûmiyetiyle ikinci haftadan i’tibâren ishâl hafif zuhûr edüb günde ikiden dört def’aya kadar ve belki daha ziyâde efrâğ-ı mevâd gaita vukû’ bulur. Kazverât ale’l-ekser nohud ezmesi levninde ve berrak sarı olub durduğu halde bulanık ve sulu bir tabaka-i ‘ulyâ ile sarı ve çentili yığınlardan ‘ibâret bir de tabaka-yı sefiliyye ayrılır. Mevâd-ı gaitanın ta’amlı bir mu’tad kalvi olub birçok fosforiyet esâs-ı mislisi billurâtını hâvi olduğu hardebeyn ile müşahede olunur. Onuncu gün ile yigirminci gün mâ’iyyetinde ishâlât-ı mebzûleye ender olarak tesâdüf olunub ba°zı vuku’at-ı nakliyede efragât-ı tebriziyenin dizenteriya evsâfiyle muttasıf olduğu meşhudumuz olduğundan feth-i meyt icrâsıyla kolunu bir afet-i şedidesiyle beraber gaşâ-yu muhâtîyyesinin iltihab difteriyâ isi tasdik kılınmıştır.

“İntifâh-ı ma’âi vebaşlıca ma’â-i galızın intifâğı ekseriya görülür ise de pek çok evkatda da intifah bir derece-i mahdûdede durur. Tifosa dâir ba°zı vuku’at ve haymede batnîn ‘ale’-d-devâ mütehaffız olduğu müsbet olub ve intifâhın hadd-i gâyede tezâyidi bir ihlât-ı mehûm ‘ad olunur.

Şekil 8: Bir batnîn temiz kile münhasıl tenkib. (Morşizon)

İmtizâh batnîn derece-i gayede husûlüne dâir bir vak’a meşhudumuz oldu ki vak’a-i mezkûre bir tifos kolundan ‘ibâret bulub ve mevt ile nihâyet buldu. Ma’â-i galızın ziyadesiyle intisâtı batnîn meyvesini müceb olmuş idi.

Syf 26

El-hâsıl ekser tifoszedelerde nahiye-i dukâkî-i a’verinin tazyik edilmesiyle mütehassıl olan gürültü (ya’ni cehîf dukâkî-i a’vâri) akdemce nasvâb olarak bi’l-hassa tifosun bir ‘alâmet-i mümeyyizesi gibi ‘ad ve i’tibâr olunmakda idi. Batnîn “binefse ocağı” ekseriya tamamen ma’dûm olub ma’âmâfih marazanın hastalığın esnâ-yı imtidâdında ‘ale’l-tevâli evcâ’-ı ma’âiyeden müteşekki oldukları dahi vuku’iyafıdır. Batn-î tazyik edildikde cüz’i-yi hassas olduğu tasdik idilir ise de işbu hassasiyetin derece-i gayede olması ender olarak görülür. İnkîyâz ekseriya batnîn

bi't-tazyîk hissiyat-ı 'azim kesb itmesine bir sebep olduğu gibi hissiyatın ifrad derecede tezâyidi Perito'nun bilâ teşkîb düçâr iltihâb olmuş idüğünü de ekseriya irâe ve iş'ar ider.

Tifos batninin tabi'atıyla mütenâsib ve ehemmiyet fevkal'ade-i 'ameliyyeyi hâiz bulunan ili alâmetinden bahs ve beyân icâb ider ki bu iki 'alâmetin birisi inzifâ-i ma'âşyye diğeri teskîyât-ı ma'âiyyedir (Şekil 8).

"İnzifa-i ma'âiyye" hemen dâima tifosun esnâ-yı seyrinde haşkerişe-i takrihinin teşkil ve etrâhı esnâsında cüdârân ve 'âiyyenin aşınmasıyla husûle gelir ve dem bağırsaklar derûnuna akarak kazverât ile birlikte münferiğ olur ve'l-vâh bir de güzerân iden 'alâim-i teşrihîyyeye müte'allîk bulunması hasebiyle enzefe ekseriyetle ikinci hafta nihâyetiyle üçüncü hafta esnâsında zuhura gelerek hurûc iden demek mikdârı yarımından bir litre ve daha ziyâde olur. Loni oldukça koyu olup bi'l-ahere zuhûr iden kazverât ekseriya zift misillü siyahtır. Lir mayester nâm zât hastagânın yüzde 7,3'ünde gri zingir, yüzde 5,3'ünde inzifa-i ma'âiye-i müşâhede idilmiş bulduklarını beyân eylemişler. Biz dahi bu nihâyet senelerde Leipzig seririyat-ı tabiyyesinde 472 vak'anın 45'inde ya'ni 100'den 905 nezf ma'âiye tesâdüf eylemişizdir. Emrâz-ı müsteveliyeye-i metnu'aya göre nezf-i ma'âinin nisbeti muhtelif bulunduğundan 1880 senesinde nisbet-i mezkûre 100'de (18)e kadar tezâyid eyelmiştir.

Nezf-i ma'âiyye dâima bir 'arz-ı mühim olup ne kadar hafif olur ise

Syf 27

olsun zâyî'at demviye-i 'azimenin 'alâmât-ı muhbiresi olabildiği nazar-ı mütâlâ'aya alınarak ehemmiyetden 'arî tutulmamalıdır. Bununla beraber inzifa-i ma'âiyye-i şedideye ekseriya hastagân sühuletle tahammül itmekde olmalarından sâlifü'l-beyân 45 vak'anın yigirmi altısı bir şifâ-yı mutlak ile nihâyet-pezir olmuştur.

8 vak'ada mevt nezf-in bir netice-i seri'ası olarak vuku' bulub 11'inde ise mevt bir netice-i ba'ide olmuştur.

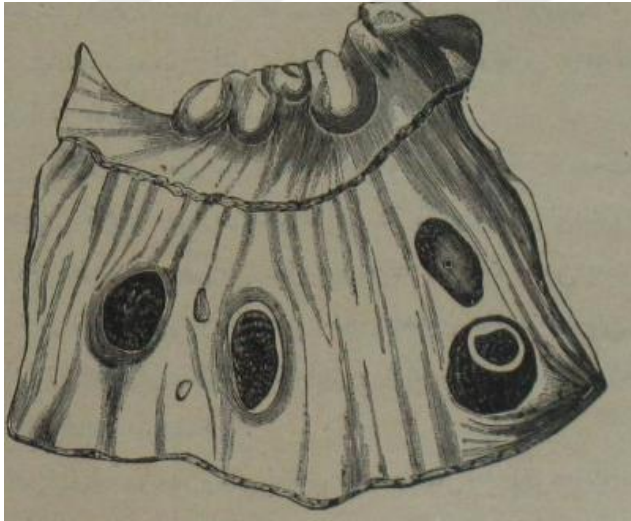
Her bir nezf-i 'azimeden sonra fakrû'l-dem 'umûmi ve ekseriya zâif-i azim 'alâimi zuhura gelerek harâret sükût ider ki bâlâda iş'ar edilmiş idi. Ziyâ'ı dem ba'zı def'a i'râz-ı dimâğîyye ve hayme üzerine hüsn-i sûretde icrâ-yı te'sir eylediğinden o vakte kadar hazr ve hezeyân hallerine dalmış bulunan maraz küşâyış 'akıllarını tekrar ahz iderler. Ekseriya tifosun nezf-i müte'âkîb mübeddel şifâ olduğu görülmüştür.

Nezfidden derece-i gayede ve haym bulunan ‘ariza bir karha-i tifosinin delinmesini müte’akib “Tesfib-i ma’âi” husûle gelmesi ve ‘akabinde “zâtü’l-periton kayhı” yahud “zâtü’l-periton ‘afnî” zuhûr eylemişdir (Şekil 9).

Tesfik zamân-ı vuku’ı maraz tarafından birden bire hissedilen bir vec’-i şedid ile ma’lûm olub fakar vuku’ât sakîlede hiss olunmaksızın ve kemâl-i sühuletle vuku’a gelebilür. Batn, her ne kadar sûret-i kat’iyyede değil ise de fakat ekseriya ziyadesiyle mütevatir olub tazyik edildikde gayetle hassas bir hâl ahz eylediğinden hastagân hâl-i hazîre giriftâr buldukları halde bile hayn-ı mu’ayyenede ahvânin iderler. ‘Arvât-ı ma’âiyye bir takım gazzâtın vücûdıyle kesb-i intifah idüb ve giden önüne mevzu’ oldukları halde ismiyet-i kebediyyeyi setr edilebileceklerinden ismiyet-i mezkûrenin gaib olmasından peritona hava dühûl eylemiş olduğunu istidlâl, sahih olamaz. Teskîb husûle geldiği zamandan i’tibâren marazanın mülâmah-ı vechiyyesi derhal bozulur ve yanakları içerü çökerek enf incilüb ve soğur, ve ekseriyetle “kas” ve kıyâet zuhûr ve nabz-ı kesb sür’at idüb harâret hayn-ı arızada dâima nüzul iderek

Syf 28

bi’l-ahere harekât raksiyye-i ‘azime icrâider. Teskîbat ekseriyetle üçüncü ve dördüncü haftada rü’iyye olunub sey-ri batyî ile muttasıf olan tifoslarda

Şekil 9: 10 yaşında ve himâ-yı tifoide ibtilâsının on sekizinci günü vefât iden birkızın dukâfında iğne deliği genişliğinde husûle gelen bir tesbit (Morşiron)

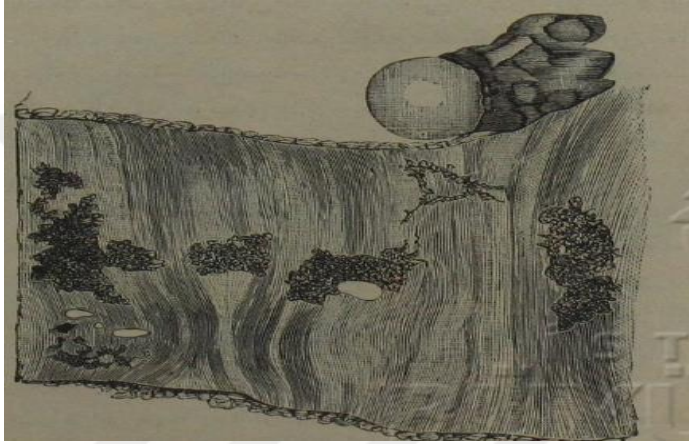
neşkîyât-ı müte’ehhirenin vuku’ında dahi havf olunur. Neşkîb ‘ale’l-ekser dukakın arvât-ı ahiresinden biriside (Şekil 10) ve nadiren eiskatale-i dûdî’l şekilde veyâhud mâe’g-galizde vuku’a gelüb mevt heman dâimi sûretde suretle ve çend gün sonra zuhûr ider. Bu nihâyet senelerde tifos sebebine terk-i hayat iden 56 hastadan 5’ini ya’ni yüzde dokuzunu teskîb neticesi olmak üzere teşvik iden zât’ül-periton ile zâyî’

edildik. Buna dâir ba'zı vuku'atın şifâ ile nihâyetpezir olduğu beyân olunmakda olub bunlarda em'ânın bir iltisak seri'ini müte'akîbü'l-tenhâbın bir noktaya münhasır olarak kalmış olması muhtemeldir.

Şunu da zikr ve iş'ar idelim ki tifosda teskîb-i ma'âi olmaksızın yalnız afât-ı teşrihiyyeni gaşâ-yı musluya doğrudan doğruya intişârı sebebine

Syf 29

iltihab periton mevzî'i veya 'umûmi tekvi idebilür. Bir vak'ada bir takım lecâmat peritoniye ve ağşiyeye-i kâzibenin husûli akîbinde bir insidâd-ı tâm ma'â vuku'a geldiği ve ma'â bükülerek telef ve mevt zuhur eylediği meşhudumuz olmuştur.

Şekil 10:Peritonun bir haşkerisinin kısmen sü^kutunda müteşekkil bir tenf nsıf-ı helâl(Morjiron)

Em'ada zuhûr iden tağyirat-ı teşrihiyyeden ma'da tifosda bir intibâh-ı "aded-i mesarîkiyye"ye (ender olarak 'akd-i halef peritonun intibahına) dahi tesâdüf olunur ki 'aded-i mezkûre telyin ve takyih idüb ve vuku'at-ı kadimede 'aded-i mezkûrenin bir irtişâg-ı geliye musâb oldukları görülebilir. Zikr-i sabk eylediği vech üzre tifosu müte'akîb bilâ-sebeb soru rü'iyet olunarak az çok bir müddet imtidâd iden hummâ-yı tâliye tağyirât-ı mezkûrenin vücûduna isnâd olunmakda idüğünden işbu tağyirât-ı seririyât nokta-i nazarında hâiz ehemmiyet 'ad

Syf 30

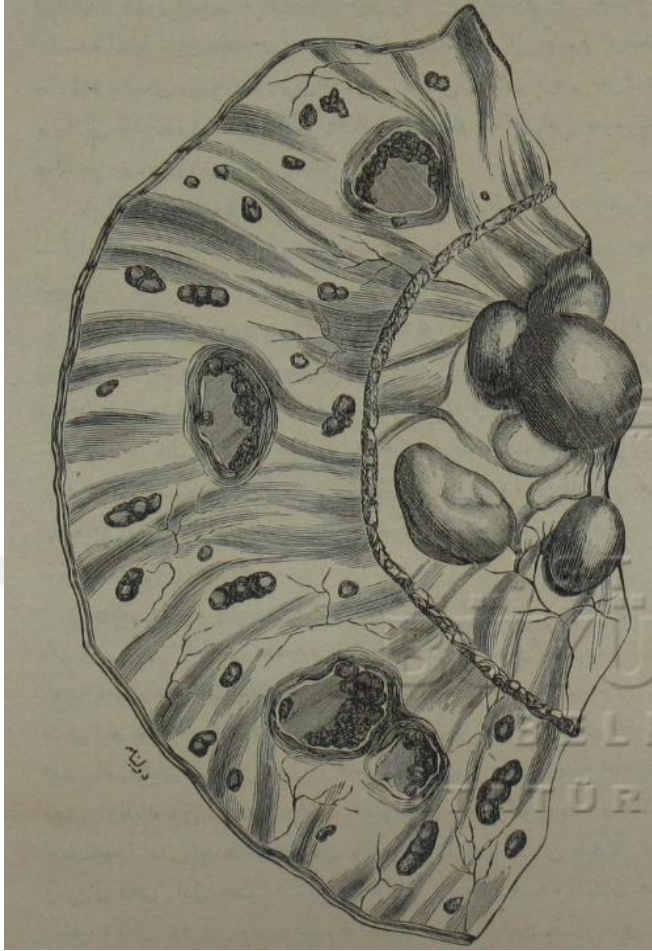
olunur. Ba'zı husûsât-ı nâdirede hâl-i takyihde bulunan bir gıdanın zevbâni 'akîbinde iltihab periton-ı 'umûminin zuhûr-ı iş'ar edilmekdedir (Şekil 11).

"İntibâh-ı Tahâl" (Turem hâd-ı tahâl) diğer 'ale'l-hadede olduğu vech üzre tifosda dahi en ziyâde sabit i'râdan birisi olub birinci haftanın nihâyetine doğru kabîl-i tasdik olduğu ecilden haylce bir kıymet-i teşhîsiyye irâe ider ise de bi'l-hassa tifosda tahâlin kar'î, aynı zamanda mevcud olan intifâh-ı batnı sebebine sehil ve

şayân-ı emniyet netice husûle getirmez. Tahâlin büyüdüğünü en ziyâde doğru gösteren vâsıta dâima mes olu bir kere icrâ-yı meşe mülki kesb eylediği takdirde pek çok halâtta netice-i kat'iyeye ve sahîhaya dest-res olunur.

“Tahâlin tezâyid hacemetin ma'dûmiyeti” ekseriya ihtiyarların mübtelâ oldukları tifosda mer'i olub bundan başka inzifa-i mu'ayene-i 'azimeden sonra hâcem tahâli ziyadesiyle tenakus eylediği tasdik olunabilür. Muhafaza-i tahâlin temeddidinden ileri gelen sırikların nahiye-i tahâliyede evcah' husûle getirmeleri nâidr olub ekseriya nahiye-i mezkûrede mütekevvin ihtişâ'ât ba'zı vuku'atda bir iltihâb peritonun mübedde-i olabilür. Tifosun esnâ-yı seyrinde “kebid” tarafından hemen sûret-i kat'iyeye i'râz-ı mühimme rûnemâ olmayub afet-i teşhiyye-i “istihsâle-i haşviyye” ve (vâniyer) nâm zât tarafından kibedde keşf olunan tahsilât-ı sağire ve müte'addide-i lenfâiyye asla kıymet-i seririyyeyi hâiz delâilden 'ad olunmamakdadırlar. Safra bir mu'tâd soluk bir levnde ve mikdârı kalil olarak ifrâz olduğundan safram işbu hâli kazverânın açık renkde olmasına ba'zı mürettebe zara verir. Tifosda yerkana nadiren tesâdüf olunur. Etbâ-yı sâire tarafından ender olarak görüldüğü gibi bizim de yalnız bir def'a meşhudumuz olan bir ihtilât “zamur asfer hâd gibidir.”

Tifosda “mi'de tebdilât teşrihiyye-i husûsiyye irâe etmeyüb adam iştaha vuku'ât-ı sâkîlenin bedâyetinde ve müddet-i marazın pek büyük bir kısmında hemen sabit bir 'arîz 'ad olunur. Yalnız marazın şifaya tahvili zamanında bir mu'tâd cüz'iyi

Syf 31

(Şekil 11) – On yedinci günü mevt ile nihâyet bulan bir humâ-yı tifoïyyede dukakın bir kıt’ası olub haşkerişâtın kısmen ayrılmış olduğunu irâe ider. Fi’il marazı ‘aded-i müteferrededen ziyâde ‘aded-i müctemi’ada daha müterakki olub ‘aded-i masarifete ziyadesiyle büyümülerdir. (Morjizon)

Syf 32

bir iştihâ zuhûr idüb ve bir seybin halûletiyle te’hir itmeyen hâl-i nekahet esnâsında iştihâ şâyân-ı gayta bir nisbet ahz ider. ‘Ale’l- ‘umûm marazın bidâyet veya esnâ-yı seyrinde mer’iyi olmayub ancak hilâf-ı perhiz hareketde bulunulduğu takdirde kî zuhûre gelir ki iltihâb peritonun i’râz sırasında kîin mevcudiyeti balâda iş’ar idilmiş idi.

Tağyirât “Cûf-ı fem ve bi’l-‘umûm” tabib tarafından dikkat-i ‘azime hasrîni istilzâm idüb “şüftân ve lisân” vuku’at ve haymede pas ve çatlak bir hâl kesb ider.

Dudaklar ekseriya kuru ve siyahımtırak kabuklarla (talâ-i ketni) mestûr olub lisân-ı bidâyetde bir mu’tâd ziyadesiyle mutalâ olur ise de bi’l-ahere ucundan ve hâfelerinden bidâe ile temizlenir. Vuku’ât-ı mühimmede ve hususiyle femm-i derece-

i matlûbede bir hâl-i tahâretde tutulmaz ise şedid bir iltihâb femm zuhûr idrek gerek gaşâ-yı muhâtîyi femm ve gerek ve hasvâfi-i lisan üzerinde bir takım takrihât-ı sathîyyeyi münettic olub ve “diş etleri” kesb-i rehâvetle sühuletle kanar ve bir manzara-i iskoriteye ahz ider.

“Hanak hakîkî” bidâyetde rü’iyye olunmayub ve ‘ale’l-husûs lâypeziğ şehrinde nâdir görülür. Ekseriya halâtda hastagânın muzdarib buldukları ‘usret bel’ yiboset bel‘umdan neş’et idüb vuku’at ve haymede bel‘umda dâi câvresi teşkil ile ba’zen meriyyinin aksâm-ı gairesine kadar münteşir olur. Gaşâ-yı muhâtîyi femmin sâlifü’l-beyân tağyirât-ı etsâl ve mücâveret hasebiyle a’zâyı mühimme-i mücâvereye münteşir olabileceği çilden bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz bulunub meselâ vuku’ât-ı sakîlede ba’zen izn-i mütevasıtta “iltihâbât” zuhura gelerek gaşâ-yı tablin teşfiyine ve seyelân-ı kayhi-i izn husûlüne sebebiyet verir. Bize kalır ise “iltihâbât gıda-i nekfiye” dahi bu kâbikde olub halbu ki etbâ-yı sâire iltihâbât-ı mezkûreyi simm tifosiyenin gıda-i mezkûrede hususi bir takrir ve temekkini neticesi i’tibâr itmektendirler. İltihâb fida-i nekfiyye ‘ale’l-ekser üçüncü hafta esnâsında rü’iyyet olunarak ba’zen bir tarafı ve ba’zen dahi iki tarafı istilâ ider. Hemen dâimi

Syf 33

sûretde tefyif idüh ya hârşce yahud vakit ve zamânıyla şavk edilmediği halde mecrâ-yı izn hâricie açılır.

--- A’zâ-yı Teneffüs ---

‘Ale’l-rü’iyye tifosun en mühim ve kesirü’l-vuku’ ihtilâtatını teşkil iderler ise de doğrudan doğruya tesmim tifosunun te’siriyle husûl bulmazlar.

İltihâb kasabatü’l-re’e – ki vuku’ât-ı sakîlede ve ‘ale’l-husûs sûret-i hasenede icrâ-yı müdavâtına geç mübâderet olunan tifoslarda dâima tesâdüf olunmaktadır. Herşeyden akdem ifrâzât kasabatü’l-re’yenin takşi’ vâsıtâsıyla ‘adam hurucundan ve femm-i bi’l-‘umdan husûle gelen ‘avâmil iltihâbiyyenin şehîk vâsıtâsıyla cezb olunmasından neş’et ider.

Hafîf ve mütevâsîtü’l-şedde olan birçok tifoslar, sûret-i matlûbede tedâvi oldukları halde şayân-ı ehemmiyet iltihâbât kasabât-ı re’ye irâe itmeksizin sırlarını itmâm iderler. Hâkim olan diğer vuku’atda ve hususiyle bidâyet ibtilâlarında her dürlü takyidât ve tedâvi-i mükemmele tahtında bulundurulan marazâda iltihâb-ı kasabatü’r-re’e mahdûd bir derecede kalır. Fakat birçok vuku’ât-ı sâkilede ez-cümle cümle-i asabiyye derece-i gayede müte’essir ve âfetzedde bulunduğu ve hastagân

düçâr olmaları sebebine su'ûbetle tevkire bildikleri ve ekseriya ara sıra ve nâ-tamam olarak yutkunabilüb ve sûret-i dâimede bi't-tâkat ve istilkâi, ya'ni arka üstü ve bilâ-hareket buldukları halde vâsi' ve münteşir ve hususiyle kasvas-ı rü'iyye-i sâfile mütevellî "iltihâb kasabatü'r-re'e"nin zuhûr ideceği emr-i müsbetdir.

Bu halde iltihâb kasabatü'r-re'e yalnızca bir devâm omayub zatürre-i nüzûleye ve kasîsaya dahi iltihâb-ı mezkûre manzum olunur. ...?... neş'et iderek "zatürre'e râkde" denilen iltihabât-ı rü'iyye hemen dâimi sûretde bi'l-cezb husûle

Syf 34

gelen zâtürreler sınıfına 'aid bulunub ve 'ale'l-mezkûrenin işbu vech üzre teşkili, iltihâb kasabatü'r-re'enin ba'zen sıfat-ı 'afeniyye ile etsâfını ve vuku'ât ve hayede bür kasîsasının gangren hakîkî hâline tahbilini izâha kâfidir. İşbu böür gaşâ-yı cenibe vâsıl olduğu takdirde dâima bir "zâtü'l-cenb' kayhîyyenin" husûlüne sebep olub halbû ki gaşâ-yı cenbde bulunan bir mecmu' gangreninin teskîbiyle tekvin reyh-i sadr nâdirü'l-vukû' bir haldir. Birçok husûsat 'alâim-i rü'iyyenin zuhûrına i'âne idüb ez-cümle ihtiyarlarda ve 'umûd-ı fukaranın inhinâ-yı halefî-i cenbîsine mübtelâ kimselerde ve akdemce âmfizmâ-yı rüüyı ve marâz-ı 'uzvîyi iltihabât, kasabatü'r-re'e şedidenin teşkil eylediği görülür.

Tifos bir 'illet-i rü'iyye ile ihtilât eylediği takdirde i'râz-ı şehsîyye 'ale'l-sadrîyyeye mahsus i'râz ile kesb-i münâsebet eyler ise de hey'et-i 'umûmiyye-i maraz üzerinden büsbütün câlib-i dikkat bir hâl hâsıl itmesi nâdirü'l-vukû'dır. Bidâyet-i marazda marazânın evcâ-ı sadriyye, sıklet-i sadr ve evcâ'ı ceibiyyeden ziyâde müteşekkî bulunmaları müstesnâ olarak görülüb hastagânda bu yolda ızdırâbın vücûdı meşhûd olsa da yine reitin mu'ayensiyle istihsâl olunan netayic-i maddiye şâyân-ı dikkat derecede olamaz, en vahim ihtilâtât rü'iyye ekseriya mecmû' hissiyatları az çok hâl-i hazırda bulunan hastagânda zuhûr eylediği ecilden bunlar pek cüz'iyi ahvânin idüb 'asret teneffüsü pek cüz'i hissederek öksürmez ve tükürmezler.

Bu gibi husûsatda "re'tinin müddekaka ne sûretde mu'âyene ve tefhîs-i madditesi" marazânın düçâr buldukları hâle vukûf hâsıl idebilür. Vuku'ât-ı hafifede asga vâsîtâsıyla başlıca harâhâr kasbîyye ve harâhâr yâbese ve safiriyye ve vuku'ât-ı sakîlede ise 'ale'l-husûs ka'ide-i re'itnede ziyâde ince veya kalın ferâkı'ı taribe istmâ' olunur. Harâhar kesir ve nâtib olduğu halde her ne kadar zatürree kasîsanın teşkilini me'mûl itdirir bir hâl-i ahzi der ise de re'enin nekât-ı vesi'asının taslibini ve binâen'aleyh kar' olundukda ismiyyetini husûle getiren

Syf 35

böürün ancak yekdiğeriyle ictima' ve iltihâkı tasdik kılındığı takdirde zatürree mezkûrenin vücûdına i'timâd olunabilir.

Tavsif ve beyân idegeldiğimiz 'ale'l-rü'iyyeye ta'allîki olmasızın tifsda hakikaten iltihâbat rü'iyye-i kasîyye ve zenhaviyye zu^hur ider. Bunlar hakîkat halde semm-i tifosinin doğrudan doğruya te'siri netâyîç olduğu ve semm-i mezkûrun re'itine de takdiren ileri geldiği 'ad edilmek iktizâ idüb ve tifosun esnâ-yı seyrinde tekvin iden zâtürree zebhûyye ile zatürree-i hakîkîyye beyninde hiçbir fark teşrihi mevcûd değildir.

Zatürree zebheviyye ekseriya hafta-i sâniyede rü'iyye olunarak re'tinin zirvesinde bulunan kasvasdan ziyâde kasvas seifiliyyesini istilâ ider. Lir Mayester nâm zât-ı tifosun nekâheti esnasında ba'de sonra zatürree-i kasîyye müşâhede eylemiş olduğunu beyân ider. El-hâsıl zatürreenin vakitsiz olarak tifosun bedyetinde zuhûrı halinde tifos ile zatürree asliyye beyninde teşhis husûsı ekseriya müşkilât-ı hakîkîyye irâe idebilür[*].

'Ale'l-hancere – Sadânın bağısuk bir lahn-ı ahz itmesini ve vuku'ât-ı sakîlede hubûl-i savtiyye ve cidâr-ı halefi-i hançerinin karûh sathîyye ile mstûriyyestini istilzâm iden "iltihâb hacere-i nezlevi-i" basit iltihâb-ı kasabâtü'r-re'e misüllü aynı sebebe atıf idilmelidir. Daha derin bir sûrette hacereyi istilâ idüb fakat nadiren tesâdüf idilan if'al-i marâziyye ya'ni gazârif tar-cihâliyyeyi istilâ iden "iltihâb gulâf-ı gazârif hançere" pek vahim afâtdan ad olunmaktadır. Afet-i mezkûre hakîkat halde inzârı gayetle nâ-muvaffak bir ihtilât misüllü telakki olunub ve kemâl-i sür'atle envimâi mizmâri müceb ve hancerenşn gtazyik-ı azimini ve âsfikesyâ 'avârizını münettah olur. Hancerenin işbu 'ale'l ve haymei tifosiyyesi ba'zı etbâ ve hususiyle Kalbs tarafından dâima

---

[*] Zatürree zebheviyye hakkında manzûrumuz olacak bahsindeki (tifos rü'iyi) denilen maraz üzerine serd olunan mütalâ'at işbu bahsine tatbik oluna.

Syf 36

tesmim tifosinin doğrudan doğruya te'siri letâyic kabul olunmakadadır.

Gaşâ-yı muhatı-i enfin 'illetleri beyninde inzifenin oldukça ehemmiyeti hîz bulunduğu şâyeste-i iş'ar olub enzefe ekseriya bidâyet-i marazda rü'iyyet olduğundan ba'zı def'a sada'yı teskin ile bir te'sir müstahsen icrâ eylemiş olur. Fakat enzefe bi'l-ahere tevkifi üşkül bir hâle tahvil eylediği takdirde gayetle meş'ûm bir ihtilât sırasına geçebilür ki tevkif demek 'âdem-i imkânı sebebine bir vak'anın sûi

hatimeyi intâc eylediği meşhudumuz olmuştur. Enfin ‘ale’l sâiresi tifosda rû-nemâ olmayub ve kadim bir dab-ı meselin mazmununca tifos asla beyin nezleseyile bedâi imtez.

--- Cümle-i ‘Asabiyye ---

Tifos iş’ar için beyne’l-‘avâm kullanılmakda bulunan “humma-yı asabiyye” ta’bir-i kadimi ‘illet-i mezkûreye mahsus ihtilâlât-ı asâbiyyenin kesret ve vehâmetini beyâna kâfi olub oldukça vehâmet ile muttasıf olan vuku’atda dimağın hafif bir derecede olsun betâit ve gabâ vete ‘adem ibtilâsı ender olarak görülür. İşbu gabâvet dâima bir belâdet ve gayetle derin bir na’as teşkil idecek mertebede tezâyid idüb hastagân kendilerine irâe edilen sû’allere bir mecâli ve nâ-tamam kelimât ile cevap verirler ve i’tâ eyledikleri ma’lûmât sabıka yekdiğeri ile kabil-i tevfiğ olmayub birbirini nakz ider. Pek vahim vuku’atda nevm-i ‘amîk ve sebât tam zuhura gelir ki etbenâ-yı kadie ihtilâlât-ı ‘asabiyyenin işbu nevi’ini “humma-yı rûhiyyenin galibiyeti ile bedidâr olan bir ihtilâl-i ‘asî haline dahi “humma-yı asabiyye-i gayr-ı sâbite” ta’bir iderler idi. Hâlât-ı vâhimede “hezeyân” kesirü’l-vuku’ bir ‘alâmet olub hastagân kendi hallerine terk edildikde ve esnâ-yı leyde pek şedid olur. Hastalar kendilerinde zuhura

Syf 37

gelen hayâlâta tab’iyyetle yatmakda oldukları yatağı terkin çaresini tahrî ve kendileriyle akdemce münâsebet ve ta’allıkı olan ve kuvve-i mahyilelerinde tahayyül eyledikleri eşhâs ve mevcûdât sâire ile mükâleme iderler. Ba’sonra hastagân lafzen ve methûr olub badî-i zacret bir takım tefekkûrât ile müte’ezzi oldukları halde feryâd ve figan iderler. Şu ükü şekil ekseriya yekdiğerleriyle birleşdiğinden derin bir sûretde düçâr-ı hadr bulunan hastagânın ba’zen hezeyân ilcââtıyla yavaşça mırıldandıkları işitilir (hezeyân temirmiri). Eğer ihtilâlât-ı aklîyye pek derin bir hâl kesbi der ise bu hâle tahrikiyetde mütehassıl bir takım ‘adem-i intizamât dahi muntazaman olduğundan vech ve etrafının ‘azilâtında ihtizâzât-ı sağıre rü’iyyet olunur.

Mütekaddein işbu nakîlsât zahridde kabil rü’iyye bir derecede husûle gelen terfi’ “râişe-i atâr” tesmih iderler idi. Azlât-ı mazgıyyenin hâl-i teşincisi sebebine hasıl olan dış gıcırdaması bir ‘alâmet-i meş’ûme gibi i’tibâr idilüb kol ve bacaklarda ve fek askâlde ba’zen “tezelik ihtizâzi-i dâimi” rü’iyyet olunur. Birçok hastagân irâe eylediğimiz vech üzre işbu vuku’atda ‘azilâtın “ef’al-i mün’akese-i veteriyye ve kabiliyet-i tenbiyye-i meyhâniyekiyyesi” efrâd derecede tezâyid ve sebât pek ‘amîk olduğu halde ‘azilât bir hâl-i rehâvete düşerek mahur basrilerin istikameti hâl-i

tabi'iyyelerinden 'udûl ve kabiliyet tenbihiye-i mün'akese müntenakıs yahud büsbütün ma'dum olur. "Sadâ" başlıca nahiye-i cebheyye ve şakaklarda zuhûr iderek bidâyet-i marazda en sabit i'râzdan 'ad olunub ve ba'zen şiddet fevkâ'l-ade kesb iderse de ikinci hafta hemen dâimi suretle sadâ' zâil olur.

Salifü'z-zikr i'râz-ı 'asabiyye-i vahimenin esbâb-ı tahrî olundukda cümle-i 'asabiyyede ve hususiyle dimağda mevcûd olabilen tağyirât-ı teşrihiyyenin, esnâ-yı hayatda haricen meşhûd i'râzın vehâmetiyle mütenâsib bir halde bulunmadığı herşeyden akdem ta'ayin eyler. Sahâyâda inzifâ-i sağırenin vücûdık sahâyânın bulanık bir manzara irâesi, evzimâ ve cevhez dimağının ratb bir halde

Syf 38

Bulunması vesâire gibi tağyirât tasdik olunur ise de fakat işbu tağyirâtın 'alâim-i marazîyye ile nisbet-i ba'zen gayetle meşkûk bulunduğu gibi dimağda keşf olunduğu iddi'a olunan tağyirat hard beynine dahi hiçbir delil-i kat'i i'ânesiyle mütekarrer ad olunmaz. Tifosun esnâ-yı seyrinde dimağda izafe-i 'azime yahud iltihab sahayâ-yı kayhî ender olarak görülebildiğinden iltihab sahayâ-yı kahyânın teşhîsinden gayetle muhterezâne hareket itmek iktizâ ider. Çünkü feth meyt, iltihâb-ı sahayaya dâir hiçbir eser meydana çıkarmadığı halde ('ukde serdlik, bi'l-cümle 'umûd-ı fukârîde samal güzârı, vec' kafa vesâire gibi) sûret-i zâhirede en göze çarpan zâtü's-sahaya i'râzının tifoszedelerde husûle gelebilmekte idüğü meşhûd bulunmaktadır.

Efkâr ve mütâla'ât-ı sâbite üzerine mü'esses birçok evâdın nazâr-ı dikkatle mütâla'a ve müşahedesinden sonra 'alâim-i asâbiyyenin – efrât-ı harâretin bir netice-i esâsiyyesi bulunduğu dâir olan fikri bi'l-cümle husûsata kabil tatbiki gibi 'ad itmek bizim için 'adımü'l-imbkândır. Her ne kadar terfi'i hakîkî ve şübheden biri ise de derece-i humma ile vehâmet-i ihtilâlât asabiyye beyninde bisbetin ma'dûm bulunduğu da birçok vuku'atla müsellemler ve musaddıktır. Binâen-aleyh birçok vuku'at vardır ki bunlarda hummanın birçok günler ve 'ale'l-tevâli derecât-ı mürterif'ada bir karar olmasıyla beraber yine hastagân hakikaten hüsn halde bulunub velev ki cüz'i olsun hiçbir ihtilâl dimâğı irâe etmezler. Lâkin buna muhalif vuku'atda kesretle meşhûd olub burada humma her ne kadar bidâyetden beri cüz'i ise de en şedid 'alâim-i 'asâbiyye ile müterâfik bulunur ki Frençl nâm zât geçenlerde buna dair gayetle câlib-i dikakt mütâla'at neşr eylemiştir.

Şimdiye kadar serd û beyân olunan mütâl'ata istinaden "intân-ı tifos-ı hususi"yi i'râz asâbiyye-i vahimenin sebep-i aslisi makamında kabul idebiliriz.

Her bir vak'ada i'râz dimağının i'râz-ı sâire üzerine galibiyeti yahud

Syf 39

i'râz-ı mezkûrenin 'avdeti semm-i tifsinin diğeri aşarının şiddet-i menhûlesiyle müntenâsibdir. Ba'zı vuku'atda şahs-ı marazın ihtilâlât 'asabiyye-i vahimeye karşı bir "isti'dâd" husûsiye mâlik olduğu kabul idebiliriz. Binâen-'aleyh 'işret idenlerde ve maraza düçâr olmazdan biraz akdem infi'âlât nefsâniyye-i hafıza ile müte'essir bulunanlarda ba'zen gerek tifosun esnâ-yı seyrinde ve gerek hayn-ı nekâhetde hakîkaten "alel sahâyâiyye" ve "ale'l-aklîyye" zuhura gelib ve 'ale'l-mezkûre, 'ale'l-aklîyye" zuhûra gelib ve 'ale'l-mezkûre, 'ale'l-'umûm bir "inhifâz-ı Malinhasveliyavi ile muttasıf bulunur. Buna dâir vuku'at mükerreren meşhudumuz olmuşdur ki vuku'at-ı mezkûrede hastagân bilâ-hareket ve gözleri açık olduğu halde yataklarında yanıp ve kendilerini vefât itmiş 'ad iderler idi.

Diğeri husûsatda ekseriya harâfât ile muhtelif "efrât-ı hissiyât-ı ruhiyye" zuhûr ider. Bir 'illet-i asâbiyye mübtelâ olduğu zâhir halinden anlaşılan bir kızda tifosun seyri esnasında bir "cennet ihtinâk rahminin" nemâyân olduğunu müşâhede eyledik. Ba'sonra intibâh aklı nüks-i marazın bidâyetinde kemâl-ı 'anf ve şiddetle zuhura gelüb 'adetâ bir 'illet dimağîye-i hakîkiyyeye tahvil eyler. El-hâsıl tifosun seyr veyahut zamân-ı nekâhetini te'hir iden ekser ihtilâl şu'ur şifâ ile nihâyet-pezir olmaktadır.

Tifosun esnâ-yı seyrinde yahud maraz-ı mezkûrun güzerânından sonra rü'yyet olunan ba'zı emrâz-ı 'asâbdan dahi zikr ve beyân-ı iktisâ ider. Bir takım 'alâim-i asâbiyye, hususiyle 'asab-ı tevâim salese ve a'sâb kafviye vesâ'irenin âlâim-i 'asabiyyesi marazın pek gerek bidâyet ve gerek nihâyetinde husûle gelüb ba'zen dâhi nekâhet esnâsında ve başlıca nihâyât-ı sefiliyyede 'azilât ve cildin "efrât-ı his" 'azimi zâhir olur. Ba'zı kere tifosu müte'akîb ya münferid bir 'azilenin ('azile-i mesâne-i kebirenin felci gibi) yahud nihâyâtdan birinin kâffe-i 'azilâtın felci görülüb ve bu felç ekseriya felc-i zamûrî sınıfına müte'allik bulunur. Kezlik emrâz-ı müte'akîbe makâmında bacanakların 'adem-i intizâm hareketi yahud teşneciyyesi de müstesna olarak müşâhede olunur.

Syf 40**A'zâ-yı Deverâniyye**

Kalbin âfât-ı teşrihiyye-i 'azimesine (iltihab şigaf dâhili ve hârici kalb) ancak müstesna olmak üzere tesadûf olunub ba'zan feth-i meyt esnâsında rü'yyet olunan iltihâb şigâf dâhili-i ekliyeli ve hafif seririyyât nokta-i nazarınca hemen ehemmiyetden 'âri ad olunur. Bi'l-'akis ekser mü'ellifin za'ifiyet kalbe sebep olan

“istihâle-i tahmiyye-i ‘azile-i kalbiyye” ile ekseriya müşâhede olunan “istihsâle-i haşviyyeye” ehemmiyet-i ‘azime ‘atıf ve isnâd itmektedirler.

Bize kalrı se salifü'l-beyân tağyirât-ı teşrifıyye ile esnâ-yı hayatda müşâhede olunan za'if kalb i'râzı beyinde bir nisbet sahihanın mevcudiyeti kabul olunmayacağı gibi bu iki 'alâmetin yekdiğeri ile kat'i sûrette irtibatları olmadığı da bi't-tecrübe ma'lûm olmaktadır.

Tifosda “’aded-i nabz dâima mütezâyid olub bir mu'tâd dakikada 100 – 120 def'a darb ider. Kehvelde 140 ve daha ziyâde darb itmek üzre tezâyid itmesi dâima nâ-muvaffak bir 'arz olub inkı'âlât-ı nefsâniyye mesâ'i-yi cesimâneye (Ba'zâ yalnız yanakda doğrulma) ve buna mümâisl husûsatda nabzın muvakkaten tezâyidi kemâl-i sühuletle husûle gelir. Nabzın isti'câl gayr-ı tabi'iyyesinin kısmen tezâyid-i harâretten ileri geldiği makârın sıhhat ise de hummanın derece-i hararetiyle sür'at-i nabzın yekdiğere müvâzi olmak üzre seyredişi bi'l-cümle vuku'ata kabil-i tatbik bulunmadığı mülâhâza olununca kalb üzerine diğere husûsatın da icrâ-yı te'sir eylemekte olduğu tahakkuk ider.

Marazın bi'l-cümle seyri esnâsında hummanın mevcûdiyetiye rağmen yine nabzın derece-i tabi'iyede bulunduğu veyahut daha aşağı tenzik eylediğine dâir misâller irâd idilmekde olub ba'zı halâtda maraz-ı nihâyet bulduğu takdirde 'aded-i nabz ekseriya derece-i tabi'iyeye tahtında bulunabilüb ba'sonra da seyr-i marazın evâsıtında yahud eşhasından sonra nabızda 'adem-i intizâmat-ı hafife müşâhede

Syf 41

olunur. Nabızda vuku'yâfına 'adem-i intizâm-ı 'azim dâima bir delil-i mühim 'ad olunur ise de ekseriye 'adem-i intizâm netâyic-i lâhika bırakmaksızın zâil olur.

Nabzın “zülkar'ayn” olması kesretle meşhûd husûsâtdan olduğundan ba'zı eski etnâ tarafından el-hâletü'h-heze tifosun bir sıfât-ı mümeyyizesi gibi i'tibâr olunmaktadır. Nabız zülkar'ayncedâr şeryâninin toterinin tenakusundan münba'is bulunmakdadır.

Kuvve-i dâfi'a-i kalbin za'ifeyeti neticesi olarak orada da ale'il-husûs nihâyât-ı sâfile o raddesinde “sadâde-i demviyye” zuhura gelmekle esnâ-yı nekahetde ba'zen etrâf-ı sâfileden birisinde o zamanın husûline sebep olub o zaman çend hafta sonra zâil olur

Ba'zen sad'adat-ı demviye-i mezkûre bidâyet-i marazda gayetle kaviyyü'l-beniyye eşhasda rü'iyet olunur ki eşhâs-ı mezkûrenin beyinlerini nazâr-ı i'tibâre alındıkda 'ilkât-ı mezkûrenin za'afiyet-i kalbden neş'et itmediği kabul ve ancak bir

fi'il husûsî-i mevzu'iden münba'is bulunduğu tesellim olur. O radde-i fahziyyede vuku'a gelen işbu tahsirât-ı demviyye ender olarak bir "samâme-i şeryân re'vinin" husûlüne ve mevt-i ficâiyye sebebiyet virebilir. Nihâyeti mühlek olan vuku'atda re'tinde samâmâtın vücûdıyle beraber kalb ve tahâl ve kelyetin ve a'zâ-yı sâirede sadâdât-ı demviyye bulunur. Binâen-aleyh esnâ-yı nekahetde ve hususiyle hastagân ayaklanmağa başladıkları hengâmede ekseriya "tavuklarda ve bucaklarda zuhûr iden evzimânın za'afiyet-i kalbe ve deverânın hâl-i nâtevânisine isnâd idilmesi iktizâ ider.

Ondört yaşında bir kızda sûret-i sakîlede güzerâb iden bir tifosu müte'akîb istiska-yı 'umûmi zuhura gelmiş idüğü feth-i meyt ise ancak kalbin müterakki bir zamûr ve estir hâ-i azminden başka ihtimâle karnib bir sebep irâe ve izhâr itmemiş bulunduğu meşhudumuz olmuştur.

Syf 42

--- Cild ---

İkinci haftanın bedâyetinde ve bir mu'tâd vez' ve hususiyle batnda muhtelifü'l-'aded rü'iyye olunan indifâ'at ve reddiye, tifosa mahsus ve evsâf-ı mümeyyize olarak meşhûd bulunan vuku'atda ve hususiyle ihtiyarlarda indifâ'at ba'zen büsbütün ma'dûm olub ba'sonra da indika'at-ı mezkûre fevkâ'l-'ade çok oludğundan o halde fahz ve kavillerde ve nâdire vechde dahi rü'iyyet olunarak ekseriya bir iki gün zarfında sularlar ise de ba'zı hâlâtda çok vakit kabil-i rü'iyyet bulunurlar ve bu takdirde bir dereceye kadar "temeşşi" bir manzara ahz idüb ve tazyik olunmakla asla gaib olmazlar. Ba'zı hâlâtda indika'at-ı mezkûre 'ale't-tevâli birkaç def'a zuhûra gelebilür ki hummain inkıta'ında çend gün sonra bile indika'at ve reddiye-i cedideden yeniden yeniye sûretnemâ olduğuna dâir birçok vuku'ata tesâdüf idilmiştir.

Diğer tefcirât-ı cildiyye 'atf-ı kelâm olunca herşeyden akdem "erpis şefvî" mevkî'i mütâla'aya arzidilir ki herpes mezkûr tifosda gayetle nadirü'l-zuhûr olduğundan, ba'zı vuku'at-ı meşkûkede herpes şefvî rü'iyyet idilmesi teşhisin tigos olmadığını müştemin bir delil olmuş olur. İndikat-ı müntenevvi'a beyninde "dâi câveresi" "encerî" ya'ni kurdeşen ve şûrât-ı sathîyye kesirü'l-vukû olub "şilel ezrak tifos" ta'bir olunan sağır ve mavimtırak lekeler ba'zen cüz' üzerinde rü'iyye olunurlar. "Deml" denilen kaç çıbanları ve "harâcât-ı cildiyye" ise ekseriya vuku'at-ı sakîleyi müte'akib zuhûr edici bir takım 'ale'l-saliye-i reddiyedir. Nikahada ve hafre-i abtîyye cildinde ba'zen haracât "aded-i 'ırkıyye" teşkil idüb "inzifa-i

cildiyye-i vesi'a" (ya'ni diyânezi tezfî-i müte'ammim olarak rü'yyet olunur ve buna mukabil esnâ-yı

Syf 43

nekahetde bacakların cildi ekseriya ecriyye-i cildiyyede mütehassıl bir takım ıstıbâbât demviyye-i sağire ile mestûr olur.

Nihayet sefiliyyede ve hususiyle etâbi'i kadimde nâdir olarak "gangren" müşâhede olunur ki bir vak'ada hiçbir sebep zahiri olmadığı halde cild batnîn vâsi' bir kısmının gangrene ibtilâsı manzumumuz olmuştur.

Nihayâtü'l-emr arka üstü yatmadan bir takım haşkerişât husûle geldiğini dahi iş'ar iktizâ ider ki bunlar vuku'at-ı sakîlede ve 'ademş takdiyyesiyle tekvin iderek başlıca elitin ve elitini tefrik iden yarıkda ve öncelerde görülür. Cildin tahtındaki insceden vâsi' sûretde infisâliyle müterâfik haşkerişât-ı gangreniyye gayetle muhatıralı ve belki de mühlek bir ihtilât olabilir.

Vehâmetle muttasıf tifoslardan nekaheti esnasında ba'zen beşere büyük bir mahallinde "tifls" idüb saçlar ziyadesiyle sükût eyler ve ba'zâ tırnaklarda bile tağyirât rü'yye olunur.

---'Azlât, 'Azâm ve Mefâsil ---

'Ale'l-vahime-i sâirede olduğu gibi tifosda da zuhûr iden ve Zengir tarafından keşf edilmiş bulunan "istihâle-i reddiye 'azilât ihtiyâriyye" (istihâle-i reddiye-i ceybiyye ve şemiyye)nin i'râz-ı seririyye-i husûsiyye teşkil itmiş bulunduğu bir sûret-i sahîhada ta'yin idilemez.

Ekseriya tifos akîbinde zuhûr ile hastagân için gayetle mûceb rençvâlim bulunan binefse "evcâ'ı 'azliyye" ve "efrât-ı hiss-i 'azilât" dahi sâlifü'z-zikr istihâle-i reddiyyeye atıf eyleyebilür. Vuku'at-ı sakîlede enzife-i dâhil 'azlîyyeye dahi tesâdüf olunur.

'Ale'l "'azmîyye ve mufâsâliyye" eder olub tifosun seyrinden sonra 'azim kasabada ve bir zalî'da bir iltihâb simhâk-ı müşâhede eylemişizdir. İntibâh-ı mufassal husûsât-ı nâdiredendir.

Syf 44

--- A'zâ-yı Bulye ve Tenâsiliyye ---

İltihab kilye-i had nezfi-i hakîkî tifosun müstesna olarak zuhûra gelir bir ihtilâtı ise de ma'hezâ ba'ze müşâhede olunub ve tifos batnîninin bir "şeki-i kilyevii" husûsının tahdisine sebep olur. 'İlletin şiddetli zamanında ekseriya bir tebol zelâl

basit (Hamvî) zahir olur ki alâmet-i mezkûre marazın şe'ameti hakkında bir delil 'ad olunmayub iltihâb-ı mesâne ise marazın nihâyetine doğru ekseriyetle husûle gelir.

“İltihâb-u husîyye” zikirde ba'zen görülüb kadında tams ekseriya bidâyet-i marazda meşhûd olur. Bi'l-ahere vuku'ât-ı sakîlenin nekahetei esnâsında tams ekseriya birkaç ay mahdum olub ve tifosa mübtelâ ki kadınlar sakat cenin yahud kabû'l-vakit tevellid tehlikelerine musâbo olurlar.

--- Husûsiyât-ı Seyr-i Maraz ---

Tifosda her türlü ihtilâtât-ı mümkünenin hemen beynhâniyye denilecek mertebede kesreti mevzu'bahis ve mütalâ'â kılınan husûsatda istintâc olunduğu gibi “seyr-i 'umûmi-i” marazın dahi bu minvâl üzre eşkâl-i mütevenni'a ve ahvâl-i husûsiyye irâe eyleyeceği emir âşikâr ise de burada ahvâl-i mezkûrenin yalnız en esaslı ve mühim olanlarının zikr ve beyânıyla iktifâ olunacaktır.

Evvelâ “hafif ve gayr-ı tâm” isimleriyle mevsüm bulunan hummâ-yı tifoïyyede pratikte kesretle meşhûd bulunan vuku'âtın tahtîri icâv ider ki 'ale'l-mezkûre akdemce her dürlü isilerle ve hususiyle “humma-yı mi'devi” ismiyle iş'ar olunmakda iken yakın vakitlerde Garizengir nâm zât vuku'ât-ı mebhûsenin tifosun sû-ı metnu'asından 'ibâret olduğunu ta'rif ve beyân eylemiştir. İşbu sûret-i hafiede rûnemâ olan tifosun

Syf 45

müddeti ancak 8'den 14 gün olub humma mu'tedik ve ba'zâ ziyadesiyle müdereddid olarak bi'l-hassa devr-i kemâl hemen 'umûmiyyetle ma'dûm bulunur. Bi'l-cümle evsâf-ı tifosiyye hafif bir sûretde âşikâr olarak i'râz-ı rû'iyyeye dahi müceb olmaz. Buna bedel ekseriya mu'tedil bir halde ishâl mevcut olub tahâl sûretde vazihada müntebbic ve indifâ'at ve reddiye dahi bir mu'tâd mer'i bulunur.

İ'râz-ı tifosiyye ne kadar hafif bir sûretde rû-nemâ olur ise vuku'ât-ı mezkûrenin teşhisiyyede bi't-tabi' olkadar arz-ı müşkilât idüb tifosun diğér vuku'ât-ı mevsûka ve musaddıkasıyla salifü'l-beyân sûr-ı hafife beyninde mübâhis-i esbâb maraz nokta-i nazarınca bir nisbet ve irtibat keşf olunabildiği halde sûr-ı hafife-i mezkûrenin teşhisi de kesb-i sühûlet eyler. Lir Mayester nâm zâtın tifos hakîkî tifos meskutdan tefrik idişi muvaffak 'akıl ve hikmet olub tifos meskut ta'biriyle ve bir seyr-i vahim ile muttasıf olacak zannolunan vuku'at anlaşılmalıdır ki bunlarda çend gün sonra i'râz-ı şedide kesb-i sükûnetle müte'âkîben bir nekahet-i seri'a zuhura gelir.

Diğer cihetden bir takım vuku'at dahi meşhûd olur ki fi'l-asl birçok zamanlar gayetle cüz'i rahatsızlığa sebebiyet verdiğiinden hastagân nadiren yatakda yatmağa mecbur olurlar. (Tifos seyyar), fakat çok geçmeden birden bire bir vehâmet i'râz ve bir ihtilât-ı müdhiş rû-nemâ olur. Sûret-i zâhirede iyi görünen birçok eşhâsın her dürlü i'râzıyla beraber zati'l-peritn sakîb fevkû'l-hâd zuhûrî sebebine birden bire terk-i hayat eyledikleri rü'yyet ve feth-i meyt icrâ olundukda eşhâs-ı mezbûrenin seyrinin üçüncü haftasına vâsıl olmuş tifosa mübtelâ bulunmuş idüleri tasdik edilmiştir.

Her bir vak'ayı ayrıca tedkik için marazın hey'et-i 'umûmiyye-i marazı

Syf 46

Birçok tarzda tebdil idebilen "isti'dâd ve kabiliyet şahsiyyesini" piş-i nazar-ı mütâla'aya almak icâb ider.

Çocuklarda 'illet-i tifosiyye-i mu'âiyye ve zatü'l-peritonun ender olarak rü'yyet olduğu sâlifü' zikr sebebiyle izâh olunmaktadır. Fakat "i'râz-ı dimâğiyye-i" vahime etfâlde ekseriya müşâhede olunub dâimi ve mü'essir sûretde sayha ve figanların derece-i vahimede mübtelâ-yı maraz bulunan etfâle mahsus bir 'arz olduğu diğer vuku'at-ı hafifenin dahi na'âs-ı dâimi ve sâbit ile muttasif bulunduğu derpiş-i mütâla'a bulunmalıdır.

İhtiyarlarda seyr-i maraz ekseriya gayr-ı muntazamn bir halde bulunduğundan teşhis ba'zâ pek müşkül olub humma pek mütereffik olmadığı gibi balâda tevsîf ve beyân eylediğimiz vech üzre humma-yı tifoid tarzını lâyıkıyla irâe itmez. İndifa'at ve reddiye, fert-i dem tahâl ve evsaf-ı mahsûse-i kazverât ekseriya ma'dûm ve i'râz rü'yye ve dimâğiyye ise i'râz-ı sâire üzerine hâkim bulunur.

Fert-i semine mübtelâ eşhasda tifosun bi'l-hassa bir seyr-i vahim ahz eylemekde olduğunu inzârın dâhi bir ihtilât-ı rü'yyi ile müte'akib bulunmakda olması hasebiyle dâima ihtiyat ve i'tirâz ile telakkî edilmesi lüzumunu tecrübe irâe ider.

'İşretle me'lûf bulunan kimseler – diğer emrâz-ı haddede olduğu gibi tifosda da dâima bir hâl tehlikede bulunub en vahim i'râzdan bulunan za'ifiyet kalb 'ayâlında rü'yyet olunur. İ'râz-ı dimâğiyye-i vahime kesirü'l-vukû' ise de fakat zatürreede ekseriya rü'yyet olunakda bulunan hezeyân-ı mürte'işin tifoszede olan 'ayâşında ender olarak zuhûra gelmesi şayân-ı ta'accüb ahvâldendir.

Marazdan akde mevcut olan infi'âlât nefsâniyye-i şedidenin ve (emrâz-ı kalb âmfizmâi resevî ve temâyül-i cenbî ve halefî-i 'umûd-ı fukarî ve sâire gibi) akdemce mevcûd ba'zı emrâzın tifos üzerine olan te'sirâtı balâda zikr ve beyân edilmiş idi.

Syf 47

--- Tifosun Nüksü ---

Tifos batnî birçok husûsatda şu yolda bir sıfat ile kesb-i etsâf ider li maraz sûret-i mükemmelede olarak seyredildikten sonra hey'et-i 'umûmiyye-i maraziyye tekerrür ile yeniden rû-nemâ olur. Tifosun işbu nüksü uzviyyetin bir intân-ı cedidinden neş'et etmeyüb belki idâre-i bedeniyyede alan mütemekkim bulunan cer'ime-i müntenenin bi't-tekrâr teksirinden (bir tenâsül cedidinden) ileri gelmektedir.

Nüks-i tâm her türlü evsâf-ı seririyye ve teşrihiyye cihetiyle maraz-ı zâtiyye müşâbe olup yalnız sûret-i 'umûmiyye-i i'râzın marazın ilk suletinde meşhûd bulunan i'râzdan daha mahdûd ve imtidâdı az bir derecede olması gibi bir farkı câmi' bulunur. Maraz ibtidâi ile nüks beyninde "humma ile gayr-ı mutaraffik olmak üzere mevcut olabilen fasıla yedi günden on güne kadar mütehdif bir sûretde olduğu gibi ba'zen daha ziyâde ba'zen de noksan olur. Ba'zı def'a nüks marazın şifaya mübeddel olduğu haynda vuku'a gelib ba'zı def'a ise şifâ-yı maraz tasdik olunmazdan akdem harâret derece derece terfi'a başlar. Maraz-ı aslînin setr-i tâmı nihâyet bulunmazdan akdem harâret yeniden tezâyid eylediği halde "nüks-i 'alâmet-i maraz" ta'biri ile yâd olunur ki 'ale'l-'umûm nüks hakîkî gibi aynı evsafa mâlikdir. Marazın seyr-i aslisi ile nüksünü tefrîkiden müddet esnâsında birçok hastagân sûret-i mükemmele 'alâimi irâe iderler. Ma'mafih o esnada akşamları harâretin cüz'i artakda olması dahi ba'zen vuku' bulumakda olup fakat nüksün zuhûra gelmek üzere bulunduğu ba'zı vuku'atda marazın sureti evvelisinde bir mu'tâd meşhûd olan intibâh tahlin rü'yyet edilmemesi şayân-ı dikkatdir.

Müddet-i nüks, maraz-ı ibtidâinin müddetinden 'umûman daha kısır olup iki

Syf 48

iki buçuk hafta devâm itersi ender olarak müşâhede olunur. Harâret kemâl-i suretle ve iki yahud üç gün zarfında su'ûd idüb devr-i kemâl ziyâde kısır ve tenzil-i humma ise daha ziyâde seri' olur. Harâretin derecâtı tecâvüz idebilir. Üçüncü yahud dördüncü günden i'tibâren indifa'at ve reddiye rû-nemâ ve kazverât mâyi' halini ahz, tahâl ziyadesiyle müntebec ve bi'l-cümle ihtilâtât-ı mümkünê husûlpezir olabilir. Olunamamalı ise de vuku'at-ı hafifenin hakikat halde vahim nüksler ile müte'akîb olabileceği şayân-ı mülahazadır. Ba'zen de nüksün hâl-i ibtidâide ve nâ-tamam kaldığı rü'yyet olunabilir. Kesret nüks, emrâz-ı müstevliye-i metnu'aya göre muhtelif olup Leipzig'de işbu nihâyet senelerde nüksün yüzde dokuz nisbetinde vuku'

buluğud meşhudumuz olduysa da diğer senelerde yüzde dördten on altıya kadar aded-i nüks tehâlif eylemiş ve tifosa mübtelâ beş yüz hastada maraz-ı zâtiden sonra üç def'a birbirini müte'akîb iki nüks-i tâm vuku'a gelmiş idüğü rü'yyet eylemiştir.

Teşhis

Tifosun teşhisi gayetle sühûletli olabilir ise de ba'zı vuku'at gayr-ı tabi'iyede yahud müşâhede-i tıbbîye atına geç alınan halâtta teşhis-i müşkilât-ı 'azimeyi bâdî olur. Herşeyden akdem marazın tedrici bir sûretle bedâi itmesi indifâ'ât ve reddiyenin zuhurı nazar-ı i'tibâre alınmak icâb ider. Mevâd-ı gaitanın evsâfı intifâh-ı batn, intibâc-ı tahâl, i'râz-ı mühimmeden 'ad olunurlar ise de hususiyle marazın hasvârında tifosa dâ'ir vuku'ât-ı sâirenin musaddık bulunması gibi esbâb-ı marazdan ad olunan 'alâim-i piş-i nazırda bulunduğu halde i'râz-ı mezkûre başkaca izâh-ı mu'tedileye i'âne ve bâdi-i iştibâh halâtta kıymet-i

Syf 49

teşhisîyye-i 'azime ahz iderler. Ekseriya teşhis ancak nezf-i ma'âi, tezâyid-i hummaya mahsus evsâf-ı mümeyyize ve nüks vesâire gibi ba'zı alâimin sûretnemâ olmasıyla derece-i gayede kesb te'yid ider. Yalnız bir mu'ayene ile tifosun teşhisini vaz' ancak husûsât-ı istinâiyeden idüğü ka'ide-i kilye olmak üzre beyân olunabilir. Ekseriya birçok günler ve mütevelliyen devâm ve ahz edilmiş bir müşâhede-i medekkâka sayesinde teşhîs sûret-i sahihada vaz' olunur tifos ile diğer ba'zı emrâz-ı haddenin (tedrin câvresi, iltihâb şigâf dahili-i kalb hâd, iltihâb-ı sahâyâ vesâire) teşhîs-i tefrikîyeleri emrâz-ı mezkûreden her birine mahsus mübâhisde zikr ve beyân idilecektir.

--- İnzâr ---

Sûret-i zahirede en hafif görünen vuku'atda bile 'avârız-ı hatîranın zuhura gelebileceği tabi'i olduğundan tifosun inzârı hiçbir vakitte tamamen selim olmak üzre kabul olunamaz. Bununla beraber tifos matlûb taht-ı dikkat ve tedâvide bulundurulduğu halde meş'ûm ad olunan emrâz sınıfına dâhil olmayub ve en vahim vuku'atın bile şifâyâb olacağı ümid edilir.

Firosun muhatırası bi'l-hassa intânın derece-i vehâmetiyle mütenâsibdir ki işbu vehâmet dâimi sûretde değil ise de ekser halâtta hummanın hiddeti ve i'râz-ı 'umûmiyyenin şiddetiyle tabibe ma'lûm olur. Diğer bir tehlikei ba'ide ihtilâtâtın zu^hurundan 'ibâret bulunur ki tifosun esnâ-yı seyrinde rü'yyet olunabilen bi'l-cümle ihtilâtât-ı husûsiyyeyi balâda zikr ve beyân eylemiş idik. El-hasıl üçüncü takım muhâtıratın dahi marazın bünye ve kabiliyet-i şahisyyesinde mütekarrer

olduğu ve bu husûsda narazr-ı ehemmiyetle telakki idilecek bir takım mütalâatın mevcûd idiği mükerreren ta'rif edilmiş idi. Herhalde kâffe-i ahvâl ve husûsât-ı marazîyyeniin mu'ayene-i mühimme

Syf 50

ve dakikası her bir vak'anın ne derecede ba'is muhâtıra bulunduğunu ta'yine ve bu husûsda beyân-ı re'ye vesile olmaktadır.

Her zaman vuku'ât diğer zaman nisbeten aynı siyak ve kesretde zuhûr itmediği gibi tifosdan husûle gelen "vefiyyat" da muhtelif epidemilere göre muhtelif eylediğinden 'umumiyetle şayân-ı kabul ma'lûmât-ı istatistikîye cem' edilmesi ziyadesiyle müşkü bulunmaktadır.

Bir çok istatistiklerden vasîti olmak üzere istihsâl idilen ma'lûmat hâl-i hazırda 'aded ve fiyatın burda 10 nisbetinde vuku'ını irâe ve iş'ar itmekte ve bu nisbete göre her bir epideminin evsâfı ta'yin edilmektedir. Birok müşahidinin yekdiğere tevafuk iden rivâyetlerine bakılır ise akdemleri vefiyyat 100'de 20 ile 25 derecelerinde bulunduğu halde tedâvi hususunda fi yumenâ-hezâ ittihaz idilen vesâit ve tedâbir sayesinde 'aded ve fiyatın evvelkine nisbetle âşikâr bir sûretde tenakus itmiş olduğu anlaşılır.

--- Tedavi ---

Şimdiye kadar tifosun "tedâci-i husûsiyyesine" ya'ni sebebe-i hususi-i marazın bedende mahv yahud ta'diline muktedir bir vâsitaya olan kesb-i kûf idilememiştir. Advîyye-i dâfi' ta'fin ve dâfi' bakteri (kenin, hamaz safsaf hamz 'aslibend vesâire)nin humma üzerinde te'sir-i zâhirileri olduğu muhakkak ise de fakat adeviyye-i mezkûre mukâdir devâiyye-i müsta'melede i'ta olundukları halde seyr-i 'umûmi-i marazı kabil his bir derecede ta'dil idebilecek bir iktidârı hâiz olamazlar. Lir Mayester nâm zâtın ba'zı etbâ tarafından akdemce medh edilmiş olan iyoda fâideli ve hafif bir te'sir isnâd etmesinin istatistik ile kabil-i tadik bir keyfiyet olduğu ma'lûm olduğundan her iki sa'atde bir kere bir şarab kadehi su derûnuna 1 gram iyod ve 2 gram

Syf 51

iyod potasyum ve 10 gram ma'i miktardan mürekkeb bir mahlûlden 4 – 5 katre konularak ahz idilmesi tavsiye olunur. Ma'mâfih işbu devâ hakkında tecrübe-i zâtiyyemizin mefkud olduğunu da beyân ideriz. Kalomelin tifos üzerine husûsî bir te'siri olduğu beyân olunmuş olup ve Vanderlih nâm zât bidâyetinde devâ-yı mezburun mukadir-i münâsebede i'tâsiyle tedâvi edilmiş olan vuku'âtın bu vech üzere

tedâvi edilmemiş bulunan vuku'atdan daha menfa'at bahş ve sâlim bir neticeyi intâc eylemekte olduğunu iddi'a ve bu usûl-i tedâvi sayesinde tifosun seyrihinin tevkif idelebileceğini zannitmektedir. Her ne kadar bu fikre nazar-ı atmesân ile bakılamaz ise de bir vasıta-i münâsebe olduğu da şübheden âri olub hastalıklarının birinci haftasında yahud ikinci haftası bedâyetinde taht-ı tedaviye alınan tifoszedelere herşeyden akde her birisi 300 'öşür dirhem kalomel hâvi 2 – 3 paket tuzun i'tâsından ibâret olan bir sûret-i tedâviyi defa'atle tecrübe eyledik. Bidâyet-i marazda bir mu'tâd kabz, i'râz-ı sâireden ziyâde rû-nemâ olduğundan bu zamanda devâ-yı mezbûrun fi'il-i mefrığına mürâca'at idilir ve bundan başka kalomel harâret-i bedeniyeyi hafifçe tenzil idebilecek bir te'sir dahi hâsıl ider. Gayetle hafif bir istihâlin vücûdı kalomel isti'mâline mani' olmaz ise de yalnız şedid bir ishâl mevcut olduğu takdirde kalomel isti'mâli kat'iyen tecviz olunmamalıdır.

Tifoszedelerin keâl-i dikkat ve ehemmiyetle "tedâvi-i hamivi ve arzî" tahtında bulundurulmamaları pratik nokta-i nazarında en mühim husûsâtıdan olub marîzin odası ziyadesiyle sıcak olmamak ve mümkün mertebe havası tedid idilmek iktizâ ider.

Yatağı muntazam sûretde yapılmış olmak ehem ve elzem olub yatağın intizâmıyle beraber mariz dâima arka üstü yatırılmadığı halde hem ziyadesiyle müceb-i zahmet ve muhatıra bir 'arizdan ya'ni haşkerişât vesairenin husûlünden sakınılmış he de hastayı tedavi iden tabib ile hizmet iden kimesneler 'azim rahatsızlıktan ve kesret hizmetden halâs idilmiş olur.

Syf 52

Vahim bir derecede tifosa mübtelâ hastagân derûnı ya gava ile yahud su ile doldurulub şişirilmiş şilteler üzerinde yatırılır ve dâima arkası üstü yatırılıb ekseriya sağınâ ve soluna çevrilmesi elzemdir. Zahir ve 'aciz üzeri topuklar dâmima kâfurili ispirto ile yahud Fransa rakısıyle gasl ve en küçük bir haşkerişe der'akib ve kemâl-i dikkatle ve günde iki def'a yıkanub [1:300 nisbetinde hamz safsâf mahlûliyle tathir] ve [1:35] nisbetinde propelsinki merhemiyile tımar edilmelidir.

Haşkerişe tevsî' eylediği takdirde üzerine iyod neml itmemesine begayet-i dikakt ve itinâ itmek ve eğer infisâl vuku' bulmuş ise vakit ve zamanıyle açub derûnuna müfeccer (Drain) ta'bir olunan ince lastik borular idhal eylemek icâb ider. Marazanın ağızlarının mümkün olduğu derecede temiz tutulması en ziyâde şayân-ı dikkat husûsâtıdan olub hastalıkları hafif sûretde seyreden maraz bizzat femmlerini çalkayub ve tathir idebilirler ise de vuku'at-ı nakliyyede havf-ı femm ekseriya soğuk

su yahud 1:30 nisbetinde tiskâr-ı mahlûliyye tathîr idilerek lisân ve dudaklar kesb-i sübut eyledikçe gliserin ile tâlâ' idilmelidir.

İşte iltihâb izn-i mütevasıtın ve iltihab-ı femm ile beraber gıda-i nekfiyye iltihabâtın müterâffıkan zuhûra gelmesi mülâhaza edilince femmin bir minvâl muharrer bir hâl tahâretde bulundurulmasının ne derece ehemmiyetli olduğu anlaşılır.

Tifozelerin "ağdı"si mâyi' halinde ve hususiyle mağdı olmak icâv idüb "süd" maraz-ı merkumenin hallerine münâsib ağdiyeden bulunduğundan dâima tavisyeye idilir ise de ekser marazâtın süd eğlinden sebât idemedikleri nazar-ı te'essüfle görülmektedir. Südün derûnına kahve 'ilâvesi hastagânı süd eğline daha derûnunda kaynadılmış kakao i'tâsı münâsib olur. Pek vahim sûretde maraz mübtelâ hastagânda (Nestle) nâm zâtın südlü dakîkını isti'mâl itmekteyiz.

Syf 53

Et suları veya çorbalar (hususiyile sagu ve prpinç ile yapılmış la'âbi çorbalar) derûnlarına yumurta 'ilâvesiyle daha mağdı bir hâle getirilirler.

Hastagân ağdiye-i talebe hakkında olan taleb ve arzu fevkâ'l-'adeleri ısladılmış francala yahud ıslatılmış peksimed i'tâsıyla is'af olunub eğer kuvâ-yı bedeniyeleri bir sûret-i hatrede tedenni itmekde ise hummanın devamına rağmen yine gayetle ince kıyılmış çiçek sağrâtı eğline müsâ'ade idilir. Husûsiyle seyr-i maraz birçok müddet imtidâd eylediği halde hummanın devâmı esnâsında bile marizi beslemeğe mecburiyet hâsıl olur. Hastaya ekseriya i'tâ olunacak en a'lâ mâyi' "soğuk su" olub "limonatalar" ve ismâr asâreleri bir müddet i'tâ oldukları halde hastagânın istikrâhını müceb olurlar. Hamz karbon ile mahmul meşrubat, intifah batnî müceb olmaları hasebiyle isti'mâl olunmamak iktizâ idüb süd ile karışık soğuk çay en münâsib bir içkidir. "Hamr" vahim olan vuku'atda i'tâ olunub "bira" dahi az mikdarda olur ise bilâ-ihtirâz virilebilür. Me'külâtın i'tâsı husûsunda vuku'bulan sehv ve hata ba'zen sû-i 'avâkı müntec olamsı hasebiyle esnâ-yı nekahetde bir buçuk haftadan beri hummanın zâil olmuş bulunduğu vuku'atda et misillü salep ağdiyyeye msa'ade olunabilür.

Tifosun "tedâvi-i arzîyyesi" herşeyden akdem hummaya karşı mevki'i icrâya vaz' olunmalıdır. Her ne kadar hummanın terakkî'ini marazı muhatıra-i kat'iyye ve esâsiyyesi i'tibâr idenlerden değış ise de hâl-i hazırda met'ü'l-icrâ bulunan tifosun tedavi-i mezâd hummasının fenn-i tedâvihiyye terakkıyat-ı mühimmeden bulunduğu bilâ-iştibâh kabul ve tedâvi-i mazâr hummayı bi'l-cümle vesâit-i tedâviyyenin mâfûkında i'tibâr eyleriz. Dâfi' humma olmak üzere mevcut bulunan vesâitinn en

mü'esseri "soğuk banyolar"dır ki bu banyolar harâreti tenzil eyledikten başka diğer birçok cihazlarca de fâide-yi 'azimeyi istilzâm iderler. Binâen-aleyh ziyâde mazhar-ı râğbet olmakdadır.

Marîz boynuna kadar su içerisine mağtus bulunmak için "nâm-u banyo"

Syf 54

isti'mâl idilüb ve banyoya mahsus büyük kab dahi marîzin yatağı yanında bulunmalıdır. Hastanelerde tekerlekle müteharrek yatakla bulunduğundan marazâyı banyo salonuna göndermek daha sühûletli olup vahim derecede düçâr-ı maraz bulunan hastalar dahi banyoya sokuldukları esnada ta'b cismâni husûle gelmemek üzere banyo derûnunda tutulub ve gözedilirler. Banyo esnasında marazânın pek şedid titrene hissetmemeleri için vücûdları hafifçe oğuşdurulur ve bidâyetde suyun harâretinin pek aşığı olmamasına dahi dikkat olunur.

26 santigrad derecesinde su ile icrâ-yı istihmâma başlanır ise de seneleri müterakki, hassas veya ürkek eşhasda ibtidâ ki banyolar daha sıcak olmak icâb ider. Eğer hastalar suyun derecesine alışırlar ise suyu daha serin olarak isti'mâl ve 20 santigrad derece-i mezkûreden don olan banyoları lüzumsuz i'tbâr eyleriz. Bir mu'tad 24 derecelik banyo kâfi olup ve müddeti ise 'umûman mel'ûm dakika olmalıdır. Eğer şiddetli bir titreme husûle gelir yahud mariz banyı derûnunda çarpınma hallerini ahz ider ise banyı müddeti tenkis idilüb ma'de mariz banyodan çıkarılarak nakl ve arkası ve nihâyâtı oğuşdurularak akdemce ısladılub ve iyi sıkılmış bir çarşafa sarılır. Ve ıslak çarşaf ile örtülerek sıcak et suyu yahud birkaç yudum iyi şarab içirilir. Yarım sa'at sonra banyonun harâret-i beden üzerine te'siri marîzin ma'âdi müstakîmine idhâl idilen termometre i'ânesiyle tasdik kılınır ki harâret 1'den 2 derece kadar tenzil itmiş ise te'sir-i mezkûr matlûbe muvaffak sûretde vuku' bulmuş idüğü anlaşılır. Ba'zâ teberrüd iden pek ziyâde olur fakat vuku'at-ı sakîlede humma ziyâdesiyle 'arz-ı mukavemet eylediğinden tenzil-i humma bir derecenin onda birkaç kısmından ziyâde olamaz.

Her ne kadar şiddet-i harâret isti'mâlini istilzâm ider ise de 'ale'l-'umum

Syf 55

ma'âi müstakimde 39,8 derece harâretin vücûdı banyı isti'mâlinin elzem olduğunu meş'ur bir derece-i harâret gibi kabul olunabilir. 'Umûmiyetle her üç sa'atde bir kere banyo idilüb daha ziyâde yapılmamak ka'idededir. Pek çok def'a yapılan banyolar maraza için bâ'is mazâret olabilirler. Geceleri banyo isti'mâline nadiren mürâca'ât idilüb eğer gayetle şedid bir harâret yahud diğer i'râz banyo isti'mâlini icâb ider ise

gece dahi yapılır. Velew ki 40 dereceden ziyâde harâreti olsun rahatca uyumakda olan bir marizi soğuk suya daldırmak için uyandırmak hakîkaten hatâdır.

Harâret-i bedeniyyenin kendi kendine tenzilât-ı ‘azimeye mazhar bulunmasıyle müterâffik olan vuku’atda harâretin sarf-ı muvakkat bir terakkî için marazâyı soğuk banyonun ba’zı halât-ı gayr-ı müstahsenesine ‘arz itmek bî-fâidedir.

Akdemce zikr eylediğimiz vech üzere banyoların husûle getirdiği hüsn-i te’sir yalnız marazânın serinlemesini müceb olmayub bu husûsda şayân-ı ehemmiyet iki te’sirin dahi nazar-ı i’tibâre alınması icâb ider ki banyoların a’zâ-yı tenefüssiye ve ‘ale’l-husûs cümle-i asâbiyye üzerinde hâsıl eylediği te’sirlerdir.

Birinci nokta-i nazarda derince harekât-ı şehikaya icrâsında intibâh ve takşi’in vuku’nda sühûlet hâsıl eylediği gibi vasıta-i mezkûre nakz-i inbisât ve iltihabât-ı tü’iyyenin husûlini hakîkaten tenkis eylediği ecilden kıymek-ı ‘azimeyi hâiz bulunur. Hele cümle-i ‘asabiyye üzerindeki ‘tesiri takdir-i kıymet idilemez bir mertebededir. Dimağa güşâyış gelüb marîzın bilâdat ve hadr-ı hâli tenakus idere el-hâsıl hâl-i tifos-i vahimin manzara-i ‘umûmiyyesi soğuk su tedâvisi sayesinde diğerk vuku’atdan ziyâde tâliyenin dahi neş’et ideceği âşikârdır. Nihâyet kelâm-ı sath cildi fâidesi olduğunu iş’ar-ı lâzım olub arkası üstü yatmaktan ileri gelen haşkerişât tedâvi-i bi’l-mâi icrâsına mübâderet olunalıdan beri daha az görülmekte olduğundan ba’is-i selâmet bulunan işbu âsârın kâffesi tedâvi-i bi’l-mânın dâire-i ehemmiyet ve elzemiyyetini tevsi’ iderler. Humma ol-kadar münferi’ olmayub

Syf 56

tabi’i bulunduğu halde dahi re’itin ve dimağ cihetlerinde mevcûd olan ‘alâim ve haymeye mukabil banyolardan daha mükemmel bir tedbir olamaz. Bun mümâsil vuku’atda biraz daha sıcak banyolar isti’mâl ile beraber marîzın re’is ve zuhûrı üzerine soğuk su dökülür ve o esnada marîzın kulağına soğuk su daik olmasını men’ için kulaklarını samgılı pamuk ile tıkamak husûsında i’tinâ idilmelidir.

Her ne kadar sağır olur ise olsun bir nez-i ma’âinin husûli bir zatü’l-peritonun karibü’z-zuhûr olduğu hakkında şübhe idilmesi banyoların ‘adem-i isti’mâli lüzûmını meş’ur husûsâtıdandır. Bu halde “istirahât” mariz için en birinci devâ olub ve banyolar der’akib ta’til idilmelidir. İkinci derecede banyo isti’mâline muhâlif olmak üzere marazâtın za’if ‘azimi ve fevkâ’l-‘ade hesâb bulunmaları iş’ar olunur ki bu gibi halâtda banyodan neş’et iden tenbihât-ı mariz hakkında ba’is-i mazarrat olabilir. Ekseriya banyodan sonra mufasâlde evcâ’ reiviye-i şedide zuhurâ gelüb ba’zonra ise banyolar birçok kan çibanlarının indifa’ını teshil iderler. Hancere sûret-i vahimede

afetzedede olur ve iltihâb-ı ezn veyahut iltihâb-ı kilye mevcûd bulunur ise banyolar daha sıcak olmak üzere yapılmalı ve'l-hasıl soğuk su tedâvisi bir tedbir-i devânî kat'î ad olunmayub fakat dâima marazânın husûsât-ı şahsiyyesine göre mevku' icrâya vaz' olunmalıdır.

Hummanın şiddet-i dâimesinin vücûdıyla beraber soğuk banyoların isti'mâlini mâni' halât-ı mevcûd olur veyahut yalnız banyolardan bir te'sir-i devâi-i kâfi i'tihâline muvaffak olunamaz ise hummâ-yı menzile muktedir vesâit-i dâhiliyyeyi ya'ni herşeyden akdem "kenin" ile "safsâfiyet sūdü" (Salieyle de soude) nazar-ı i'tibâre alırız.

İşbu ili devânın harâret üzerine te'siri gayr-ı kabil i'tirâz olub bu ikisinden hangisinin daha ziyâde şayân-ı takdir olduğunu ta'yin-i müşkül ise de 'umûmiyetle tifosda safsâfiyet südden ziyâde kenin isti'mâlini merci'i ad ve banyolara keninin te'sirâtını zamm ve 'ilâve itmekden 'ibâret olan bir

Syf 57

tedâviyi pek çok vuku'ata münâsib zanneyleriz. Banyolar gündüzleri kullanılıb ve akşamları humma şiddetle terfi' eylediği takdirde kenin i'tâ olunur ki geceleri banyo isti'mâlinden feragat idilmesi kenin itâ olunması sebebedir.

Ziyâde mikdarda meselâ 1 ile 1½ gran kenin mahlûl halinde olduğu halde bir def'ada verilmek iktizâ idüb gerçi müstesnâ olarak ziyâde i'tâ itmekde ise de bundan ziyâdesini fazla ve tehlikeyi müceb ad itmekteyiz. Kenin i'tâsından sonra sükût-ı harâretin derecesi hummanın mukavemetine göre ziyadesiyle mütehalif olub ekserya 1 ½ ile 2 derece tenzil-i harâret vuku' bulur. Tenzil-i hummanın müddeti, harâretin derecesi kadar ehemmiyeti hâiz olub 12 sa'atde 24 sa'ate kadar mümted olur. Safsâfiyet sūd 4 ile 6 gram verilir ise de lezzeti keninin lezzetinden daha fena olub ve daha sühuletle kıyye-i da'vet ider ve husûle getirdiği tenzil-i harâret keninin müveb olduğu tenzil-i harâretten daha ziyâde ise de imtidâdı daha kısırır.

Diğer edeviyeye-i mezâd hummanın (konkinin Conchinine, Timo, Thymol, rezosin Resercine) vesâire te'sirleri burada devir ve düzâr-ı beyân olmayub ve tifosun tedâvisinde edeviyeye-i mezkûreden büsbütün de ferâgat idilebilir.

Nezf-i ma'âi zuhûra geldiği halde boz ve afyon başlıca devâdır. Batn üzerine yüz ile memnu ve sıkleti ziyâde olmayan keseler vaz' idüb mümkün olduğu derecede uğrak vermemesi için bir çenber vâsıtasıyla askıda bulundurulur. Dâhilen her iki sa'atde bir kere 0,003 ile 0,005 santigram sâfi afyın süfûfi yahûd hâlit-i rasâs ile birliktde süfûf afyon i'tâ idilür (Afyon 0,003 – hâlit rasâs 0,005, beyaz şeker 0,5)

...?... kalur. Hadid (Her sa'atde su derûnunda 5 – 10 katre) mahlûli dahi ekseriya isti'mâl olunur ise de te'siri şüphelidir. Fakat dem hiç olmaz ise üç dört günden berü tevkif itmiş ise 'akılâne ve müdebbirâne sûretde banyo yapılması tavsiye olunabilir.

Syf 58

Zâtü'l-periton zuhûr itmiş ise tedâvi esâsen aynı vech üzre icrâ idilüb herşeyden akdem ziyâde mikdarda agyon isti'mâline müraca'at idilür. Fakat ekseriya hiçbir hüsn-i neticeye nâil olunamaması bâdi-i te'essüfdür. Zâtü'l-periton hakkında tedâvi-i cerâhi icrâsı ihtimâl ki mütakîlede görülebilecektir.

İshâl, şedid olduğu takdirde samg-ı mahlûlü, saten taht-ı azotit bizmutdan mürekkeb ir ahlût yahud mikdâr-ı cüz'i afyon tertib idilir. Bidâyet-i marazda zuhûr ide inkîyâz ise tenkîyye i'ânesiyle def' tabi'i husûle getirilmesine müraca'at idilir. Eğer tenkîyye i'ânesiyle maksada muvaffak olunamaz ise ravende yahud hin yağı i'tâ itmelidir. İntifâh-ı batn pek ziyâde ise soğuk su yahud buz ile memlû kimselerin ilsâkiyle intifâh-ı batne çâresâz olunub ma'âi müstakime bir enbûbe-i ma'âiyye su ile idhâl idilmekle dahi birçok mikdar ve gazzâtın def'ine muvaffak olunur. Gazzat ve hava ile müntefih bulunan em'anın bezl edilmesi hakkında ticâreb-i zâtiyyemiz mefkuddur.

Î'râz-ı rü'yye derece-i haymede rû-nemâ oldukları halde balâda zikr olunduğu vech üzre banyolar başlıca devâyı teşkil iderler. Dahilen dahi anasonlu ma'i amonyak (Lüquer animonineaca anisee) ve izhar-ı asline (Fleurs de benjoin) 0,1 ie 0,2 süfüt halinde i'tâ olunabilür. Aded-i nabz pek ziyâde ise nahiye-i kalbiyyeye bir yüz kesesi konulub (0,3 desigram süfûfi hâvi 2 – 3 paket) dijital kullanılabilir. Fakat gayetle müdebbirâne hareket itmelidir.

Banyolar ihtilâlât-ı 'asabiyyeye karşı en mü'esser bir devâ olub banyolar arasında hastagânın başlarını yüz ile memlû kese ile setr idüb ve tenbihât-ı 'azie halinde cüz'i mikdar morfin vermek ile hüsn-i te'sir görülebilür. "Hem de ya'ni za'if 'azimin husûli ve za'ifiyet-i kalb 'alâimi kemâl-i sür'atle ve kuvvetle icrâ-yı tevasıtı istilzâm idüb dâhilen verilecek edviyye-i müşehebe: eski hamr

Syf 59

Kâfurı (0,1 ile 0,2 desigram süfûf şeklinde) ve misk (0,3 ile 0,5 desigram) küllü hamz azot – acide azotique alcoo –lüze olub "tahtü'l-cild eter kibrit yahud kâfurî şırıngaları" dahi sür'atle icrâ-yı fi'il ider ve isti'mâlleri de gayetle sehil olur (ya'ni 2 gram kâfurı ve 8 gram zeytinyağından mürekke bir mahlûlden – her sa'atde yahud her iki sa'atde bir veya iki def'a pervaz şırıngası doldurulub zark edilir). Teneffüsü

teshil ve tesri' için 'ank üzerine soğuk su dökmek bi-nazir bir vâsıta olup bir çok vuku'atda vazifesi tevkif itmeğe başlayan re'tinin "teneffüs-i sun'i" i'ânesiyle tekrar ifâ-yı hizmet itmesine muvaffak olunduğu görülmüştür.

İhtilâtât-ı müte'addide ve emrâz-ı tâliye – ki tifosun esnâ-yı seyrinde zuhûr idüb ve bizim için de burada zikr ve ta'dâdı nâ-kabildir – müsta'mel olan usûl ve kava'ide tevfikân tedâvi idilmelidirler.

El-hâsıl marazın intişardan "vekaye" idilmesi herşeyden akdem marazânın efragatının ba'de çamaşırlarının ve marîzın kullanmakta olduğu edevâtın izâle-i ta'finlerini ve tathir idilmelerini istilzâm eyler.

Syf 60

2.3.2. Tifos Tefciri

İkinci Fasıl
Tifos Tefciri
Typhus Exanthematique
(Tifos Lathavi – Tifos Temşi)

Tifos tefciri bir maraz-ı münetten hâd olup akdemşeri tifos batnî zannedilmekde olduğu halde fi-yevmenâ-hezâ maraz-ı mezkûreden tamamen tefrik idilmektedir. Bu iki marazı yekdiğere takrib iden ve seririyyât nokta-i nazarından bir ism-i müşterek tesmiyyesine vesile olan müşâbehet ve mutabakat ancak hâle-i 'umûmiyye-i hamviyye ve vahimedden ve mezkûr iki maraza mahsus olan bir takım ihtilâlâtından neş'et ider.

Fakat mezkûr iki maraz, her birisine mahsus olan ahvâl-i maraziyyenin seyr-i 'umûmisi ve hususiyle tifos lathavide kat'iiyen ma'dûm olması ile tefrik olunurlar. Ma'mafih bu hastalıklar arasında mevcûd fark-ı esâsi – ki esbâv-ı husûsiyyelerinin ihtilâfiyle hayz husûle gelmektedir – Tifos şilînik 'unsûr marazi-i müte'azzuvına şimdiye kadar kesb-i vukûf idemediğimiz ecilden, alân-ı kabil isbât değildir.

Esbâb-ı maraz – Tifos tefciride "intânın aynı nazâriyet ve aynı ihtilâf-ı ekfâr burada da hükümferma bulunmaktadır. Bu iki marazın yediğere

Syf 61

'adem-i müşâbeheti müş'ir yalnız bir nokta vardır ki bu da tifos tefcirinin doğrudan doğruya "sarı" bulunan emrâz sınıfından ma'dûd bulunmasıdır. İşbu sirâyet ekser mü'ellifin tarafından pek şedid bir sûrette olduğu beyân edilmiş olup ma'hezâ ba'zı vesâit sıhhiyye-i münâsebenin maraz-ı mezkûrun kuvvet ve te'sirini ziyadesiyle

tenkis idebileceği emir aşikârdır. Meselâ Leipzig hastanesinin sûret-i mükemmelede havadar olan barakalarında marazın etbaya ve hizmegâna ve diğer marazaya sirâyet irdiğine dâ'ir vuku'at pek enderdir. Bunun aksine gelince ya'ni bir mahalın ahvâl-i sıhhiyesi sûi-halde bulunur ise tifos lathevi tahzibâtını uzak mahallerde de icrâya ibtidâr ider ki tifos kahtî(T. de Famine) ordu tifosu (T. Des Armes) ismiyle tavsif olunan emraz müteveliye-i havalinin pek çok def'alar tifos-ı şilinin sirâyet ve intişârından mün'abes olur. Tifos batni hâl-i hazırda İngiltere'de (hususiyile İrlanda haziresi pek çok senelerden beri mecmu' marazdır) Almanya-ı şarkîde (Pozen, Prusya, Şarkî, Garbi, Silizya) Polonya Galisya ve Rusya'da bir maraz-ı beledi hükmündedir.

Her sene Almanya'nın merkezinde ve ekser mahallerde az çok tesâdüf olunan tifos bilâ-istisna idhâlâta isnâd olunmalıdır.

Tifos tefciri 20 yaşından 40 yaşına kadar bulunan "genç" eşhâsa isabet idüb fakat etfâlde ve mesn kimselerde dahi dörülür.

Tifosun sûret-i istilâiyede rû-nemâ olmasına, mevsimlerin kabil bir his derecede dahil ve te'siri olduğu fark idilememiştir. Ve tifos batnîde olduğu gibi tifos tefciride dahi birinci def'a isâbet-i marazî br sûlet-i lâhikaya karşı mu'âfiyet tevellid ider zannolunur.

Sevr ve i'râz-ı maraz – Tifos lathevinin seyr-i hususisi tifos batnînin seyrinin tatbik olundukda şu vech üzre hülâsa idilir ki tifos lathevi pek seri' ve birden bire bidâ idü humma, müddet-i kalile zarfında ziyâde mürtefi' bir dereceye vâsıl ve i'râz-ı 'umûmiyye dahi şiddet-i azime ile zâhir

Syf 62

olur ise de fakat maraz daha az imtidâd idüb nadiren iki haftayı tecâvüz ider ve ekseriya bir sûret-i bahrânide mübeddel şifâ olur. Müddet "devr-i tefrih" ziyadesiyle tahlif idüb (Morjizon) nâm zâta göre bir mu'tâd dokuz günden ziyâde imtidâd ider. Her ne kadar sûret-i dâimede değil ise de fakat ekseriya maraz hakîkaten zâhir olmazdan akdem birçok günler dermansızlık, adem-i iştiâ râ'is ve etrâfda ağırlardan 'ibâret ba'zı 'alâmet mütekaddeme-i hafife husûlee gelir. Ba'de birden bire ve ba'zonra haylice vazh bir "'arvâi ibtidâi" ile bi'l-hassa maraz-ı sûret-nemâ olub aynı zamanda derece-i harâret sür'atle yükselerek birinci günden i'tibâren 40 ve 40,5 dereceye vâsıl olabilir. Ba'zen bir veya mu'tâd "fiyat zuhûr idüb müddet-i cüz'iyye zarfında vahim bir hâl ve hâli hipot hissedüb ekseriya 'amûd-ı fukarayî ve etrafa" evcâ'ı şedide mevcûd olur. Müte'akîben ihtilâlât-ı asbiyye ya'ni vuku'at-ı vahimede

sür'atle müterakki bir ta'bir his ve hezeyân zuhûra gelir. Tifos tefcirinin pek ziyâde vehâmetle muttasıf halâtında “humma” ekseriya 41 dereceye vâsıl olub ba'zonra derece-î mezkûreyi dahi tecâvüz iderek yalnız sabahları tenzilât-ı hafife ile mevsuf oldukça dâimi bir seyr-i ahz ider. Cild har ve haşin, lisân kurumuş ve bir talâi keşif ile menşur teneffüs hafifçe müsta'cel ve nabız ziyadesiyle hâsıl olub ba'zen bir inzile-i enf tabaka-i vahime müşâhede olunur. Şayân-ı dikkat “i'râz-ı batnîyye” tifosda ma'dum olub yalnız intifâh-ı hâl ve ishâl hafif görülür. Tahâl hemen dâima ziyadesiyle müntebic bulunur. Yalnız ba'zı epidemilerde intibâh tahâl rü'yye idilmeyüb (bol) keşif ve nâdir ve ekseriya hafifve ey-yevmini hâvi olur.

Üçüncü günden yedinci güne kadar marazın tefichi tesmih olunmasına sebep olan “tefcirât” rü'yyet olunur ki tefcirât-ı mezkûre bir mu'tâd kesir cüz' ve etrâf ve bizânde vech üzre münteşir bir indifâ ve reddiden 'ibâretidir.

Syf 63

Ekseriya “Tefcirât” bir takım vâsi' lekelerden 'ibâret oludğundan teficrât ve reddiye-i cedideye ziyadesiyle müşâhebet 'arz ider. İndifâ'at ve reddiyenin aralarında ise cild, ahmerârı ve münteşir bir kırmızılık irâe edüb iki üç gün sonra indifâ'at ve reddiye “nezfî” bir hâl kesb iderek az çok koyu renkde “temaşâta” (Petechie) tahvil ider ve ancak vuku'ât-ı selimede indifâ'at-ı mezkûre temşi olmaksızın hasif bir levn ahzi derler. Ba'zı halât-ı nadirede indifâ'ın hâl-i ibtidâiyyesinde kalarak ba'zen de büsbütün ma'düm bulunduğu tasdik kılınmıştır. “Erpes” nadiren rü'yyet olunabilir.

Eğer maraz hafif derecede ise ikinci hafta tenzil-i humma ve i'râz-ı 'umûmiyyede sükûnet hâsıl olub ve sükûnet ekseriya derece-i harâretin bir tenzil-i 'azimiyle âşikâr olur ki, takriben yedinci güne tevafuk eylemekdedir. Halbû ki vuku'at-ı sakîlede bi'l-cümle i'râz ikinci haftada tezâyid idüb za'afiyet yeniden terakkiye başlayarak ihtilâlât-ı asâbiyye ise bir “hâl-i tifos” vahimin en nihâyet mertebesine vâsıl olur.,

Hazr-ı 'amîk, sebât-ı tâ derecesine kadar terakkî yahud hezeyân-ı şeid zuhûr ve re'itinde zatürre-i kasisaya tekvin idüb humma gayr-ı mütebeddil bir şiddet ile devâm eyler ve i'râz-ı mebhûsei sebebine maraz bir hatime-i şâimetengize müneccir olabilür.

Fakat vuku'at-ı selimede bi'l-'akis ifrad derecede bir iştidâd hamviden sonra (ihtilâl-i buhrâni) i'râz-ı maraziyyede bir sükûnet ve haffet-i seri'a zuhûra gelir ki hadise-i mezkûre on dördüncü gün ile on yedinci gün mâbeyninde ve nadiren birkaç gün daha evvel veya sonra vuku'bulur.

Hereşyden evvel şunu iş'ar itmelidir ki mikyâs-ı harâret, harâretin buhran suretinde bir sükûtını ya'ni bir yahud iki gün zarfında gayetle sağır fasılalar ile derece-i tabi'yyeye kadar nüzul eylediğini irâe etmektedir. Hummanın derecât-ı mütevâllide sükûtı ile mevsuf vuku'atda dahi tenzil-i humma her halde tifos batnîde olduğundan daha kalil bir müddetde vuku'ıyyâfete olub tefcitât kemâl-i sür'atle solarak

Syf 64

hastagân azar azar kendilerine gelüb bir mu'tad sıhhat-i tâmme ve kâmillerini ahz iderler. Ba'zı müşâhidin tifos-ı şilinin nüks eylediğini rü'yyet etmişler ise de herhalde, ve hususiyle tesâdüf eylediğimiz epidemilerde nüks fevkâl-'ade ender olarak görülmüşdür.

Tifos tefciride zuhûra gelen ihtilâtata gelince bu madde hakkında tifos batnî bahsinde irâd idilen mütalâ'atın birçoğunun burada da mevzu' bahis idilmesi icâb ideceğinden ihtilâtât-ı mezkûreye dâ'ir tafsilât i'tâsından sarf-ı nazar kılınmıştır. İhtilâtât-ı mezkûre bi'l-cümle emrâz-ı 'umûmiyye-i vahimede rü'yye eylediği vech üzere "iltihâb-ı izn" iltihâb gıda-i nekfiyye "zatürree-i kasîsiyye" nadiren zatürree-i kasîyye ender olarak bir kan, iltihâb-ı kilye, ekseriya kan çıbanlaro, takyihât-ı nesc hicrevi, haşkerişât vesâireden 'ibâretidir.

Tifos batnîyye mahsus olan ihtilâtât-ı ma'âiyye (enzife ve zatü'l-periton) bi't-tabi' tifos tefciride mefkûdolub emrâz-ı müte'akîbe dahi nadirü'l-vuku'atdır. Ma'mâfih ba'zen marazî müte'akîb müddeti medide devam edici bir fakrû'l-dem ve'l 'asabiyye ve felç-i müşâhede olunabilir.

Tifos lathevi epidemileri 'ale'l-infirâd piş-i nazar-ı tedkîka 'arz idildikde görülür ki her bir epidemide tesâdüf olunan vuku'ât, ihtilâtât-ı husûsiyye ve seyr-i 'umûmi ve hey'et-i mecmu'a cihetleriyle vuku'at-ı sâireden tamamıyla kabil-i tefrik ve temiz bir halde bulunurlar. Ez-cümle ba'zı epidemiler marazın sûret-i hafifede rû-nemâ olduğunu mebin birçok vulu'ât-ı hafifenin zuhuriyle tefrik idilmektedir (ki ba'zılarından "humma-yı hafife ism-i nâ-münâsibiyle tesmih idilean tifos tefciri-i hafif T. Exanth. Levissimus) bunu te'yid ider. Vuku'at-ı hafife-i mezkûrede seyr-i 'umûmi-i maraz ancak beşden sekiz güne kadar bir karar olabilir.

Teşhis – Tifos batnî ile tifos-ı şilinin yekdiğerlerinden tefrik idilmesi husûsunda ba'zen bir müddet meüşkilâta tesâdüf olunmakda idüğünden işbu tefrikin sühuletle vuku'a gelebilmesi için ma'lûmat-ı 'atiyye delil-i ittihâz

Syf 65

idilmelidir: (1) Bidâi maraz, tifos-1 şilinin tifos batnîde olduğundan daha seri'dir (2) ve hammât-1 'azime ve 'umûman ihtilâlât-1 'asabiyye tifos-1 şilide sür'atle husûliyâfatedir (3). Tefcîrât, tifos batnîde nadiren vâsi' olur (4). Tifos-1 şilide evcâ'1 'umûd-1 fukarayı ve evcâ'1 mufassaliyye ziyâde şedid ve vâzih olur (5). Eğer işbu mütalâ'ata rağmen teşhîs yine mortşin ve iştibâg bir halde kalır ise ol-vakît marazın şifayâb olmak husûsûnda mâlik olduğu müddet – ki tifos batnîde pek müte'ehhir ve batnî olur – teşhîs hakkında karar-1 kat'iyi intâc eler.

“İnzâr” hummanın ve i'râz-1 asabiyyenin şiddeti üzerine te'sis idilüb 'ale'l-kasîsiyye-i münteşire ihtilâtatın en vahim ve badi-i muhatıra olanlarından 'ad olunur. Emrâz-1 müsteveliyye-i metnu'ada vefiyyat gayetle mütehalif olub ekseriya yüzde 6 ile 7 olmakda ise de yüzde yigitrmiye kadar tezâyid eylediği de müşâgede idilmiştir.

“Tedâvi” tifos batnî hakkında zikr ve beyân itmiş olduğumuz kavâ'id-i esâsiyyeye mûmâsil usûl ve kava'ide tevfikân tertib ve tanzim idilir. Müdebbirâne sûretde icrâ idilân soğuk su tedâvisi (humma, i'râz-1 'asabiyye ve rüiyye misillü) 'alâim-i marazîyyenin birçoğunun şiddetini ta'dil ve tahfif idebilir.

Syf 66**2.3.3. Tifos Râci'**

Üçüncü Fasıl

Tifos Râci'

Typhus Recurrent

(Tifos Nüksü – Humma-yı Râci'a)

Esbâb-1 maraz – İngiliz marziyonu tarafından ibtidâ hummâ-yı nüksü (Fievre de Reehute) tasmih ve müehhiran Gaziz Nekt tarafından humma-yı râci'a 8Fi Evre reerrente) ismi tahtında iş'ar idilan maraza müte'allıkı ma'lûmat-1 mühimmenin esbâb-1 tekviniyyesi, bir taraftan marazın seyr-i mahsus-1 ve nevbât şeklinde rû-nemâ olması, bunlardan sarf-1 nazar maraz-1 mezkûrun insan tıfılı ve hususisinin 'âmili lâyıkiyle ma'lûm bulunub ve her bir vak'ada 'amil-i mezkûrun ayrıca irâe idilebilmesi cihetleriyle şerh ve izâh idilmektedir. 1873'de Berlin'de Ober Mayer nâm zât hummâ-yı râci'aya mübtelâ hastagânın deminde ba'zı zamanlar haytû'l-şekl bir takım ecsâm 'uzviyye-i sağire ve husûsiyyenin mevcut olduğu zâhire ihrâc eylemiştir. O vakitden beri mûmâ-ileyhin işbu keşfi her taraftan tasdik idilmiş olub hummâ-yı raci'anın teşhisini atmeisân nâm ile vaz' itmek için işbu Spirilles yahud Spirochaetes tasmih olunan ve teşkilâtın demde mevcut olduğu yalnız “bir def'a”irâe

ve isbât-ı kâfi idüğü teslim-kerde-i erbâb fendir. Humma-yı nüksiye dâir bir epidemiye tesâdüf iden her bir tabib, maraz-ı mezkûrun tabi'at tafliyyesini kabulden imtinâ' şöyle dursun belki aynı zamanda emrâz-ı mütennebenin

Syf 67

mübâhis esbâb ve emrazına ve tedavisine 'âid ma'lûmata dest-res olmak için iktizâ iden netice ve maksada yakîn hâsıl itmelidir.

Tifos râci' ancak 1768 tarihinde bir ve Almanya'da sûret-i istilâiyede görülmekte bulunub 1872 ve 1873 tarihlerinde Birslu ve Berlin şehirlerinde emrâz-ı istilâiyye-i 'azime hüküm-fermâ olmuş ve 1879 ve 80'de dahi son def'a olmak üzere Almanya-yı şimâli ve Almanya-yı merkezinin en büyük kısmına münteşir olub müşâhedât ve mütala'ât müddekîka ve müte'addide için lâzmeklân vesâiti tedârik eylemiştir. En ziyâde düçâr-ı fakr û zarûret bulunan ahâli ve hususiyle işsiz kalub serseri gezmekte olan 'amele gürûhı bi'l-hassa marazın dest-i tağlibi altına girmiş ve eşhâs-ı mezkûrenin melcân ittihaâz eyledikleri murdar mağaralar ve lokantalarda marazın mücâmi' asliye-i müstenesinin zuhûr eylemiş idüğü her yerde inzâr-ı dikkatini celb eylemiş idi.

Bedenin sûret-i telvi-i lâyıkiyle ma'lûmumuz değil ise de marazon doğrudan doğruya "sirâyeti" bi'l-cümle müşâhidin tarafından meşhûd ve musaddıkdır.

Son def'a zuhûr iden epidemide icrâ edilmiş olan tecrübeler nazaran ba'zı şerâit-i sıhhîyye-i münâsebenin te'siriyle, sirâyetin ziyâde fa'lâna sûretde vuku'bulmaması mümkünât dandır.

Leipzig hastanesinde – ki hummâ-yı râci'aya mübtela 250'den ziyâde maraza tedavi edilmiş ve hastane-i mezkûrede marazın diğer hastagândan tefrik ve ayrıca ikamesine lâyıkiyle muvaffak olunamamış idi – intâne dâir hiçbir vak'a rü'iyet olunamadı. Hummazedelerin demi i'ânesiyle doğruca icrâ-yı "telkî" olunmakla marazın şahsından şahsa intikal idebileceği şübheden 'âridir ki bir Rus tabibi tarafından keyfiyet-i mezkûre eşhâs-ı sâleme üzerinde tecrübe ve irâe edilmiştir. Pek çok def'alar etbânın, feth-i meyt esnasında mübtelâ-yı intân oldukları görüldüğü gibi maraz maymunlara telkih edilmiş ve halbu ki diğer zâtü'l-nedâya maraz-ı mezkûre karşı mazhar-ı mu'afiyet bulunmuşlardır.

Seyr ve i'râz-ı maraz – Humma-yı râci'anın "müddet-i tefrihi" tahminen

Syf 68

5 ile 8 gün olub bir müddet nihâyetinde müstesna olarak ba'zı 'alâmat-ı mütekaddeme-i hafife rü'iyet olunur. Bi'l-hassa maraz az çok şedid titreme ile

“bidenbire” bidâe edüb müte’akîben ‘umûmi ve şedid bir inhirâf mizâc zuhûr ve sa’ı şedid ziyâde dermansızlık, adem-i iştihâ hususiyle zahir ve etrafda evca’ı şedide tekvin eyler. “Harâret” sür’atle ‘azim bir irtifa’a çıktığından birinci yahud ikinci günden i’tibâren 41 dereceye ve belki daha ziyadeye vâsıl olur. “Cild” hâr û hâşin olub ekseriya çok geçmede kirli sarı birer renk ahzi der ki maraz-ı mezkûre meahsus efsafdandır.

Diğer emrâz-ı müstevlide ender olarak tesâdüs olunan “arpis şifayı” Leipzig’de meşhudumuz olmuştur. “Lisân” ya pis ve ziyadesiyle mütâlâ olub ba’zen fiyat zuhûr ve feragât-ı mevâd gaita tevkif idüb yahud ishâl hafif tahsil eyler, “tahâl” sür’atle müntebic olub tifos batnî ve tifos tefcirideli hacminden daha büyük bir hacim ahz ider. “Kebid” dahi hafifçe müteverrim olub “re’e” ba’zen bir iltihâb-ı kasabât hafif ve müstesna olarak ziyâde vahim bir iltihâb kasabât ‘alâimi irâe ider. “Nabz” gayetle seri’ olur. Hafif bir derecede belâdet ve hazrdan i’da diğer “i’râz-ı dimağiyye” nadiren meşhud olur ise de yalnız ‘işrete münhemim bulunanlarda ba’zen hezeyân ...?... zuhûra geldiğini görmüşüzdür. Evvelce iş’ar olduğu vech üzre ‘azilâtın ve başlıca yaldız ‘azilâtının derece-i gayede efrât-ı hisse ibtilâsı bir ‘alâmet-i fârikadır.

İşbu i’râz ekseriya ziyâde mütereffi’ ve dâimi bir humma ile müteraffik olduğu halde 5 ile 7 gün bir devam olduktan sonra bir ‘ırk-ı mebzûl sayesinde harâretin “tenzil-i bahrânisi” husûle gelir ki o zaman da hâl-i ‘umûmi-i bedende şayân-ı dikkat bir iyilik zâhir olduğundan hastagân tamamen şifâyab olduklarını zanniderek tabibin, marazın nüks ideceğine dâ’ir olan tenbihâtına pek ziyâde dikkat itmezler. Marazın ender olarak yalnız bir nöbete münhasır kalabildiğini ba’zı vuku’at tasdik ider ise de ekser halâtda tahminen bir haftaya kadar

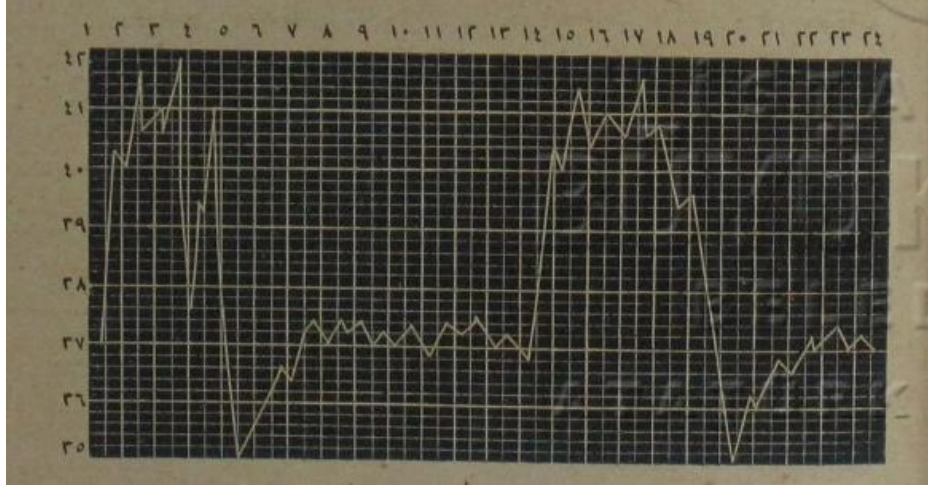
Syf 69

sükûnet üzre mürur eyledikten sonra ikinci ve ekseriya üçüncü bir nöbet dahi rü’iyyet olunur.

Ender olarak dördüncü ve belki beşinci bir nöbet dahi zuhûr şder ki işbu nöbet esnâsında bi’l-cümle i’râz-ı maraziyye yeniden ve az çok şiddetle zahir olur. Lâkin nöbetin ‘avdet itdiğine ta’bir-i ahirle nüksüne dâ’ir bir ‘alâmet-i sâbite ve sahiha hummanın tekrar zuhûr idüğünden hummanın seyri ile husûsiyâtını dahi tavsıf ve beyân itemği muvaffak ‘ad eyleriz.

Seyr-i humma – (Şekil 12) zikr ve beyân idiliği vech üzre birinci nöbetde humma ansızın bidâe ve sür’atle su’ud eyler ve müddet-i humma ekseriya 5 – 7 gün

olur ise de çok def'alar daha kısa (yalnız 3 – 4 gün) yahud daha uzun (müşâhede eylemiş olduğumuz vech üzre 9 ile 12 gün) olur. Bu müddet

Şekil 12: Tifos râci'ada münhani-i harâreti gösterir nümûnedir.

tarafından humma oldukça bir siyak ve irtifa'da bir devâm olub fakat ekseriya sûret-i kat'iyede bir "buhrân-ı kâzib" teşkil idecek dereceye kadar müterakkî bir tenzil-i humma zuhur ider. Ve ol-vakît harâret sabahleyin derece-i tabi'iyeye ve belki daha aşağıya tenzil eylediğinden tenzil kat'i humma vuku'a gelmiş olduğu zannedilüb

Syf 70

halbu ki alşam derece-i harâret irtifâ' asliyesine kadar çıkar ki işbu buhrân kâzib nöbetin nehâbetine doğru ve ba'zen de ibtidâki günlerinde kesirü'l vuku'dır.

Humma-yı râci'ada harâretin vâsıl olduğu derece "pek ziyâde" olub 41 ve 41,5 dereceler maraz-ı mezkûrda kesretle meşhud olduğu halde netice-i maraz hakkında hiçbir sû'i-ma'nâyı iş'ar itmezler. Meşhûdumuz olan en mürtefi' derece-i harâret 42,2 olub ekseriya 39 ile 40 beyninde derecât-ı mu'tedile dahi görülür. Nöbetin nihâyetinde "tenzil-i humma" ekseriya buhran şeklinde ve nadiren derecât-ı nâzile-i 'acele suretinde vuku'blur. Buhrandan akdem ekseriya haylice mütreffi' bir su'ud müsâi-i harâret zuhûra geldiği ecilden (ihtilâl-i buhranî) bunun müte'akîb gece vuku' a gelen sükût-ı harâret şedid bir ter sâyesinde ve pek azim olub 5 – 6 derece tenzil eylediğinden derece-i tabi'iyeden aşağıya ve ekseriya 35 santigrad derecesine kadar iner. 33,4 dereceye kadar tenzil eylediği bir vaj'ada meşhudumuz olmuştur.

Birinci nöbed akabinde bir hâl-i sükûnet (fetret) husûle gelüb vasîti olarak 6 – 7 gün ve ekseriya daha az bir müddet devam ve ba'zen de daha uzun bir zaman imtidâd eyler. Tesâdüf eylemiş olduğumuz en uzun sükûnet humma 17 gün devam eylemiş idi. İş bu vakit sükûnet ve fetret esnâsında harâret bir mu'tâd derece-i tabi'iyesine 'avdet iderek arada bir karar olur ise de ba'zen hiçbir sebep zâhiri

olmaksızın yahud (iltihâb-ı izn, deml vesâire gibi) ba'zı ihtilâlâta merbut olarak 38 dereceyi ancak geçebilir. Mertebede istidat-ı mes'aiye-i hafife husule gelir.

O esnada ekseriya sabahleyi birden bire ve titreme ile yeniden humma 'alâimi rû-nemâ olur ki ikinci nöbetin bedâyeti ya'ni nüks-i ibtidâi olup harâret birinci nöbetden mevcut olan husûsata tamamen müşabe denilebilecek vech üzre evsâf-ı husûsiyye irâe iderek müddet-i mecmu'ada birinci nöbetin müddetinden bir nihâyet iki gün daha kısa olur ise de daha uzun olması da vak'a-ide 'ad olunabilmektedir. Şunu da ihtara mecburum ki ikinci nöbetin (belki de

Syf 71

üçüncünün) hakikaten bedâinden bir yahud iki gün akdem (38,5 dereceye vâsıl) bir iştidâd-ı mesâşi vuku'a gelmiş idüğünden def'atle tesâddüf eyledik.

Birçok epidermilerde hummâ-yı ekseriye ancak iki nöbetden 'ibâret bulunub vuku'atın ancak onda birisinde bir üçüncü zuhûr eyler.

Son epidemi esnâsında ise bi'l'akis ekser vuku'atda bir üçüncü nöbet ya'ni nüks-i sâni görüldüğü gibi ikinci ile üçüncü gün nöbet arasındaki fasıla fetret evvelin müddet-i devâmında tahminen bir iki gün ziyâde uzun idi. Marazın akdem ki istilâ'atında fetret-i sâniye fetret-i evveliden daha kısa olmak üzere meşhûd bulunmuş olub üçüncü nöbetin müddeti dahi her dürlü müşâhedâta tatbikan iki evvelki nöbetlerden kısır olmağla bir mu'tâd 2 – 3 gün devam ider. Hummanın 4 nihayet 6 güne kadar imtidâd eylediği nâdir görülmüşdür.

“Dördüncü” ve hususiyle “beşinci” nöbetler istisnâ kabilinden olub ve 'umûmiyetle nâ-tamam olarak husûle geldiklerinden ekseriya bir günlük bir iştidâd-ı hummadan 'ibâret kalırlar. Humma-yı râci'aya mübtelâ eşhâsın esnâ-yı nekahetlerinde uzun uzadıya ve müdekkîkane derece-i harâret alındıkça marazın güzârânından birçok zaman sonra bile nöbet ahire-i gayr-ı tâme zannolunabilecek derecede ba'zen harâretin tezâyidi hafifi müşâhede olunur.

Sepirillerin hali – Humma-yı râci'aya dâir vuku'atda “müdekkîkane” bir mu'ayene icrasına rağmen demde sepirillerin keşf idilmesi işbu keşfin kemâl-i sühûlet ve emniyetle icrâ edildiği vuku'atın kesreti nazar-ı i'tibâre alınınca – derece-i gayede ender görülür bir hâl idüğünden hemen hiçbir şayân-ı ehemmiyet 'ad edilmez. Mu'ayene hiçbir maddenin halâtına ihtiyac messetdirmeksizin yalnız bir katre dem üzerinde lâyıkiyle icrâ idilir. Adese-i gats büsbütün fazla olub hâr ...?... 8 numrolu bir 'adesesi ile sepiller gayetle eşkâr sûretde rü'yyet olunurlar. 7 numro adese ile dahi pek çok def'alar ecsâm-ı 'uzviyye-i mezkûre gördük. Sepirallerin mu'ayenesi

biraz mülkinin vücûdını iltizâm ider ise de ma'mâfih sühuletle alışılır. Ba°zı kere bir takım

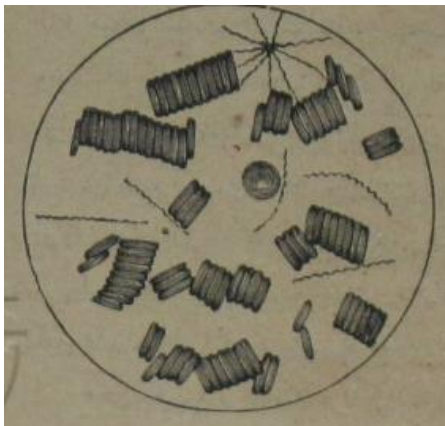
Syf 72

istitâlâtın vücûdı ve kerivât-ı hamrânın harekâtıyla nazar-ı dikkat celb olunub ve o halde kerivât-ı hamranın katrelerinden 4 def'a büyük düle mâlik rakîk ve dakîk hayvat-ı müşâhede idilür (Şekil 13).

İşbu hayvat rakîka, seri' ve dâimi bir hareket-i zahika ile müteharrik olub ekseriya kendi üzerlerine bükülüb tekrar doğrulurlar. Sepiller ba'zen münferid ve ba'zen 4 ile 20 'aded ve yumak şeklinde oldukları halde yekdiğerlerine karışub ve sahâ-i hardebin üzerinde rü'yyet olunan mikdarları herbir vak'ada ziyadesiyle tahlif ider ise dde marazın vehâmetiyle kat'an mütenâsib değildir.

Ba'zonra uzun uzadıya tahriyatdan sonra ancak birkaç sepirel bulunabilüb bazı' def'ada yeniden yigirmi 'aded ve daha ziyâde sepirel görülebilir. "Sepirellerin demde mevcudiyetlerinin nöbet ile nisbetde bulunması teşhisçe ba'is-i menfa'at bir keyfiyettir. Nöbetin birinci günü demde nâdir olarak ba°zı münferid sepireller görülüb nöbetin hitâmından cüz'i-yi müddet evvel tamamen gaib olurlar. Buhrandan sonra emder olarak ötede beride ba°zı sepireller bulunabilüb fakat balâda tavsif ve beyân kılınan buhran kâzibler zamanında gerek tarafımızdan ve gerek diğeri tarafından sepirellerin sebat ve devamı hummanın bi't-tekrar zuhûrını pek ziyade mukâran ihtimâli bulundurmuşdur.

Şimdiye kadar sepireller ancak "demde" (dem-i hızlı, bol, tehamât müdemme vesâire) keşf idülüb fakat dâhil a'zâda ve mahsûlât efrâğıda (pul, süd, 'irk ve havislat muhteviyâtında) alan bulunamamışdır.

Şekil 13: Demde bulunan humma-yı râci'a sepireller

Syf 73

Muhtelif nöbetlerde rü'iyet olunan sepirellerin tenâsilât-ı muhtelifeye merbut gibi i'tibâr edilmesi şübheden 'âri bir keyfiyet olub fakat tafsilât-ı küreninin sûret ve mahal neşv ü nemâları hakkında elhâletü'h-heze ma'lûmât-ı keyfiyyeye dest-res olamamışızdır. Nihâyet marazda görülen nübât-ı gayr-ı mükemmelede sepireller her ne kadar mevcûd ise de ma'mâfih 'adedleri pek kalil olur. Eğer maraza nöbet esnâsında terk-i hayat iderler ise de dem-i meytde sepireller keşf olunur. Ecsâm-ı mezkûrenin sun'ı olarak üreilmeleri hakkındaki tahriyât şimdiye kadar pek çok muvaffâkiyata nâil olamamışdır. Alberç nâm zâtın bir müşâhede-i cedidesine göre sepireller bedenin haricinde ya'ni humma-yı râci'aya mübtelâ bir marîzadan – devr-i hamevi esnâsında – ihrâc edile dem derûnunda dahi neşv ü nemâ bulunmaktadırlar.

Humma-yı râci'ada “demin” diğér tağyirâtına atıf-ı kelâm olununca kerivât beyzânın ekseriya sûret-i hafifede tezâyiani ve demde hakikat ahvâlleri lâyıkiyle ta'yn itmemiş bir takım cesimât-ı sağire (spor)nin pek çok mikdarda mevcud olduğunu ve (ponfik) tarafından dem-i verediyede mükeşşef ve tahâldan hâsıl olduğu muhtemek bulunan oldukça büyük ve habitât şahmîyye ile münkat bir taim hacerât-ı mahsusasin mevcûd bulunduğu zikr ve iş'ar ideriz. Demde hacerât-ı şahmiyye-i beşer-i dâhiliyye dahi bulunmuşdur.

Humma-yı râci'ada ihtilâtât 'ale'l-'umûm nadiren vuku'bulur ise de iltihâb tabaka-, kazhiyye ve iltihâb-ı kazhîyy-i meşimiyye gibi “'ale'l-'ayniyye-i ve hayme” ehemmiyetleri hasebiyle şayân-ı iş'ardırlar. Ba'zonra iltihâb-ı nükfe iltihâb-ı hançere ve zatürre misüllü ihtilâtâta dahi tesadü ve ba'zen “'ale'l-mu'âiyye-i dostriyâiyye-i” ve hayme müşâhede olunur. Mevt ile müntehi bir vak'ada ma'â-yı galiz ile kısm-ı sefil-i dukâkın gaşâ-yı muhâfîlerinin mücâmi' nezfîyye-i metmûnesinden 'ibâret bir 'illet-i mu'âiyye-i husûsiyyesi meşhudumuz olmuşdur. Vuku'at-ı sakîlede ekseriya iltihâb-ı kilye-i nezfîyye” tesâdüf olunub delâil-i mühimme ve farikayı hâiz olan netâyic-i meytiyye makamında dahi mahrûtı el-şekil ihtişâata müşâbe ve tahâlde mütesadif

Syf 74

bir takım böür bizâ zikr ve irâd idilür ki – mûcib oldukları zatü'l-periton ve afât-ı takbih dem-i sebine böür-i mezkûrenin ehemmiyet-i seririyesi takdir idilmektedir. Harâc-ı tahâl ba'zen vuku'a gelebilüb ziyadesiyle husûle gelerek tevkîfide müşkül

bulunan ri'âf ya'ni inzifa-i enf mümkünü'l-vuku' ve ba'zen bâ'is-i muhâtıra bir ihtilât teşkil ider.

Diğer emrâz-ı müntene-i hâdde misillü tifos râci' dahi seyrinde birçok ihtilâfat irâe etmektedir. Cümlesinden evvel vuku'at-ı belime ve sakata beyân olunur ki bunlarda 'ade nöbet-i mahdûd ve her bir nöbetin müddeti kasîr olup diğer vuku'ât ise hemen mütenâvib ve mütekattî' bir sıfat ile muttasıf bulunurlar. Garizengiz tarafından birinci def'a olarak Mısır'da müşâhede edilüb "şebe tifo-yı saferâvi" ismiyle tesmihi idilen şekil ve haymını irâd itmek iktizâ ider ki marazın işbu şeklinde dahi sepirillerin vücûdına atmeinân hâsıl olduktan ve diğer bir adama (!) telfih itmekle ma'rûf olan humma-yı râci'anın husûle geleceği lâyıkiyle irâe edildikten sonra artık iki marazın yekdiğere münâsebet ve karibeti hakkında şüpheye meydan kalmaz. Şebe tifo-yı safrâvi tifos râci'in nöbâtına tamamen müşâbe nöbât ile rû-nemâ olur isee de manzara-i 'umûmiyye-i maraz ziyadesiyle ma'in ve âşikâr değildir. Şebe tifo-yı mezkûrın esnâ-yı seyrinde bir kan-ı şedid zuhûra gelüb ve neticesi ise ekseriya mühlekidir.

Humma-yı râci'anın "inzârî" ekseriyetle sâim olup son istilâ âtide vefiyyat 100'de ancak 2 ile 4 beyinde mütekarrer kalmış ve o esnada rû'iyet olunan vuku'ât-ı meş'ûme kısmen takdiyât-ı muktezîyenin noksanından neş'et ettiği muhtemek olup bir takım vuku'atdada mevt (Zatürree, iltihâb-ı kilye vesâire gibi) bir ihtilâtın neticesi bulunmuştur.

Tifos râci'in tedâvisi şimdiye kadar sarf-ı 'arzı olmak üzere icrâ olunmakda olup hummanın ekseriya şekl-i münkatı' ile insâfî ve müddetinin kısa olması hasebiyle tedavi-i mezâd humma ekseriya bir fâideyi intâc itmez. Bundan ma'dâ soğuk su banyoları maraz-ı mezkûr esnâsında 'azilâtın

Syf 75

Hissiyeti 'azîmesi sebebine ekseriya hastagân tarafından müşkilâtle tahammül olunur. Vesâitdendir.

Bizzat fi'il-i maraz üzerine te'sir ve nöbetin 'avdetini men' idecek bir vasıta ma'lûmumuz olmayub ve bu maksada hizmet için ziyâde mikdar da kenin ve hamz safsâf isti'mâl olunmuş ise de dâima bilâ-netice kalmıştır. Ahiren "Kalomel"ın seyr-i 'umûmi-i maraz üzerinde menfa'atbahş bir te'sir hâsıl eylediği zan ve bu vâsıta ile 'aded-i nöbetin tenakus ideceği beyân edilmiştir.

2.3.4. Kızıl Hastalık

Dördüncü Fasıl

Kızıl Hastalık

Humma-yı Kırmızıyye

“Tefcirât-ı hadde” ‘unvânı tahtında ma’rûf bulunan emrâz-ı müntene-i haddenin tavsifine kızıl hastalığın evsâf-ı ‘umûmiyyesinden bidâe itmekdeyiz. Kızıl hastalıktan ma’dâ bu sınıfta “kızamık” ‘illeti vücûdiyye “cedrî” “cedrî-i kâzib” ba’zen de “hamra-i vech” dâhildir. Emrâzı mebhûsenin kâffeside sıfat-ı mümeyyizeyi hâvi bir indifa’ cildi rû-nemâ olur ki indifa’ı mezkûrun ekser evkatda bizzat ehemmiyeti kalil ise de emrâz-ı mezkûre ayrıca piş-i nazar-ı i’tibâre alındıkları halde işbu indifa’ın her bir marazda mâlik olduğu hey’et ve tabi’at-ı mahsusa teşhîs husûsında bir unsur-ı esâsi hizmetini ifâ ider.

Syf 76

tefcirât-ı haddenin bir kısmı ve hususiyle kızıl hastalık, kızamık, ‘illet-i reddiye ve çedri-i kâzib richâniyetle “etfâlde” zuhura gelmeleri hasebiyle yekdiğerlerine bir nevi’ irtibât ve münâsebet-i samime ile merbut bulunmaktadırlar.

Esbâb-ı maraz – kırmızıyyeni sem-i hususisi vasıtasıyla intân-ı beden hemen dâimi sûretde tarik-ı sirâyet ile vuku’a gelir. Kırmızıya başlıca maraz “sarı” olub maraz-ı mezbûre mübtelâ bir şahsın civâranda cüz’i bir müddet ikamet, tevellid-i maraza kâfi olabilüb ve maraz marazâtın temesda buldukları eşya ile meselâ çamaşur, elbise, eşyâ-yı beytiyye, oyuncak vesâire gibi mevâd ile dahi intikâl idebilir.

İngiltere’de kızıl hastalığın sirayetinin süd vasıtasıyla intişârı mümkün olduğu defa’atle zan ve tahmin edilmiş olub maraz-ı mezkûre mübtelâ hastagânnla münâsebetde bulunan eşhâsın – kendileri düçâr-ı maraz olmaksızın – marazı nakl idbildikleri ve kırmızıyyeye mahsus olan semmin ziyadesiyle dayanup ve hassa-i sâriyyesinin birçok aylar muhafaza olunacağı müşâhedât-ı ‘adide ile musaddık ve müebbeddir (ki bu hâle madde-i sariyye-i marazın beka ve sebâtı ıtlak olunmaktadır). Binâen’aleyh hezâ her bir vak’ada men’i intânın neden ‘ibâret olduğu keşf etmek ne derecede güç ve belki gayr-ı mümkün olduğu bu sebeble anlaşılır. Kırmızıyyeye mübtelâ hastagân mevcut olan kabiliyet-i müntene devr-i nefâsın nihâyet zamanlarına kadar imtidâd ider.

İntânın fi'l-asıl sebebi husûli âlân lâyıkıyla ma'lumumuz olmadığı gibi bizzat sem-i mahsusun neden 'ibâret idüğüne dahi vâkıf değildir. Maraz-ı mezkûra giriftar olanların dem ve inscesinde bir takım bakterilerin mavcud idüğünün mükerreren tasdik idilmiş olduğu beyân olunmakta ise de işbu iddi'anın bî-hak muhtâc-ı tasdik ve izâh bulunduğu şübheden azadedir. Bazı def'a gerek dem ve gerek kırmızıyye havislâtının mahtûyânî i'ânesiyle telkih-i icrâ idilmekle marazın zuhûra gelmesine muvaffak olunmuştur.

Kırmızıyyeye mukâbil mevcut olan "isti'dâd ve kabiliyet-i şahsîyyenin

Syf 77

Çedrî yahud haşiyeye ibtilâ husûsında mevcut isti'dâda nisbeten pek hafif bir derecede olduğu müsbet olub ez-cümle birçok etfâli câmi' 'ailede vesile-i sirâyet cümlesi için hazır olduğu halde, yalnız bir iki çocuk kırmızıyyeye mübtelâ olub hâlbuki diğerleri marâz-ı mezkûrdan mu'af bulunurlar. Gerçi kızıl hastalık ekseriya gühûlde dahi meşhûd olur ise de senn terakkî itdikçe isti'dâdda gittikçe tenakus ider. Ekser vuku'at 2 yaşından 10 yaşına kadar çocuklarda rü'iyet olunub bir yaşından aşağı çocuklarda maraz nâdirü'l-zuhûrdur. Şu da şayân-ı iş'ardır ki seririyât-ı cerâhîde cürûh-ı cedideye düçâr olmuş yahud kendilerinde yeni 'amiliyât icrâ olunmuş etfâl pek sühuletle kızıl hastalığa giriftar olmaktadır.

Aynı bir şahısta marazın def'a-i sâniye olmak üzere rü'iyet ve tasdikî istinâ kabilindedir.

Kızıl hastalık hâl-i hazırda bi'l-cümle rû-yı arza münteşir bir maraz olub Almanya'da maraz-ı mezkûr hemen dâimi sûretde münferid olarak hüküm-fermâ olur ise de bazı mahallerde vakit vakit ve 'ale'l-husu sonbaharda az çok vâsi' epidemiler zuhûr ve kesb-i intişâr eyler. Diğer 'ale'l-münteneşn ekserisinde olduğu gibi iş bu epidemilerin her birisi, kendisine mahsus bir manzara-i 'umûmiyye ile ve bi'l'-hassa i'râzın selâmet veya vehâmetiyle diğerinden tefrik ve temyiz edilir.,

Seyr ve i'râz-ı maraz – Kızıl hastalığın "devr-i tefrihî" takriben 4 ile 7 gün olub bu müddet zarfında 'alâmet-i mütekaddeme-i vazıha hemen da'imâ ma'dûm bulunur. Maraz birdenbire humma ile bedâi ider ki humma bir hiss-i berûdet ve ekseriya hakîkî bir 'arvâi ile zahir olub humma akabinde ekseriya vuku'atda meşhûd ve müterâfik bulunan vev hanâk-ı kırmızıyyeye müte'allık olan "boğaz ağrısı" husûle gelerek işbu hanâka baş ağrısı, mülkât-ı aklîyyede betâet uykunun karışık bir halde olması ve küçük çocuklarda ihtilâcat vuku'ı gibi bir mu'tâd haylice şedid "i'râz-ı

dimâğiyye” munzam olur ve kesirü’l-zuhûr olan ‘alâmet-i ibtidâiyye ve mümeyyize ya’ni “kî-i” birbirini müte’akîb birkaç def’alar tekerrür ider.

Syf 78

Ekseriyâ birinci günün nihâyetinde yahud ikinci günü – ibtidâ ‘ank, sadr ve vech üzerinde ba’de cildin her bir mahâlinde – marazı tevsîf iden indifa’at-ı mezkûre bedâyetde birbirlerine ziyadesiyle karib ve lâ-ba’d bir takım kırmızı nekat-ı sağireden ‘ibâret olarak nekat-ı mezkûre derhal gayetle “kırmızı” bir ahmerâr-ı münteşir i’ânesiyle yekdiğeriyle birleşirler. İşbu nekat-i sağire hafifçe mütebâriz olub ekseriya icrabe-i şî’iriyeye tevâfuk ider. Haret-i münteşere ise cildin bir fert-i dem ‘aziminden neş’et ve tazyik idildikde tamamaen gaybubet ider. Kırmızılık zuhur üzerinde daha ziyâde vazh ve eşkâr olub vecihde şüftân ve çekke kendi hasâfetlerini muhafaza eylediklerinden yatakların hamret-i şedidesine nisbeten nazar-ı dikkate çarpar sûretde açık görülürler.

Eğer ucu kütçe bir cisimle, tefcirât sebebine kızarmış olan cild üzerinde ba’zı hudud-ı resm idilse cüz’i-yi müddet sonra takîs –i ev’iyye neticesi olarak, dokunulmuş olan noktalara tevâfuk ider bir sûretde bir şekil rû-nemâ olur. Ve bu vech üzre hastagânın zuhurları üzerinden bir takım harûfat yahud tesâvir-i mükemmele tersim idilebilir. Fakat ‘alâmet-i mezkûre yalnız kızıl hastalığa mahsus olmayub diğer ahmerarlarda aynı tarz üzre husûle gelmektedir.

Tefcir üç günden dört güne kadar bir müddet esnasında devr-i kemâlde olmak üzre bir firâr olub zuhûrına ibtidâlarında tezâyid bile eyler. Ve ziyâ-yı sun’iyye ‘arz idildiği halde gündüz rü’iyyet olduğundan daha şedid ve kırmızı olarak meşhûd olur. Bu esnada i’râz-ı ‘umûmiyye-i hâyme humma isti’câl-i nabz ekseriya şayân-ı dikkat derecede seri’ olub i’râz-ı dimâğiyye ve hanâka ‘aid ihtilâlât bir devâm bulunurlar. “Tahâl” ba’za cüz’i müntebic bulunur ise de hiçbir vakitte derece-i gayede intibâc tahâl rü’iyyet olunmaz. Bu zamanda tefcir kesb-i hasâfet etmeğe başlayub humma ise azar azar buhran-ı hafî suretinde tenzil iderek muntafî ve hâl-i ‘umûmi ve ‘asretbel’ zâil olur. Maraza birinci hafta nihâyetinde yahud ikinci hafta ibtidâsında – seyr-i

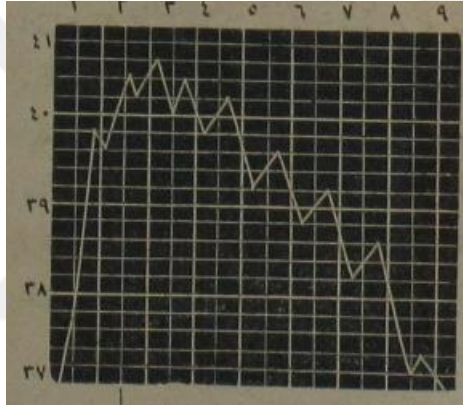
Syf 79

tabi’i ile mevsuf kızıl hastalıklarda – hâl-i nekahate dâhil olurlar. Ve tefcirin gaybûbetiyle beraber “safâyh-i ‘azime şekilinde Tiflis-i beşerevi” başlar ki maraz-ı mezkûre mahsus ‘alemet-i farika ve mümeyyizden ‘ad olunur.

Husûsiyle el ve ayaklarda Tiflis pek vazh olduğundan beşereyi az çok büyük parçalar şeklinde koparmak ba°zı genç nekahâ için ‘adetâ bir eğlence yerine geçer. Sûret-i zâhirede en selim ve hafif görünen vuku’atda nekahet bir “iltihâb-ı kilyenin “zuhûriyle tevkif ve te’hir idüb ve hakîkaten hiçbir vasıta ile işbu iltihâb-ı kilyenin alınamaz.

Seyr-i maraz işbu hülâsa-i ‘umûmiyyesinden sonra kızıl hastalığın irâe eylemekte bulunduğu münâzır-ı seririyye-i metnu’ayı tefhim için i’râz-ı ‘umûmiyye ve mevzu’iyyesini de bir tafsik beyân ideceğiz.

1- Humma (Şekil 14) – Her ne kadar ba°zı vuku’at gayr-ı mükemmelede humma büsbütün ma’dum denilebilecek derecede hafif olur yahud hakîkaten ma’dûm bulunur ise de ne kadar şayân-ı dikkat olmasa yine kırmızıyye ekseriya şedid bir humma ile müterâfik olarak zuhûr eylemektedir.

Şekil 14: Tabiî bir humma-yı kırmızıyyenin mahni-i hararetini i’râe ider bir nümûnedir.

Fi’il-i marazînin birdenbire sûleti hasebiyle “humma” dahi birinci günden istibaren kemâl-i sür’atle 40 v 40,5 dereceye kadar su’ud idüb ekseriya ikinci günü daha ziyâde şedid bir terfi’ vuku’a gelir. Ba’de humma tefcirâtın devr-i tezhiri zamanında cüz’i şayân-ı ehemmiyet suretinde tahvilât irâe iderek bir karar olur. İşbu devirde ba’zzen 40,5’den 41 dereceye kadar derecât-ı harâret meşhûd olub tefcirât hesâfet-i kesb itmeğe ve i’râz-ı sâire tedenniye

Syf 80

başladığı zaman harerât-ı tenzile bidâe ider ki ba°zı vuku’at-ı hafifede tenzil-i harâret nadiren buhran şeklinde zuhur ve halbu ki daima tifos batnîde olduğu misillü – uzun ve buhran-ı hafî suretinde tahsil ider. Ma’hezâ yalnız tifosda olduğu minval üzere tenzil-i humma muntazam olmayub ziyadesiyle seri’dir. Hummanın ikinci hafta zarfında da devam ve bekası (her ne kadar sûret-i kat’iyyede denilemez ise de) fakat

ekseriya ba'zı ihtilâat-ı mühimmeden ez-cümle müddet-i medide devam edici bir hanak-ı vahim veya aded-i 'ankîyyede mütehassıl tağyirât iltihâbiyyeye, izn-i mütevâsıtın bir iltihab-ı mütekayyihînden ileri gelür.

2- Halef-i fem – Hanâk-ı bi'l-'umûm, kızıl hastalıkda ekseriyetle tesâdüf olunan bir 'ileet-i mevzu'iyeyi teşkil edildiğinden hanâkın gayr-ı meşhûd olması gayetle nâdir bir keyfiyet 'ad olunur. Hanâkın şekil ve şiddet-i nihâyet derecede tehalif idebilüb iltihâb-ı bel'umın en hafif derecesi bir "hanâk-ı basit ve nüzulü ve ahmerâriden" müteşekkildir ki burada şerâ'ü'l-hanganın ve levazatın şayân-ı dikkat intbâcı olmaksızın az çok şedid bir kırmızılık irâe itmekde olduğu fakat mezkûr kırmızılık ekseriya ecriye-i muhâtîyye-i sağıreninkabil-i rü'yyet bir irtişâhı ile müterâfik bulunduğu müşâhede olunur. Kırmızılık şedid olduğu halde aksâm müşkile-i bel'umın intibâcı dahi 'azim olur ki 'alâmet-i mezkûre hanak-ı basitîn "hanak-ı haşviyye" inkılabını i'şar ider ve hanak-ı mezkûrede löztan ziyadesiyle mütehakkîn şerâ'ü'l-cenk veliaht dahi azimâlî bir halde bulunurlar.

Loztanda bir takım böür kayhîyye-i hilâliyye-i sağıre yahud haracât-ı 'azime ve'l-vâh metmûne ve belki de inscenin zobân-ı ganrenisi teşkil idebildiği gibi ba'zı halât-ı nadirede haşkerişâtın etrâg-ı, loztanda inzifa-i vahimenin husûlünü müeddi olur. El-hasıl hanak-ı vahim şifâyâb olduktan sonra ba'zen lontonda zahâme-i mezmeze tahsil iderek bir devâm kaldığı görülmektedir.

Kırmızıya da rü'yyet olunan hanâkın sûr-ı vahimesinin kâffesinden bi'l-cümle neşe hicrevi-i mahyatînin irtişah evzimâisiyle müterâfik olmak üzere dâima "akd-i infâiyye-i fahtü'l-fekiyyenin intibâcı" müşâhede olunur. İşbu imtilâ-i vuku'at-

1

Syf 81

sakîlede zemin-i femme ve 'ankın kâffe-i tevâhisine münteşir olub ekseriya gıdaların ve nesc-i hicrevi-i mücâverin intibâcı dahi bir harâcın tekviniyle nihâyet bulur

Benâ-birin iltihâb "zevhavi" yahud gaşâ-yı kâzibi kızıl hastalığın esnâ-yı seyrinde rü'yyet olunan iltihâb-ı bi'l-'umun en mühim ve şayân-ı i'tirâz bir şekli olmak üzere telakki 'ad eylemek esâssen hatadır zannederiz. Zirâ kırmızîyyede zuhûr iden difteriyânın mübahis esbâb-ı maraz mokta-i nazarında difteriyâ-yı hahkîkî ile kat'an münâsebet ve irtibâtı yokdur. İşbu difteriya kırmızîyyenin sem-i mahsûsı vasıtasıyla mütehassıl bir 'illet bi'l-'umûye olub 'illet-i mezkûreyi teşrihan zebhavi ve difteriyâi isimleriyle tavsif eylediğiiz gibi nisbet-i teşrihiyyesine bakılınca hakikaten difteriyâi aslî ile bedenlerinde yalnız manzara cihetiyle bir fark-ı cüz'i

mevcud olduğu veyahut hiçbir fark olmadığı zannolunur. Ma'hezâ difteriyâi hakîkî ile kırmızıyyede husûle gelen difteriya beyninde şayân-ı dikakt fark-ı mevcûd idüğü (haibenr) harbdebeyn i'ânesiyle icrâ eylediği tahriyâtdan müstebân olmaktadır.

Kırmızıyyeye mahsus olan işbu difteriya 'illeti ya vehâmetle mevsuf olan vuku'atın bedâyetinde veya birinci haftanın nihâyetinde veyahud hafta-i sânde zuhûr iderek balâda zıkr ve beyân idilen hanakın eşkâlinden her birisine sûlet idebilir ve hemen dâimi suretle marazın bir şekl-i vahimine delil ve bu sebebden nâşi ekseriya bir humma-i şedide ve i'râz-ı 'umûmiyye-i sakile ile müterâfık olur. Akd-i 'ankîyye ve nesc-i muntazamn mücâverin irtişâh tâlisi 'azim ve gayetle ve ...?... olub hanâk-ı sakilin diğer eşkâlinde olduğu gibi kırmızıya da zuhûr iden difteri-i bi'l-'umûmide dahi bir iltihâb-ı müttekîhî rü'yyet olur. Ba'zen ecneha-i enfde ve mülteka-yı şüftânda takrihat-ı sathîyye meşhûd olub (Şekil 15) kırmızıyye de mütekevvin difteriyânın 6

Syf 82

difteri-i bi'l-avmi-i asli misillü hançereye intişârı gayetle ender görülmesi ziyadesiyle mühim ve câlib-i menfa'at bir hassa-i seririyye 'ad olunur. Ba'zı vuku'at-ı müferedede

Şekil 15: Kırmızıyyeden vefât iden bir çocuğun mesenk gaşâ-yı muhâtîsinde vaki' bir kırhanın ka'idesinin müfetti'idir.

1. Nevâi ve'l-bâf insce, 2. Mikro kokos zoğla arıları

kırmızıyyede zebha-i hançerevîyye rû-nemâ olduğu görülüb ve enzimayı mizmârın husûli bahis-i muhatıra bir ihtilât ad olunur ise de ender olarak vuku'ı şayân-ı teşekkürdür.

Kırmızıyyede zuhûra gelen difteriya 'akîbinde felç gaşâ-yı kâzibinin asla tekvin itmekde olduğu görülmekdedir. İltihâb-ı bi'l-umûm ile berâber mücâvir bulunan ba'zı a'zânın 'illetlerinin dahi tavsif ve beyânı bi't-tab' iktizâ ider ki 'ale'l-mezkûreden kısım-ı 'azimi bi'l-'avamdan sudur iden fi'il iltihabının intişâr yahud

bilâ-vâsıta intikali neticesi gibi ‘ad ve i’tibâr idilmelidir. İltihâb-ı femm ve bununla beraber “akd-i lenfâiyye-i mevâverenin ve ‘akd- mezkûreyi ihâta iden nescin ‘illetlerini akdemce zıkr ve iş’ar itmiş idik vuku’at-ı vahimedede iltihab gıda-yı nekfiye ekseriya meşhûd olub iltihâb izn-i mütevasıt dahi kuvve-i sam’a cihetinde bir takım ihtilâlâtı intâc eylediği ecilden ehemmiyet-i mahsûsayı hâ’iz bulur.

İzn-i mütevâsıtın iltihâb-ı bir mu’tad zaman-ı naklide zuhûr idüb ve teşrih-i

Syf 83

nokta-i nazarınca izn-i mütevâsıtın bir nezle-i basîtesi yahud vuku’at-ı vahimedede sanduka-i tabeli hâkîkî bir difteriyası olmak üzere kabul olunur. Haşvenet sem’ ve evcâ’ı izn gibi ‘alâmatı diğer i’râz yanında gayr-ı mahsus bir derecede mürur idüb yalnız teskîb gaşâ-yı tabelin ve tâli olarak seylân izn-i kayhînin rü’iyyeti halinde ‘illet-i ziniyye mertebe-i sübuta varır. Ekseriya ‘illet-i mezkûreyi müte’akîb oldukça dâimi bir ismiyete hasıl olub ba°zı ma’lûmât istatistikîyyeye nazaran ismiyete dâir vuku’atın yüzde dört veya beşi esnâ-yı tafûliyyetde vuku’a gelmiş olan kızıl hastalıktan neş’et eylemekdedir. İltihâb- izn-i mezkûr akîbinde ba°zı muhâtarâtın zuhûrı ender ise de iltihâb-ı mezbûrdan sonra zâtü’l-sahâyayı kayhîyye sûret-nemâ olduğuna dâ’ir ba°zı vuku’at dermiyân edilmiştir.

Kırmızıyyede meşhûd olan hanâkın sûr-ı vahimesinin hemen dâimi sûretde bir “iltihâb gaşâ-yı enf” kayhî yahud difteriya ile müterâfik olarak zuhûra geldiğış balâda iş’ar eylemiş idik bir “iltihâb-ı tabaka-i manzûme-i” kayhînin tekvini, ender olarak görülebilür ise de işbu iltihâb doğrudan doğruya bir intikali müte’akîb zâhir olur.

3- Cild – Kızıl hastalığa dâir vuku’atın pek çoğunda sûret-i ma’ine ve sâbitede mer’i olan tefcirât hakkında balâda ba°zı mütalâat serd ve beyân idilmiş idüğinden burada tarz-ı ‘umûmi-i tefcirde vuku’iyyâfına ba°zı tahvilât ve tebdilâtı iş’ar ve beyân-ı iktizâ ider.

Ba’zanra tefcirât ancak nâ-tamam olmak üzere husûle gelübb o halde cüz’iyi zahir ve yalnız vücudun ba°zı nevâhi-i mahdûdesinde (Ez-cümle vech-i cez’ ve nihâyâtda) rû-nemâ olur.

Şekil cihetiyle de tebdilât kesir’ül-vukû’ olub ekseriya cildde ‘akd-i sağıre kesret üzere tekvin ve tahsil idüb (kırmızıyye-i hattatîyye) ba’zen dahi bir takım havislât-ı nemâyân olur (Kırmızıyye-i cavresiyye).

“Dâü'l-‘ark kırmızıyye” ismiyle ma'rûf olan işbu şekil âhir ekseriya cüz'ide kezlilik etrafa meşhûd olub ekser halâtda ifrat derecede terlemeden âtda ifrat derecede terlemeden

Syf 84

yahud beden-i marazanın ziyâde elbise ile mestûr ya da etfâlin kundan derûnunda bulunmasından ileri gelir. Birçok epidemiler dâü'l-‘ark kırmızıyyenin kesret üzre rü'yyet olunmasıyla diğerlerinden tefrîk idilüb ve tefcirâtın 'illet verediyye indifa'ına müşbe bir manzara-i mesele ile ma'rûz olması husûsât-ı nâdiredendir. Tefcirâtın gayr-ı muntazamn sûretde intişârıyla nüttesif olan işbu vuku'at için “kırmızıyye-i mütehâlfe” ta'biri kullanılır. Gerçi inzifa-i cildiyye-i sağıre bir 'alâmet-i seyyie değil ise de “kırmızıyye-i nezfiyye” suretinde rû-nemâ olan vuku'at dâ'ima hatırnân olub ve ekseriya müte'ammim bir dibâtez nezfi ile ihtilât eyler. “Erpes” inciri ta'ni kurdeşen” gibi 'ale'l-cildiye ekseriya kırmızıyye indifa'âtıyla beraber zâhir olub ve tefcirâtın seyrinden sonra birçok deml ya'ni kan çıbanları kesretle meşhûd bulunmuşdur.

“Taflis-i beşere” ekseriya tefccirât solmağa başladıkları haynda vuku'bulmağa bidâe ider ise de ba'zen de te'hir iderek birkaç gün yahud bir veya iki hafta sonra taflisin vuku'ı müşâhede olunmuşdur. Ve taflisin şiddeti 'ale'l-'umûm tefcirin vesa'it ve kesretiyle müteâsib olub fakat ba'zı tefccirât gayr-ı mükemmeleyi müte'akîben bir taflis-i 'azim husûle gelebilür ve taflis, hasbada olduğu gibi nadiren nehâli olub ekseriya “safîha” şeklide vuku'bulur.

4 Kelitin – Kızıl hastalıkla müterâfik olarak zuhûr iden kelye emrâzı, 'ale'l bi'l-'avmiyye-i haymeden sonra en mühim ve ba'is-hatır bir ihtilât teşkil iderler. Marazın devr-i kemâle vusûli esnâsında diğer emrâz-ı müntenede olduğu misillü, kilye cihetinden bir takım ihtilâlât zuhûr idüb bol mikdar-ı cüz'ide âlbo-meyni hâvi olur. Fakat ba'zı halâtda âlbo-meyn oldukça mebzul olarak manzara-i yol şayân-ı dikkat mertebede tebdil ider. Harde beyn ile mu'ayene edildikde 'anâsır-ı tabi'iyeyi ancak cüz'iyi mikdarda hâvi olduğu ya'ni: Ba'zı kerivât demviyye-i hummara ve beyzayı ve nadiren ba'zı şenfâf istivâneleri ve ba'zonra da cüz'i-i beşere-i muhatıyye-i keliviyeyi muhtevi bulunduğu rü'yyet

Syf 85

olunur. Kırmızıyyede görülen işbu “Tebol zelâli ibtidâi” hiçbir vakitte bir 'alâmet-i vahime 'ad olunamaz.

Fakat bi'z-zat "iltihâb-ı kilye" ancak ikinci haftanın nihâyetine doğru yahud üçüncü hafta ibitdâsında zuhûr ider (marazın ancak otuz üçüncü günü bidâe eylemiş olduğu bir def'a meşhudumuz olmuştur. Binâen-aleyh iltihâb-ı kilye marazın diğer bir 'uzvu da takrir itmesiyle bir nev'i avded yahud nüksünü teşkil ider deniliyor. İltihâb-ı mezkûr hiçbir şahsı rahatsızlığı müceb olmayub ve bol müddekîkane sûretde mu'ayene edilmediği halde görülmeksizin gûzarân idebileceği cihetle sûretâ gayetle sâlim görünüyor. Ma'mafih ekser husûsatda gayetl hatırnân-ı 'alâim ile birleştiğinden 'alâim-i mezkûre müddet-i kalile zarfında mevtî müntec olur.

Kızıl hastalığın sûr-ı vahimesinde olduğu gibi sûr-ı hafifesinde dahi iltihâb-ı kilye tahsil ve tekvin idebildiği ecilden herhangi bir kızıl hastalık olur ise olsun esnayı mekahetinde mümkün olduğu mertebede mübereren ve kemâl-i dikkatle bölük mu'ayene edilmesi lüzûmı bir ka'ide-i 'amiliyye olmak üzere irâd idilür. İstilâ'ât-ı metnu'ada zatü'l-kilyenin eşkâr bir sûretde tebdil ve tehâlif eylediği mülâhaza edilince işbu ihtilâtın kesreti hakkında bir ka'ide-i sahiha vaz' ve te'sisine de çare olamaz.

"İltihâb-ı kilyenin sûleti" ekseriya hummanın ya hafif yahud haylice şedid bir sûretde (40 santigrad derecesine kadar) yeniden kesb-i şiddet etmesiyle mertebe-i bedâhete varır. Bu babda icrâ eylemiş olduğumuz tecrûbelere nazaran işbu humma, bolde bervech-i meşruh tebdilât husûl bulmazdan bir ve belki iki gün akdem zahir olub bi'l-ahere iltihâb-ı kilyenin seyri esnasında müşâhede olunur. Vuku'at-ı sâlimede müstensa olarak humma külliyyenin ma'dûm olabilüb "nabız" ziyâde mütevatir ve müsta'cel ba'zonra ise betâet ve 'addem-i intizâm kesb eyler. Diğer i'râz-ı maddiye beyninde en evvel rü'yyet olunan 'arz vecihle hafifçe şişmesi olub

Syf 86

vech ekseriya beyaz donuk bir renk ahzi dere ecsefânın havafisinden âşikâr bir sûretde "evzima" müşâhede olunur. Vuku'at-ı hafifede evzimâ mahdûd kalub ba'zı halâtda ise gerek şiddet ve gerek tevsî' cihetiyle ibtidâ aksam-ı mâile-i cüz'i ba'de nihayât istilâ iderek hâl-i mariz kesb-i vehâmet etdikde evzimâ dahi "istikai 'umûmiyye" münkalıb olur. Fazla olarak ekseriya evcâf-ı dâhiliyyede insibâbât teşkil ve 'ale'l-husûs bi'l-cümle netâyici ile beraber "istika-i batn ve istika-i sadr" tekvin eyler. Eğer istika-i sadre şedid bir iltihab kasabâtür-ree manzum olur ise o halde teneffüsde hâsıl eylediği mâni' neticesi olarak hayat tehlikeye ilka olmuş bulunur.

"Tağyirât-ı pul" ehemmiyet-i 'azimeyi hâ'iz olub vuku'ât-ı sâlimede tağyirât-ı mezkûre pek az olduğu halde vuku'atı sakîlede ziyadesiyle mütebariz bulunur.

Mikdar-ı pul hiss olunur derecede mütenakus ve ekseriya ‘ale’l-tevâli birçok günler hemen tamamen münkatı’ bulunur. Vuku’at-ı vahimenin kâffesinde pul bulanık rengi ziyâde koyu, ekseriya kan ile melûn ve sıklet-i izâfiyesi mürtefi’ (takriben 1015 – 1020 ve kesret üzre albomeynî havîdir. Mebzûl olarak mevcut olan resûb derûnunda her dul ve ‘arzda ya düz yahud üzerleri kerivât-ı demviyye beyzâ ve humrâ ile münkat birçok istavâneler karnetleri ve âmâ tûsidin habibâtı ve bakteriler vesâire bulunur. Maraz-ı dul müddeti imtidâd eylediği halde istivâler ba°zı mertebe şahsî olub ekseriya “şem’î” ta’bir olunan istivâneler dahi bulunur ki bunları gayr-ı şifâ ...?... dul ve ‘arzlari şayân-ı dikkat sûretde ziyâdedir.

Kızıl hastalıkda mer’i bulunan iltihâb-ı kelyeye dâir çok vuku’atda pul ya münferid yahud istivânelere müttesıl ve ekseri halâtda bizzat kilyelerde mütehassıl lâ-ba’d kerivat demviyye-i beyzânın mevcudiyetiyle muttasıf olub kısmen gayr-ı melûn hilkat şeklinde rü’iyyet olunan ise de bi’l-ahere çend gün sonunda küme halinde rû-nemâ olurlar. Kilyenin “beşere-i muhatıyyeleri” pul derûnunda oldukça ziyade

Syf 87

görülür. Ma’mâifh beşere-i muhatiyenin dâima kesret ve mebzuliyet-i ‘azime ile meşhûd idüğü iddi’a olunamaz. El-hâsıl pul hiçbir tağyir irâe itmediği yahud hafifçe gayr-ı tabi’i bir hâl gösterdiği halde feth-i meyt icrâsıyla bir iltihâb kilye-i şedidin vücûdı tasdik idilmiş olduğundan zikr ve iş’ar-ı iktizâ ider. Keng nâm zât kırmızıyyede bilâ-iltihâb kilye istiska mevcûd olabildiğini âhiren isbât eylemiştir.

“Üremi ya’ni dem-i zevâ’l-cevher pul i’râzına gelince hafifinden en muhâtıra lisana varıncaya kadar i’râz-ı mezkûre rü’iyyet olunabilir. Emrâz-ı kilyeviye bahsinde bi’l-ahere i’râz-ı mezkûreye dâir tevsifat-ı mufassala i’ta olunacağından burada zikrinden sarf-ı nazar idilmiş olub yalnız şunu beyânla iktifa olunur ki zem zevü’l-cevher pul-î vahim (ihtilacât, sebât) mevât intâc idebilir. Fakat etfâlde sûret-i zâhirede en vahim üremilerin bile ekseriya mübeddel şifâ olduğunu da zikr ve beyân iktizâ ider.

İltihâb kilye-i mebhûsun “müddeti” ‘illetin şiddetine müte’allık bulunması hasebiyle gayetle muhtelif olub hüsn-i netice ile nihâyet bulan vuku’atda tağyirât ve ba’za daha ziyâde mümted olur. Mevt üremî sebebine ve ekseriya istiska-i batn ve sadrdan ileri gelen ‘asret-i teneffüsün veyahud müstesna olarak birdenbire husûle gelebilen nâ-tamâmiyet-i kalbiyyenin te’siriyle vuku’a gelir. İltihâb kilye-i mezkûrun hâlet-i mezmeniyye tebdil ve tahvili nâdir olarak rü’iyyet olunmaktadır.

‘illet-i kilyeviyyenin “şekl-i teşrihîsi” az çok nezfi bir sûrette bir iltihab kilye-i hadd-ı ‘adiden ‘ibâret olub ba‘zı def’a i’râz seririyye-i mütekaddeme nihâyet derecede şdedid olduğu halde sûret-i zâhirede gayetle cüz’iyi tağyirât-ı kilyeviyyeye tesâdüf olunmağla hayrette kalınur. Kalbes nâm zât “mâliki kiltelerinin” iltihâbı ilk def’a olmak üzere tavsif ve kırmızıyyeye mahsus olduğunu beyân eylemiş ise de bu şekil nihâyet senelerde Leipzig’de rü’iyyet olunmamıştır. Maraz birkaç hafta imtidâd eylediği takdirde ...?... ilk def’a irâe

Syf 88

eylediği ve gerek bizim de tasdik eylediğimiz vech üzere bir “zahame-i kalbiyyenin” teşkil itmekde olduğu görülür ki işbu zahâmesine muvaffak olmuşuzdur.

5- Mufassal – Kırmızıyyenin bedâyet-i teflisinde yahud daha evvelce kol ve etrâf-ı sâfile mufâsılının birçoğunda ba’zen elem ve şişkinlik müşâhede olunur ki – akdemce “rü’iyye-i kırmızıyye” ta’bir olunur iken fi-yûmenâ hezâ “iltihâb-ı gaşâi zelâli-i kırmızıyye” ismiyle tesmiyesi merci’ tutlan – işbu ‘illet-i tabi’at cihetiyle sâlim olduğu gibi seriü’l-mürûr olub ve iltihab-ı mufassılın gayetle şdedid yahud kayhî olması da nâdir görülür halâtındadır. Fahz-ı ‘azilâtının ifrad derecede elemi ile beraber bir intibâh-ı münteşir ve hafifiyede meşhuduuz olmuşdur.

6- Zikr ve beyân idegeldiğimiz ihtilâtât kızıl hastalığın en kesirü’l-vuku’ ve en ziyâde evsâf-ı mümeyyizeyi hâvi iltilâtâtı olub bunlardan başka iltihabât-ı ağşiyeye-i musalibe (bi’l-hassa iltihâb şî’âf dâhili ve harici kalb – zâtü’l-cenb) ve iltihabât-ı rü’iyye ve ma’ânın bir nezle-i cerâbüyyesinden ileri gelme i’râz-ı batnîyye-i şedide (ishal) vesâire dahi zu^hur eyler.

Seyr-i marazın eşkâl-i muhtelifesi – kırmızıyyenni esnâ-yı seyrinde zuhûr idebilan ‘illetlerin tenvi’ ve ta’didi pîş-i nazar-ı i’itbâre alınınca marazın evsaf-ı ‘umûmiyye-i seririyyesinde ziyadesiyle adem-i sebât mevcut olduğu istidlâl olunur. Bundan ma’dâ kırmızıyyenin seyr-i ‘umûmisi bir takım evsâf-ı husûsiyye dahi irâe itmekde ise de vsâf-ı mezkûrenin sûret-i mükemmelede ta’dâd ve beyânı buraca pek de mümkün olamayacağından yalnız tarz-ı tabi’iden teba’id ve inhirâf iden husûsât-ı mühimmeyi muhtasıran gözden geçirmedeği münâsib ‘ad eyleriz.

1’inci vuku’at gayr-ı tâmme ve hafife – ki bunlarda maraz asla tahsilinin devr-i kemâline vâsıl olamaz – bu sınıfta yalnız hanâk-ı basit ‘alâimiyle sûretnemâ olarak sûret-i ma’inede tefcir ile müterâfık olmayan yahud bir indifâ’ı hafif kısmı ile mevsuf bulunan vuku’at dahildir. (Kırmızıyye-i tefciriyye) ba‘zı def’a hanâk dahi gay-rı tam olarak görülüb ehemmiyetden ‘ârî ‘alâ’im-i ‘umûmiyye ile

Syf 89

müterâfik ve seriü'l-zevâl bir hummâ-yı hafife mevcut olabilir. Binâen-aleyh vuku'at-ı mezkûre esbâb-ı maraz nokta-i nazarında marazın diğer musaddık vuku'atına nisbet edildiği halde kızıl hastalık olduğunda vukûf-ı hâsıl edilir. Kızıl hastalık etfâl-i koğuşlarında zuhûr eylediği vakitler bu gibi halât pek çok def'âşar meşhudumuz olmuştur. Halât-ı mesrûtenin delâili hakîkiyyelerini ta'ye müsâ'id diğer bir sebep, bi'l-ahere iltihâb-ı kilyenin imkân husûlidir. Zirâ en selim 'ad olunan vuku'atı bir iltihâb-ı kilye-i hadd ve vahim takîb idebilür.

2'inci sırrı habis olan eşkâl-i gayr-ı tamme – bu sınıfta bir takım vuku'at dâhil bulunur ki bunlarda tefcir ya büsbütün ma'dûm yahud pek cüz'i bir halde mevcut olur ise de bidâyet-i marazdan i'tibâren humma-yı şedide kesret müfrazâ-i nabz hezeyân vesâire gibi gayetle vahim 'alâ'im-i 'umûmiyye zuhûra gelir. Halât-ı mezkûre intânın haric-i mu'tâd derecede şedid olduğunu iş'ar idüb ve netice ise ekseriya mühlek bulunur ve tefcir-i eşkâr olsa da bu gibi vuku'at-ı sakile hiçbir 'illet-i mevzi'iyenin dâhili olmaksızın çend gün zarfında bâdi-i helâk olur.

3'üncü “ müddet-i seyirleri ziyadesiyle taviil olan eşkâl-i vahime” intânın derece-i vehâmeti sebebine husûle gelib ihtilâtât-ı husûsiyyenin bu babda kat'an medhulü yok. Olsa da pek cüz'idir. Kırmızıyyenin “tifos” tesmih olunan şekli bu sınıfa mensûb olup şekl-i mezkûr mürtefi' ve sebât bir hummâ ve 'alâim-i 'umûmiyye-i vahie ile müterâfik bulunur. Ma'hezâ “kızıl hastalığın şekl-i nezfisi” dahi bu sınıf meyânında ta'dâd olunmalıdır ki bu şekilde cild ağşiyeye-i muhâtîyye ağşiyeye-i musâliyyede inzika-i vasi'a husûle gelüb ve şekl-i mezkûr gayetle had bir seyr ile mevsuf bulunur.

El-hâsıl bi'lcümle eşkâl-i habisede salifü'l-beyân 'avarızdan ma'dâ ihtilâtât-ı mevzi'iyeye-i vahie ez-cümle hanâk-ı gaşâ'i kâzibî veya hanâk-ı gangrenî vesâ'ire zuhûra gelir.

4'üncü ba'zı husûsât-ı nâdirede kırmızıyyenin nüks eylediği ba'zı maraz

Syf 90

İbtidâ'inin sûret-i zâhirede seyri nihâyet buldukları sonra her dürlü i'râzıyla beraber bir tefcir-i cedi husûle geldiği görülür ki bu da şayân-ı iş'a bir keyfiyettir. Seyri vahim olan vuku'at-ı gayr-ı tabi'iyeyede eğer maraz nihâyet reşide olmuş ise ba'zen nâ-tamam bir sûretde müteşekkil ve Tomas nâm zât tarafından “nüks-i kâzib” ismiyle üste'i, bir indifâ'ı cedit müşâhede olunur.

Kırmızıyyenin “teşhisi” ekser evkatda diğer i’râz-ı müterâfika dahi nazar-ı itibare alınmak şartıyla, yalnız maraz-ı mezkûrı tavsif ve temyiz iden tefcirâtına tamamen vaz’ ve te’sis olunub ve kırmızıyye tefcirâtına tamamen müşâbe bir takım indika’âtın, müstesnâ olarak diğer husûsatda dahi mütesadıf bulunduğu tahtir etmek iktizâ ider: (1) Ba’zı edeviyenin ez-cümle Atropin (Lefh) kenin, Kopaho Plesenki, Ha’iyet-i Kaloral vesâ’irenin isti’mâlinden kezlük hayvanât-ı katrîyye ve balık vesâire eklinden sonra (2) diğer emrâz-ı intâniyye meselâ tfios, cedrî ve hepsinden akde zirde manzûrumuz olacak emrâz-ı aslîyyenin ‘arz-ı makamında indifa’at-ı müşâbehe rü’iyyet olunabilür. Gayr-ı tabi’i olan kırmızıyyenin teşhisi için dahi esbâb-ı maraz – ve tesâdüki olarak bir zatü’l kilye-i tâliyenin husûli pîş-i nazar ve mütalâcaya alınmak iktizâ ider.

Kırmızıyyeye dâ’ir vuku’atın kâffesinde “inzâr” kemâl-i ihtiyât ile telakki edilmelidir. Bidâyetde zahiren en sâim ‘ad olunan vuku’atda bile en vahim ihtilâlâtın ve hususiyle iltihâb-ı kilyenin bi’l-ahere husûle gelebileceği seyr-i maraz hakkında irâe idilan mütalâcâtdan istintâc idilür.

Tedâvi – seyirleri tabi’i olan kızıl hastalıklardan pek çoğu tarafımızdan icrâ-yı tevasita hâcet kalmaksızın tamamen şifayâb olur halde tabibin tedâvi cihetince hizmeti vesâit-i sihhîyye ve hamiviyye-i ‘umûmiyyenin tertibine münhasır kalır. Marîzin odası serince tutulub me’lûkâtı dahi dikkat altında i’tinâ olunub çamaşırlarının sık sık değışdirilmesine müsa’âde edilmelidir ki çamaşır tecdidi gayetle arzu edilecek bir tedbirdir.

Syf 91

Cildi şahm-ı hazir ile yağlamakdan ‘ibâret ve beyne’l-avam mergub olan ‘âdeti men’ idilmeyüb hususiyle mezkûrun icrâsı tavsiye idilür.

Cüz’i-yi şiddet kesb iden hanâk bir tedâvi icrâsını istilzâm idüb seneleri biraz ziyâe olan çocuklar (100’de 2 kloryet potas veya 100 ½ hamz-ı fennin mahlûliyle) kendi kendilerine gargara idebilirler. Hamz-ı fennin inşak edilmesi, kabil-i icrâ olduğu takdirde, şayân-ı tavsiye bir vâsıtaadır. Vuku’at ‘umûmiyye-i vahimede gayetle küçük ve gayr-ı mati’ çocukların cûf-ı femm ve bi’l-‘avmları tımar-ı şırıngası vâsıtasıyla sık sık yakanub ve lozetanda mütehassıl haracât-ı ekseriya sun’î olarak açılmalıdır. Kırmızıyyede tekvin iden diferiyânın tedâvisi için diferiyâ-i hakîkide mevcut olan aynı vesâ’it-i mevkî’ icrâyâ vaz’ olunmağla sa’i idilür ki zırde görülecekdir. Eğer enf-i ‘ayn zamanda düçâr-ı âfet olmuş ise çocuğun başı önüne eğilmiş olduğu halde cûf-ı enfîyi yıkamağla ve şırınga ile temizlemeğe cehd idüb

“iltihâb-ı iznin” muhtemel olan sûletin kemâl-i dikkatle men’ine çalınmalıdır. Hayfa ki o esnada ‘adem-i takyid veyâ nisyânın kusurlarının ekser-i etbâ tarafından işlenilekde olduğuna şübhe edilemez. Binâen-‘aleyh kulakların münâsib vech üzre gasilleri ve hayn-ı ihtiyâcda sanduka-i tabl derûnuna hava nefh idilmesi ve gaşâ-yı mezkûrun bezlî, briçok fenâlıkların önünü alabilir.

‘Ankın ‘ale’l- ‘akdiyye-i şedidesi” zikr ve beyân eylediğiiz vech üzre ekseriya takyiha müneccir olduğundan o hâlde müdavât cerâhîyye icrâsı iktizâ ider. Eğer intibâh-ı akd ‘ank-ı bidâyetde veyahut hâl-i i’tidâlde ise günde iki – üç def’a iyod-ı neml merhemiyle (1:10) talâ’i iderek veremin inhilâlini istihsâle sa’i idüb hastagân tarafından boz el-sakâtına (sıcak kepek ile memlû küçük yasdıklar yahud lapalar misillü) tekmidât hâre derecesinde, tahammül edilememektedir

“Humma” pek şedid olduğu halde ya bir serin banyo yahud aksâm-ı vücûd bir

Syf 92

iki def’a soğuk su ile gusl idilüb eđer humma bir hayli müddet-i ‘ayn derece-i mütereffi’ada sabit ve husûsiyle cümle-i asbîyye cihetinde i’râz-ı ‘umûmiyye-i şedide ile müterâfik bulunur ise o halde ber-mûceb usûl soğuk su tedâvisinde ısrar itmeliştir. Banyolar 22 ile 25 römör derecesinden aşağı olmamak iktizâ idüb günde iki yahud üç def’a ve vuku’at-ı vahimede daha ziyâde banyo icrâ olunur. Eđer ihtilâlât-ı ‘asabiyye diğer i’râza galib gelir ise mariz banyo derûnunda iken vücûdına soğuk sular dökülmesi emr ve bundan başka vasita-i tenbih makamında bir mikdar har ve kuvvetli kahve menkû’ı i’tâ ve za’if ‘azim vuku’ı takdirinde kâfuriyle taht’ül-cild şıringılar icrâ olunur. Edeviye-i dâfi’ humma (Kenin, safsâfiyet sūd) dahi i’ta idilür ise de edeviye-i mezkûreden sarf-ı nazar edilmesinde de bir mahzur yoktur.

Eđer “nabz” bir sūr’at gayr-ı tabi’iyye ahzi der ve kalbin azif-i ‘azim kesb itmesinden ihtirâz idilür ise edeviye-i münbiheden ma’dâ nâhiye-i kalbiye üzerine yüz kesesi vaz’ olunub ve kemâl-i dikkat ve ihtiyât ile dijital isti’mâl olunabilir.

Esnâ-yı seyr-i marazda rü’iyyet olunan “iltihabât” mufassaliye ba’zen safsâfiyet sūdün (bir def’ada 3 – 4 gram) isti’mâliyle kesb-i hafet ider ise de ekseri vuku’atda devâmı mezbûr me’ mülümüz derecesinde te’sir hâsıl itmemiştir.

İltihâb-ı külliyyenin önünü alabilecek hiçbir vasıtaya mâlik değiliz. Fakat her dürlü mes’ûliyetden azâde bulunmak üzre, her bir vak’ada ihtilâl-ı külliviyenin mümkünü’t husus olduğunı bidâyet-i emrde ihbâr ve mümkün olduğu derecede bedeni üşümekden muhafaza ve perhize dikkat edilmesini tavsiye itmeği diplomasi-i tıbbî mısırâne talep itmektedir. Gerek iltihâb-ı külliyyenin ve gerek müte’akîben

mûceb olduğu netâyicinin tedâvisi emrâz-ı külliyeviye bahsinde serd ve etyân idilecektir.

Her dürlü ‘avârızdan masun olan bir nekahet esnâsında bile kızıl hastalığa mübtelâ olanlar 3 – 4 hafta yatakda durmalıdır. Maraz ile müterâfik olan

Syf 93

tehlike ya’ni sirâyet sebebine bir ‘âile efradından birisi maraz-ı mezkûre giriftâr olduğu anda derhal ayırub mümkün olduğu mertebede diğer etfâlden teb’id – ve bu nasihata tevfik hareket itmekden imtina’ edildiği takdirde bir telûs müte’akîb ile netâyicinden tertib idecek her bir mes’ûliyet serefrû itmelidir.

2.3.5. Hasba

Beşinci Fasil

Hasba

(Kızamık)

Esbâb-ı maraz – Hasba ya’ni kızamık hastalığa kırmızıyyenin muhâlifî olarak ziyâdesiye sâlim ve ekseriya valideler tarafından cüz’iyi ihtirâzı müstelzem ve etfâle mahsus bir marazı teşkil ider. Maraz-ı mezkûrun intişârı ve insanlarda mevcut kabiliyet-i te’sir, ‘umûmi olduğundan işbu hastalık bir belâyı müberrem makâmında ‘ad olunur ise de kemâl-i sühuletle de tehâlis-i keribân idilür. Binâen-aleyh hasbaya giriftâr olmamış eşhas ender görülüb ve kühûlün ekseriya etfalden daha az ibtilâlarının sebebi ise seneleri müterakki olan ekser eşhâsın maraz-ı mezkûre behme-hâl hengâm tafûliyetlerinde giriftâr olmuş bulunmalarıdır. Hasba aynı şahısta ikinci def’a rü’iyyet olunabilür ise de fakat bu tekerrür müstesna kabilindendir.

Syf 94

Hasba ekseriya bir suret-i “istilâ’iyede” meşhud olub ekseriya o kanda kırmızıye hakkında tesâdüf olduğu vech üzre “kızamığa dâ’ir vuku’ât-ı münferide istisnâ’at teşkil ider. Bir kere kızamık rü’iyyet olduğu halde kemâl-i sür’atle intişâr ve tevsî’i ifrat derecede sarı olmasından neş’et ider. Eğer bir ailede bir çocuk kızamığa giriftâr olur ise diğer çocukların kâffesi behme hâl maraz-ı mezkûra yakalanırlar. Fa’al-i intân eşhâs-ı sâlie yahud eşyâ-yı metnu’a vâsıtasıyle dahi intikal idebilüb kızamığa mahsus ve vücûdı mefruz bulunan semmin sûret-i intikâli ma’lumumuz olduğu gibi tubbi’atına vâkıf değiliz. Maraz, kızamıklı eşhâsın mahsulât-ı efrâziye yâhud demmi i’ânesiyle sağlam çocuklar “telâkkîh” iderek zuhura getirebilür.

Seyr ve i'râz-ı maraz – Müddet-i devir “tefric” kıyamıkda oldukça sabit olub rü'yyeti zamanına kadar 13 – 14 gün güzerân ider. İşbu müddet hasbenin (firûe) atalarından ilk sûleti esnâsında Panum nâm zât tarafından cem^c idilan müşâhedâtla te'sis ve teyid edilmiştir. Müddet-i tefricde ba^czı hareket hamviye-i hafifeden başka şayân-ı iş'ar i'râz rû-nemâ olmayub onuncu gün “devr-i resis” ya'ni marazın alâmet-i mütekaddemesini müş'ar olan devr oldukça anf ve şiddetle zâhir ve harâretin 39 ve 40 santigrad derecesine terfi'ini muceb bir iştidâd seri'yle âşikâr olur.

Aynı zamanda kıyamığın delâil-i mümeyyizesinde bulunan i'râz nezleviye rû-nemâ başlayub: Havf-ı ziyâ, intikan-ı aynin ve fart-ı ifrâz dima' ile müte'arif az-çok şedid bir “iltihab tabaka-i mülteham” fart-ı ifrâz enfi, ateş-i mükerrer ve ekseriya nezf-i enfi ile mütezahir bir “nezle-i gaşâ-yı muhati-i enfi” (Baş nezlesi) netice-i kelâm tarîk-i hevâiyye-i 'aliyede cüz'ice vazh suretde “nezle” alâ'imi rü'yyet olunub nezle-i mezkûre sadânın hafifçe kısık ve boğuk olmasını ve bir sa'al mu'tedilin husûlünü muceb olub hâl-i umûminin muhtemel olmasından

Syf 95

ma'dâ çocuklarda çarpınma “baş ağrısı” nedret iştihâ ve sâ'ire görölüb ba'zen bir hanak hafif i'râzı rû-nemâ olur fakat kızıl hastalıkda olduğu misillü işbu hanak-ı i'râzı hey'et-i mecmu'a-i maraz üzerinde câlib-i nazâr-ı dikkat olamaz.

İşbu delâ'il-i mütekaddeme ber-vech-i meşruh üç veya dört gün ber-devâm olub ba'de indifâ' tefciri ya'ni devr “indifa” hasbe bedâi ider ekseriya devr-i mezkûrdan bir yahud iki gün mukaddem kıyye-i hanek ve şerâ'ı hanek “tefcir gaşâ-yı muhati” ad ve i'tibâr idilan bir hamret misille-i hususiye zuhur idüb fakat bizzat indifa' hasbevî dâima vech ve yanaklarda kırmızıyede (çenenin hisâfet-i mahsûsâsına mukabil) ve etrafı femm ve ecebhede meşhud olarak orada aşağıya doğru bi'l-cümle sath bedene intişar eyler. Bedâyetde indifâ'ı mezkûr cilde mütevaffik bir takım akd-i sağireden ibâret iken çok geçmeden hasif kırmızı levnde ve hafifce mütebâriz bir muntika ile muhat olarak hercihetden yekdiğeriyle birleşirler. Ve bu vech üzre sath-ı cildde az çok ev büyük ve gayr-ı muntazam suretde saçaklı müdevver yahud müstenin ba'zen kenarları yekdiğere temâs ier bir tarzda fakat hemen daima aralarında cild-i tıbbîyeden sağir mesâfeler mevcut bir takım tezâhürât cildiye-i müstahanın baş gösterdiği ve mesafât-ı mezkûre arasında dahi akd sağire-i cerrâhiyenin kabil-i rü'yyet olduğu müşâhede olunur.

Devr-i alâ'im-i mütekaddemenin son günlerde derecât-ı mahdudedede ber-devâm bulunan humma, tefcirin zuhurı zamanında yeniden kesb-i iştidâd iderek

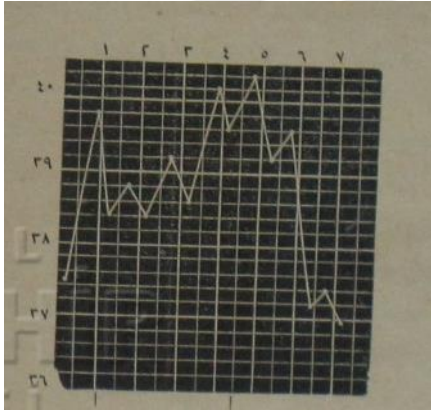
tahminen 40 ve 40,5 derecelere kadar vâsıl olur ve bir buçuk iki gün zarfında indifa', tekvin ve vesâ'itinin mertebe-i kemâletine muvâsalet idüb humma ve zuhûrât-ı nezleviye dahi aynı zamanda sabit ve bir karar bulunurşar. Ba'de ekseriya seri' ve buhrâni bir surette "tenzil-i humma" husûle geldiğinden tefcir müddet-i kasir bir devr-i tezahürden sonra iki yahud üç gün zarfında yavaş yavaş hafâset kesb ve aynı zamanda nezle alâ'imi guyûbet iderek cildde az çok bir tiflis-i beşerevinin

Syf 96

başladığı görülür ki, tiflis, kırmızıyede olduğu misillü safihâvi olmayub gayetle ince kabuk şeklinde yahud kepekvâri olur ve eğer kızamık seyr-i tıbbî'i ile müttêsîf ise 8 – 10 gün sonra hastagân-ı hâl nekahate dahil olurlar.

Marazın seyr-i mu'taidisini ber-vech-i meşruh hülâsaten beyandan sonra ba'zı marazîye ile mümkünü'l-zuhur olan ihtilâtdadn dahi mufassalca bir surette bahse şürû' ideceğiz.

Sabk iden mütalâ'atdan müstebân olduğu vech üzre "humma-yı hasbeviye" (Şekil 16) oldukça kendisine mahsus bir seyr irâe ider. Bedâyet

Hummâ-yı

Hummâ-yı İndifa'

Resise

Tefcir

Şekil 16: Hasbede ya'ni hummâ-yı gösterir nümûnedir.

Marazda humma seri' ve haylice mütereffi' bir halde bulunub tefcirin zuhuru hummanın, bedâyet-i marazda olduğundan iki devir hamevî ya'ni hummâ-yı resise ile humma-yı indifâ' müddet-i kalile devam idüb kırmızıyede olduğu gibi tefcirin devâmıyle mütenâsib olmak üzre payidâr olmayarak ve indifa' mertebe-i kemâle vâsıl

Syf 97

olduğu anda buhrân suretinde tenzi ider. Bununla beraber bir yahud iki gün iştidadât-ı hafife rü'yyet olaunabilüb fakat bu müddetden sonra ber-devâm olan hamevî şedid bi'l-hassa a'zâ-yı teneffüsiye cihetinde bir ihtilâtın karibü'l-zuhûr olduğunu ihbâr ider.

balâda kesirü'l-vuku' olan şeklini tevsîf eylemiş bulunduğumuz tefcir ba'zı vuku'atda suret-i metnu'a-i adide irâe idebilür. Ba'zen tefcir büsbütün na-tamam olarak zâhir ba'zı def'a ise bir u'tad vechden bedâi itmeyerek vücûdın diğer bir mahâlinde rû-nemâ olur ki bu hal diğer alâ'immin dahi inzimâmıyle, hasbenin birşekl gayr-ı tıbbî'isine delil olunur. Ayrıca nazar-ı i'tibâre alınan şelel ya'ni lekeler hacm-i mu'tâdilerinden daha sağır ve yekdiğerlerinden tamamen müteferrîl olabilürler (hasbe-i hatâtîye).

Diğer vuku'atda indifâ', kırmızıye tefcirin müşâbehet arz ider sûretde müctemi' olub (hasbe-i müctemi'a) bazen dahi havislât zuhûra gelebilür ise de işbu havislâtın rü'yyet idilmesi kırmızıyeye nisbeten enderdir. (Hasbe-i havislîye) ba'zonra "hasbe-i nezfiye" rû-nemâ olur ki burada enzife yalnız enzife-i sağire-i şa'riye suretinde meşhud olub seyr-i maraz ise yine tamamen salim bulunur. Fakat ba'zı vuku'atın ender olarak bir seyr-i habis ile etsâfi ve kırmızıye-i nezfiyede olduğu gibi umumi bir diyâtez-nezfi ile müterafık olmak üzere zuhura geldiği zıkr ve irâd idilmiştir. Eski mü'elliflerin "hasbe-i esved" tesmih eyledikleri illetin hakikat hasbe idüğüne sahih nazarıyle bakılamaz. El-hâsıl bizzat kızamığa mahsus tefcir ile beraber ekseriya cild üzerinde diğer indifa'ata ez-cümle erpes, kurdeşen, besûrat ve sâ'ireye tesâdüf olunmaktadır. "Hasbenin ihtilâtatı" hasbe-i hafife ve 'adiye ile müterafık olarak zuhur idebilan 'illetlerin kesb-i vehâmet yahud intişâr ve tevsî'inden, ve eşkâl-i gayr-ı tıbbî'iyeye şühûdundan 'ibâret olub vuku'at-ı sâlime ve tıbbî'iyenin ekserisi hadde-i tedkikden geçirildikde vuku'at-ı mezkûrede ihtilâtın kırmızıye ihtilâtâtına nisbeten pek dev bir derecede

Syf 98

kaldığı rü'yyet ve tasdik idilür. Şu kadar ki ba'zı epidemiler bir saffet-i habise ile muttasıf olmakla diğer epidemilerden fark ve temyiz idilirler.

Ba'za "gayetle vahim ale'l-ayniye" hususîyle iltihâb tabaka-i mültehame-i harikatü'l-blue iltihâb-ı karniye ve iltihâb-ı kazhîye müşâhede olunub "gaşa-i muhati-i enfi" "bel'umî" "hacrinin" iltihâb-ı şedidesi marazın tûl müddet devamına sebebiyet virebilirler. Ba'zen iltihâbât-ı mezkûre ağşite-i mebhusenin nezle-i adiyesinin kesb-i şiddet itmesinden ibaret olub ba'zonra iltihâb-ı izn-i mütevasıta"

dahi tesadüf idilür. Derece-i mu'tâdesinden daha şedid ve aksâm miûfenin intibâc-ı 'azimiyle müterâfık olan iltihâb-ı hacere bir çok iltihâlâta sebebiyet virdiği gibi taziyk-i hançere (zebha-i kâzibe) i'râzını dahi tevellid idebilür. Kezlik "zebha-i hakikiyye"ye ve halef-i femm ne hançerenin afât-ı difteriyâ'iyyesine tesâdüf olunur ise de hasbede görülen difteriya ya'ni maraz-ı gaşâ-i kâzib kızıl hastalıkda meşhud difteriyaya nisbeten gayetle nâdir ad olunur. Ma'mâfih aynı netice-i meş'umeye müneccir olur. Hasbede ale'l-hancereviye-i müterâfıka olmaksızın zebha-i hancereviye-i hakîkîyenin ba'zen zuhûra gelebildiği dahi şayân-ı iş'ar hususâtıdır.

Hasbenin kesirü'l-vuku' ve şayeste-i dikkat olan ihtilât ba'idi "i'râz-ı rü'yye-i vahimenin" husûle gelmesidir. Hafif ve adi bir iltihâb kasabâtü'r-re'eye hasbevi şiddet-i azime ahz iderek en sağır kasabata kadar intişâr (iltihâb-ı kasabâtü'r-re'e şa'riye) ve ekseriya az çok vâsi' "zatürree kasisa" ve "zatürree nezleviye"yi tevellid ider. İltihâb-ı rü'yyet-i mezkûnenin husûli hummanın bi'l-inkitâ' devâmı takdirinde hatıra vürûd eylediğinden o halde reelerde harahar müte'addide ve münteşirenin vücûdı ve teneffüs cihetinden dahi (sa'al ve 'isret-i teneffüs gibi) ihtilâlât-ı vazihanın zuhûrı isbat ve tasdik idilür. Kar' ancak böür-i iltihabiye münferidenin ictimâ'ı zamanında kabil-i tedkik hakîkî bir zatürree kasiye-i zebhaviye husûle gelmesi ve bunun humma-yı şedide ile müterâfık ve bir buhrân

Syf 99

kat'î ile nihâyet-pezir olmak üzere bir yahud müte'addid fasıllara münhasır kalması ender görülür halâtdandır. Mevzu'bahis ve mütalâ'a olan i'râz re'viye bir mu'tâd marazın devr-i kemâlinde rû-nemâ olarak tefcirin gaybubetinden sonraya kadar payidâr olmağla nekaheti birçok haftalar te'hir idebilirler. Diğer vuku'atda kızamık bedâyetinde bir seyr-i tıbbî'i ahz ile harâret dahi tenzil itmiş iken bi'lahere humma yeniden kesb-i iştidâd iderek re'itin tarafından i'râz-ı vahie zâhir olur. Husûsiyle za'ifü'l-bünye etfâlde nâ-tamâmıyet teneffüsüye alâ'imi yahud hubût-ı 'umûmi ile mevte intâc idebileceğinden avâriz-ı rü'yyeye mesrûde dâ'ima bir ihtilât mühim misillü telâkkî idilmelidir.

Ekseriyâ kızamık "i'râz-ı ma'âiye" ale'l-husu bir nezle-i ma'âiyeden ileri gelme ishalât-ı şedide ile ihtilât ider. Vuku'at-ı sakîlede mevâd-ı sefeliyenin suret-i vâzihada Dösantriyai bir manzara (kanlı ve zelâle müşâbe muhatî bir şekli) ahz itmesi kızamığa mahsus bir sıfat olub mâi galızın bir illet-i harabiye ve takrîhîyyesinin husûle gelmiş olmasından neş'et ider.

Ba°zı husûsât-ı istinâ'iyede burada zikr ve ta'dâdları nâ-kabil diğerk ihtilâtın ser-zede-i zuhûr olduğu vakı'atdan olub ez-cümle "iltihâb-ı külliye" husûle gelebilir ise de kırmızıyeye nisbeten fevkâl-'ade nâdir görülür ba'zen de tibal-i zelâl 'âdinin zuhûrı iş'âr idilmekde ve alâmet-i mezbure ekseriya ehemmiyet seririye-i mahsusayı hâ'iz ad olunmamaktadır. El-hâsıl kızamığa mahsus zannolunan ve bununla berâber nâdirü'l-vukua' olan bir ihtilâtın zikri iktizâ ider. ihtilât-ı mezkûr (Noma) ismiyle müsemma gangren femmdir.

Marazın sûr-ı husûsiyede rû-nemâ olmasına geline bu hâl-i kırmızıyeye nispeten kızamıkda ender görülür. Ma'hezâ tefcirin yahud i'râz-ı mevzî'iyeye-i sâ'irenin şayân-ı dikkat derecede huffetiyle muttasıf vuku'at-ı sâlime (gayr-ı tâmm) müşâhede olunduğu gibi gayr-ı tıbbî'i ve vahim vuku'ata dahi tesâdüf olunabilir. Vuku'at-ı vahime-i mezkûre hummanın fevkâl'ade terfi' yahud devâmı, alâim-i umumiye i'râz-ı asabiye-i sakile ve ihtilâtâtın sûr'at husûli gibi avâızla temyiz

Syf 100

İder ki "hasbe-i tifosiye" nâmiyle ber-vech-i meşruh vuku'ata mümâsil ba°zı vuku'at zikri dildiği gibi hasbe-i nezfiyenin şekl-i vâhimi de balâda iş'ar ve beyân kılınmıştır.

Hasbeyi emrâz intâniye-i sâ'ireden ba°zılarına meselâ ...?... ve tedrine merbut bulunduran münâsebet-i seririyenin dahi irâe ve iş'ârı muktezidir. Kızamık ve sa'al dikinin (sa'al diki bahsine nazar oluna) yekdiğerini müte'akîben ve mühlet-i kalile ile aynı şahısta zamanda ve suret-i istilâi'iyeye-i mükemmelede bile ekseriya hüküm-fermâ olmaktadır. "Tedin" hasbenin bir "maraz müte'akîbi" olabildiği ve ehemmiyet azime-i seririyeyi hâ'iz bulunduğu cihetle şayân-ı iş'ardır. Tedrinin zuhûra gelmesine ancak şu yolda bir ma'nâ virilür ki bedenlerinde cerime-i deriniye mevcut olan etfâlde avâız-ı sâ'ireden ziyâde ale'l-rü'yye ile muhtelit ve muttasıf bulunan kızamık hastalığı tedrinin neşv û nemâ ve tevsi'ini teshil yahud o vakte kadar ma'asâf bulunan çocuklarda tedrine karşı bir isti'dâd tevellid idebilir.

Diğerk tefcirât-ı haddede olduğu gibi hasbenin "teşhîsiyede" başlıca alâ'im-i cildiye vâsıtasıyla ta°yin eyleyüb ve tecrübe-i şahsiye ise tevsifât-ı mükemmele ve mufasssaleden ziyâde, hastalığa yalnız bir atıf-ı nazarla daha emniyet-bahş olur. Ma'hezâ hasbe indifa'atına müşâbe bir takım indifa'atın ale'l-sâ'irede ez-cümle illet ve reddiyede Kızıl hastalık ve Tifos misillüde ve bedâyet-i cedride kezlik illet efrençiyeye-i cildiye de tekvin ve tahsil eylediğini tahtir itmeli. Vuku'ı iştibâhda i'râz-ı sâ'ire ve hususiye seyr-i lâ-hak maraz her türlü şek ve tereddüdü izâle ider.,

Kızamıkda “inzârın” umuman bir sûret-i hasnede bulunduğunu balâda zikr ve beyân eylemiş idik. Bununla beraber bi'l-cümle sûr-ı istilâ'iyenin evsâf cihetiyle aynı selâmete mâlik olmadığını ve her bir vak'ada mümkünü'l-zuhûr olan ihtilâtât üzerine ve husûsiyle ale'l-rü'yye-i sakileden mütevellid tehlike üzerine atıf nazar-ı dikkat idilmesini dahi iş'ar iktizâ ider.

Syf 101

Tedâvi – Hasbeye mübtelâ bulunan maraza ale'l-umûm, kırmızıyeye giriftâr olanlardan daha ziyâde sıcak tutulub sûret-i zahirede en hafif görünen vuku'atda bile tıflis-i tamm vuku'buluncaya kadar etfâl yatakda bulundurulmalıdır. Vuku'at-ı tıbbî'ye, hususi bir tevasıt devâ'iyeye ihtiyâc-ı mess itmeksizin güzerân ider ise de âdem-i takyid ve ihmâl, nezle i'râzının kesb-i vehâmet itmesini muceb olacağından i'râz-ı mezkûre dâ'ima câlib-i dikakte sezâvar bulunur. “Tahâret” herşeyden ehem ve elzem olub gözler ve cüf-i enf ve cüf-i femm, aylık su ile gusl idilerek hâl-i tahâretde bulundurulub ale'l-vahime-i ayn dahi mübahis-i ayn kavâ'id-i mütehazzesine tevfikân tedâvi idilmelidir. 1,5 ile 10 gra nisbetinde hamz-ı asfer zibak merhemi ve atropin bu hususda başlıca müsta'mel edeviyeden olub bel'um ve hacerenin 'ale'l-zebhaviyesinin tedâvisi ise tarz-ı adî üzre icrâ olunur. Aylık banyolar, icâbı takdirinde daha serin insgâbâta 'ilâve olunduklarında ale'l-rü'yyeye mukabil en mü'esser devâ olduklarından mümkün olduğu derecede isti'mâl olunmalıdırlar. Banyolar şehikat-ı 'amıkayı ifâz ve takşî'i teshil itmekle re'enin ale'l-vahimesinin husûlini kolaylıkla men' ve ale'l-mezkûrenin tevsî' ve imtidâdını tevkif idebilirler. Bundan başka sıcak su yahud mahlûlât devâiye buhârinin inşakı ekseriya hüsn-i neticeye nâiliyetle icrâ olunur ise de banyoların kabil-i icrâ olmadığı halâtda banyolar yerine soğuk su ile ıslanmış çarşafın sarılması tarafımızdan isbât ve tasdîk idilmemiştir. Vak'a işbu vasıta-i ahire hüsn-i te'sir cihetiyle banyolardan sonra gelir ise de bununla beraber hastagân için ziyâde na-hoş bir hissi muceb olur. İlet-i rü'yyeye karşı oldukça şayân-ı emniyet te'sir husûle getirir bir vasıta ma'lumumuz olmayub kasbatü'r-re'ede mevâd-ı muhatfıyye-i zelâliye kesretle terâki idildiği halde bir mukyi-i i'tâsına karar virilür ve mevâd-ı mezkûrenin bi't-tefşî' hurucını teshil için, ırku'z-zeheb, anisonlu mayi' amonyak, aselbend vesâ'ire kullanılır.

Diğer medavâtdan sarf-ı nazar hastanın kuvvâ-yı bedeniyesini hamr, et suyu

Syf 102

süd, yumurta ve sâ'ire i'tâsiyle mümkün mertebe muhafaza itmek iktizâ eylediği azâde-i ihtâr ve beyândır.

Marazın farz ve tahmin idilen selâmet-i sebebine kızamık hakkında medavât vakîyye-i mühimme icrâ olunamamaktadır. Bir ailede bir çocuk kızamığa mübtela olduğu halde diğer etfâlin teb'id idilmelerine bakit kalmayub ve bir hanede kâffe-i etfâlin ictinâbı na-kabil bulunan işbu maraz, hep birden ibtilâları ba'is-i menfa'at bir keyfiyet olduğu gibi vuku'at-ı habiseye tesâdüf olduğu takdirde marazın teb'id ve tefridide şayân-ı tavsiye hususâtındadır.

2.3.6. Verediye

- Altıncı Fasil -

- Verediye -

- Rubeole -

Verediye kızamığa müşahebet arz ider fakat ba'zı hususâtca 'illet-i mezkûreden temyiz ider bir marazdır. Akdemleri illet-i verediye ekseriya kızamık ve ba'zen kızıl hastalık ile tahlît idilür idiyse de Setayis ve Tomas vesâ'ir zevâtın müşâhedâtına nazaran fi yûmenâ-hezâ mezkûr emrâzın tabi'atlarının ihtilâf ve tenvi'i hakkında kat'an şübhe idilemez. Hakîkaten bir takım emrâz-ı müteveliye vardır ki bunlarda kâffe-i vuku'at verediye atıf ve isnâd idilan evsâf-ı hususiye ve farika ile suret-nemâ bulunur ve "verediye"ye giriftâr olmuş bulunan etfâlin müte'akiben ekseriyetle hasbe ve kırmızıyeye de mübtelâ oldukları bedihidir. Ba'zen rü'yyet olunan illetin bir verediye yahud bir hasbeden 'ibâret olduğunu

Syf 103

ta'yyin gayetle müşkün olub ve verediye'nin mevcudiyeti, maraz-ı mezkûra asla tesâdüf itmemiş kimseler tarafından inkâr da idilebilür.

Tahminen iki yahud üç hafta imtidâd idebilan bir vakit "tefrihden" sonra marazı tefcirin zuhûrıyla bedâ'i idüb "i'râz-ı mütekaddeme" ya büsbütün ma'dum yahud nihâyet yarım gün kadar mümted olur. Tefcir, hasbenin tefcirine şayân-ı dikkat derecede müşâbehet irâe ider ise de fakat şel el daha sağır olub ve münferidan nazar-ı tedkîkden geçirildikde şel el mezkûrenin ancaj bir mercimek büyüklüğünde ve nâdiren daha genişçe olduğu meşhud bulunur. Bundan başka müdevver bir şekilde ve müstesna olarak kızamığın şel eli gibi saçaklı ve gayr-ı muntazamn bir sûretde ve bi'l-cümle vech, re's, cezza' ve nihayatda hasif bir kırmızı gayetle cüz'i mütebâriz, ve birbirlerine iltikasa cüz'i-yi meyyal bir halde rü'yyet olunurlar. Hasbede olduğu

gibi bedâyetde ekseriya, hanek ya'ni damakda kırmızımtırak nekat-ı hafife zuhûr idüb tefcir 2 ile 4 gün sonra solarak bir mu'tâdd ve şayân-ı dikakt ve tiflis rü'yyet olunmaz. Verediyede, tefcirden ma'dâ diğere alâ'im-i maraz ancak pek cüz'i vuku'atda ba'ze bir iki gün harâretin hafif bir tezâyidi ile nihayet 39 santigrad derecesine kadar vâsıl olabildiği müşâhede idilür. Tefcirden sarf-ı nazar "enf ve halkum ve hançerenin" hafif bir zegâm ve sa'al ile mevsuf ve şiddeti az bir "nezlesi" görülüb akd-i lenfâ'ıye-i ank ve ba'zen bir teverrüm mu'tedil irâe iderler.

Hâl-i umumi pek hafif derecede muhtemel olabildiğinden çocukları yatakda tutmakta zahmet çekilür. Ve ihtilatât-ı vahimede kat'ıyyen gayr-ı meşhuddur. Binâen-aleyh verediyenin inzârı dâ'ima salim olduğu ve maraz-ı mezkûra mahsus bir tedâvi icrâsı ise hiçbir maksada mübteni olmayacağı şayân-ı iş'ar hususâtındadır.

Syf 104

2.3.7. Cedrî

Yedinci Fasil

Cedrî

Variöle

Şebe – Cederî – Variöloide

Esbâb-ı maraz – Birçok asırlardan beri ma'lûm olarak çok def'alar emrâz-ı sâire ile tahlît ve emrâz-ı mezkûre ile birlikte ta'rif ve tavsif edilmiş bulunan cedrî ta'ni çiçek hastalığı akdemleri icrâ eylediği tahribât sebebine binlerle tüccargâni 'azim ahret en vahim emrâz-ı müntene-i haddeden birisidir. Fakat telkîh vâkî keyfiyetinin keşfi ve gittikçe münteşir bulunan fi'il-i telkîhîn kabulü zamanından beri maraz-ı mezkûr ahvâl-i dehşet iştimâlini kısmen olsun zâyi eylemiştir[*].

Cild vağşıyye-i muhatıyyede zuhûr iden intifâ' cedrî derûnunda ecsâm 'uzviyye-i sağırenin mevcud bulunduğuna dâir serd idilan bir ehn-i müte'addideye rağmen, cedrînin semm-i husûsı ve müte'azzûvinin – ki mevcudiyetini kabul itmekliğimiz için bu kadar da nüfuz ve ehemmiyet kesb olmadığımızı ikrâr ve i'tirâf eyleriz. Fi'l-hakîka beşverât-ı cedriyye derûnunda sühuletle bulmakda olduğumuz olub marazın tabi'at-ı mahsûsâsıyla kat'a münasbetleri

---

[*] (Small – pox) ve cedri-i sağır (Petite Verole) ta'birleri akdemce re'y-i kebir ismiyle iş'ar idilan frengi 'illetiyle olan müşâbehini iş'ara hizmet ider.

Syf 105

yokdur. Bunun gibi a'zâ-yı dâhiliyyede münkeşif (Kid, tahâl, gelitin) mücâmî'i bakteriyeye, kâşifi bulunan (Vayger) tarafından bile, cedrinin 'alâim-i 'afiniyye ile

ihtilâtı misillü telakki idilüb yoksa maraz-ı mezkûra mahsus bir ‘alâmet ‘ad olunmaktadır.

Cedriye ibtilâ husûsunda isti’dâdın vücûdî telkih-i vasita ile aşılama bahsine bazır olana işbu isti’dâd-ı taklil idilediği takdirde, ‘umûmiyetle kabul olunamkda ve maraz her senede ve hayât-ı dâhil rahmîde bile zuhûra gelmektedir. Fakat diğer bir maraz-ı intâniyye (kırmzîyye, hasba, tifos) mübtelâ hastagân işbu hastalıkları esnâsında cedrinin hakikate sirayetinden azâde bulunurlar. Ve gayetle nâdir görülür ba°zı halât-ı müstenâ tutulmak şartıyla cedrinin birinci def’a isâbeti bir sûlet-i müte’ehhiresine karşı bedenî mu’âfiyet ve emniyet-i tammede bulundurur.

İntân-ı cedrî semmin bir marîzdan şahs-ı selime nakl olunmasıyla vuku’ bulur. Ma’mâfih ekseriya işbu intikalin sûret-i husûli bacak ta°yin idilemez. Sirâyet ya doğrudan doğruya temas yahud marîzın münâsebetde bulunduğu eşyâ-yı beytiyye ve yemek edevâtı vasıtasıyla hâsıl olabilüb cedriden vefât iden eşhâsın ecsâdı dâhi ‘avâmil-i intikaliyyeden ‘ad olunmaktadır. Bundan başka ticâreb-i ‘adide semm-i cedrinin hayli bir müddet dayanub mahv olmadığına iş’ar ve beyân itmekde olub şuranın muhteviyâtı i’ânesiyle eşhâs-ı selimenin (ve rivâyete bakılır ise maymunların) telkih idilmeleriyle marazın kâbil-i intikal bulunduğu müsbet bir keyfiyettir.

Seyr-i Maraz

Cedrî ve şebe-cedri – Ceride “devr- tefrih” oldukça sabit olub on dört günden ibâret ise de daha kısır ve nadiren daha ziyâde devâm ider. O esnâda ‘alâim-i mütekaddeme ya büsbütün ma’dûm yahud pek hafif derecede rû-nemâ olur.

Syf 106

bizzat maraz bi’l-mu’tâd i’râz-ı mümeyyize ve farika ya’ni “arvâi” “humma” sadâd ve şedid bir “elem-i fukarî” ile birden bire bidâe eylemekde olduğundan i’râz-ı mezkûreden herhangi birisinin ma’dûmiyeti yahud cüz’i-i âşikâr bir halde bulunması nâdirâtdandır. “İ’râz-ı ‘umûmiyye” vehâmet-i sakile ‘arz ve irâe idebilüb ...?... lisân, hadr-i ‘umûmi, sihr ve hezeyandan ‘ibâret bulunur. “Humma” eyyâm-ı müte’akkîyede şiddetle bir devâm olub nabız ziyadesiyle müsta’cel ve bundan başka “adem-i iştiâ” ekseriya tam olarak ba’zen fiyat zuhûra gelir. İfragat-ı sakile münkatı’ olub nâdiren ishâl müşâhede idilür. Ekseriya bir hanâk hafif vereselerde dahi ba’zezn “iltihâb-ı kasabâtü’r-ree” ‘alâim-i hafifesi mahsûs olub “tahâl” vuku’at-ı sakîlenin ekserisinde müntebic “pul” ise ekseriya hafif bir derecede zelâli olur.

Kadınlarda gerek vakit ma'ininde ve gerek kable'l-vakit ...?... zuhûra gelmekte idüğü şayeste-i iş'ardır.

O esnada cild üzerinde bizzat tefcir-i cedriye dâ'ir hiçbir 'alemet-i rû-nemâ olmaz ise de ekseriya ikinci günden i'tibâren diğer tefcirât-ı mümeyyize ve farika ve i'tibâr edilir. Bunlar ba'zen münteşir ve ba'zen müşellel, cez' ve nihâyet üzerine muhtelif bir vesî'atda dağılmış bir ahmerârdan yahud sûret-i refikada munkat ve nezfi ve bi't-tercih esfel-i batn ile vech-i insi-i fahzinde meşhud (Mişelin Fahszi Simon ismiyle müsemmi mahalde) bir indifa'dan 'ibâret bulunurlar. Fakat cildin işbu mahalinin bi'l-ahere asl-ı tefcir-i cedrîden mu'af bulunması şayân-ı istiğrab bir keyfiyettir. Sâlifü'z-zikr ahmerâr çabucak gaib olub şalil-i nezfiyye birçok vakitler kâbil-i rüyyet bir halde pâyi-dâr olur.,

Sûret-i mücemmelede vasıf ve ta'rif idegeldiğimiz "devr-i ibtidâi" 'ale'l-ekser üç gün kadar devam idüb ve devr-i mezkûr esnâsında zuhurat-ı marâzîyyenin kesb-i vehâmet itmesi marazın bi'l-ahere sûret-i selimede güzerânını hatırdan çıkarmaz ise de i'râzı hafife hemen dâ'ima bir 'alâmet-i münâsebe 'ad edilmelidir.

Marazın üçüncü günü nihayetinde yahud dördüncü gününde hummanın bir

Syf 107

intihat vâzihı sayesinde cedrînin besûreât-ı hakîkiyye-i cildiyyesi zuhûra başlar ki işbu "devr-i indifâ'" olub müte'âkib dahi tefcirin "devr-i tebyisi" rû-nemâ olur. Bu esnadadır ki vuku'ât-ı metnu'aya mahsus olmak üzere şayân-ı ikkat bir fark vücuda gelib gerçi sûret-i kat'iyede ta'yin edilemez ise de herhalde işbu farkın cedrînin iki tarz üzere rü'yye olunmakda bulunduğunun kabûlüne müsâ'îd olduğu emir âşikârdır. Mütalâat-ı mebhûseden cedrinin iki şekli olduğunu istidlâl etmekdeyiz: (1) Tefcir ve fir, cil üzerinde ziyadesiyle mütehassıl bir teşekkül besrevi ve besûratdan neş'et etme bir devr-i hamvi-i tâli ya'ni hummâ-yı takbih ile mevzuf bulunan "şekl-i vahim" (cedri-i hakîki): (2) Tefcirin gayetle seyrek olmasıyla ve derece-i hafifede mahsus yahud ekseriya tamamen ma'dum olabilen bir hummâ-yı takbih ile muttasıf, şekli hafif (şebe-cedrî)dir.

Bu iki şekilden her birisinin ayrı ayrı mevki' bahsine vaz'ına mübâderet ideceğiz.

Cedr-i Hakîki

İşbu indika' cedrî heman dâ'imi bir sûretde vech ve cild-i müş'ardan bedâ'i idüb cüz'i müddet sonra cüz' ve kollara ve daha sonra nihâyet sâfiliyyeye münteşir kırmızı ve sâğir bir takım nekat ve şilel şeklinde rû-nemâ olur ki bunlar iki gün

zarfında akîdât-ı sâğite şekline tahvil iderler ve yekdiğerlerine sıkışmış ve bitişmiş bir halde bulunan akîdât-ı mezkûre üzerine el sürülse yumuşak ve kadifeye temas ile mütehassıl olan hisse müşâbe hiss-i mahsus tevellid ider.

İşbu akîdâtın zerresinde bir havısıl-ı sağır-i tekvin iderek gitgide

Syf 108

kesb-i tevsi' ile hâvi olduğu mâyi' dâhi gitdikçe bulanık ve kayhî bir hal ahzi der ve zuhûr-ı indifâ'dan i'tibâren altıncı ve binâ'en-aleyh marazın dokuzuncu günü bi'l-hassa "besûrât-ı cedriyye"nin tekvin ve tahsilleri tamam olur.

'Ale'l-'umûm besûrât-ı mezkûrenin zerrelerinde (sire-i birevi) ismiyle müsemmi bir inhifaz sağır-i meşhud olub besûrâtın mahyatı ise (Halo) tesmih olunan kırmızı bir mıntıka ile mahât bulunur.

Vechde olduğu misillü besûrâtın ziyâde kesif ve sık bulunduğu mahallerde besûrât aralarında bulunan cild ziyadesiyle gergin olub ve ızdırab-ı mevzi' (Âlâm-ı muharrika) pek azim olur. Melamih-i vechiyye fevku'l-'ade tağyir ve tebdil ile gözler ekseriya pek güçlkle açılabilir bir hale gelirler. Elelr akdemce ba'zı te'sirât-ı mazarraya (elbisenin tazyikı ve sürtünmesi gibi) tesâdüf iden aksâm-ı sâ'ire-i cild gibi ekseriya ziyadesiyle afetzede bulunurlar. Bununla beraber mislis-i fahzî dâhilinde bulunan cildin derece-i 'adiyede müte'essir bulunduğunu bâlâda zıkr ve iş'ar etmiş idik.

Ya indika' cedri-i cildî ile müterâfık olarak yahud indifa'-ı mezkûreden biraz akdem "Ağşiyeye-i muhatıyye" üzerinde dâhi indifa'at cildiyeye tamamen müşâbe tezahürât zuhûra gelüb tezahürât-u mezkûre bi't-tercih ağşiyeye-i muhatıyye-i fem ve bi'l-'umumda lisân, şerâ'ü'l-cenk ve cûf-i enfide ba'de hançere şiryân-ı eşzn ve aksam 'aliyee-i merî ve nadir olarak mütela'âdır ki nekat-ı mezkûrede yalnız bilhassa besûratı mevûd olmayub cildin tabakat-ı ulviyyesini ta'tan ve ibtilâli neticesi olarak bir takım takrihât sathîyye-i sağire teşkil iderek ba'zen bi'l-içtimâ' büyürler. Fem ve bi'l-avamda indifa'ı cedrînin zuhurunda ileri gelen muhâzir gayetle şayân-ı ehemmiyet olub hançerede besûrâtın tahsili dahi sadânın boğuk olması ve ekseriya tazyik-ı hançere 'alâ'imiyle zâhir ve âşikâr olur.

Bâlâda zıkr ve beyân idildiği vech üzre tefcirin "bedii" ile beraber hummada câlib-i dikkat bir sûretde inhitat rü'yyet olunur ise de cedri-i hakîkiyyede

Syf 109

hararet derece-i tabi'iyeye kadar tenezzül itmeyüb ve itse de ancak muvakkaten tenzil-i humma meşhud olarak diğeri i'râz-ı marazîyye ve hususiyle evcâ'ı râ'isiyye

ve zahiriyye dahi zâil olur. Takyihın bedâyetinde humma bi't-tekrar meydana çıkub ve hâl-i 'umûmi ise fenalaşır ki bu zaman vahim ve hatıratın bir sûretde hezeyânın zuhurına mahsus bulunduğundan esnâ-yı hezeyânda bir takım ahvâl-i esef iştîmâlin önünü almak üzere hastagân dikkat ve nezâret altında bulundurulmalıdırlar. Bundan başka bu zamanda ihtilâtat kemâl-i sühuletle zuhûra gelebilir ki zîrde menzurumuz olacaktır.

On ikinci yahud on üçüncü gün "devr-i tebyis" cedrî bedâ'i eylediğinden besûrât derûnunda bulunan madde-i kayhîyye, besûrâtın kısmen çatlaması sebebine sarımtırak kaşar suretinde kuruyarak intibac-ı cild dahi zâ'il olmağla çend gün sonra kabuklar ve haşkerişât ayrılıb sükûta başlarlar. Devr-i tebyisin bedâ'inden i'tibâren hummâ dâhi sükût idüb ızdırab mevzi'i ve ihtilâlât-ı 'umûmiyye gittikçe kesb-i haffet iderek marîz-i hâl nekahete dahil olur. Besûrât-ı cedriyyenin mübeddel şifâ olması ekseriya gayetle muceb-i zahmet tehrişât ile müterâfik olub haşkerişâtın etrâg-ı tâmindan sonra ya'ni tahminen 3 -4 haftadan sonra cild mahal-i mübeccel mevâd-ı sağiyye ile melûn ve mestur olduğu halde kalır ve yolun birkaç aylardan sonra zâ'il olur. T Takdir-i sağır ise olsun cildin takbih ile harâb olmuş bulunduğu mahallerinde şifâ ancak bi'l-fi'il nedebi i'ânesiyle husûle ma'lûmı olan ve esnâ-yı hayatda kabil-i rü'yyet bulunan "nedebât-ı cedriyye" teşkil ider.

- Şebe-Cedrî -

Şebe-cedrî, cedrîden esasen muhtelif ve kâbil temiz bir maraz olmayub ancak fi'il-i cedrînin bir şekli-i hafifinden 'ibâretidir. Salifü'z-zikr iki şekil

Syf 110

beyninde hadd-ı ma'in ve sâbit mevcûd olmadığı gibi şebe-cedrî başlıca intân-ı cedriyye mukabil hâ'iz buldukları isti'dâdları telkih vâsıtasıyla taklid edilmiş olan eşhasda rü'yyet olunur.

Bâlâda ihtâr ve beyân edildiği vech üzere arazın devr-i ibtidâ'isinde irâe eylediği 'alâim-i mevcûdeden bir cedrî-i hakîkî yahud şebe-cedrînin tathsil etmekte bulunduğu sûret-i hakîkiyede istintâc edilemez. Bir tarz-ı selim üzere sûretnemâ olan i'râz-ı ibtidâ'iyeye şebe-cedrînin meydana çıkacağı hakkında bir fikr ve ihtimâl hâsil eylediği gibi sâlifü'l-beyân tefcir ibtidâ'i-i ahmerârının zuhûra gelmesi dahi marazın bir netice-i haseneyi intâcını zanna müsâ'id bir delil 'ad olunur. Benâberin indifâ'ı cedrînin bedâ'i ve rü'yyeti 'akîbinde mezkûr iki şeklin yekdiğerinden tefrîk dâ'ima sehil olub şöyle ki şebe-cedrîde indifâ', nadirü'l-zuhûr yahud tek tük olub ba'zan gayr-ı muntazam sûretde husûle gelir ve cedri-i hakîkîde olduğu gibi dâima vechden

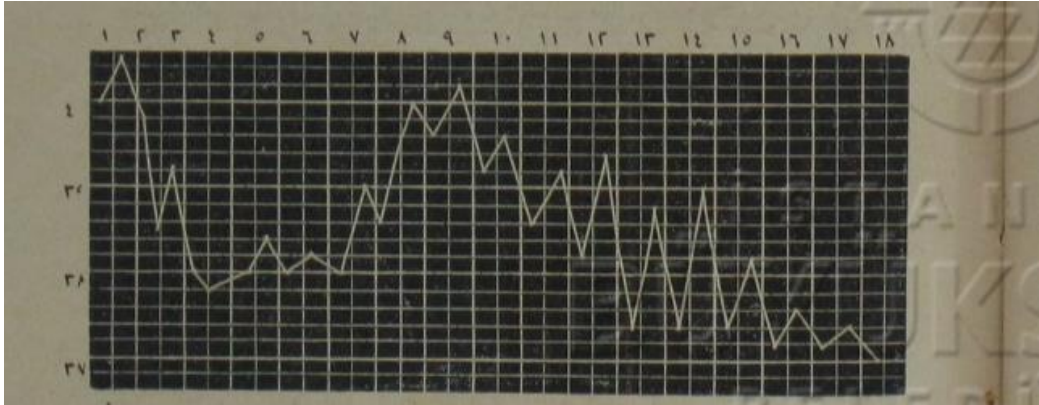
bedâi etmekle muttasıf olmayarak ekseriya cüzza'dan bedâi eder. Gerçi tezahürât-ı cildiyye ayrıca nazar-ı mütalâ'aya ahz olunduklarından cedrî-i hakîkînin tezâhürâtından hiçbir vech üzre fark olunmazlar ise de ekseriya devr-i takbih tâmmе varıncaya kadar bi'l-cümle devirleri seyr etmeyüb ve devr-i takyihâ vâsıl olmaksızın zâ'il olurlar. Bir minvâl-i meşrûh yalnız 'akîdât veya havislâtdan müteşekkil bulunan bu gibi vku'at ba'zen "şebe-cedrî-i sü'lûlû" yahud "şebe-cedrî-i câverisi" isimleriyle iş'ar olunmuşdur. Şebe-cedrîde tefcirin nedreti ve ta'birin hafif bulunması hummâ-yı takyihın ya büsbütün ma'dum bulunduğunu yahud ancak kabil-i his bir derecede olacağını izâha kâfi olub bir mu'tâd derece-i harâret tefcirin esnâ-yı zuhurunda buhrân suretinde olmak üzre derece-i tabi'iyeye kadar tenzil ederek o zamandan i'tibâren derece-i mezkûrede bir kara olur. Tebyis ise marazın sekizinci yahud onuncu günü bedâi eylediğinden şebe-cedrîye dâ'ir vuku'atda müddetinden pek kasîr olduğu emr-i bedihi olmuş olur. Şebe-cedrîde ahlâtât-ı mühimme ender

Syf 111

olarak meşhûd olub gerçi maraz-ı mezkûrede ağşiyeye-i mahâtîyye üzerinde besûrât-ı tekvin ider ise de işbu besûrât-ı 'ale'l-umûm ender olduğu gibi lâyıkiyle ma'in ve âşikâr değildir.

- Seyr-i Humma. A'zâ-yı Muhtelifede Meşhûd Bulunan İ'râz ve İhtilâtât –

1 – Humma – (Şekil 17) Maraz "devr-i ibtidâ'iyeye" vüsûlünde ekseriya şiddetli titremeyi müte'âkîben hummanın sür'atle 'azim bir irtifâ'a su'ud eylediği ve 'ale'l-ekser

Hummâ-yı Takbih - Takbih – Hummâ-yı İbtidâiyye

Şekil 17: Cedri-i Hakîkîyyede Mücenni-i Hummâ-yı Nümûne

eyyam-ı müte'âkîbede 40 ile 41 santigrad derecesine vâsıl oldu ma'lûmdur. Marazın üçüncü gününden altıncı gününe kadar 'akyîdât-ı 'ûlyânın tekvil ile beraber humma tenzil idüb şebe-cedrîde bilâ-te'hir hadd-ı tabi'iyeye vâsıl olduğu hâlde hadd-ı

mezkûrede devâm, cedr-i hakîkiyyede ise tenzil-i humma ziyâde betâ'etle olmak üzere yeniden kesb-i irtifâ' eyler.

Hummâ-yı takyihın şiddeti indifa'ât-ı cildiyyenin kesret ve şiddetiyle mebsûta

Syf 112

mütenâsib olub vuku'ât-ı vahimede hummâ-yı takyh birçok def'alar su'ud bir nüzul etmek üzere tamam bir hafta imtidâd idebilir. Hummâ-yı mezkûre esnâsında harâret 40 ve daha ziyâde derecelere vâsıl olub ba'de buhrân-ı hâfi suretinde inhitata başlar. Takribi mevt zamanında ekseriya harâretin ifrat derecede şiddet kesb iderek 42 ve 43 santigrad derecelerine kadar terfi' eylediği müşâhede olunur.

2 – Cild – İndifâ'ı cedrinin ahvâl-i zâhiriye bâlâda zikr ve beyân edilmiş idüğünden burada indifâ'ı mezkûr hakkında bazı ma'lûmât-ı histolojiyanın sûret-i mücemmelede iş'arı iktizâ ider.

Cildin tahvilât ve tebdilât ibtidâ'iyyesine şebeke-i mâlpekinin tabakât-ı gâ'iresi hacrâtında tesâdüf olunur şöyle ki: Cesim-i halimiyyenin ev'iyyesinden hurûc iden lenfâtın te'siriyle hacrât-ı mezkûre müntebic olub bilâ-nevân kesif ve mütecânis-i mahsûlât hâline istihsâle ider (Vayger nâm zâta göre "nâhire-i tahsir"). Giddikçe mebzuliyet kesb iden lenfâ tabakat-ı beşere-i muhatîyyeyi bozub dağıtdığından tabakat-ı mezkûre bir takım hayvât-ı vağşiyye münazarası ahz ile havislât-ı cedriyye dâhilinde hakîkî bir kafes teşkil eyler. Bu sebebdendir ki böyle bir havisıl bahz idildikde hâvi olduğu mâyi' birdenbire boşalmaz ve lenfâ ile beraber ekseriya ev'iyyeden haylice ekrivât-ı beyzâ-i de dâhi hurûc eyleyüb havislâtın muhteviyâtını kâhya tahvil ider. Mücâvir ve sâlim bulunan beşere-i muhatîyyenin mazhar olduğu fi'il-i teksiriyâsiyye-i havislâtın hâfelerinde terfi' husûle gelüb halbu ki kısm-ı metût beşere-i cedrînin merkezinde inhifâz teşkil ider. Eğer cesim-i halimiyyenin bir kısmı dahi aynı zamanda fi'il-i takyih vasıtasıyla mahv ve harâb olur ise şifa ancak fi'il-i tedenni i'ânesiyle vuku' a gelebilüb halbu ki fi'il-i takyih yalnız beşere-i muhatîyyeye münhasır ise besûrât hiçbir eser bırakmaksızın tamamen şifâyâb olurlar.

Cildde husûle gelebilen ihtilâtât-ı tâliye makamında haracât-ı vesî'a "flagmon" "hamra" haşkerişât ve gangren zuhuru şayân-ı zikr ve mütâla'adır.

Syf 113

3 – A'zâ-yı teneffüsiye – İltihâb-ı kasabatü'r-re'e-i kasîsiyye vuku'ât-ı vahimede en kesirü'l-vuku' ihtilâtatı teşkil iderler. Şiryân-şezn ve kasabât-ı galizde

besûrât-ı cedriyye-i hakîkiyye tevin idebilüb “zâtü’l-kasabatü’r-re’e” dahi ekser evkatda emrâz-ı tâliyeden ma’dûd olub ve bundan başka devr-i tezhürde ekser halâtda hakikat zatürree-i kasîsiyye-i zebheviyye meşhûd olur.

Hançerede ba’zı kere if’al mütekarrîha-i vâsi’a iltihâb-ı glaf gazrûf-ı hançere ve “evzimâ-i mizmârin” zuhûrı rü’iyyet olunur.

4 – Cihaz-ı hazm – Merinin kısm-ı âlisinde vuku’a gelen halâtın ‘aksine olarak mi’de ve ma’ânın gaşâ-i muhâfiyyesi üzerinde asla besûrât-ı müşâhede olunmamakda olub ba’zen nezle ve hususîyle ishâl i’râzı mevcûd ve ekseriya tahâlin müntebic olduğu vâki’ olur. Ve tağyirât-ı haşviyye-i ked ehemmiyet-i seririyyeyi hâ’iz bulunmaz. Vuku’at-ı sakîlede “’ale’l-difteriyâiyye-i bi’l-‘umûm” ve “iltihâb-ı gıda-i tekfiyyenin husûle gelebildiği dahî şayân-ı iş’ar husûsâtındandır.

5 – A’zâ-yı havâs – Ecfân ve tabaka-i mültehamme-i ‘ayn üzerinde besûrat cedriyye-i hakîkiyye teşkil idüb marazın edvâr-ı tâliyesinde ise iltihâb-ı karniyye ve iltihâb-ı kazhîyye ve iltihâb-ı tabaka-i meşimiyye tahsil eyler.

6 – Devr-i takyihde bi’l-hassa ketf û rekiyye mufassallarında “intibâcât-ı mufassaliye” ve “iltihâb-ı semahlık” rü’iyyet olunur.

7 – Cümle-i asabiyye – Marazın bi’l-cümle esnâ-yı devâmında emrâz-ı asabiyye-i vahimenin mevcudiyetiyle beraber her türlü afât-ı teşrihiyye ma’dum olub halbuki marazın seyrinden sonra ba’zen kılıç yahud ‘âdem-i intizâm suretinde bir takım ‘ale’l-şevkiyye zuhûra gelir ki Vastikal nâm zât ‘ale’l-mezkûrenin esbâbını nehâc-ı şevkîde münteşir bir halde bulunan iltihâbiyye-i ‘adideye ‘atıf ve isnâd eylemiştir.

Syf 114

8 – “Tibol-i zelâl” oldukça vuku’a gelmekde ise de “iltihâb-ı kilye-i hakîki” bi’l-‘akis ihtilâtât-ı nâdireden ‘ad olunur.

Ahvâl-i gayr-ı tabi’iyye-i seyr-i maraz – şimdiye kadar mevzu’ bahis ve mütalâ’a kılınmış olan iki iki şekl-i esâsiye merbut ve müte’allik olmayarak bir takım vuku’at-ı saha-nemâ-yı şuhûd olur ki bunların seyri birçok husûsâtta tarz-ı tabi’iyyeden tebâ’id itmekdedir. Vuku’at-ı mezkûre beyninde evvelâ “fevk ü’l-‘ade selim” ve i’raz-ı ibtidâ’iyyeleri ancak kabil-i rü’iyyet yahud tefcirâtı ma’dûm veya gayr-ı kabil temyiz bir halde bulunanlar mevcûd olduğu gibi i’râz-ı ibtidâiyye-i vâhime ile mevzûf oldukları halde şayân-ı dikkat bir sür’atle mübeddel şifâ olan “vuku’at-ı sakata” dahi rûnemâ olmaktadır. Fakat hilâf-ı tabi’i bir vehâmetle muttasıf bir takım halâtın iş’arı en ziyâde müstelzem ehemmiyet bir maddedir.

Hakikat halde if'âl-i cedriyyenin bir tarz-ı mükemmelenin evzâfını irâe iden “cedri-i mectemi” bu sınıfa idhâl edilmek iktizâ idüb bu nevi’de ‘alâim ibtidâ’iyye-i şedideden sonra hummada dahi şayân-ı dikkat bir tenzil rü’iyyet olunmaksızın yüzlerce besûrât hâlinde tefcir-i cedrî rû-nemâ olur ki besûratın kesreti hasebiyle tefcir hususiyle vech ve ellerde cildi yekpâre ve müttekîh bir sath haline kalb idüb evca’ı mevzî’iyye, şiddet-i humma, i’râz-ı ‘umûmiyye ve hususiyle cümle-i ‘asabiyye cihetinden rû-nemâ bulunan i’râz derece-i nihâyeye vâsıl olur. Aynı zamanda ağşiyye-i muhatiyye üzerinde dahi şayân-ı dikkat bir kesretde indifa’ cedrî zuhûr iderek balâda zıkr idilân ihtilâtat ba°zı a’zâ-yı mahsusa tarafından yüz göstermeğe başlar. El-hâsıl şekl-i mezkûrun neticesi ekseriya mühlek olub nekahet dahi eğer vuku’a gelecek ise dül-müddet devâm idici bir takım emrâz-ı müte’akîbe sebebine te’hîr eyler.

Cedrînin eşkâl-i gayr-ı tabi’iyyesinden en habisi “cedri-i nezfî” olub iki şekli muhtelifde zuhura gelir. Şöyle ki: Ba°zı husûsâtda marazın fi’l-‘asl manzara-i ‘umûmiyyesi tebdil itmeksizin indifa’ı cedrî az çok nezfî bir hâl ahzi der ki bu hâl bi’l-hassa ihtiyarlarda ve kaşkiyâ halinde bulunan

Syf 115

eşhasda ve ‘işret idenlerde ve’l-hâsıl bu gibi halâta vuku’bulur. Diğer cihetden ekseriya i’râzın şiddet-i mahsûsâsiyle mütemeyyiz bir devr-i ibtidâiden sonra gayetle vahim ve mühlek bir şekl-i sûret-nemâ olmağla mündefi’ bulunan birçok besûrât derhâl nezfî bir hey’et ahz ve bundan ma’dâ ağşiyye-i muhatiyye ve a’zâ-yı dahiliyyenin inzikasıyle mürafakat ider (Görşman nâm zât cedri-i esved cedri-i nezfî-i besrevî tesmih eylemiştir).

Her ne kadar ba°zı husûsatca beyinlerinde bir irtibat mevcûd ise de herhalde cedrînin zıkr edilen şekilden mümtaz diğer bir şekil nezfisi daha olub bunda marazın devr-i ibtidâ’isinden i’tibâren diyâtez nezfii had zuhûr iderek bizzat tefcir-i cedrînin indifa’ından akdem ‘ale’ed-devâm mevte müneccer olur. Eşkâl-i sâ’ire beyninde en hatırnaz olan işbu şekil “dâ’il-farkîr cedrî” ismiyle ba°zı münâsebât sâtesinde husûl bulabilüb yoksa şekl-i mezkûrun diğer ‘ale’l-afiyeye-i hadde ile beyinlerinde fark-ı cüz’i vardır. Şekl-i mezkûr bi’l-hassa kavî ve gençleşasa isâbet idüb arvâ’i, sadâ’, elem-i fukarî i’râz-ı ibtidâ’iyyeyi teşkil iderler ve ikinci yahud üçüncü günü inzifa-i cildiyye husûle gelerek hemen kabil-i rü’iyyet bir sür’atle münteşir olub bi’t-tercih nahiyeye-i batîyye-i sefiliyyeye yapılır ecfân, tabaka-i melethame, cûf-ı kam ve bi’l-’avamdainzifa, ve a’zâ-yı dahiliyyede insibâbât-ı demviyye zuhûr der ki insibâbât-ı

mezkûre feth-i meyt ile müsebbit ve musaddıkdır. Ve mevt en vahi i'râz-ı 'umûmiyye ile vuku'a gelib beşinci yahud altıncı günden sonraya kaldığı nadirâtındandır.

Teşhis – Bedâyet-i marazda yahud tefcirin bedi'i zamanında teşhis-i 'arz müşkilât ider. Ve belki hayr-ı mümkün olur ise de maraz sûret-i mükemmelede tekvin ve tahsil eylediği halde teşhîs cedrî bilâ-sehib vaz' idebilür. Devr-i teşekkülde bulunan indifâ' cedrî, hasbe-i hatâtîyye, tifos tefciri 'ale'l-cildiyye-i efrenkiye ve yeni başlamakda bulunan ahmerâr-ı 'ırkıyyenin ba'zı eşkâliyle

Syf 116

Tahlîd olunur. Lâkin teşhîs için mevki'i mütâla'a ve istimâle vaz idilecek 'anâsırın burada tevsîf ve beyânları 'adimü'l-imbân olub yalnız şunu beyânla iktifâ olunur ki herşeyden akdem cild tarafında meşhud olan i'râzdan başka diğer 'alâimin dahi aynı zamanda nazâr-ı mütâla'aya alınmaları ehem ve elzendir. Ba'zen bir vak'a-i meşkûkenin, ancak uzun uzadıya taht-i müşâhedede bulundurulmasıyla sûret-i hakîkiyyede teşhisine muvaffak olunur.

İnzâr – İnzâr cihetiyle hâ'iz ehemmiyet bulunan halâtın ekserisi balâda zikr ve ta'dâd edilmiş ise de devr-i ibtidâ'ide her bir vak'anın inzârını kemâl-i ihtiyatle telakki iktizâ eylediğini tekrar itmek fâ'ideden hâli değildir. 'Alâim-i ibtidâ'iyye-i hafife ve bidâyetde meşhûd tefcir-i ahmerârı bir 'alâmet-i hayr 'ad olunub fakat devr-i tezâhürde tefcirin ve fert ve kesreti vak'anın vehâmetine delâlet eylediği gibi dâi'l-kisvâl ve sâ'ire gibi ahvâl-i şahsiyye dâhi kezlîk dâhil hesâb idilmek icâv ider. Cedri-i müctemi'in muhatırası ve cedri-i nezfi-i hakîkiyyenin hemân kat'iyyen mühlek 'ad olunan hatimesi akdemce iş'ar edilmiş idi. Marazın her bir sûret-i istilâiyyesinde 'aded "vefiyyât" ziyadesiyle tahlif itmekde olub vefiyyâtın 'ale'l-vasıt yüzde 15 ile 30 olduğu kabul olunmaktadır. Telkîh ve ...?... mevki'i icrâya vaz'ı zamanından beri 'aded-i vefiyyâtın ziyadesiyle tenezzül etmiş olduğu azâde-i iştibâhdır.

- Tedâvi -

(1) Vekaye, telkih-i cedrî – Diğer 'ale'l-sâriyyenin kâffesinde olduğu misillü buradada cedrîye mübtelâ olanların yalnız diğer eşhasdan tefrik ve teb'idleri marazın intişârına mâni' olabilir. Bu sebebden nâşi yakın vakitlerde zuhûr iden istilâatda husûsı hastahânelerin te'sisiyle bu maksadın hayz-ı husûle getirilmesi tahrî edilmiş ve bundan ma'dâ bir çiçekliğinin münâsebetde bulunduğu eşya ve elbise ve yatak takımı vesâ'irenin dâhi kemâl-i dikkatle izâle-i ta'tânları

Syf 117

ve izâle-i ta'finin bi'l-hassa derece-i şedidede (115 ile 120 santigrad) harâret isti'mâliyle icrâsı mevâd-ı mühimmeden bulunmuşdur. İntânın sûr-ı sâ'iresinde dâhi mevkî'i icrâyâ vaz' olunmakta bulunan işbu tedâbir-i muhafazakârânedan başa cedrîye karşı bir devâ-yı vâkîye malikiz ki beraber emrâz-ı intâniyyenin tedâvisi için müstâ'mel vesâ'it meyânında en ziyâde münfe'it ve semere-bahş bir vasıtaadır.

Ya'ni telkîh-ı vâkîden bahs itmek arzusundayız. Marazın bir siluet-i ibtidâ'iyyesi ikinci def'a bir ibtilâyâ karşı vücudda mu'afiyet-i 'azime tevellid itmekte olduğu pek çok vakitten beri ma'lûm ve garâibden ma'dûd bulunduğu cihetle bi'l-ahere cedrîden mu'âf bulundurmak maksadıyla çocuklar kasden muhatıra-i intâne 'arz idilmek fikrinde bulunulmuş idi. Fi'l-hakika ibtidâları Hind ve Çin'de telkîh-ı cedrî bir minvâl meşrûh sûretde icraa edilmiş ve 1717 tarihinde Lâdî Montânî nâmında bir İngiliz karisi kendi oğlu üzerinde bu yolda telkîh-i icrâsiyle hüsn-i neticeye dest-res olmuş idi. Çî Fâ'ide ki çiçeğe mübtelâ bir şahısdan madde-i sâriyenin ahdıyla şahs-ı diğeri kasden cedrîye mübtelâ kılmaktan 'ibâret olan işbu usûl-i kesb şöhret ve i'tibâr idemedi çünkü bu vech üzre telkîhden husûle gelen besûrât pek çok def'alar pençe-i meş'ûmeyi intâc eylediği gibi marazın sirâyet tarîkîyle yakîneden yakîne intişârını dâhi müceb olmuş idi.

1898 tarihinde (Adevvar Janter) nâmında bir İngiliz cerâhetin âşî hakkında bazı muharrerâtın meydân-ı intişâra çıkdı ki bunda cerrâh-ı mûmâileyh kendi vatanının köylüleri beyninde ma'lûm olan bir keyfiyetden birinci def'a olarak 'alem-i tabâbeti hasse-mend etmiş ve keyfiyet-i mezkûreyi bir esâs-î fenniye tatbik iderek ehemmiyet-i 'azîmesini irâe eylemiştir. İngilizlerin meme ve meme tepelerinde cedrîye müşâbe ba'zen bir maraz (cedri-i bakrî) zuhûra gelir ki mezkûr maraz sûret-i zâhirede bir maraz-ı mevzî'i olub ve insana sühuletle aşılabilir.

Syf 118

Ve insana aşılandığı takdirde şahs-ı mülakkıhın cildinde, hayvanda görülen besûrâta tamamen müşâbe besûrât husûle gelerek heman bilâ-istisnâ bakîyye-i 'uzviyyetde şayân-ı dikkat bir ihtilâl vuku'a getirmeksizin şifâ-yâb olur. Binâen-aleyh bir minvâl muharrer aşılı bulunan eşhas bizzat cedrîye mübtelâ olmuş şahıslar misillü aynı mu'afiyete mazhar bulunurlar. Janzerin efkâr ve mütâla'âtı, derhal her taraftan tasdîk ve gitdikçe kesb-i intişâr ve iştihâr etmekte bulunan (telkîh-i cedrî-i vâkî) usulünün umûmen kabûlüne vesile olarak bugünkü günde ekser hükûmatda telkîh-i cedrî kanunen kabul olunmuş ma'mâfih teşhisin if'âl hasenesi aleyhinde körcesine

hareket edenler yâhud şâyân-ı esef efkâr-ı batilede bulunanlar dahi alân görülmekte bulunmuştur.

“Telkîh” ya doğrudan doğruya hayvandan alınmakla (telkih-i cedri-i hayvanî) yahud “lenfâ’i insânî” tesmih edildikleri madde vasıtasıyla insandan insana ‘ale’l-tevâli nakli dilmekle icrâ olunur. Bir aşî beseresinde husûle gelen lenfâ’i ya sâfi olduğu yahud bir mikdar gliserin ile mahlût bulunduğu halde fa’aliyeti gaib etmeksizin pek çok vakit muhafaz olunabilür ve lenfâ-câmeden ma’mûl ve memhûr ...?... derûnunda yahud kemikten ma’mûl ufak çubuklar üzerinde kurulmakta, muhafaza edilir, fi-yûmenâ-hezâ en ziyâde mevkî’i isti’mâlde bulunan usûl-i telkih: kulun cildinde, sathî olmak ve yekdiğerine pek yakın olmak şartıyla üç aded şık yapub derûnlarına lenfâyı idhâl itmekden ‘ibâretidir.

Üç veya dört gün sonra şık icrâ edilen makatanın hâfesi muntebic olub eğer aşî tabibi bir halde seyrini itmâm idecek iseydi veya sekiz gün zarfında aşî havislâtı teşkil ve ibtidâ takyîh ba’de teybis ve ma’rûf olan nedeveyi terk iderek şifâyâb olur ve fi’il-i mezkûr nihâyet üç hafta bir devâm bulunur. Eğer telkih-î cedrî matlûbe muvaffak olmaz ve bir netice-i mükemele istihsâl idilmez ise çend hafta sonra telkih tekrar icrâ olunmalıdır. Cedrîye karşı aşının mâlik olduğu hassa-i vâkiye mürur zamanla zâ’il

Syf 119

olacağı cihetle her beş yahud altı senede bir kere bi’t-tekrâr telkîh-î elzem idüğü müste’ni zikr ve beyândır. Çocuklarda telkih-i ibtidâ’i bir mu’tâd üçüncü yahud dördüncü aylık iken yapılub eğer cedrî sûret-i istilâ’iyyede hüküm-fermâ değil ise ta’ifü’l-beniyye çocuklarda daha te’hir edilmelidir.

Telkîh-i cedrînin tehlikeden kat’iyyen ‘âri olmadığını da sûret-i hakîkiyyede beyân itmek iktizâ ider. Ne kadar küçük olur ise olsun her bir ceriha-i cildiyye ya hamre yahud bir fi’il ‘afeti ile ihtilât idebildiği gibi cürûh-î telkîhiyyenin dahi aynı avarıza musadif olabileceği emr-i tabi’idir. “Hamre-i telkîhiyye” bir ihtilât ma’rûf ve hatıranın teşkil ider ise de şerâ’it sahîyye-i hariciye sûre-i mükemmelede icrâ edildiği takdirde hamre nâdir görülür. Verediye ta’bir olunan ‘illetin ihtilâtı ise kesirü’l-vukû’ olmakda ba’de bi’l-cümle yedine münteşir bir indifâ’ veredi-i cildiyeden ‘ibâret bulunur.

Telkîh-î cedrî ile berâber diğerk emrâzın dahi telkih idilebildiği mümkün (bi’l-hassa nemât-ı efrenciyenin) ise de keyfiyet-i mezkûre telkîh-i cedrî ‘aleyhinde bulunanların ahi iddi’ası vech üzre gayetle müstesna ve nadirü’l-zuhûrdur ve icrâ-yı

telkîh iden etbâ ihtiyatât kâfiyyeye ri'âyet eyledikleri halde işbu sirâyetin vuku'nda tamamen sakınılmış olur. Lenfâ'i hayvaniyetin isti'mâline gelince telkîhe müte'allik ve mümkinü'l-zuhûr birçok muhatıratdan vücûdı masun ve mahfuz kılacağı ecilden yakın vakitlerde talkîhin bilhassa lenfâi hayvâni ile icrâsı bî-hak gitgide şöhret kazanmaktadır.

2 . “Tedâvi-i Cedrî” sarf-ı ‘arzı bir tedaviden ‘ibâret olub bir kere cedrî bedâ'i eyledikte o halde icrâ-yı telkihın seyr-i tâli-i maraz üzerine hiçbir vecihle te'siri olamaz. “Devr-i ibtidâ'iyede” humma ve i'râz-ı ‘umûmiyyeye karşı serin banyolar câlib-i münfa'it bir sûretde isti'mâl olunabilir. Baş ağrısına mukabil cepheye bir yüz kesesi vaz'ı tavsiye edilüb ve husûle gelmek üzere bulunan indifâ' cedrî cildin herhangi bir tahrişe ma'rûz

Syf 120

bulunduğu mahallerinde kesret üzere geleceği bi'l-mülâhaza elemi fukârîye mukabil muharreşâtı mevzi'iyeye isti'mâlinde ‘akılâne davranmalıdır.

Eğer devr-i indifa'da marazın şebe-cedrîden ‘ibâret olduğu tahakkuk ider ise tedbir-i hamiviyye-i ‘umûmiyyeden ma'dâ diğer hususî tedaviye mürâca'at bî-fâ'ide olub fakat “cedri-i hakîki” bi'l-'akîs tevsît-î tabibin icrâsını istilzâm eyler. Bizzat indifa'ı cedrînin tedâvisi ve hususiyle fi'il-i cedrînin tevkîfi ve binâen-aleyh nesc-i nedebinin teşkilinin men'i huşularında teklif ve dermiyan idilan vesâ'it lâ-ba'd olub ez-cümle sabğ iyod yahud azotit fazla mahlûl kesifiyle talâ edilmiş tavsiye edilmiştir.

Ekseriya etbâ fi-yûmenâ-hezâ cildin altını ve sevterini teskin için el-sakât bâride isti'mâl itmekdedirler. Merhemlerini ve zeyti isti'mâli dâhi ekser hastagânda bâ'is-i müfe'it (Şivemer) nâm zât bidâyet-i indifa'da tertib-i âtiyye tevfikân yapılmış olan ...?... tavsiye ider ki ...?... mezkûr: 400 ile 1000 gram hamiz fennin 4000 gram zeytin yağı – 600 gram gayetle ince derkılmış tebâşirden mürekkeb ve yumuşak bir sûretde ma'mûl olub işbu ...?... bir parçalarına sürülerek (kollar, eller, bacaklar gibi) başlıca afettede bulunan aksâm cilde vaz' vech dâhi enf ve gözlere mukabil gelen mahallerinde delikleri hâvi bir maske vasıtasıyla setr edilir.

El-hâsıl el-sakât mezkûre her on iki sa'atde bir kere tecdid edilib ve işbu tedâvi sâyesinde evcâ'ı mevzî'iyeye kesb-i sükûnetle takyih-î tenakus iderek tebyis dahi sür'atle vuku' bulur. Viyana'da hastagân dâimi banyolar vasıtasıyla tedâvi olunmakta ve banyoların isti'mâlinde hüsn-i netice istihsâl edilmektedir.

Femm ve halkumda zuhur iden indifa'ata mukabil, müdebbirâne sûretde gasiller ve kloriyet potas (10:300) hamız fennin, tenkâr, manganiyet

Syf 121

ahir potas yeknim klor cedid mâyi' vesâir edebiyye mahlûlleriyle gargaralar isti'mâl idilir.

Humma şedid olduğu takdirde kenin i'tâ olunabilür ise de keninin isti'mâlınden mütehassıl netâic-i devâ'iyye meşkûk olub bu son senelerdeki meşhudât-ı 'adideye nazaran cedrîde "soğuk banyolar" kemâl-i muvaffakîyetle kullanılmaktadır. İ'râz asabiyye-i şedide ba'zen muhadderât isti'mâlıni istilzâm ider ise de edeviyye-i mezkûrenin dâhi ihtiyâtkârâne i'tâsı icâb ider. Hasıl-ı kelâm cedrî-i nezfinin eşkâl ve haymesine mukabil her türlü vesâit-i devâ'iyyenin bi-faide ve bilâ te'sir bulunduğu mütâla'ât-ı sabıkadan anlaşılmalıdır.

2.3.8. Cedrî-i Kâzib

- Sekizinci Fasil -

- Cedrî-i Kâzib -

Varielle

- (Cedrî-i Tabar Petite Verole Volante) -

Cedrî-i kâzib ta'bir-i âhîrle suççeği etfâle mahsus bir marâz-ı hakîkî olub semen-i kemâlde bulunanlar marâz-ı mezkûre kat'a mübtelâ olmaz denilebilir ve sarı olub ekseriya ve sûret-i istilâ'ıyyede rû-nemâ olmaktadır.

Tahminen 13 ile 17 gün imtidâd iden bir "devr-i tefrîhden" sonra diğeri 'arz-ı mütekaddem meşhûd olmaksızın ekseriya yalnız hafif bir hareket hamviyye ile bir takım havislât meydana çıkar ki havislât-ı mezkûre ya mercimek hacminde yahud daha büyükçe olub etrafı bir mu'tâd kırmızı bir hâle ile

Syf 122

muhat ve 'adedi muhtelif olarak on ikiden i'tibâren yüz adede ve daha ziyâdesiye kadar rû'ıyyet olunur. Gerçi ba'zonra indifâ'ı mezkûr indifa'ât-ı mütevâlliye şeklinde tekrar bi't-tekrar rû-nemâ olur ise de ekseriya iki gün sonra nihâyet bulub ve havislât besûrât-ı hakîkîyye bulanık bir hâle geldiği görülür. Havislâtın nesci hakkında şimdiye kadar müdekkîkane sûretde istulahiyye icrâ olunmamış ise de havislât-ı mezkûreni, cedrî besûrâtına müşâbehet irâe ider vech üzre bir takım hicâbât ile münkasım bulunduğu meşhuddur. Çend gün sonra havislât kuruyub birden bir buçuk haftaya kadar fi'il-i maraziden dâhi tamamen nihâhet-pezir olur. Ba'zen femm ve bi'l-'umûmun gaşâ-yî muhatîyyesi üzerinde nadiren havislât vâkî' olub cedrî-i

kâzibde – velev ki ehemmiyeti pek cüz’i olsun - hiçbir ihtilata tesâdüf olunmamıştır.

Ba’zen maraz nâ-tamam seyre mâlik olmağla havislâtın teşkilini intâc etmeksizin cedrî-i kâzibe mahsus yalnız bir indifâ’ veredî zuhûr ider. Ba’zı def’a ise bi’l-‘akis vâzh i’râz-ı ‘umûmiyye ve muvakkaten 41 dereceye kadar mütereffi’ bir humma ile mevzûf vuku’at tasdîk kılınmıştır. Herhaşde etfâlin hâl-i ‘umûmisi pek cüz’i muhattal olduğundan tabibe mürâca’at bile ihtiyâc mess itmez.

Cedrî-i kazibin “teşhîsi” dâ’ima sehil ve iyi iştibâb olub gerçi akdemce maraz-ı mezkûr cedrî ile tahlîl idilir idiye de bugünkü günde Viyana’da (Berâ) mektebi cedrî-i kâzib ile cedrî-i hakîkî beyninde münâsebet ve irtibâtın ‘adem-i kabûlü cihetini mısırâne iltizâm itmekdedir. Binâen-aleyh mesâ’ileinin anlaşılmaş ciheti kalmamak üzre emrâz-ı cildiyye ile mütevagıl birçok mü’ellifin cedrînin gayetle hafif sûretde mer’i olan halâtını cedrî-i kâzib ismiyle iş’ar itmekte oldukları dâhi bilinmelidir. Ma’ mâfih seririyât-ı dâhiliyye mu’allimeyni cedrî-i kâzibin ayrıca mevcut bir maraz olduğu hakkında

Syf 123

müttehîd ve müttefikü’l-efkârdırlar. Cedrî-i kâzibin “inzârı” tamamen sâlim olub ve tedâvi-i hususi icrâsı dâhi bî-fâide ise de tefcir, şifâyab oluncaya kadar etfâlin yatakda bulundurulmaları mevdâd-ı muktezîyyedendir.

2.3.9. Hamre

- Dokuzuncu Fasıl -

- Hamre -

- Erysipele -

Esbâb-ı maraz – Cildin hamret, intâc ve vec’ ile muttasıf bir iltihabı hamre ismiyle iş’ar olunmaktadır. Fakat iltihâb-ı mezkûr bedâ’i eylediği noktada durmayarak tedricen devâmı hasebiyle cildin az çok vâsî’ bir sathına münteşir olmak gibi bir hata ile mümtazdır. Biri “hamre-i cerihîyye” diğeri “hamre-i zâtiyye” (tefciriyye) olmak üzre ‘ale’l-‘umûm iki nev’i hamre mevcut olub birincisi ya’ni hamre-i cerihîyye, ceriha hamrenin semm-i husûsîsi i’ânesiyle kesb-i intân eyledikçe, cildin her bir tefrik etsâliyle ihtilât idebilir. Binâen-aleyh hamre-i cerihaya cürûhun ihtilâtat-ı ‘arîziyyesinde neş’et ider ki burada mufassılan zikr ve beyânı mümkün değildir. Esnâ-yı tevellid a’zâ-yı tenâsiliyye-i nişanın cürûhı sebebine husûle gelen “hamre-i nefâsiyye” ve ekseriya menşei şükuk sağiresinde yahud ceriha-i serviyyede bulunan “hamre-i nevzâdegân” bu sınıfdandır.

“Zâti” tasmih olunan “hamre” bi'l-hassa vech zuhûr ider yahud hiç olmaz ise menşei vech olub bi'l-ahere vechden cild-i müş'ara ve ba'zen dahi gitgide cüz'in cildine yayılır. Binâen-'aleyh hamre seririyât cihetiyle tamamen

Syf 124

ma'in ve mevsuf bir maraz teşkil ider ise de hamre-i vechin fi'l-'asl hamre-i cerihîyyeden kabil tefrik olub olmadığı âlân karşılaştırılmamış bir mes'eledir. Birçok mü'ellifin esâsen nazâr-ı mütâla'aya alınan hamrenin hamre-i cerihîyye olmadığı ve hamre-i mezkûrenin, cildin görülmez ve belki bulunmaz derecede sağır olan ifasından neş'et eylediği fikrinde bulunmaktadırlar. Fi'l-hakîka nazâr-i mezkûrun herşeyden akdem şâyân-ı kabul görüldüğü gibi birçok husûsâtda da musadık bulunduğu emr-i bedihidir. Çünkü enf ve burun kanadlarının hâfelerinde bulunan sahcâtın yâhud sıvan izinde zuhûr idebilan çatlakların hamreye mübdâ'i olduğu görülmektedir. Ba'zen hamrenin sûletinden akdem bir “baş nezlesi” hâsıl olub müte'âkîben enfde cildin birinci intibâ iltihâbisi müşâhede olunur. Gaşa-yı muhatî-i enfın 'illet-i nezleviyyesinin gaşa-yı mezkûre üzerinde sühuletle ba'zu küçük aşıntılar husûle getirdiği ve bu aşıntıların intân-ı hamreviyyenin esbâb-ı mûcebesinden olduğunu beyânla izâh-ı mes'ele idilir. Fakat bunun aksine olarak hamre-i veche dâ'ir ba'zı vuku'ata tesâdüf olunur ki bunlarda cildin bir sahc-ı sağirini bile meydana çıkarmak gayr-ı mümkü olub ve zuhûrât-ı cildiye meşhûd olmazdan akdem marazî, birçok günler devâm idici bir devir hamve-yi ibtidâ'i takdim eyler. Bu sebebden nâşi bu gibi vuku'at, hamrenin tefcir-i haddeye müşâbe bir maraz olduğunu yeniden mülâhazaya sebebiyet verir.

Hamre-i vech ekseriyetle genç şahıslarda zuhûra gelib kadınlarda erkeklerden biraz daha kesret üzre rü'iyet olduğu muhtemeldir. Hamrenin keyfiyet husûlünde soğuk almaklığın pek büyük dahili olduğu beyne'l-'avâm ma'rûf ise de işbu fikir makarîn-i sevâb olmayub sâlifü'l-beyân esbâb-ı mehiyye (zekâm, cerûh vesâ'ire)ber-taraf edildikleri halde marazın tevellüdüne dâ'ir hiçbir sebep ma'in istihrâc edilemez. Ba'zonra “te'sirât-ı belediyye”nin husûl-i marazda gayr-ı kabil i'tirâz bir sûretde dâhili olub ba'zı hastahaneler ve hasta koğuşlarında hamre-i cerihîyyenin ziyadesiyle yerleşmiş olduğu ve mezkûr

Syf 125

koğuşlarda tedâvi edilen herbir cerihanın hamre ile ihtilât tehlikesine musâb olduğu kadimeeden beri ma'lûm bir keyfiyettir. Ma'hezâ her an zâti 'ad olunan hamrenin dahi ba'zonra mevâkî'i ma'inede şâyân-ı dikkat bir kesretle meşhûd olduğu kezklik

bir ‘aile a’zâsından ekserisinin aynı zamanda hamre-i veche giriftâr oldukları vak’atdandır.

Hamrenin “sarî” bir maraz gibi i’tibâr edilmesi lüzûmı bizce meşkûk olub fakat aynı zamanda birçok vuku’at sahanemâ-yı şühûd olur ise vuku’ât-ı mezkûrenin aynı bir menba’ı intândan neş’et eylemiş oldukları muhtemel ‘ad olunur. Tefcirât-ı haddenin mevsuf buldukları halin hilâfına olarak hamre, zâtına mahsûs bir intihâb sebebine aynı şahsa birçok def’alar isâbet itmek hassasına mâlik olduğundan heen her sene yahud her iki senede bir kere hamre-i vechden müte’ezî eşhasa tesâdüf idilmekte olduğu rivâyet olunmaktadır. İşbu tekerrür-i marazın sebab-i muhtemeli ekseriya (netânetü’l-enf müzmin gibi) şahsî hamreye müste’id bulunduran bir ‘illet-i müzminiyye atıf ve isnâd olunub halbu ki diğerk vuku’atda işbu hâlin sebebinin keşfe çare bulunamaz. Hâl-i kahûle mübtelâ hastagân maraz-ı mezkûre bi’l-hassa meyyâl görülürler ki hastahanelerde hamre-i vechiyyenin silü’r-ri’e ve sertân ve bu gibi emraza mübtelâ olanlarda ve emrâz-ı devr-i ahirinde bi’t-tesbih kesretle zuhûr eylediği meşhûdumuz olmuş ve hamrenin “telkîh” vâsitâsıyla diğerk eşhas ve hayvanâta nakline pek çok def’alar dest-res olunmuşdur.

Seyr ve i’râz-ı maraz – Ekser vuku’atda i’râz-ı marazîyye şahsîyye, mariz tarafından mer’i olan intibâc-ı cild ile aynı zamanda başlar ki i’râz-ı mezkûre başlıca mevzî’i bir tabi’atda olarak, “veci” ve “cildin hiss-i tevatüründen” ‘ibâret olub müte’akîben “i’râz-ı hameviyye-i şahsîyye” ‘umûmi rahatsızlık ‘adem-i iştihâ ve baş ağrısı zuhûr eyler. Diğerk halâtda maraz gayetle şedid i’râz-ı ‘umûmiyye, ‘arvâ’i ibtidâ’i, evcâ’ şedide-i râ’is ve hubut-ı ‘umumi-i kuvvâ ile bedâ’i idüb aynı zamanda ve ba’zen de iki yahud üç gün sonra maraza vecihlerinin

Syf 126

şişmekde olduğunu tasdik iderler bazı vuku’at-ı nâdirede evcâ’ hanakîyye-i vazha, marazın ‘alâ’im-i ‘ulyâsını teşkil ider ki bir ‘ailede üç kişinin birlikde hamre-i veche müptelâ olduklarını ve bunlarda zuhûrât-ı cildiyeden akdem dört beş gün kadar hanak şedid mevcûd idüğünü müşâhede eyledik.

“‘illet cildiye-i hamreviyye” mahdûd bir mahalde ez-cümle enfde ve nadiren yanak ve kulaklarda zuhûra gelüb orada cild, şayân-ı dikkat bir sûretde şişerek kızarır ve emles ve parlak olub temâs eyledikde harâretli olduğu tasdik olunur. Hamret ve intibâc-ı ‘ale’l-tevâli tevsî’ ve intişâr eyler. Afetzedeki olan cild ile cild-i sâlim beynini tefrik iden had, bir mu’tad mürtefi’ ve nazar ve temas ile kabil-i fark bir kenardan müteşekkil bulunub hamre seyr-i müteveliyanesinde ber-devâm buldukça ya

mezkûr kenardan kurtularak terakkî eylediği yahud afetzedede mahalin biraz uzağında şiddet ve vesa'at cihetiyle yavaş yavaş mütezâyid ve bi'l-ahere yekdiğerleriyle birleşen bir takım kırmızımtırak hutût-ı sağıre veya lekelerin zuhûra geldiği görülür. İltivâât cildiye-i mütebâreze ba'zen hamrenin terakkisine muvakkaten mâni' ve hâ'il olmakda bulunduğu eciltlen hamrenin ba'zı def'a talim enfi'i afviyede tevkif eylediği meşhûd olur. Cild-i meş'arin bedâ'i eylediği mahalde dahi ahyânen bir had teşkil eylediğinden hamre ancak hadd-ı mezkûre kadar ilerleyüb ba'zı halâtda ise hare yakınız başın tepesi kâmilân istilâ iderek ancak cild-i müş'ar ile rakib beyinde bulunan hatt-ı fasılda tevkif ve intifâ eyler, fakat vuku'atın pek azında hamre daha ilerileyerek zahir ve kollara ve cüz'in kısm-ı kadâmisine münteşir ve ayaklara kadar mümted olur (hamre-i hacire).

Bu gibi vuku'atda hamre bedenın kısm-ı esfelinde seyreylediği zamanlar vechden gaybubetinden i'tibâren haylice bir zaman geçmiş olduğuna hükm olunur. Bir cihetden diğere cihete intikalinin sonuna doğru iltihâb-ı hamrevi ancak kabil-i rü'yyet derecede za'if ve yalnız münferide şeklinde meşhud olarak nihâyet tamamen gaib olur. Vuku'atın ekserisinde yalnız kulaklar ve cild-i müş'arın bir kısmı afetzedede bulunurlar.

Syf 127

Beşere, hamreye musâb bulunan mahallerinde ba'zen az çok büyük mecel (kabarık) şeklinde kabarır ki buna, "hamre-i havislîyye yahud feká'yye" ismi i'tâ olunub eğer havislâtın hâvi olduğuy mayi' kayhî olur ise hamre "hamre-i beseriyye" ismini ahzi der. İrtişah cildi ba'zen derece-i gayede şedid olduğundan bir tahire yahud gangren mevzi'i husûle gelir (hamre-i gangreniyye). Hamre-i gangreniyye icfânda kesretle meşhûd bulunmaktadıdır.

Hamreye mübtelâ olan cildin "mu'ayene-i harde beyniyyesi" bi'l-cümle ev'iyyenin fert-i dem 'azimini ve cild ile nesc hasrevi-i tahtü'l-cildiyyenin derece-i gayede bir irtişâh-ı musalli ve hicreviyyesini irâ idüb ba'zen hucurât-ı beşeriye-i muhatîyye harabaeyne giriftar olurlar. Hususîyle indifa'ın kenarlarında kâffeten insce ve ev'iyye-i lenfâ'yye bir takım mikro-fofkös-ler ile mâlâmâl bulunur ki her dürlü ihtimâlâta göre mikro-fofkösler hamrenin bi'z-zat cerime-i marazîyyesini teşkil itmekdedirler[1].

Cildin afetzedede bulunan aksamının kâffesinde 'illet-i cildiyyenin mübeddel şifâ olması ekseriy 4 – 5 gün zarfında vuku'bulub ba'de sûret-i vâsi'ada bir ...?...

beşerevi zuhûra gelir ve maraz-ı mündefi' olduktan sonra "vech, eskisinden daha latif bir levn ahz ider.

Diğer i'râz-ı marazîyye, bi'l-hassa i'râz-ı 'umûmiyye ve humma şiddet cihetiyle 'illet-i cildiyenin vesa'it ve vehâmetiyle mütenâsib olduğundan 'alâim-i mevzî'yye ile i'râz-ı 'umûmiyye beyninde nisbetin mefkud olması nâdir görülür halâtındadır.

Hamre-i vechde "humma" bir mu'tâd bedâyet-i marazdan i'tibâren sür'atle bir derece-i mürtefi'aya su'ud eylediği ecilden 'İllet-i cildiyenin rü'yyetinden bir yahud iki gün sonra bir hummâ-yı şedidenin zuhûr eylediğini ender olarak görmüşüzdür.

---

[1] Hamrenin 'amil-i marazi-i hususisi yakında (Fasılayzen) tarafından sûret-i sahihada keşf edilmiş ve 'amil-i mezkûr: Mikro-fokös sun'i olarak teksir edilmeğe kabiliyeti bir nev'inden 'ibâret bulunmuştur. Ve sun'i yetiştirilen mahsûlât-ı i'ânesiyle icrâ edilen takbihat her bir evsâfi câmi' bir hamrenin zuhûrını intâc eylemekdedir.

Syf 128

Hamrede harâretin vâsıl olduğu derecât-ı kat'yye ba'zen pek ziyâde olub 41 santigrad derecesi nadir olmadığı gibi meşhudumuz olan en mürtefi' derece dahi 41,8'dir. Hamrenin mevcudiyeti ve seyr-i müterakkisi esnâsında humma asla sûret-i mütedâ'imede bulunmadığı gibi hafif bir derecede mütereddid olması da nâdir görülür. Ekseriya humma derece-i tabi'yyeye kadar mütezzel, yeniden ve sür'atle 'azim bir irtifa'a mütesa'id bir tarzda 'azim kasaleler ile mütekati' bulunur. Hummanın kat'yyen tenzili ba'zen hakîkî bir buhran şeklinde vuku' bulub kat'at-ı vasi'ayı istilâ iden hamreler ile hamre-i hacirede tenzil-i harâret, ekseriya ya serî' veya batî-i bir buhran-ı hafî suretinde husûl-pezir olur.

Hamre-i seyyârede humma tamamen münkâtı' olmuş bulunduğu halde 'illet-i cildiyenin bir tarz nâ-tamam üzre seyrinde bir devâm bulunduğunu rü'yyet eyledik.

Diğer 'alâ'im-i marazîyye beyninde "sadâ" ekseriya gayetle şedid olması ve yalnız cild-i müş'atın 'illet-i mevzî'yyesine merbut bulunmaması hasebiyle şayân-ı zikûrdur. Diğer "İ'râz-ı dimâğiyye-i" sakiyle ekseriya hamre-i vechde rû-nemâoldüğünden hastagân uykusuz, ziyadesiyle çarpıtır bir halde bulunurlar. Geceleri hezeyân hafif veyahut hezeyân şedid dahi zuhû idüb diğer vuku'atda ise derin bir na'âsa giriftar olurlar. 'Alâ'im-i mebhûsenin kâffesi kısmen intân-ı 'umûmi-i bedene 'atıf olunur ise de kısmen dahi sahaya ile dimağın sebab-i neş'etleri cild-i

müş'arın âfetinde bulunabilen ihtilâlât-ı devrâniyyesine isnâd idilebilir. 'işret idenlerde ba'ze hezeyan-ı mürteşi' zuhûra geldiği görülür. Hamre-i vechin i'râz-ı sâbitesi meyânese "mi'de ve ma'â tarafından rû-nemâ bulunan ihtilâlât dahi dihal olunur ki "iştiha" ekseriya külliyyen ma'dûm ve "lisân" bir şekf-i talâ ile mütelâ olub gerek bedâyetde ve gerek esnâ-yı seyr-i marazda kay'i rü'yyet idilür. "Efrâgat-ı mevâd-ı gaita" te'hir idüb diğerk vuku'atda ise haylice şedid ishâl zuhûra gelir. İşbu i'râzın kâffeseinin sebep teşrihî-i hakîkiyyeleri ma'lûm değildir.

Marazın "müddet-i mecmu'ası" vuku'at-ı muhtelifeye göre tahlif itmekde

Syf 129

olub gayetle hafif olan vuku'at çend gün zarfında şifâ-yâb halbû ki şiddetleri derece-i vasîtiyyede olan ekser vuku'at bir haftadan bir buçuk haftaya kadar mümted olurlar. Hamre-i seyyârede müddet-i mecmu'a-i maraz bi'l-'akis birçok haftalar imtidâd idebildiği gibi birçok günler külliyyen 'adimü'l-humma bir fasıladan sonra gerek vechde ve gerek cildin o vakte kadar sâli bulunan bir mahalinde hamrenin bi't-tekrar zuhûr eylediği meşhûdumuz olmuştur. İhtilâlât-ı mevzî'yye hamrede bi'n-nisbe nâdir görülüb 'ank ve rakîbin "akd-i lenfâ'yyesi" ekseriya biraz müntebic olurlar. Fakat işbu intibâc heman hiçbir vâkitde derece-i fevkâ'l-'adeye vâsıl olmaz. "İltihâb kasabâtü'r-ree ve zatü'r-reeye kasisa" ba'zı vuku'at-ı vahime ile ihtilâl idebilir. Ma'hezâ ihtilâlât-ı mezkûre evsâf-ı mümeyyizeye mâlik bulunmaktadırlar. Ba'zı müşâhidin hamrede zatü'l-cenb, iltihâb-ı şegaf dâhili ve iltihâb-ı şegaf harici-i kalbin zuhura gelebildiğini bi'l-beyân 'ale'l-mezkûre üzerine celb-i dikkat eylemişlerdir. Tahâl bir mu'tâd hafif bir derecede müntebic olur.

Ba'zen "yerkan" hafif görülüb "bol" ekseriya cüz'i-yi albomini hâvi olur. Mâ'mâfih iltihâb külliye-i hakîki nâdirâtdandır. Ba'zı halâtda intibacât-ı mufassalîye müşâhede olunmuş olub intibacât-ı mechûse, hamre-i cerâhîyyenin, halât-ı 'umûmiyye-i 'afiyye ve tekyihîyye-i de ile mümtezec bulunan eşkâl ve haymesinde kesirü'l-vuku'adır. Zâtü's-sahâyâ-yı kayhîyye dâhi zuhûr idebilir ise de ender olduğundan en şedid 'alâim-i dimağîyye esnâsında bile zâtü's-sahâyânın teşhisi kemâl-i ihtiyâtle vaz' idilmelidir.

"Cild" tarafından ihtilâlât ise bi'n-nisbe kesret üzre rû-nemâ olduğundan hamre-i veçhe ekseriya "Erpes şefvî" ve ba'zen inciri ya'ni kurdeşenk iltihak eylediğini müşâhede eylemişizdir. Ba'zı vuku'at-ı sakîlede teşkil iden haracât-ı cildiyye ve nesc-i hücrevinin iltihabât-ı falgmoniye ve gangreniyyesi kemâl-i

ehemmiyetle telakki idebilmektedir. Vechde icfân ekseriya ‘uzv-ı basr hakkında tehlikeyi intâc

Syf 130

idecek mertebede iltihabât-ı fi’l-gamveniyeye mübtelâ olub ve hamre-i seyyâre mündefî’ olduktan sonra ba’zen cüz’ ve nihayâtda birçok harâcât-ı cildiyenin teşkili ve harâcât-ı mebhûsenin nekaheti çok vakit te’hir eylediği rü’iyyet olunur.

‘İllet-i cildiye meydana çıkdıktan sonra hamrenin “teşhisinde” artık müşkilâta tesâdüf olunmaz. Ve bir dikkat-i münâsebe sâyesinde hamrenin iltihâbât-ı fi’l-hamveniyeye-i cild ve iltihâb-ı ev’iyye-i lenfâ’iyyeden tefrikına daima muvaffak olunub ve hususiyle hamrede cildin afetzedede olan kısmı ile kısm-ı salimi beyinde evsâf-ı mümeyyizeden ma’dûd bulunan kenârı ve sûret-i terakkisini nazar-ı i’tibâre almak icâb ider hele hamre-i vechiyyenin egzimâ-yı vechin ba’zı eşkâl haddesinden tefriki büsbütün müşkilâtdan ‘âri ve berîdir.

Sâlimü’l-beniyye eşhasda zuhûr iden hamre-i vechin “inzârı” ‘ale’l-‘umûm sâlim olub ‘işrete me’lûf ve binâen-aleyh ara sıra vâhim ‘ad olunur. Medârı’ının nesc-i hücrevisinin iltihâb-ı müttekîh tâlisiyle beraber gangren cümte mübtelâ bir şahsın hâcire dahi müceb olduğu za’afiyet-i ‘umûmiyye sebebine zaten za’ifü’l-beniyye olan kimselerde tehlikeli bir maraz hâlini kesbi der. Hamre-i cerâhiyyenin inzârının selâmeti bi’n-nesibe daha kalil olub ve burada hamre-i mezkûreye dâ’ir i’tâsı tafsilatdan sarf-ı nazar olunmuşdur.

Tedâvi – Şiddeti derece-i hafife ve mütevasitede bulunan vuku’âtın ekserisinde hususi bir tedâvi büsbütün bî-fâ’ide olub yalnız evcâ’ı mevzî’iyyeyi teskin için cild nişasta tuzuyle tesfif yahud zeytin yağı veya vazelin ile talâh olunur ve yüz ile memlû bir kesenin başa vaz’ı hastagânın ekserisinde nef’î müceb olmakda olub eğer ba’zı şeyler i’tâsı arzu olunur ise ya hâımız fosfor yahud hâımız klor mâyi (hâımız 2 gram – su 120 gram ağaç çileği şurubu 30 gram) hâvi bir mahlûtanın isti’mâli gayetle münâsib olur.

Syf 131

vuku’at-ı vahimedede, şiddet-i humma ve başlıca i’râz-ı ‘asabiyyenin hiddet ve şiddeti bir tevsit-î devâ’iyi istilzâm eyler ki husûsât-ı mezkûrede soğuk banyolar (günde 2’den üçe kadar)dan daha müesser hiçbir vasıta olmayub ve hamreye mübtelâ bulunanlar mezkûr banyolara tamamen tahammül iderler. Harâret-i bedeniyye büyük katreler suretinde ve mütekattîan terfi’ ve tenzile meyl itdiği takdirde genin i’tâsı lüzumu zâhir olur.

Eğer hamre-i vech bir “hamre-i seyyâre”yi tevellid ider ise müdâvâtın maksad-ı aslisi marazın ‘ale’l-tevâli terakkisine bir had ta’yin itmek ise de bu husûda dermiyân idilan vesâ’it ender olarak maksada tevafuk etmektedir. Akdemce mevkî’i isti’mâlde olan ve hamrenin hududu üzerinde cehennem taşıyla icrâ-yı iktivâdan ‘ibâret bulunan usûl, te’sirden vâreste bulunduğu hasebiyle fî-yûnemâ-hezâ ‘umûmiyetle terk edilmiştir.

Hoestr nâm zât hamrenin kenarından cüz’i bir mesafeye 100de 2 nisbetinde “hamız-ı fennin” mahlûliyle tahtû’l-cild şıngalar icrâsını tavsiye eylemiş ise de akdemce muvaffak-ı akl bulunan işbu usûl i’ânesiyle hiçbir netice-i kâmileye destres olamamışlardır. (Progof)un kâfûrî ile sûret-i tedâvisini defa’atle tavsiye ve beyan eyledik ki maraz her sa’at veya her iki sa’atde tuz haline getirilmiş 0,015 dirhem kâfûrî ahz ve bundan başka ziyadesiyle ter husûle getirmek üzere çok mikdar da sıcak çay şerb ider. Vuku’at-ı vahimede işbu usûl her vecihle şayeste-i tecrübedir. El-hasıl hamreye karşı, zikr ve ta’dâdından sarf-ı nazar eylediğimiz birçok edeviyye-i dahiliyye dahi tavsiye idilmiş olup İngiltere’de günde 6 ile 10 gram mikdarında (sabğ-ı bistû şef şeklinde) yeğnim klor hadid mahlûli isti’mâl olunmuştur. Ziyâde mikdarda hamız-ı safsaf albendiyet sūdün i’tâsıyla hamrenin seyr-i müterâkkîsi üzerinde hiçbir te’sir-i rü’iyyet idemedik. Binâen-aleyh hezâ vuku’at-ı sakîlede ka’ide-i esâsiye, kava’id-i hıfzu’s-sihhate ri’âyet ve hüsn-i sûretde marîzı besleyerek ümkün olduğu mertebede kuvvâ-yı bedeniyyesini muhafaza itmek ve cilde

Syf 132

mütehassıl harâcâtın sür’atle şifâ-pezir olması arzu olunur ise de harâcat-ı mezkûreyi vakt-i münâsibinde açmaktır.

2.3.10. Difteriya

- Onuncu Fasil -

- Difteriya -

(Maraz gaşâ-yı kâzib, zebha, iltihab levze-i sârı)

Esbâb ve evsâf-ı ‘umûmiyye-i maraz – Seririyyât nokta-i nazârından mütalâ’a olunduğu halde, difteriya ismiyle ta’rif teşrihi-i esâsisi bi’l-‘umûm ve ksim-ı ‘alî-i tarik tenefüssiyyenin zebhavi difteriyâ’i bir iltihabından ‘ibâret bir maraz sârî-i had ve hususu anlaşılmaktadır.

Ma’mâfih zebhavi ve difteriyâ’i ta’birleri yalnız teşrih cihetinden mütalâ’a olundukları takdirde bi’l-‘akis gayetle vâsi’ ma’nâyı şâmil bulunub ta’bîrât-ı mezkûre ağşiyeye-i muhâtiyyenin ekserisinde (başlıca gaşâ-yı muhâfî-i ma’âi ve

mesânide dahi) zuhûra ve tabi'atleri yekdiğerlerinden tamamen mütemeyyiz bir takım te'sirât-ı mazarra sebebine husûle gelen bir şekl iltihabi-i ma'ini iş'ara hizmet iderler.

İşbu iltihâb zebhavi-i difteriyâiyyenin evsâf-ı farika-i teşrihîyyesi, bir netice-i lenfiyyenin teşkilinden 'ibâretdir ki netice-i mezkûre sincâbî beyazımtırak, oldukça

Syf 133

metin, elastîkî ve ayrılması sehil olduğu halde ya beşere-i muhatîyyesinden ma'rî ga'şâ-yı muhatîye mültasık (ağşıye-i zebhaviyye)yahud bizzat gaşâ-yı muhatîyyenin nesc-i mahsusunun az çok derin bulunan akşamına mürteşih olur. (Nahre-i insce ile müterâfik irtişâh-ı difteriyâi) zebha ile difteriya beyninde bir fark-ı esâsi mevcûd değildir. Gaşâ-yı zebhavî gaşâ-yı muhatî-i sâlimin fevkînde mütekarrer olmayub belki beşere-i muhatîyyenin akdemce ya külliye yahud kısm-ı aziminin tenhir eylemiş bulunduğu noktalarından takrir ider. Ba'zen gaşâ-yı muhatînin az çok sık bulunan nescinin kazâyâsı dâhilinde nevâtdan 'âri beşere-i muhatîyye bekayâ-yı müşkâifesi dâhi bulunur. İltihab lifini (zebhavi)nin husûlü için beşere-i muhatîyyenin evvelce temût itmiş olması ehem ve elzem bulunmasına mebni netice-i lifiniyye, beşere-i muhatîyyenin yalnız sebebe mebni iltihab vasıtasıyla tahrib edilmiş olduğu mahallerinde teşkil idebilir. Beşere-i muhatîyyenin, neticenin teşkilinde zimedhal olmadığı muhtemel olup netice-i lifiniyyenin teşkiline muktezi mevâd, bailica raşha-i iltihâbiyyenin tevellid eylediği lifinde ve mahal-i mes'ûfe mütevârid kerivât beyzâi demek mahsûlât-ı tahliyesinden mürekkebe bulunmaktadır.

Ağşıye-i kâzibede dahi, intâc-ı zebhavi yahud difteriyâiyyenin tahtında bulunan nesc-i muhatîde olduğu vech üzere, birçok hacirât geriye saçılmış bir halde bulunur. Eğer afet zebhaden 'ibâret ise şifâyâb olması için gaşâ-yı kâzibin etrahından sonra yalnız beşere-i muhatîyyenin tecdid itmesi kâfi olup bu tecdid dahi nokta-i mes'ûfenin kenarlarında kalmış olan beşere-i muhatîyye-i sâlime i'ânesiyle husûle geir. Halbu ki iltihab difteriyâiyyenin şifâyâb olması ancak gaşâ-yı muhati-i metmûtun bi'l-cümle akşamı bir takyîh etrâhî vasıtasıyla ayrıldıktan ve yerine bir nesc-i nedebi kaim olduktan sonra vuku'a gelebilir.

İşte iltihabât zebhaviyye-i difteriyaiyye hakkında Vanyer, ve eğer vesâ'ir zevâtın tahriyâtı sayesinde esas ittihaz idilan fikir hazır birkaç kelime ile bey'ân edilmiştir. Ma'hezâ 'avâmil müsebbibe-i maraz mes'elesine dâ'ir lâyıkiyle bir mütalâ'a

Syf 134

beyân idilmediyse de şimdiye kadar mevzu' bahis olan husûstadan 'avâmil-i mezkûrenin ne derecede muhtelit olabileceği istintâc idilmektedir. Çünkü herhangi bir gaşâ-ı muhatîyyenin beşeresini tahribe meyyal bulunan ve aynı zamanda bir te'sir iltihabı husûle getiren her bir madde meselâ "esbâb-ı meyhânikîyye" (kâviyyât, ve hususiyle amonyak ve hamızât) ve nihâyetü'l-emr bir takım "semûm maraziyye-i husûsiyye ve müntene" zebhayı tevellid idebilirler. Difteriyâ-yı bi'l-'umûmînin semm-i hususisi dahi bu nihâyet sınıfda dahil bulunmaktadır. Semm-i mezkûrı bir hassa-i müte'azzuve ile muttasıf i'tibâr eylediğimiz gibi difteriyaya musâb bulunan gaşâ-yı muhati-i bi'l-'umûmda dahi sühuletle bakteri kitleleri keşfi dilebilir. Fakat mazkûr bakterilerin hakîkaten difteriyaya mahsus bakteriler olduğu yahud havf-i femmden neş'et iderek ağşıye-i kâzibede temekkin iden mikro kokoslardan 'ibaret bulunduğu alân-ı meşkûk bir mes'eledir (Şekil 18).

Şekil 18: Deruninde bakterileri havî gaşâ-yı kâzib parçası (kalın

Difteriyâ ya'ni maraz-ı gaşâ-yı kâzibin "tafviliyete mahsûs bir maraz" olduğu herşeyden akdem iş'ar olumak iktizâ idüb ve maraz-ı mezkur on yaşından sonra ender olarak rü'yyet olunur. Büyüş şehirlerde vuku'at-ı münferide her zaman meşhûd, vakit vakit vuku'at-ı mezkûrenin 'adedi bir maraz beledi veya mütevellî teşkil idebilece derecede mütezâyid olur. Marazın sûret-i belediye veya müstevliyânede zuhûr itmesi doğrudan doğruya sirâyete atıf idilmekte olduğu halde sûret-i intânına meçhul sirâyete atıf idilmekte olduğu halde sûret-i intânına meçhul bulunub ve maraz-ı mebhusun "müddet-i tefrihî" dahi ikiden beş güne kadar mümted olur.

Sevr ve i'râz-ı maraz – 'Ale'l-ekser maraz, 'umûmi bir rahatsızlık, baş ağrısı, humma ve 'asret-i bel' ile bedâi eyler. Gerçi küçük çocuklar 'asret-i bel'den pek cüz'iyi müteşekki oldukları misillü büyükçe çocuklarda

Syf 135

marazın bedâyetinde evca'ı halkum, i'râz-ı meşhûdenin birinci mertebesinde rû-nemâ olmamakda ise de fakat tabib, ihtilâlât 'umûmiyye-i gayr-ı ma'ineden

muzdarib bulunan her bir çocuğun kemâl-i dikkatle bi'l-'avmeni mu'ayene itmekliği, ehemmiyeti 'azim bir ka'ide 'ad itmelidir çünkü hoşa gitmez bir sûretde düçâr-ı hayret olmamak ve çocuğun ta'likatının tevcihât-ı muhakkasına mazhar bulunmamak üzere müdebbirâne hareket ancak bu vasıta ile olabilir.

Difteriyanın bedâyetinde gařâ-yı muhatî-i řerâ'ül-hankâk muhtekîn ve levzetânın az çok müntebic olduğu ve levzelerin sath-ı insisi, kavs senni, lehâs ve nâdir olarak cenk üzerinde sincâbî beyazımtırak ve gařâ-yı muhatîye ziyâdesiyle mültesık talâât-ı sağirenin mevcut bulunduğu görülür. Ağşıye-i kâzibenin terakkisi her bir vak'ada muhâif itmekte olub sūr-ı selimede ağşıyye-i mezkûre ancak levzetânee mukabil bulunan sathına pek cüz'i münteşer olur. Halbu ki vuku'at-ı sakilede intişâr ağşıye müte'akkîde kemâl-i sūr'atle vuku'a gelüb ve derhal zaviye-i fikde bulunan "'akd-i lenfâ'iyyede intibâh-ı 'azim" zâhir olur. O esnada 'umûmi rahatsızlık bir devâm olarak çocuklar mütemellil ve iştihadan tamamen mahrum oldukları halde ba'zen kaay'i iderler. "Humma" bir tarz-ı ma'in üzere seyr etmeyüb ve gay-rı muntazam olarak ekseriya haylice mürtefi' bir dereceye ez-cümle 40 ve daha züyâdeye vâsıl olur. "Nabz" gayetle müsta'cel olub "pul" ba'zen hafif bir derecede albümini hâvi bulunur.

Vuku'at-ı hafifede i'râz-ı mevzî'iyye ve 'umûmiyye hâl-i i'tidâlde bulunub bir buçuk hafta sonra sūr'atle müterakki ve şayân-ı iř'ar bir hâl-i afâkat zuhûr eylediği halde vuku'at-ı sakilede marazın ilk gününden i'tibâren yahud biraz sonra diğer i'râz-ı mahvika rû-nemâ olur ki i'râz-ı mezkûre ba'zen iltihâb-ı zebhavinin a'zâ-yı mücâverede intişârından ba'zen de sûret-i vahimede intân-ı 'umûmi-i beden husûlinden 'ibâretdir. Ekseriya iltihâb difteriyâi-i bi'l-'avm "enfe"

Syf 136

intikâl ider. Gerçi "iltihâb-ı enf difteriyâi" bizzat tehlikeden 'âri ise de bir mu'tâd intân-ı vahimede delil olması hasebiyle ehemmiyeti hâ'iz bulunur.

Ekseriya iltihâb-ı mezkûr gaşâ-yı muhatî-i enfin ancak basit ve nezlevi-i kayhî bir iltihabından 'ibâret iken gaşâ-yı mezkûr üzerinde asâr-ı zebhabiye-i hakîkiyyenin teşkili görülür. Enfin maraz ile iştirâki seylân-ı kayhîyyenin mebzuliyeti ile ma'lûm olub bir mu'tad çok geçmeden burun deliklerinde sıhhîcât ve takrihât-ı sathîyye rü'yyet idilür.

En ziyâde şayân-ı ihtirâz bir ihtilât "fi'il-i marazînin hacireye intişârıdır" ki teneffüse bir mâni' meyhânî ki irâs itmesi ve hususiyle hacire-i etfâlin ib'adının zayk bulunması hasebiyle ihtilât-ı mezkûr ekseriyâ hayâti mühlekeye ilkâ ider. Akdemleri

hacirenin iltihâb-ı zebhavisi difteriyâ-yı bi'l-'umûmdan tefrik edilerek bir marâz-ı husus 'ad idilmekde idi ki emrâz-ı etfâl ile mütevagıl-ı etbadan ba'zısı fi yûmenâ hezâ fikr-i mezkûrı iltizâm itmekdedir. Fakat bu keyfiyet vekayi'i teşrihiyyeye tamamen muhalif ve mukabil gelüb gerçi 'illet-i be'l-umbi'n-nisbe sâli ve zebha-i hacirenin şedid olarak meşhûd bulunduğu vuku'ata tesâdüf olunmakta ise de marazın yekdiğerinden tefriki kat'iyyen iltizâm olunamaz.

Difteriyâ-yı be'l-um olmaksızın hançerenin zebha-i hakîkiyye-i ibtidâ'iyyesinin mevcûd olabileceği alân sûret-i sahihada ve teşrih nokta-i nazarında isbat idilememiştir. Şurası sahihdir ki esnâ-yı hayatda halef-i femmin, vesa'iti az olan tağyirât difteriyâiyyesinden ba'zıları başlıca cidâr halef-i şerâ'ü'l-hangide veyahud lisân-ı mizmada mütemekkin olur ise tağyirât-ı mezkûre sühuletle ve görünmeksizin güzârân iderler. Buna mümâsil halâtda ba'zen birdenbire ve ekseriyâ geceleri nâgeh-i zuhûr olarak meşhûd bulunan zebha-i hançere i'râzı, zâhiren marazın 'alâim-i evveliyesi zannolunduğu halde bel'umun müdekkîkane sûretde mu'ayenesi hemen dâima gaşâ-yı muhatî-i belumda talâât zebhabiyyenin vücudını irâse ider. Her ne kadar ba'zı vuku'atın seyr-i seririsi 'illet-i hançerenin 'illet-i

Syf 137

bel'umdan mukaddem husûle geldiği cihetini iltizama müsâ'id 'alâim-i irâe itmekde ise de hakikat halde bir minvâl meşruh bir "zebha-i sa'ide"nin mevcudiyeti meşkûk ve mübehhimdir.

Difteriyânın hançereyi istilâsı evvel emirde sadânın kısık bir lahn-ı ahz itmesiyle zâhir olub buna "sa'al zebhavi" dahi manzum olur ki sa'al-i mezkûr boğuk ve havlar gibi bir halde olarak çocuğun akrabasının havf ve ihtirâzını müceb olub ve nihâyetde "tazyik-ı hançere"nin bedâine bir 'alâmet 'ad olunur. Harekât-ı teneffüsiye şayân-ı dikkat derecede isti'câl kesb itmeyüb fakat bir takım mesâ'i icrâsını istilzâm eylediği gibi teneffüse mahsus olan 'azilet-i mu'ayene dahi gitgide müte'essir bir hâl-i ahz eylediğinden çocuklar gitdikçe muzdarib ve müte'allel olub vechleri hasif ve morumsu bir hey'ete tahvil eyler.

'Usret-i teneffüsin sebab-i asliyesi neticât-ı zebhabiyyenin müceb olduğu "tazyik-ı eyhâyiki" idüğü hayr-ı kabil itiraz ve bundan başka hançere 'azilâtına isâbet iden felcin dahi 'asret-i teneffüsde zîmedhâl bulunduğu muhtemeldir. Ağşiyeye-i kâzibeden ba'zıları kısmen ayrılıb ve sabah oldukları takdirde ağşiyeye-i mezkûre her şehîkde tahfiz idüb bi'l-'akis havâ-yı zefirin cereyânı sebebine bi't-terfî' cüdâr-ı hançeriye çarpdıklarında hançerede sopab harekâtından husûle gelen sadâya

müşâbe bir ses istima' olunur. Tazyik-ı haçere tamamen tekvin eylediği halde teneffüs gâtat ve gürültülü ve husûsıyla şehik uzun ve “münşâri” olarak haçerenin şayân-ı dikkat bir inhifâzıyla müterâfik bulunur. Hafre-i fevk ü'l-kasîyyenin ve nâhiye-i şersvefiyye ve sadrın aksâm-ı cenbiyye ve sefeliyesinin esnâ-yı şahikada irâe eyledikleri “inhifâz ve tak'ir” teşhîsiyye-i husûsiyyeyi hâiz olub havanın ri'eler derûnuna derece-i kifâyede dâhil olamamasından ileri gelir. Ve reitin sadrın esnâ-yı şahikada tevsi'ine teb'it idecek bir halde bulunmadığından zikr eylediğimiz aksâm, havâ-yı hariciyenin tazyîkî sebebine içerü çökerler. 'Asret-i tenefüsün derecesi ekseriyâ tebdil itmekde olub ağşiyenin ayrılarak nehâmât ile hârice çıkması sebebine teneffüs muvakkaten daha serbest bir hâl ahzi der. Fakat intihat

Syf 138

cedide yahud ağşiyeye-i kâzibe yeniden husûle gelerek dühûl-i havaya haylûlet itdikçe bi't-tekrar ihtitak nûbânî zuhura gelir. Marazın mübeddel şifâ olması bu zamanda mümkün olabilüb ağşiyeye-i kâzibe sa'al vâsitasıyla mündefi' olduktan sonra artık tekrar husûle gelmez hayfa ki işbu netice-i mes'ude istisnâ kabilindedir. Ekser evkatda ihtinak i'râzı dâima artarak teneffüs gayetle seri' ve sathî bir hâle tahvil idüb etfâl, çok geçmeden tahsil iden termi-i hamz fehmi te'siriyle ta'asibe giriftâr olurlar. Nabz pek küçülüb 'adedi kesir ve gayr-ı muntazam olarak nihâyet ihtilâcât-ı sağireyi müte'akîben mevt zuhûr eyler.

Vuku'at-ı mezkûrede “mu'ayene-i teşrihiyye” ekseriya “iltihâb-ı zebhaviyyenin katrî galiz olan kasabâta ve belki kasabât-ı sa'iriyeye kadar münteşir” olduğunu ve kasabât-ı mezkûre katrlarının ağşiyeye vâsitasıyla tamamen mesdûd olabildiklerini irâe itmekdedir. Ekser ahvâlde dahi ka'ide-i re'ede “iltihâbât-ı re'viyye-i kasîsiyye” zuhûr ider ki iltihâbât-ı mezkûre 'ale'l-ekser cezb ile yahud bel'i kâzib ile mütehasıl iltihâbât-ı re'eden ad olunmaktadır. Bundan başka hakîkaten zatü'r-ree-i zebhaviyye rû-nemâ olduğu dahi görülüb esnâ-yı hayatda ihtilâcât rû'iyeye her ne kadar sûret-i kat'iyyede teşhîs idilemez ise de fakat pek sühuletle mevcudiyetlerine zâhib olunabilür. İltihâbât-ı kasâbâtü'r-ree zebhaviyyenin kendisine mahsûs i'râz-ı asgaiyyesi olmayub husus-ı sefiliyye hizâsında harâharın kesret üzre şühûdî takdirinde şayân-ı dikkat ismiyet-i hiss olunmasa da yine de böür-i kasîsiyyenin mevcudiyeti ekseriya me'mûl ve muhtemel bulunur.

Diferiyanın tarik-ı havaiyyeye intişârından mütevellid muhatıradan sarf-ı nazari-i “intân-ı 'umûmiyyeyiden” dahi marazın hatime-i meş'ûmeyi intâcına sebep olabilür.

Her ne kadar difteriyâ ‘illetinin bedâyetde ancak bir maraz-ı mevzî’i olması muhtemel ise de işbu illet-i ibtidâiyenin bedeninin cerâim-i intân vasıtasıyla istilâ edilmesine mübdâi olması muvaffak hakikat olup ve cerâim-i mezkûre te’sirât-ı müfsidesini bi’l-hassa cümle-i ‘asabiyye üzerinde icrâ ider. Bu gibi vuku’atda tazyîk hacire-i ‘azim husûle gelmeksizin etfâlin hâl-i na’asa giriftâr olup ‘aded-i nabzın

Syf 139

begayet tekessür eylediği ve bu halin “kılıç kalb” ile müttehassıl olan mevt zamanına kadar ber-devâm olduğu görülür ba’zı kere dahi zâhiren salim ad olunan vuku’atda birdenbire za’afiyet-i kalb hâsıl olarak sür’atle mevte müneccer olur. Gühûlde görülebilen difteriyânın eşkâl-i vâhimesinde – ki hacirenin ib’adının geniş olması hasebiyle tazyîki güçlkle vuku’bulur – intân-ı ‘umûmî-i beden, tazyik-ı hançereden ziyâde bâdi-i tehlike bir sebep olmuş olur. Diğer vuku’atda tazyik-ı hançere olmaksızın yalnız zebhanın kasabât-ı rakîkaya intişârı asfikisya ile bâdi-i helâk olabilir. Bel’umda bulunan if’al marazîyye-i mevzî’iyye fevkû’l-‘ade şedid olup ve’l-vâh zebhaviyye yerine gaşâ-yı muhatîyyede âsâr-ı nahreviyye tekvin ile gaşâ-yı mezkûrî daha derin sûretde tahribe bedâi eyler veyâhud âsâr-ı semût (difteriyâ-yı gangrenî) rû-nemâ olur ise intân-ı ‘umûmî-i vahim (difteriya-i ‘afeti) dahi husûle gelmiş bulunur. ‘Ankda bulunan akd-ı lenfâiyenin te’siri bu gibi vuku’atda gayetle şedid olacağı emr-i tabi’idir.

Tevsîf eylemiş olduğumuz ihtilâlâtından başka a’zâ-yı beden cihetinde diğer “ihtilâlât” bi’n-nisbe nâdir olarak zuhûra gelüb ‘illet gaşâ-i muhatî-i enf ve hacireden sarf-ı nazar tağyir üstâ ki ve “izn-i mütevasıtî” ve’l-hasıl cûf-i femmin (Letâs, şüftân) kısım-ı kadamisini ve enfden bi’l-mürûr kanât-ı dem’î ve tabaka-i mültahameyi dâhi istilâ idebilir. Zebhanın merîye gayetle ender olarak intikâli şayân-ı ta’accüb husûsâtdan olup madde-i intâniyyenin parmak veya sa’ir bir vasıta ile nakli neticesi olmak üzere ve gerek sahihat ve gerek cildin hurûc-ı ‘ârzîyyesi üzerinde nethât-ı difteriyâiyye teşkil idebilir. Binâen-aleyh etfâlde ekseriyâ meşhûd bulunan “iltihabât-ı ‘ayniyye” ve “difteriyâ-yı a’zâ-yı senâsliye-i hariciye”nin tarz-ı mezkûr üzre husûle gelmekte bulunması muhtemeldir.

A’zâ-yı sâire beyninde “külliyyetin” difteriyada en ziyâde afettede olan bir uzuv olup marazın şiddeti esnâsında bol ekseriya albomin ve bir takım istivânileri hâvi olduğu gibi feth-i meyt icrâsıyla dahi zatü’l-kilye-i difteriyâiyye kırmızıyyede meşhûd bulunan

Syf 140

zâtü'l-kilyeye muhalif olarak nadiren evzimâ husûle getirmekte ve vuku'at-ı nâdirede maraz müte'akîb misillü dahi zuhûra gelebilmektedir.

Emrâz-ı müte'akîbenin en mühim ve kesirü'l-zuhûr bultânî “felç-i difteriyâyîyedir”. Felc-i mezkûr ‘illet-i bel’umiyyenin seyrinden iki yahud üç hafta sonra husûle gelib vuku'at-ı sakîleyi müte'akîb kesretle meşhûd olduğu gibi vuku'at-ı hafifeden sonra dahi yine kesret üzre sûret-nemâ olur. “Felc-i şerâ'ül-hanin” bir mu'tâd tekvin eylediğinden sûret-i enfi ve bel' ‘asir olub ve mesâfe-i enfiye-i bel'umiyyenin kusurlu bir halde enisdâdı sebeine her bir hareket bel' zamanında mayi'at-ı enfden hurûc iderler. Bundan fazla ekseriya gaşâ-yı muhatî-i bel'um “batlân-ı hassa” düçâr olarak hasit men'ukesesini zâyî' ider. El-hasıl ve haydü'l-cânib yâhud maza'ıf bir sûretde “felc-i ‘azilât-ı ‘ayn” ve husûsiyle “felc-i mesa'ife” ve vuku'at-ı istisnâiyede “felç-i ‘azilât-ı cüz’ ve felc-i atrâf” görülüb bunlar ziyâde vesa'it ahz idebilirler. Bazı vuku'atda bacaklarda felç zuhûr itmeyüb felc yerine eşkâr bir ‘adım intizâm-ı kadim bulunur. Difteryadan sonra nehâ'ı şevkide olduğu misillü a'zâb mahîtiyyede dâhi oldukça vazh bi't-teşrih kabil-i isbât istihâle-i reddiye âsâr-ı teşkil idebilir ise de halât-ı mesrûdenin “sebeb-i teşrihîyyeleri” dâima cümleten bir ve yekdiğere müşâbe olamaz.

Teşhîs – Oldukça müddekîk bir tabibin difteriyayı fark idememesi hemen gayr-ı mümkün bir keyfiyet ‘ad olunur ve evsâf-ı mümeyyizeyi câmi' bulunan netehat ve i'râz-ı ‘umûmiyye ve mevzî'yye-i vâhime her dürlü hatadan tabibi muhafaza ider. Hanakın diğere eşkâli ve başlıca löztanın iltihabât-ı halâliyye ve nahreviyyesi husûsiyle gühûlde, difteriyâ makamında telakki olunabilür ise de Löztanın emrazına mahsûs mübâhese müraca'at idile) löztanın üzerinde mütemekkin her beyaz lekenin badi-i emrde difteriyâ kıyas edilmemesi icâb idüb ‘ale'l-mezkûrenin başlıca löztana münhasır kaldığı ve difteriyada ekseriya görüldüğü

Syf 141

vech üzre şerâü'l-hankin ‘umûdlarına münteşir olmadığı herşeyden akdem mütalâ'a idilerek teşhîs için nokta-i esâsi ittihâz idilmelidir. Bundan ma'dâ ‘ale-l-mebhusenin müteşekkil buldukları noktalarda küçük ve halâli tıpların vücûdı sühûletle musaddık olub bunların irâe itdikleri beyazımtırak kitleler beşere-i muhatîyye-i rasfiye ve cesimât-ı kathîyye tecmi'inden ‘ibâret olduğundan löztanın nahre-i sathîyyesinin bir gaşâ-yı zebhavi ile kat'an münâsebet ve müşâhebeti olmadığı tahakkuk ider. Ma'hezâ bir difteriya-yı selimin bir hanak nahreviden tefrikı ba'zen

haylice üşkül ve belki de gayr-ı mümkün olmak hasebiyle bu vech üzre ihrtilâf zuhurunda ve husûsiyle etfâlde dâima difteriyânın husûli muhtemel bulunacağı hususunda basiret üzre bulunmak ve difteriyaya karşı muktezi bulunan her dürlü tedâbir ve takyidâta teşebbüs itmek icâb eyler.

İnzâr – Difteriyânın inzârının şe’ameti ‘umûmiyetle ve beyne’n-nas ma’rûf olub ekseriyâ lâyıkıyla bakılan ve her ‘illetden sâlim bulunan etfâlin bile maraz-ı mezkûre fedâ olmakda buldukları muhakkak bir keyfiyet idüğinden difteriyâ kelimesi pek çok ‘aile beyninde gayetle ba’is-i hazan ve elem hatıraları ikaz ider. Fi’l-hakîka vuku’at-ı sâlimede maraz sekiz yahud on beş gün nihâyetinde şifâpezir olur. Fakat fi’il-i marazînin hançereye intişârı yahud intân-ı ‘umûmi-i vâhim i’râzının mer’i olması ile mevsuf bir çok husûsatda tevsît-i tıbbî marazın seyr-i meş’ûmunu tevkife muktedir olamadığı nazar-ı te’essüfle görülmektedir. Marazın mûceb olduğu muhâtıranın neden ‘ibâret idüğü ve işbu muhâtırata ne vech üzre kesb-i vukûf idileceği ise i’râz-ı marazın mütâlâ’asıyla derece-i kifâyede ma’lûm olur.

Tedavi – Difteriyânın fi’l-asl bir fi’il marazi-i mevzi’i olduğu mütâlâ’ası nazar-ı i’tbâre alındıkda hiç olmaz ise bedâyet-i marazda bir tedâvi-i mevzi’i icrâsı herhalde muvaffak akl ve hikmet ‘ad olunur ise de hayfa ki ‘amîliyatdan mütehassıl netâicin nazariyatla tevafukı pek haih bir derecede bulunmaktadır. Netice-i zebhaviyyenin hakîkaten ve tamamen tahribi düzce gayr-ı mümkün olduğu

Syf 142

gibi mevzi’i olarak icrâsı muktezi bulunan ‘ameliyet dahi – husûsiyle mu’tad çocuklarda – ol-kadar güç ve mûceb zahmetdir ki şimdiye kadar etbadan pek çoğu halkumın talâi veya iktivâ idilmesi husûsundan fariğ olmuşlardır. Eğer bu müşkilâta rağmen bedâyet-i marazda bir tedâvi-i mevzî’i ve mü’esser icrâsı arzu olunur ise bu husûsda ya azotit fazza mahlûl keşifini tercih (1:10) yahud sabğ iyod veyâ kü’ül-i sâfi isti’mal ve maraz daha ilerilere münteşir olmuş ise marizi beyhude yere mu’azzeb kılmaktan sarf-ı nazar itmelidir. Mümkün mertebe ta’fini def’-i vücûf bel’umî tathîr eylemek için en mükemmel usûl inşâkat – ve ‘âdî bir tımar şırıngası i’ânesiyle femmde gasıllar icrâ itmektir. “Mahlûlât-ı devâiyyenin tuz halinde inşâkı” gerek gühûl ve gerek akıllı etfâl üzerinde sühuletle kabil-i icrâ olub küçük çocuklar ile ağır bir sûretde düçâr maraz olan etfâlde hiç olmaz ise havâ-yı müteneffisin edeviyye eczâ-yı sağıresiyle mahmul olması için yatağın etrâfında dâima mahlûlât-ı devâiyye ile teskîkat icrâ itmelidir. İşbu husus için 100’de beş nsibetinde hamız-ı finikiden büsbütün azâde bulunmadığından vakit vakit teskîkatın bir mâi beri-i safsaf

(4 gram hamız safsaf + 1200 gr mâi mukattar) yahud 100'de iki nisbetinde taht-ı kibriti-i sūd mahlulüyle yapılması tavsiye idilür [*]. Doğrudan doğruya inşâkat yapılmak için 100'de 1 – 2 hamz-ı fennin hulûli kireç suyuyla mikdâr-ı müsâvide mâi mukattar ve 100'de 2 kloryet potas mahlûli en ziyâde şayân-ı tavsiye vesaitindir. Şırınga vasıtasıyla “enf ve fem ve bel’umun gaslı” cüz’i bir meleke sayesinde ve hemen kâffe-i etfâlde

[*]Lâ-beriyuğ seririyât cerrâhiyesinde akdemleri mahlûl mezkûrun her yüz santimetro mek’abına 100'de 20 nisbetinde hamz-ı lebn mahlûlünden bir çay kaşığı mikdârı ‘ilâve idilür ve bu sebeble mahlûl mezkûr derûnunda gayetle hâl-i inkamda kükürt rüsûmı hâsıl olur idi.

Syf 143

kolayca yapılab ve gasıl esnâsında etfâl başları ziyadesiyle ön tarafa eğilmiş olduğu halde yataklarında oturdulur ve hususda ‘âdi sıcak su yahud (1:400) hamız safsaf veyahut yüzde bir hamz-ı fennin mahlûlleri kullanılmalıdır. Enf derûnuna pek çok def’alar çay kaşığıyla soğuk su dökülmesi ahiren bir devâ-yı nâfi’ makamında tavsiye edilmiştir (soğuk su banyosu). El-hâsıl femmin izâle-i ta’finine derûn femm iyod neml ile tesfif yahud mümkün olduğu halde gaşâ-yı muhâtîyye doğrudan doğruya devâ-yı mezkûr ike dokunulmakla i’âne idilebilür.

Difteriyaya mukabil i’tâsı idilan bir çok edeviyeye-i dâhiliyye fî-yû-nemâ hezâ hemen kâffeten terk edilmiş olub ziyâde mikdarda “klorit potas” ise tesmim (tübûl-i emoglobin) husûle getirmesi muhemel olmak hasebiyle tehlikeli ad olunur. Bundan başka ağşıye-i kâzibenin infisâlini teshil için her def’ada 1000 ‘aşer dirhem “pilokarpin” şırıngaları dahi külliyyen tahlikeden ‘âri değildir. El-hâsıl gerek edeviyeye-i mezkûre ve gerek daha bir çok devâlar liecli’t-tecrûbe i’ta olunsalar bile hassa-i şâfiyelerine pek güçlûkle atmeşân hâsıl idilür.

Marazın hançereye intişârını men’e muktedir değildir. Eğer hançere dahi maraz-ı mezkûre musâb olur ve zuhûra gelen tazyik-ı hançere neticesi omak üzere asfikisya tehlikesi karibu’z-zuhûr bulunur ise bu halde “haz’ı kasaba” bir vasıta-i yegâne ve ahire olub vasıta-i mezkûreden bir fâide ümid olunabilür. Haz’ı kasaba marazın her bir nev’inde ve vak’anın vehâmeti zamanında icrâ olunmayub ancak hançerenin bir tazyik-î meyhanikisi hâlinde müraca’at idilür. Bir vak’a-i marazîyyede haz’ı kasaba icrasına karar vermek dâima kolay bir keyfiyet olmayub husûsiyle hâl-i ‘umûmi, vahim ve teneffüs ‘asir olduğu halde tazyik-ı izhâr idebilür.

Eğer zebha kasabata kadar vâsıl olmuş ise artık haz'ı kasaba hiçbir neticeyi intâc itmeyeceği gibi tehlikenin, vehâmeti intân

Syf 144

'umûmiden yahud felc-i ibtidâi-i kalbden neş'et eylediği vuku'atda da hiçbir fâide hâsıl itmez. Binâenaleyh Haz'ı kasabadan mütehasıl netâicin şayân-ı takdir olduğu mütalâat-ı mesbukadan istintâc idilmektedir. Haz'ı kasaba ile tedavi idilmiş olan vuku'atın ancak bir rebi'i nihâyet bir sâlisi 'adedinin şifâ-pezir olduğu vasıtî olarak beyân idilebilir. Bununla beraber işbu 'aded-i haz'ı kasabanın yine en ziyâde şayân-ı takdir 'ameliyatdan bulunduğunu irâeye kâfidir ve 'ameliyât-ı mezkûrenin sûret-i icrâsı ve ba'de'l-'ameliyât ifâsı muktezi bulunan tedâvi için fenn-i cerrahîye 'aid mü'ellifâta müraca'at iktizâ ider.

Sun'i bir sûrette da'vet idila "kıyâet" i'ânesiyle hançerenin ağşiyeye-i kâzibesinin def'inden 'ibâret – ve fi-yû-nemâ-hezâ ekseriyetle müsta'mel olan usûl, nâdiren müceb-i istifâde olub ve bundan başka etfâli bıkdırub ve et'ab ider. Fakat bi'l-'akis "inskâbât-ı bâride ile birlikte sıcak banyoların" müceb olduğu te'sirât-ı hasene ma'lûm olub vasıta-i mezkûre harekât-ı şehîkiyye-i 'amikayı ve nevbât-ı 'azime-i sa'ali müceb olduktan başka cümle-i 'asabiyyenin hey'et-i mecmu'ası üzerine dahi malta' misillü icrâ-yı fi'il eyler. Tedâvi-i bi'l-mâi ile mütevagil etba tarafından pek çok def'alar icrâ idilan usûl ya'ni bütün bedeninin ratîb kundaklar içerisine sarılmasına ekser etfâl tamamen mütehammel olurlar ise de vuku'at-ı vahimede usûl-i mezkûrun bi'l-hassa nef'i görülmemektedir.

Pirisniç zamadâtı ya'ni 'ank etrafına sopuk su (yahud buz) e's-sakatî, maraza karşı ba'zı tedâbirde bulunuyor, grûnmek için hemen her vak'ada tavsiye edilmelidir. El-hâsıl bir tağdiye-i mükemmele ve isti'mâl-i hamr i'ânesiyle marîzın kuvvâ-yı bedeniyyesini mümkün olduğu derecede muhafazaya atıf nazar-ı dikkat itmelidir.

"Felc-i difteriyâiyeler" 'ale'l-ekser bir inzâr-ı selime mâlik olduklarından çend mah sonra tamamen şifâyâb olurlar. En iyisi mezkûr felçlerin cereyânü'l-ketr bakî-i sabit ile tedâvi idilmesidir. O esnada devâ-yı dahili makamında

Syf 145

dahi tahtü'l-cild şırınga suretinde ve her def'ada 0,0001 miligramdan 0,0002 miligrama kadar "estriginin" isti'mâli başlıca tavsiye edilmektedir.

2.3.11. Dizanteri

- On birinci Fasil -

- Dizanteri -

- İltihâb-ı ma'âi kolun hususu -

Esbâb-ı maraz – Ma'â-yı galızın bedâyetde mevzî'i olması muhtemel bulunan bir intân-ı vâsıtasıyla mütehassıl ve alân-ı ma'lûm olmayan bir semm-i marazi-i müte'azzûve ma'tûf müteferrid veya müstevli bir marazata “dizanteriya” tesmih olunur. Dizanterinin menşâi hakîkiyyesi memâlik-i mantıkuyye ve cenûbiyye olub memalik-i mezkûrede maraz, bizim memleketimizde meşhûd olduğundan daha ziyâde şiddet ve mesâfe-i 'azimeye münteşir olmak ile hüküm-fermâ olmaktadır. Ezcümle İngilizlerin Hindistan ordusunun efrâd-ı 'askeriyesi beyninde dizanteriya sebebine vefiyyat 'ad 'umûmi-i vefiyyata tesbit edilince yüzde 30 derecesinde bulunur. Bunun gibi bizim iklimlerde de epidemilerin pek çoğu nihâyet sayfide ve sonbaharda zuhûra gelir. Ahvâl-i turâb ba'zı mahallerde cersûme-i dizanteriyainin neşv ü nemâ ve intişârını 'aleni bir sûretde teshil eylediği ve halbû ki diğer arazi işbu keyfiyetin husûlüne kat'an sebebiyet vermekte olduğu nazar-ı mütalâ'aya alınınca

Syf 146

te'sirât-ı belediyenin dizanteriyainin keyfiyet-i tahsilinde dâhil te'siri 'azim olduğu istidlâl olunur. Binâenaleyh marazın bir mahalde pek ziyâde tevsî' ve intişârına nisbeten mahal-i sâirenin marazdan mu'af bulunması salifü'z-zikr te'sirât-ı belediyeye 'atf ve isnâd idilebilir. Sûret-i intana alân kesb-i vukuf idemediğimiz gibi maraz dahi bilâ-vasıta sarı zannedilmemektedir.

Fakat marazın dizanteriyaya mübtelâ olanların mevâd-ı gaitası ('umûmi helâlar ayrızlar ve yatak takımları vesâ'ire) vasıtasıyla sirâyet ve intişârı ağleb ihtimâldir. Soğuk alma ve akil ve şerbde 'adem-i i'tidâl gibi akdemce marazın esbabından bulunduğu iddi'a olunan ba'zı husûsât ancak esbâb-ı mühiyye-i 'unvânî ile nazar-ı i'tibâre alınabilirler.

Gaşâ-yı muhatî-i kolun – “Tağyirat teşrihiyyesi” bi'l-cümle vuku'at-ı vahimedde, gaşâ-yı mezkûrun vazh bir “iltihâb-ı zebhaviyye-i difteriyaiyyesinden” 'ibâret bulunduğu binâen zebha-i bel'um ve hançere hakkında mevzu' pîş-i mütâla'a kılınan mütâla'ât 'umûmiyye-i marazîyye zatü'l-mâi dizanteriyaiyyenin tağyirâtına tamamen mutabık gelmektedir. Burada dahi tağyirat-i beşere-i muhâtiyyenin evvelce sükûtiyle yerinde ve daha derin olmak üzere gaşâ-y muhâtiyyenin nesc-i mahsusunda bir netice-i lifniyyenin teşkilinden mütehassıl olub

bundan başka gaşâ-yı muhâtî ile nesc tahtü'l-muhâtînin dahi bir irtişâh kayhî-i şedidi ve aynı zamanda şedid bir irtişâh “tezkîsi” vuku'a gelir en aşikâr olan vuku'at-ı marazîyyede bi'l-cümle cüdâr mâ'i ziyadesiyle gâliz gaşâ-yı musalli muhtekîn ve gaşâ-yı muhâtî ise levn-i tabî'isinden 'ârî fakat koyu kırmızı bir renkte olduğu ve gayr-ı muntazam sûretde hal'alı bir sath-ı münkîha tahvil eylediği göz ile dahi görülür. 'Îllet ba'zonra ancak ma'a-yı müstakimi ve sin-i harkafiyi istilâ ider ise de vuku'at-ı vahimedde bi'l-cümle ma'a-yı galiza ve hatta desâm-ı dakakî-i a'verîyye kadar vâsıl veyahud dukakın kısm-ı sefilisi bile afetzede olur. Dizanteriyâ-yı “difteriyâi” yahud “gangren” işbu eşkâl-i vâhimesinden ma'dâ bir de gayetle sâlim ve “dizanteriyâ-yı nezlevî” ismiyle mevsuf bir şekil hakîkî olub bunda gaşâ-yı

Syf 147

muhâtî şedid bir iltihâb nezfi-i kayhî halinde bulunur ve beşere-i muhatîyye yerinde beyaz ve sühuletle ayrılır bir takım gütül sağıre-i zebhaviyye meşhûd olur ise de getûl-î mezkûre ağşiyeye-i 'arîza ve mütemadiyen teşkil itmek üzre ictima' eylemezler. Bu iki şekil ya'ni şekil nezlevi-i zebhavî hafif ile dizanteriyâ-yı difteriyâi-yi sakil beyninde sûret-i ma'inede bir had olmadığından şeklin mezkûrının birbirlerine tahvil ve inkılabları ve yekdiğerleriyle ihtilâtları rü'yyet olunur.

Bu hususa dâir olan mütalâ'at-ı itmâm için şunu da iş'ar ve beyân ideriz ki ma'a-yı galızın tağyirâtına tamamen müşâbe bir takım ihtilâlât-ı teşrihiyye dizanteriya-yı hususiden başka diğere esbâbın neticesi dahi olabilir. Ez-cümle mevâdı gaita kitlelerinin müddet-i medide ma'a-yı müstakîmede tevkifi beşere-i muhatîyyenin sarfi meyhaniki bir afetini münettec olarak gaşâ-yı muhâtînin halât-ı marazîyye-i difteriyaiyyesini tevellid ider. Buna mümâsil olarak emrâz-ı 'umûmiyye-i vahimeye dair mümkünü'l-vuku' olan halâtın kâffesinde meselâ tifos, hasba, cedrî ve başlıca ef'al-i marazîyye-i 'afetiyede sâlû'r-ree vesâirede ma'a-yı galızın “tâli ta'bir olunan dizanteriyaya musâb olduğu ekseriya hastahanelerde müşâhede olunmaktadır. Eşkâl-i mezkûrenin mübahis esbâb-ı maraz nokta-i nazarında dizanteriyâ-yı hakîkiyye 'arz-ı müşâhebet eylediği sahih 'ad olunmamaktadır.

İ'râz ve seyr-i maraz – Marazın esnâ-yı devâmında “i'râz-ı ma'aiyye” diğere i'râz üzerine tevfiik ider ve bir müddet def'i tabî'iyeyde ba'zı mertebe 'adem-i intizâm mevcûd olduktan sonra hastalık “şiddet-i hafif bir ishal” ile rû-nemâ olub ve kazverât-ı bedâyetde yumuşak ve fakat nişâi olarak yevmiye dörtten altı dakikaya kadar def' husûle gelir Çend gün sonra ishâl tezâyid idüb dizanteriyaya mahsûs evsâf ile kesb-i etsâf eyler.

Ol-vakit “efragat-ı tebriziyye” çoğalarak gnde 10 – 20 ve nihayet 60 def’a ve belki daha ziyâde vuku’bulub vuku’at-ı vahimede ‘adeta def’î tabî’iyye ‘ale’l-tevâli ihtiyâc hissi husûle gelir. Her bir def’a tabî’i esnasında ve husûsiyle

Syf 148

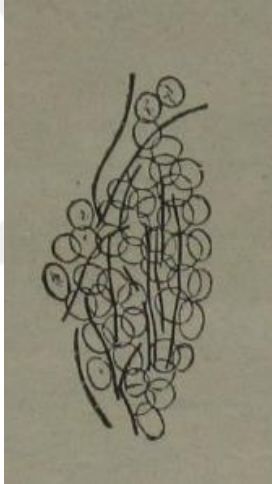
‘akîbinde gayetle muharrak bir “zehir” ve ...?... bir vec’i şedid ...?... ile müterâfık bir ta’sir zuhûr ider. Mevâd-ı gaita, çok geçmeksizin ya kısmen veya külliyyen kavâm-ı mu’tâdî ve nişâisini gaib idüb her def’ada ancak 10 – 15 grama bâlık olacak derecede mikdârı tenakus ider. Hey’et mecmu’asıyla nazâr-ı i’tibâre alındıkda mevâd-ı mezkûre musallî-i muhâtî ve derûnunda bir takım şerihaları ve az çok vâsi’ eczâ-yı sağıreyi hâvi bir mayi’den ‘ibâret olub ve eczâ-yı sağıre-i mebhûse dahi dem ile melûm kerivât-ı muhatîyye ve gaşâ-yı muhâtinin kat’at sağıre-i münteharesinden müteşekkil bulunur. Mevâd-ı gaita-i dizanteriyâiyyenin aksâm-ı müşkilesinden birisinin ya’ni muhat, kayh yahud demek ziyâde bulunmasına göre mevâd-ı mezkûrenin muhatî kayhî yahud demvî ta’birleriyle yâd olunabildiği gibi ‘anâsır-ı mezkûrenin kâffesinin muhtelit olarak bulunması dahi mümkün olur. Bunlardan ma’dâ ekseriya muhat ile mestûr mevâd-ı gaita-i ‘adiyye bakîyyeleri bulunub ba’zonra dahi kazverât derûnunda sagu bezverâtına yahud kurbağa yumurtalarına müşâbe madde-i zelâliyye yakınları müşâhede olunur ki bunların münfasıl bulunan ecribenin muhteviyât-ı muhatîyyesinden müteşekkil buldukları ağleb ihtimâldir. Mevâd-ı gaita-i dizanteriyaiyye kitlesi “hardebeyn” ile mu’ayene idildikde cesimât-ı kayhîyye veya kerivat hamraî demden müteşekkil görülür. Fazla olarak beşere-i muhatîyye-i istvâniyye ve tefsihden mütevellid lâya’id bakteriler, kırıntılar bulunur (Şekil 19). Sarf-ı dizanteriyâya ‘aid bulunan kazverât-ı bilâ-râyiha olub fakar dizanteriya-yı gangreniyye dâir vuku’at-ı vâhimede mevâd-ı münferiga siyahımtırak ve derece-i gayede müte’affin olur zehir-i müstakîmiden başka esnâ-yı tûbûlde dahi ba’zen bir “vec’i teşnihî” zuhûr ve ekseriyâ nöbetle şiddetle “kulunçlar” tekvin eyler. Batn bir mu’tâd cüz’i-yi müte’essir ve kolunun ma’beri üzeri tazyîk idildikde hassas bulunur ise de intifah batn-ı meşhûd olmayub fetiha-i şerde dahi ekseriya hamret-i iltihâbiyye ve sahcât-ı rü’iyyet olunur. Vuku’at-ı vahimenin kâffesinde tesadüf olunan ‘adem-i iştihâ-yı tâmmenden sarf-ı nazar “mi’de tarafında i’râz” ‘ale’l-umûm nâdir olub yalnız ba’zonra fi’at ve “nadiren

Syf 149

mûceb zahmet bir “ıçkırık” husûle gelir. “Lisân” ya pis ve kirli bir talâi ile mesturdur. Balâda mevzu’ bahs ve mütalâ’a kılınan i’râz ma’aiyye tahminen bir haftadan bir bçuk haftaya kadar imtidâd ider.

Vuku’at-ı vâhimenin kâffesinde i’râz-ı ma’aiyye haylice “sakil bir hâl-i ‘umûmi” ile müterâfik olarak sûret-nemâ olub hastagân derece-i gayede müteğayyet ve solmuş bir simâ ahz ile ziyadesiyle düçâr ve henn ve kelâl olurlar ve nabızları sağır ve müsta’vel ve cild barid ve haşin olub savt boğuk ve mestûr ve’l-hâsıl ‘azilât-ı müte’ellim olarak hastagân zahiren pek za’if görünirler. “Münhani-i derece-i hareret” şayân-ı dikkat bir hâl ve hususiyet irâe itmeyüb ekser halâtta asla humma mevcûd olmayarak harâret belki derece-i tabi’iyyeden dün bulunur ve humma mevcûd olduğu takdirde muntazamn ve mütereddid olub ve ender olarak 40 dereceyi tecâvüz ider.

Şekil 19: Dizanteiyadan vefât iden bir şahsın aşâ-yı muhatî-i ma’aisinin mukta’î olub nesv-i ma’a derûnunda ev’iyyeden harice çıkmış birçok kerivât beyza ve aralarında uzun ve refil pastiller görülür (Kaln)

Pek vahim halâtta mevt, gitgide kesb-i terakkî iden za’ifiyet-i ‘umûmiyye ‘alâ’imiyle vuku’a gelebilir ise de bizde maraz pek çok kereler hatime-i mes’udeye vâsıl olmaktadır. Bu halde âlâm ve ikdâr tedricen tenakus ve efragat gaita gitdikçe kavâm-ı neşâ’ilerini ahz ve kuvvâ-yı maraza ‘avdet iderek bir buçuk haftadan üç haftaya kadar bir müddet de hastagân “hâl-i nekahete” dâhil olurlar. Üçüncü bir ihtimâl marazın “dizanteriyâ-yı maraz” denilen hale inkılabıdır ki bunda ma’a-yı galızın ‘illet-i müzminesi i’râzı bir kaşkesyâ-yı ‘umûmi ‘alâ’imiyle müterâfik olmak üzere aylar ve belki senelerce imtidâd idebilir.

Dizanteriya gayetle “selim ve nâ-tama” bir şekil tahtında dahi ma’rûz olabildiğinden

Syf 150

şekl-i mezkûr çend gün zarfında mübeddel şifâ olur fakat herhalde seyr-i marazdan sonra birçok vakitler ma’aide ‘azim bir kabiliyet te’sir ber-devâm olub ekseriyâ marazın yeniden kesb-i vehâmet ve nüks eylediği de görülmektedir.

Memleketimizde zuhûr iden dizanteriya epidemilerinde marazın diğer a’zânın afâtiyle ihilât eylediği nâdir görülür ise de husûsiyle iktâr-ı cenûbiyye itâsı “haracât-ı keyd” ile ihtilâtını iş’ar iderler. Maraz-ı mezkûrun sebebi husûli başlıca ve ridebânın cezûrundan mütevârid if’al-i intikaliyyeye atf ve isnâd idilebilmektedir. “Ale’l-mufassalîye ve iltihâbât ağşiyeye-i muzalliye” dahi ihtilât makamında zikr idildiği gibi ba’zonra “bi’t-tenkîb iltihâb-ı periton” husûle geldiği ve dizanteriyanın müte’ammim sûretde bir “diyâtez iskorbeti” ile imtizâc eylediği dahi beyân edilmiştir.

Dizanteriyânın “teşhisi” hemen kat’iyen ‘arz-ı müşkilât itmeyüb mücerred i’râz ma’aiyye ve mevâd-ı gaitanın haline bakara vaz’ı teşhîs idilür ve sühuletle teşhisine kesb ve vukuf idilemeyen ancak emrâz-ı sakile ile ihtilât iden dizanteriyâ-yı tâlidir.

“İnzâr” ise başlıca istilââtın evsafına nazaran ta’yin idilir ki balâda zikr ve beyân eylediğimiz vech üzre ‘ale’l-‘umûm akâlim-i mu’tedilede epidemiler sâlim olur ise de husûsiyle safileri müterakki bulunan eşhasda za’afiyet ‘umûmiyye ve hümûdun zuhuru bâdi-i muhatıra olabilir.

Tedâvi – “Müdâvât-ı vakîyye” mümkün olduğu kadar marızın ayrı bulundurulmasını ve her dürlü efragâtının izâle-i ta’finini müstelzem olub eşhas-ı sâlime dahi dizanteriyânın sûret-i istilâ’iyyede hüküm-fermâ olduğu bir zamanda her vechle soğuk olmaktan ve mâ’ikülât ve meşrûbâtda hâl-i i’tidâlden teba’id itmekten kendilerini vekaye itmelidirler. Zirâ husûsât-ı mezbûrenin maraza karşı isti’dâdı tezyid itmekte olduğu bi’t-tecrûbe tahakkuk eylemiştir. Dizanteriyaya mübtelâ olanlar vuku’at-ı selimede bile yatakda yatarak vücûdlarını sıcak tutmağa mecbur olub ve tedâbir-i akiliyyeye dâhi sarf-ı dikkat ve ihtimâm idilmelidir. Kaviyyü’l-vücûd olan eşhas

Syf 151

birçok günler la’âbî çorbalar ve süd ve et suyuyla kana’at idüb fakat za’if olan marazaya bedâyet marazdan i’tibâren müdirâne bir sûretde daha mukavvi bir gıda ez-

cümle yumurta, kuvvetli et suyu ‘asara-i lahm, hamr ve sâire i’tâ itmelidir. Hastagân mu’tedil bir harâretde olmak üzere ahz eyledikleri meşrubâta mayi’ât-ı bârideden daha sühuletle tahammül iderler.

“Edeviyye” i’ânesiyle icrâ-yı müdâvâta gelince vasıta-i mezkûre kâffes-i etbânın bu husûsda icrâ eyledikleri tecrübelerle etba’an bedâyet-i marazda “meshilât-ı lâtife” i’tâsından ‘ibâretidir. Afyon vasıtasıyla ‘ale’l-ekser gerek ishal ve gerek zahirede hiçbir hafet hâline dest-res olunmadığı halde müferregatın isti’mâli bir mu’tâd hastagânda şayân-ı dikkat bir rahat ve hafiflik husûle getirir. İlk günler ve icâbı takdirinde daha sonraları 2 ile 4 çorba kaşığı hind yağı virilir eğer devâ-yı mezkûr marîzın nefretini müceb olur ise hind yağı yerine kuvvetli bir râven menku’ı (100 gram suda 10 gram) kaim edilir. Aktar cenûbiyyede ziyâde mikdarda kalomel i’tâsına (0,5 ile 1 gram) müraca’at edilir ki devâ-yı mezkûr aktâr-ı mezkûre etbâsı tarafından pek ziyâde medh ve senâ idilmektedir.

Daha sonraları dahilâ bir bâdem seviyesi vermekle iktifâ olunabilüb 5,0 taht-ı azotit bizmut ile 15,0 zamg-ı ‘Arabî la’abî ve ‘âdi şurubdan ve 12000 sudan mürekkebi bir mahlût yapılarak kable’l-isti’mâl çalkalamak şartıyla virilir. Hastalık velev ki hafif sûretde olsun yeniden zuhûr ider ise tekrar leynet verici bir devâ i’tâ olunmalıdır.

Bedâyet marazda “makî’iyât” i’tâsı cenûb cihetlerinde ekseriyetle müsta’mel olub fakat bizlerde edeviyye-i mezkûreye nâdiren müraca’at idilmektedir. Ziyâde mikdarda (1 – 2 gram) ‘ark-ı’z-zeheb ya’ni altın kökü (cezr-i dizanteriyâi) pek çok etbâ tarafından devâ-yı husûsî gibi i’tibar olunmakta bulunub bundan ma’dâ ma’â’i galîzı at vasıtasıyla “mevzî’i” olarak tedâvi itmek için de pek çok teşebbüsâtda bulunulmuştur. El-hasıl deviyye ve vesait-i mebhûsenin kâffesine gayetle

Syf 152

Şayân-ı takdir netâyic-i atf ve isnâd idilememektedir. 20 ile 30 katre bağ afyon ilâvesiyle az koyuca bir sûretde i’mâl idilan nişastalı ihtinakat muvakkat bir hüsn-i te’sir husûle getirirler. Bunun gibi afyon hülâsası ve “zebd-i kakaiv ile ma’mûl şâflar” dahi ba’zâ zehiri teskin eyledikleri gibi (60 ile 100 gram suyu havi) azotit faza (0,05 ile 0,3) ve halit-i ras3as (0,1 ile 0,5) ve klorit potas (1 ile 1,5) tenkîyyeleri ve diğer birçok edeviyye tavsiye idilmekde ise de işbu tenkîyyelerinde asârı meşşkûk bir mertebededir.

Herhalde mükerrerân gasiller ve talâât-ı zeytiyye vesâit-i tenbihiyye-i ‘âdiyye (hamr, eter, kâfûrî) i’ânesiyle icrâ olunub ve dizanteriyâ-yı merminde herşeyden

akdem ve dûl müddet-i devâm üzere bir tedbir gıdâi ve hamyeviyye hasr-ı dikkat ve ihtimâm idilmelidir. Dâhilân kabzât (Talin, güvercin kökü vesâ'ire) ba'de taht-ı azotit bizmut, azotit bizmut, azotit fazana, halpet rasas vesâ'ire tavsiye idilmekde olub vuku'at-ı müzminde hafifçe kabz ve dâfi' ta'fin bir mayi' vasıtasıyla ma'a-yı müstakimin 'ale'd-devâm ve çok mikdarda mâyi' ile gasli dilmesinden dahi hüsn-i te'sir istihsâl idilebildiği vak'atdandır.

Syf 153

2.3.12. Kolera

- On İkinci Fasil -

- Kolera -

- Kolera-yı Asyâ'i -

Ma'lûmat-ı Tarihiyye – Hindistan hakîkaten kolerâ-yı Asyâinin menşeri ve mübeddi olub her ne kadar ez mine-i kadimede marazın Hindistan'da bir sûret-i belediyede hüküm-fermâ bulunmakta idüğü muhtemel ise de birinci def'a olarak yalnız 1817 sene-i milâdiyesinde hatt-ı mezkûrede gayetle vâsi' bir kolera epidemisi müşâhede edilmiş ve işbu epidemi, kolera hakkında tahriyât-ı dakika icrasına sebep olmuştur. Ondan sonraki senelerde maraz-ı mebhûs 'ana her cihetle intişara başlayarak Acemistan'dan bi'l-mürûr Rusya halkından azdır. Hane kadar vâsıl olub 1830'dan 1832 senesine kadar işbu balâ-yı muharreb birinci def'a olmak üzere Avrupa'yı dahi dolaşarak Avrupa kıt'asında bulunan Rusya memâlikini kâffeten istilâ 1831'de Almanya ve 1832 senesinde İngiltere ve Fransa'yı düçâr hisâr-ı azim eylemiştir. El-hasıl 1838 sene-i milâdiyesine kadar birçok istilâat-ı sağire yekdiğerini ta'kîb iderek zuhûr eyledikten sonra 1846 senesine kadar bir sükûnet-i tämme hasıl olduğu halde sene-i merkumede kolera bi't-tekrar Asya'dan rû-nemâ olarak Avrupa'yı yine tahrib eylemiştir. O zamandan beri pek çok memleketlerde istilâat-ı 'adide zuhûra gelmiş ise de istilâat-ı mezkûreden herbirinin seyr-i husûsisi hakkında burada i'tâ-yı tafsilât mümkün olamadığından sarf-ı nazar idilmiş ve koleranın

Syf 154

Almanya'da en azim ve sonra tahribatı 1866 tarihinde ya'ni Avusturya ve Prusya muharebesi zamanında vuku'a gelmiştir.

Esbâb-ı Maraz – Koleranın sebab-i marazi-i hususisi bedeninin bir semm-i mahsûs ve müte'azzû vâsıtasıyla kesb-i iltân itmesine bulunduğu şübheden azadedir. Gerçi semm-i ezkûrun tahri-i hakîkîsi şimdiye kadar bir takım hüsn-i neticeler ile

tezyin idilememiş ise de Hindistan'da işbu semmin evvel emide toprakdan tahsil itmekte olduğu muhtemel bulunmuştur.

Lâkin marazın bi'l-ahere intişârı ancak koleraya mübtelâ olanlar vasıtasıyla vuku'a gelir ki marazâ cür'ime-i marazîyyeyi bir cilden mahal-i diğere nakli derler. Bu babda sûreti-i kat'iyede beyân-ı fikri dilemez ise de ekseriyâ semm, hastagânın mevâd-ı gaitasında bulunub ve koleraya tutulanların mevâd-ı tebrizîyyesi her nerede bulunsa o mahal-i marazîn yeniden intişârı için bir mübdâ'i olabilir. Fakat Petanhafer'in ayrıca irâe eylediği vech üzre marazın intişârı için kolera cürümlerinin neşv ü nema ve teksirini teshil idece bir takım şerait-i husûsiyyenin vücûdı muktezi olub ve işbu şerâit-i arzîyye – ki hasbü'l icâb ancak farz ve kıyas makamında kabul olunabilir – herhangi mahalde ma'dum ise maraz artık o mahalden münteşri olamaz ise de gayetle cüz'i bir derecede tevsi' idebilir. İşte birçok mahallerin kolerada muaf bulunması salifü'z-zikr hususatdan ileri gelmektedir. Semmin neşv ü nemasına müsa'id bulunan işbu ahvâl-i arzîyyenin tabi'atına atf-ı kelâm olununca ahvâl-i mezkûre ancak pek cüz'i bir derecede ma'lumumuz olub zeminin müsamâtlı bir halde bulunması ve mu'in bir derecede rutubet-i arz herşeyden hakdem nazar-ı i'tibâra alınmak iktiza ider. Bu sonraki hâl ya'ni rutubet-i zemindir ki koleranın intişârının (tifos batnînin intişârına müşâbe bir sûretde) o vakte kadar mürtefi' durmakta bulunan meyyâh tahtü'l-arz tahtının ekseriyâ tenzili zamanında tesadüf eylediği izâh ider. Bundan başka kolerâlıların efragat-ı gaitası intânın bilâ-vasıta 'amillerinden olabildiği ecilden hasta hizmetçileri, çamaşırcı karılar

Syf 155

ve etbâ ekseriya araz-ı mezkûre giriftar olmaktadır. Fakat hastagâna yalnız temâs itmek ve onların teneffüs eyledikleri havayı teneffüs eylemek hiçbir vecihle vasıta-i sirâyet 'ad idilmez. Na'aşlar vasıtasıyla marazın kabiliyet-i intikaliyesi kezklik tekzib idilmektedir. El-hâsıl intânın husûli derece-i sübuta ve aradığı halde semmin hangi tarik ike dâhil-i beden olduğu fikri olan bir esas sahih üzerine mübtteni bulunmaktadır. İçilan suların husûl-i intânda zî-medhâl olduğu ekseriyâ dermiyân idilmekte ise de husus-ı mezkûr bir sebebi kâfi 'ad olamayub havâ-yı müteneffüs vasıtasıyla semmin dâhil-i beden olduğu fi-yûmenâ-hezâ 'umûmiyetle kabul edilmiştir. Marazın hayvanata nakline alan dest-res olunamamış olub ve epidemilerin ekserisi "yaz" aylarında zuhûra gelir.

Gerçiba'zı şayân-ı dikkat istisna et meşhûd olabilir ise de maraza karşı bir "isti'dâdın" vücûdı lâzım olduğu cümle tarafından musaddık bir keyfiyettir. Maraza

ibtilâ husûsunda cinsçe dikkate şayan hiçbir fark mevcut olmayub halbu ki semmin te'siri gayetle ehemmiyeti haiz olur. Vak'a hastalık memedeki çocuklarda dahi rü'yyet olunabilür ise de senn-i şeyâbetde maraz, devr-i kehûliyyete nisbeten daha akıl olarak görülür. Fakat ihtiyarlar (Tifos batnîde vuku' bulduğunun aksine olarak) balâ-yı mezkûre gayetle müsta'id 'azime isnâd itmekde olub esbâb-ı mezkûre beyninde soğuk almanın o kadar ehemmiyeti yok ise de tedâbirâ külliyyede inhirâf ve akdemce nezlât-ı ma'deviyye-i hafifenin mevcudiyete intâna karşı meyl ve isti'dâdı tezyid itmekde bulunduğu ticâreb-i 'adide ile müsebbetdir. "Devr-i tefrîh" 1 günden 3 güne kadar devâm idüb nâdiren daha uzun olur.

Seyr ve i'râz-ı maraz – Kolera kanat ma'âinin ve başlıca dukakın gayetle kesir ve mebzul bir mayi'in irtişâhıyla muhtelit, bir iltihâb haddinden 'ibâret olub diğer emrâz intâniyye-i haddenin ekserisinde olduğu gibi bunda da maraz en sâlim derecât ile en vahim dereceler beyninde muvâzenetde bulunur. En hafifi olan vuku'atın lâykıyla ta'yini ancak, hüküm sürmekte bulunan epidemi nazar-ı

Syf 156

i'tibare alınmakla mümkün olabilüb ve şiddetleri hafif olan işbu vuku'ât "ishâl kolerâi 'âdi" ismiyle tesmih ve iş'ar idilmekdedir. Ve i'râzı ise şedid bir nezle-i hadde-i em'ai i'râzından ya'ni vüca'sız mebhûl ve yigirmi dört sa'atde 3'den sekize kadar zuhûr idici ishalâtıdan 'ibâret olub bundan ma'dâ haylice şayân-ı dikkat ve 'umûmi bir rahatsızlık, istihânın ziyâ'ı tâmi, ateşi ve ekseriyâ marazın daha vahim bir sûretde isâbetini muhaber 'alâ'im ez-cümle kaba et ve baldırlarda mu'sât-ı hafife ve mikdâr-ı yolun tenâkısı meşhud olur vuku'atın pek çoğunda çend gün yahud bir hafta sonra mariz-i şifâyâb olur ise de diğer hadisâtta ishâl ibtidâi-i hafif bir yahud üç gün sonra ve nâdiren daha geç olarak, kolera cümle-i vahimesiyle müte'akîb bulunur ki işbu ishâle "ishâl kolerâi-i muhaber" tesmih ve ıtlak idilmekdedir.

Marazın işbu şekli-i hafifine bir inkılab tedrici vasıtasıyla "kolerin" ismi tahtında tevsîf ve beyân idilân hadisât dahi merbut bulunur. Kolerin yukarıdan ve aşağıdan bir seyelân-ı şedid ile rû-nemâ olub ansızın ve ekseriyâ gece zuhûra gelir. Koleranın ba'zı evsâf ve husûsiyât farikasını irâe iden ishallerden sonra "kaba et" meydana çıkub ba'de i'râz-ı 'umûmiyye kesb-i vehamet iderek dermansızlık ve hubût-ı kuvva 'azim olur. Savt za'ifleşerek nihâtet teberrid idüb nabz-ı sağır ve müsta'cel ve ma'sât mü'ellime baldırları bilâ-istilâ pul azalarak ba'za bir mikdar albümini hâvi olur. ve nübût-ı kemâle bir haftadan iki haftaya kadar imtidâd idüb

ba'de mariz nekahet-i tâmmе hâline dâhil olur ve marazın iyilik kesb itmek ve yine nüks eylemek üzere birçok tebdilâta mazhar olduğu nâdirâtdan değildir.

Şiddet-i derece-i vasîtiyyede bulunan işbu vuku'atdan bizzat "koleranın eşkâl-i vazha ve vahimesine" tahvil-i makâl idildikde, ekser hadisât-ı selimenin meşhûd olmaksızın güzerân eylemekde olamsı hasebiyle marazın enva'ı muhtelifesi için bir istatistik tanzim ve tertibine çare olmadığı ve koleranın bizzat hamlesi ba'zen en şedid 'alâ'im ile nâ-kehzuhûr olarak bedâ'i eylediği görülür koleradan

Syf 157

Akdem bir "ishâl-i muhbir" zuhura geldiği ka'ide-i 'umûmiyye olmak üzere beyân olunur ki buna dâ'ir akdemce bazı mütalâ'at güzerân eylemiş idi. İşbu ishâlin müddeti kısır olup ekseriyâ bir yahud üç gün nihâyetinde aynı şiddetle koleranın devr-i sânisinin i'râz-ı vahimesine tahvil ider ki devr-i mezkûr "devr-i celidi" yahud "kolerâ'i asfikisyâ'i" tesmih olunmuşdur. 'Alâ'im-i ibtidâ'iyye nâ-kehzuhûr sûretde bir za'if 'umûmi ve 'azim, titreme ve nü'asdan 'ibâret olduğu halde derhal kolerayı tevsîf iden "i'râz-ı mi'deviyye ve ma'aiyye" meydana çıkararak ishal derece-i gayede kesb-i şiddet ider ve pek cüz'i fasılalar ile gayet çok ve veca'sız eftarat 'ale'l-tevâli vuku'bulub ve efragat-ı mezkûre bedâyetde bir dereceye kadar kavâm-ı nişâiyye mâlik iken derhâl "pirinç matbuho" yahud "şurutka" manzara-i mümeyyizesini ahzi derler. Her bir def'i tabi'in mikdârı tahminen 200 gram kadar olup büsbütün levnden 'âri ve hemen râyihâsız ve su gibi olarak durulduğu takdirde sincânî beyazımtırak ve gayetle refik habihâtı hâvi bir tortu husûle gelir. Hardebeyn ile mu'ayene idildikde mevâd-ı münferiga derûnunda ecsâm-ı 'uzviye-i sağire (Şekil 20 ve 21) Beşere-i muhatîyye ve fosforiyet esâs mesânet-i billûrât 'adidesi görülüb ta'amları mutedil yahud kalvi olarak yüzde birden ikiye kadar 'anasır-ı sâbite ve cüz'i albümin ve bi'n-nisbe ziyâd mikdarda klor sodyum bulunur. Vuku'at-ı vahimenin çoğunda kazverât derûnunda az çok mikdarda demek mahlût bulunduğu meşhuddur. İşbu efragat-ı 'azimenin ya külliyyen veya bir dereceye kadar ma'dum olması gayetle nâdir

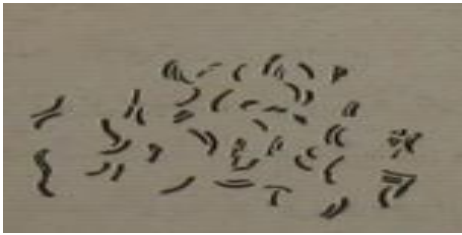

Şekil 20: Koleraya mübtelâ bir marîzin dukakında bulunan cevâlih-i muhâtiyye ve bir gül şeklinde basilleri, derûnlarında bir çok sağır ve müstakîm basilleri hâvi üç 'aded cesimât-ı lenfâiyye (Kaln)

Syf 158

göriüb yalnız zuhûr-ı mevte bir iki sa'at kalmış ise ol-vakit efragat-ı ma'du olabilür (Kolerâ-yı yapıs)

İshâlin zuhurından bir müddet cüz'iyeye sonra zahmetsiz olarak birçok "kıyâsat" husûle gelmeğe başlar. Madde-i makîyye-i kısmen marîzin ahz itmiş olduğu meşrubatdan kısmen dahi mi'de ve ma'ânın gaşâ-yı muhâtiyyesinden ütehassıl ve mütevârid bir reşha-i hakîkiyyeden müteşekkil gerek kıyâet ile aynı zamanda ve gerek kıyâetde sonra ekseriya "fevâik" ya'ni içkırık müşahede olunur.

Şekil 21: 700 def'a büyütülmüş Koleradan vefât itmiş bir şahsın dukakındaki mayı' derûnunda ve bir gül şeklinde ve muhtelif dulda olarak görülen basillerdir. (Kaln)

İshâl kesir ve kıyâet gibi cihâz-ı hazmî tarafından mer'i bulunan i'râz-ı mebhûseden ma'dâ 'adem-i iştiyâyı" tâm ve gayetle şedid bir "ateş" mevcut olub lisân ziyadesiyle mütalâ'i veya pis "batn" ise bir mu'tâd münhafız ya'ni çökün ve yumuşak olduğu halde ba'zen de mütekemmiş ve siret bulunur. Ve ba'zı kere mayı' ile memlû olan bağırsaklarda çalkana ve temûc hüsn idilür.

Bağırsaklarda "evca'ı hafifeye" ancak hafif bir derecede ve bir mu'tâd ser etrâfında "bir hüsn-i tazyîk yahud harâret" şeklinde mevcut olur.

İ'râz-ı mi'deviyeye-i ma'aiyye zamanında diğer a'zâ tarafından dahi gayetle vahim 'alâim rû-nemâ olub "cihâz-ı deverân" echize-i sâ'ireden ziyâde müte'essir olur "fi'il-i kalb" bedâyet-i nübûtda ba'zen tezyid eylediğinden hastagân darbât-ı kalbiyyeden müteşekki ve civâr-ı kalbde bir zahiret-i cedideden müte'ezzi bulunurlar.

Cüz'i müddet sonra gittikçe istilâ edicei bir halde "za'afiyet-i kalb" zuhûr idüb fa'aliyet-i kalbiye ziyadesiyle tenzil ve nağmât-ı kalb dahi azar azar vezahatini zâyî' ider. Nabz-ı ke'biri küçülerek ekseriyâ cüz'i isti'cal

Syf 159

kesb idüb ve şeryân ise zıkkî ve mütekalıs olur. El-hasıl hadisât-ı sakîlede çend sa'at sonra hastagân nabz hiss olunmaz.

Deverânın derece-i gayede za'afiyeti "hastanın siması" üzerinde derhâl tahvilât husûle getirir vech ve nihâyât bârid olub ve nihâyette yüz gibi soğuyarak levn vech ise ba'zen mor ve ba'zen kurşunî olarak şüftân hemen siyah bir hale gelir. Lehâfat-ı cildiyyenin harâreti 36 santigrad derecesinin tahminine tenzil idebilir ise de ma'a-yı müstefiden ahz olunan "derece-i harâret" ba'zonra 39 ve daha ziyâde olur. Gözler çöküb yanaklar çukurlaşur ve cild buruşub elastîkîyyetini zâyî' eyler. "Savt" soğuk bir hâl ahzi dere (savt-ı kolerâ'i) nihâyet mahv olur "teneffüs" zahmetli ve sathî olub mecmu' hissiyât nihâyet kadr-i sâlim kalabilir ise de ekseriyâ belâdet-i 'azime ve melekât-ı 'aklîyyede hadr-ı 'umûmi müşâhede olunur. Hastagânın mütemellil ve ifrat derecede mütenebbih olmaları nadiratdan bulunub her dürlü "fa'aliyet-i men'akise" ziyadesiyle tenakus eyler.

Koleryaya mahsus 'alâim-i farikadan olmak üzre bir mu'tâd "gayetle ca'nân-ı ma'sât-ı 'azlîyye"nin husûli beyân idilür ki ma'zât-ı mezkûre 'azilâtın ve husûsiyle baldır ve nâdiren asabi'i kadem fahz û 'azd ve bed-i 'azilâtının taksilât makviyyesinden 'ibâret olub ya kendi kendine yahud bir sebep-i hafif ile zuhûr iderek çend dakika imtidâd ider ve cüz'i bir fasıladan sonra bi't-tekrar husûle gelir. Ma'mâfih işbu ma'sâtın sebep-i tekvini alân sûret-i mu'inede ma'lûm olmayub şu kadar ki daha hafif bir derecede olmak şartıyla taklîsât-ı mezkûre koleradan başka diğer 'ale'l-ma'aiyye-i hadde ve vahimede ez-cüle kolerâ-yı beledide görülmektedir. Efrâz-ı pul za'if bir derecede ber-devâm olduğu takdirde pul-ı keşif, tortulu ve ekseriyâ zelâli olub hele pek çok vuku'at-ı vahimede mesaneyeye bir katre ul dahil olmaksızın birçok güzerân

Syf 160

ider ve efrâz pulunun işbu inkıta'ı 'umûmisi ya vuku'ı mevte yahud bir afâkatin zuhûrı zamanına kadar devâm olur.

Şimdiye kadar mevzu' bahis ve mütalâ'a i'râzın mecmu'ı devr-i celidiyi teşkil eylediklerinden bir iki günden ziyâde devam itmez. İşbu devir esnâsında ekseriya çend sa'at sonra ve 'ale'l-ekser birinci günün nısf-ı sânisinde, 'azim bir za'if ve vehn-i 'umûmi ile mariz-ı terk dağdağa-i hayat eyler.

Diğer vuku'atda bu zamanda "devr-i te'amül" bedâi ider ki devr-i mezkûr 'adetâ bir devr-i teceddid olduğundan doğrudan doğru "nekâheti" intâc eyler efragat-ı gaita, seyrin bir halde vuku' bulmağa ve nişâi bir hâl ahz itmeğe başlayarak fiat dahi tevkif idüb nabz kuvvet-i asliyesini ahzi der ve kızarık cild ve celidiyet-i aksâm mahîtiyyet tenâkusla ba'zen bir ta'rık-ı 'azim zuhûra geldiği rü'iyet olunur. Birkaç gün sonra pul birinci def'a olarak yeniden infiraga başlayub hemen dâimi sûretde ziyadesiyle albümini ve bundanbaşka kerivât-ı demviyye ve bir takım istivâneleri hâvi bulunur. Ve nekahet eylediğinden bir haftadan iki haftaya kadar bir müddet zarfında mariz tamamen kesb-i afiyet itmiş 'ad idilmelidir.

Fakat devr-i te'amülün işbu seyr-i selimi bir takım tağyirat ve temâyülâta mütesadif bulunur. Şöyle ki şifâ ekseriyâ marazın hâl-i ibtidâ'iyye ric'ati ile muhattel olur ki bu ric'atin kezlik mühlik bir tabi'at ahzına kabiliyeti vardır. Yahud nekahet zuhûra gelecek yerde "devr-i sâlis" teşkil ider ki işbu devir her ne kadar gerek 'alâ'im-i seririyye ve gerek esbâb-ı mahsile cihetiyle tifosdan müte'addid farklar ile tefrik idilmekde ise de vâhim olması ve ekseriya humma ile müterafik bulunması hasebiyle "kolerâ-yı tifoïyedi" ismiyle tesmih idilür.

Kolerâ-yı tifoïdî ba'zen hakîkaten "tifos-ı şedid bir humma" ile muttasıf bir "hâl-i 'umûmiyle" mer'i olub derece-i harâretde tezâyid-i 'azim baş ağrısı

Syf 161

ve ne'as vuku'a gelerek nabz mümtelî, müsta'cel ve vech-i ahmer olur. Cildde ve başlıca nihâyatda ekseriya "tefcirât-ı kolerâiyy" tesmih olunan ve ahmerâr ve reddiye kurdeşen vesâire şekilleri tahtında bulunan tefcirât meşhûd olur. Kolerâ-yı tifoïdinin işbu şekli çend gün sonra ya şifaya yahud âtide ta'dâd idilecek hâdisatdan birisine tebdil ider. Kolerâ-yı tifoïdinin bir diğer şekli dahi gayetle metnu' "ale'l-iltihabiyye-i mevzi'iyye"nin zuhûriyle tahsil ider ki ma'a-yı rakık ve galızın efragat-ı kayhîyye ve demviyye-i müte'affine ile mevzûf iltihabat vahime-i difteriyaiyyesi (dizanteriyaisi) ba'de iltihabât rü'iyeye ve iltihabât-ı kasabâtü'r-re'e muntekiha,

hançere bel'um ve mesanenin ve nisâda a'zâ-yı tenâsiliyyenin iltihabât-ı difteriyaiyyesi, iltihab gıda-i nekfiyye ve ekseriya hamre ve halât-ı takyihîyye-i dem bu sınıfta dâhil bulunmaktadır

İ'râz-ı ma'aiyye yahud aynı zamanda mevcut olabilen iltihâb-ı külliye-i kolerâi i'râz-ı, dahi halât-ı metnu'a-i mebhûse ile birlikde nazar-ı i'tibâre alındıkları halde sûret-i 'umûmiyye-i marazın ne derecede müte'addid manzaralar tahtında rûnemâ olduğu mertebe vazûha varır ve 'ale'l-mevzîyye-i mezkûrenin husûli dahi ba'zan birçok emrâz-ı müte'akîbeye menşâi ve mübdâi olabılır.

“İltihâb külliye-i kolerâi” şekl-i sâlisin ta'bir-i ahirle kolerâ-yı tifoidisinin şekl-i üremîsinin tekvinine sebep olur. Efracz pulu münkatı' bir hâlde ber-devâm olub ve münferi' olabilen mikdâr-ı cüz'i pul ise birçok istivâne albomin ve ekseriyâ beşere-i muhatîyye-i külliyyeyi ve kerivât demviyye-i hamrâ ve beyzâ-yı tavî bulunur. Tahminen birinci haftanın nihâyetine doğru yahud daha evvel “üremî”ye ya'ni dem zevâ'l-cevher pula atf ve isnâd idilan bir takım i'râz 'asabiyye-i vahime sûret-nemâ olur ki i'râz-ı mezkûre ibtidâ-sada' ve ba'de na'ası sebat yahud hezeyân ve ihtilâcatdan 'ibâret bulunub ve vuku'at-ı mezkûrenin ekserisi mevt ile hitâm-pezir olur.

Tağyirât-ı teşrihîyye – Koleranın 'alâim ve edvâr-ı müte'addidesi hakkında kesb-i

Syf 162

ma'lûmât itdikden sonra fi'il marazî-i kolerâiyi ve i'râzın münâsebâtını tevellid iden ihtilâlât-ı teşrihîyyeyi tahrî ider isek pek çok noktalarına ile'l-ân cevâb tedâril ve i'tâ idilememekte olduğunu derk eyleriz.

Hakikat halde kolera ma'anın bir 'illet-i mevzî'yye-i şedidesi olduğundan devr-i celidide vefât iden eşhasda ma'ânın pirinç matbuhına müşâbe ve kesirü'l-mikdar bir mayi' ile memlû olduğu ve gaşâ-yı musalli ma'aninin gülgünî kırmızı levnde bir ihtikan irâ idüb gaşâ-yı muhatînin ise müntebic ve ahmer ve ekseriya münteşir bir sûretde inzifâ-i sağireyi hâvi bir iltihâb-ı nezlevi-i şedid hâlinde idüğü müşâhede olunur. Escribe-i münkaride ve elvâh bir mu'tâd müntebic olub gaşâ-yı muhatî ve nesc tahtü'l-hatipde hacirât-ı sağireden mürekkeb ve kelyetlice bir irtişâhın mevcut olduğu harde-beyn ile tasdik idilür. Ve beşere-i muhatîyyenin teflis-i 'azimine, dâhil ma'ada irtişâh-ı mebzulün husûline sebebiyet verdiği ecilden, pek ziyâde ehemmiyet virilmektedir [*].

Her ne kadar beşere-i muhâtîyyenin etrahının kısmen ancak esnâ-yı mevtdede husûle gelmiş bir ‘alâmet olduğu vârid-hatır olur ise de gaşâ-yı muhatî-i ma’ainin marazın edvâr-ı ahiresinde tasdîk kılınan ve ma’ai galiza kadar münteşir olabilen ef’al zebhaviyye-i difteriyâiyyesi beşere-i muhâtîyyenin her halde bir sükût-ı evvelisini iş’ar ve izâh ider hususâtıdır.

Koleranın i’râz-ı ma’aiyye-i vahimesi tevsîf ve beyân eylediğimiz tahvilât-ı teşrihîyye ile derece-i kifâyede şerh ve izâh idilebilüb diğere ‘alaim-i marazîyyenin husûsiyle za’iffiyet kalbe ‘aid i’râz-ı sakile ve her dürlü netâiciyle berâber ihtilâlât-ı devrâniyyenin – birçok mü’ellifinin mülâhaza eyledikleri vezh üzre – idâre-i bedeniyenin mikdâr-ı ‘azimede mayi’ zayi’ itmesinden ileri geldiği yahud husûl-i

---

[*] Şayân-ı iş’âr husûsâtıdır ki ba’zen müellifeyn ve husûsiyle ...?... kolerada ma’a-yi emlâ eden mayi’ bir netice olmak üzre kabul itmeyüb belki semm-i kolerâinin husûle getirdiği te’sir sebebine ma’ai refik gıdalarının hariç az mu’tadebir kesretde efrazları mahsûli ‘ad itmektedirler.

Syf 163

ihtilâlât-ı ‘azimede intân-ı ‘umûmi-i bedenin zî-medhâl olduğu mes’elesini halletmek pek kolay değildir.

Hatime-i felâket-engizin kemâl-i sür’atle ve çend sa’atde zuhura gelmesi nazar-ı i’tibâre alınınca fikr-i ahirin daha ziyâde şayân-ı kabul olduğu zanneyleriz ve a’zâ-yı batnîyye ile vezâif ‘asabiyye-i kalb beyninde mevcut münâsebât-ı men’ukesenin ihtilâlât vahimes-i deverân husûlünde bir te’sir-i mühimi olduğuna inanmak iktizâ ider.

Diğere afat-ı meytiyye, esnâ-yı hayatda meşhûd olan afât ile ekser husûsâtta tevafuk eyler. ‘Azilât, vaktinden evvel mübtelâ olub ve işbu ‘amil hayli müddet bir devâm olduğundan ecsâd ba’zen bir takım vaz’iyyât-ı garbiyye ve istinâiyye ahz iderler. Kâffe-i a’zâ-yı dahiliyye, şayân-ı ta’accüb bir derecede ya pis, hasif ve kansız görinüb batîn esir-i kalb mütekallîs demek kısm-ı gelisi ürde-i ‘azimede kalb iminde müterâkim bulunarak beyân-ı mersini peltasine müşâbe keşif ve ancak pek za’if derecede alaka teşkil ider. “Tahallik” hacmi mütezâyid olmayub kelyetinde ve başlıca kısm-ı kaşrîsinde ziyadesiyle efrat-ı dem (verîdî) rü’iyyet olurnur ve harde-beyn ile mu’ayene idildikde az-çok müterakki bir zâtü’l-küllîye-i haşviyye asârı görülür ki işbu zatü’l-küllîyenin tekvini hakkında arâ-yı müte’addide mevcut olub ba’zıları ‘illet-i mezkûreyi fakrû’l-dem küllîyenin neticesi i’tibâr iderler ise de biz diğere emrâzı münteneye teşbih iderek iltihâb-ı küllîyenin tevellidinde ‘amil-i intânın

pek büyük bir dâhili olduğunu zannetmeğe mecburuz. İnscenin salifü'l-beyân büyüset mahsusası marazın edvâr-ı ahiresinde terk-i hayat idenlerin ecsâdında asla mevcut olmamaktadır. İltihâb-ı külliyyeden sarf-ı nazar, sebab-i mevt olmak üzere gayetle metn' emrâz-ı mevzî'yye dahi bulunabildiğini zikr ve beyân eylemiş idik.

Koleranın “teşhisi” bi'l-cümle vuku'at-ı mu'inede ve istilâ zamanında kat'an 'arz-ı müşkilât itmeyüb ve koleranın muttasıf olduğu eşkâl-i selime ve hafifenin

Syf 164

esbâb-ı maraz nokta-i nazarınca kolera ile irtibâtıa 'atfi kelâm idilince isti'dâd-ı şahsının bu madde hakkında te'siri olabileceği emr-i tabi'iyedir.

Vuku'at-ı münferidenin teşhisi dâima ihtiyât ile vaz' idilmedilir. Semm-i kolerâ-i husûsî bertaraf idilidği halde diğer esbâb-ı mütecânesinin – evsâf-ı seririyyesi koleranın eşkâl-i hafifiyyesine tamamen müşâbe – bir takım emrâz-ı mu'aiyye-i şedide husûle getirebildiği dahi hatırdan dûr tutulmalıdır. Bizim akalimde husûle gelen “yerli kolerâsî” yahud seyelân-ı safrâ'i (Kolerâ-yı beledî) dahi bu sınıfa müte'allık 'ad idilmelidir. Ba'zı tesmimâtın ve hususiyle arsenik ile tesmim-i haddin koleraya tamamen müşâbe i'râz-ı marazîyye tevellid idebildiği şayân-ı iş'ar hususatdandır.

Balâda beyân olunduğu vech üzere basir bir ishâl-i muhbir een şedid kolera hamilâtını takdim idebildiği ecilden gerek bedâyet-i marazda ve gerek i'râz sûret-i selimede rû-nemâ olduğu zamanda bile “inzâr” kemâl-i ihtiyat ile ta'yyin idilmek icâb ider.

Nübût esnâsında dahi o nisbetde kesb-i ehemmiyet ider. Mevt pek çok epidemilerde harkulâde bir şiddetle vuku' bulduğundan müddet-i kalile zarfında birçok ailenin mahvını ve ekser handânın izmihilâlini ve çarşıların sekensesiz kalmasını muceb olur bununla beraber kolera hakkında sûret-i dsahiha ve kat'iyede istatistik yapmak dahi pek sehil olmayub yalnız vuku'at-ı musaddıka dâhil hesabi dildiği halde 'aded-i vefiyyatın 100'de 50 ile 70 beyninde bulunduğu nâdiratdan ad olunmaktadır. Sûret-i meş'umede nihâyât-pezir olan vuku'atın salisanında ise “kolerâ-yı tifoid” tesmih olunan ikinci devirde zuhur eyler. Hastagânın maraza mübtelâ olmazdan akdem münâsebatda buldukları şerait-i sahiya ve hamiviyye-i 'umumiyyenin te'sir-i 'azim husûle getirdiği derkâr olub etfâl

Syf 165

ve şüyûhda vefiyyat hayatın devr-i vasîtisinde bulunan eşhasda müşâhede olduğundan daha ziyâde bir kesretle rû'iyet olunur.

Tedavi – Bir memleketde kolera zuhûr itdiği zaman maraz-ı mezkûrun intişârına mukabele itmek için ittihazı lâzımgelen tedâbirin beyânı ile brada iştilal mümkün olmadığından intâna mübtelâ bulunan mahallerin etrafına mümkün olduğu derecede dikkatle mâni’ sirâyet bir “kordon” te’sis idilmesi her dürlü ihtilâat-ı beşeriyyeyi men’ iderek felâket-i mezkûrenin bi’l-ahere tevsi’ine mâni’ olabildiğini beyânla iktifâ ideriz. Bunun gibi hastagânın kemâl-i dikkatle “ayrı bulundurulması” ve mevâd-ı gaitanın izâle-i ta’finleri sâyesinde intişâr-ı maraz bir had ta’yinine sa’î ve gayret idilmesi lüzûmını dahi ancak hülâseten ihtâr idebiliriz. Tedâbir vakîyye-i şahsîyyenin ehemmiyet-i azimesi olup ne kadar salim olur ise olsun her bir nezle-i ma’aiyyenin koleraının sÛletine karşı vücûdda bir isti’dâd husûle getirdiği ve maraz-ı mezkûrun seyr-i mü’ehhirini daha vahim bir hale kalb eylediği ticâreb-i ‘adide ile müsbetdir. İshâl-i muhbirin zuhûrî zamanında bir tedâvi-i hamyevi ve devâi icrasına ne kadar erken teşebbüs olunub ve ihtiyat üzre bulunur ise marazın eşkâl-i vahimesinin tahsil ve tekvinini tevkif itmek hususunda da o kadar ümid hâsıl olur.

Koleraının bedâyetinde isti’mâl idilecek başlıca devâ “afyon” olup devâ-yı mezkûr “katrat-mazâd kolerâ” ismiyle mevsûm edeviyye-i müte’addide ve metnu’anın esâsını teşkil ider ve müstehazırât beyninde en i’lâmî ‘âdi sabğ-ı afyon olup her def’ada 10 ile 20 katre virilür yahud sâfi afyondan 0,03 ile 0,05 santigramlık paketler i’mâl idilerek her iki veya üç sa’atde i’tâ idilür.

Bervech-i âti mürekkeb iki nevi’ devâ ya’ni: Sabğ-ı basit ayon + 100 hamr ‘ırku’z-zeheb + 300 sabğ eseri-i ve’l-reyân + 1000 ...?... 5 katre – ba’de’l-halît her def’ada 20 ile 30 katre ahz itdirilür.

Syf 166

veyahud aslibendi sabğ-ahyon + 1000 zağferanlı sabğ afyon 500 karışdırılıub her def’ada 10 ile 20 kare i’tâ olunur.

Kolera meydana çıktığı zaman kemâ fi’s-sâbık i’tâsında devâm idilüb batn üzerine e’s-sakât-ı mevzî’iyye-i devâiyye husûsunda dahi herşeyden akdem bir mu’tadn hastagânın hissiyât-ı şahsîyyesi nazâr-ı i’tibâre alınamk icâb ider. Soğuk su ile ısladılmış refâdelerin batna mükerreren es-sâkî her taraftan tavsiye idilmekte olup fakat vuku’at-ı sâirede hastagân harârete daha sühuletle tahammül iderler.

Kıyye-i mukabil, afyonda başka “yüz habları” veya az mikdarda hamız karbon ile meşbu’ “meşrubât-ı bâride” kullanılmak makda olup za’if azim i’râzı rû-nemâ olmağa başladığı halde vesâit-i münbihe i’ânesiyle fa’aliyet-i kalbiyyeyi tenbih ve ikaza sarf mâhasıl gayret itmelidir. Hamr (Şampanya), kuvvetli siyah kahve

münkavi'i tahtü'l-cild eter yahud kâfûrî şıngaları ve anasonlu mayi' amonyakı ekseriya isti'mâl olunurlar. Eğer sath bedende harâret tenzil ider ise nihayât-ı bedeniyeye “dilgîr” yapılub ve sıcak bezler ile sarılarak dâhilen sıcak çay kahve yahud har i'tâ idilmesi tavsiye idilmektedir. El-hasıl diğer edeviyeye-i dahiliyyenin i'tâsı ekseriyetle tavsiye idilmekde ise de te'sirleri meşkûk bulunduğundan burada edeviyeye-i mezkûrenin zikr ve irâdından sarf-ı nazar eyledik.

Hamiyye derece-i gayede müdebbirâne sûretde yapılub ve nübût esnâsından ma'dâ hastalık mübeddel şifâ olduktan sonra dahi dikkat-i kâmile altında bulundurulmalı ve bedâyetde ancak la'âbi çorba, süd, çay, et suyu ve peksimede müsa'ade idilmelidir.

Kolerâ-yı tifoidinin tedâvisi, eşkâl-i sâ'irenin her birilerininini tedâvisi misillü ziyadesiyle tahlif idüb hususi 'illetlerde mevkî'i isti'mâle vaz' olunan kava'ide tatbika icrâ idilür.

Syf 167

2.3.13. Ta'un

- On Üçüncü Fasıl -

- Ta'un -

Ta'rif – Ta'un [*] sûret-i istilâ'iyede hüküm-fermâ bir maraz hamevi olub diğer emraz-ı ta'uniyye ile müştereken irâe eylediği 'alâimden ma'dâ kendisine mahsus i'râzdan olmak üzre “hıyarcıl” [Hıyarcık] “şirince” “hamre” ve “nemşât-ı gangreniyye” ibrâz ider.

Ma'lûmât-ı tarihiyye, kitablar hakkında ma'lûmât – gerek keteb-i mukaddese ve gerek Yunan ve Lâtin mü'ellifleri 'umûmiyetle ta'un ad eyledikleri birçok emrâz-ı istilâiyye-i mühleke ta'dâd itmekde iseler de emrâz-ı mezkûre ya morhin yahud şu'râ tarafından tevsîf ve tahrir idilmiş olduğundan bunlar marazın tabi'atini ta'yin 'adimü'l-imbkândır. Ancak altıncı asır evâsıtından i'tibâren ta'un hakkında bazı ma'lûmât-ı mu'ine cem° idilmeğe başlanmış ve o zamandan bugün ki güne kadar kat'at-ı kadime-i arzın kâffe-i memâlikinde bi-nihâye epidemiler müşâhede idilüb bunlardan en mühlik olanları 15 – 16 ve 17'nci 'asırlarda icrâ-yı hükm iden epidemiler olub hele 16'ncı 'asırda zuhur iden kara ta'un en ziyâde tahribât-ı müdhişe vuku'a getirmiştir.

Ta'un birçok asâr-ı mühimmenin meydana çıkmasına sebep olmuş olduğundan asâr-ı mezkûre meyânında 1635'de – nimak – ta'ununu tevsîf iden

[*] Ta'un bahni Garizol nâm mü'ellifin emrâz-ı dahiliyye kitabının birinci cildinden 'aynîyle me'hûz ve mütercimdir (Mütercim).

Syf 168

Buruk'ın eserini 1730'da Marsilya'da zuhûr iden epidemiyi iş'ar iden bir terând Şıkoyno, Vernay, Didiye nâm zâtların aşarını ve 1771'de Moskova'yı tahrib iden ta'undan bahis bulunan Merten ve Samilovic nâm zâtların eserlerini ayrıca ta'dâd eyleriz. 1798 ve 1810'da Mısır'da zuhur eyleyen epidemiler hakkında Desjenet, Laray, Loui Frank, Punya nâm zevât ma'lûmât-ı mu'ine i'tâ eylemiş oldukları gibi ahiren birçok vatandaşlarımız 1835'de Mısır'ı tahrib etmiş olan dehşetli epidemiyi bi'l-müşâhede marazî bir tarz-ı cedid üzre irâe idecek vecihle kıymetdar ve mühim adla serd ve tahrir eylemişlerdir. Bu hususda Polar, Kalot bey, Oberruş, Berayer'in te'lifkerdeleri olan kitablardan ve doktor Laşez tarafından 1836'da tıb encümeninde kıraet idilmiş olan muhatıradan iktibâs-ı ma'lûmât itmelidir.

El-hâlî tıp akademisi tarafından ta'yn idilan komisyon a'zâsından (Peros) nâm zât delâil-i mevcûdeye ve icrâ eylediği tahribât-ı mühimmeye nazaran şayân-ı iş'ar bir rapor kaleme almış ve mezkûr rapor bir mübâhese-i mühimmeye metn olarak işbu metne tevfikân karantinalar kavanini ticaretçe faide-i azimeti mucib olacak sûretde ta'dilâta mazhar olmuştur. Mütalâ'at-ı ceide sâtesinde husûle gelen muvaffakiyyetin kısm-ı 'azimi dahi doktor Oberruş – un devam üzre olan mesai ve ikdamatına aid bulunduğunu da beyân ve iş'ar itmek müstağni-i arz ve tevsîfdir ki gerek fenne gerekse vatanına 'alî bir hizmetde bulunduğundan mumâ-ileyhin ismi unudulamayacaktır.

Teşrîh-i marazî – Ta'unundan vefât iden eşhasda rü'yyet olunan afâta dair mütekaddemin bizlere sûret-i kat'iyyede bir şey öğretmemiştir. İşbu noksanîyet 1833'den 1838 senesine kadar Mısır, İzmir ve İstanbul'da icrâ-yı tahribât itmiş olan muhtelif epidemileri müşâhede iden Fransız etbâsı tarafından ikmâl ve itmâm idilmiş olub bunlardan Polar ve Kalot bey tağyirât-ı meytiyyeye aid olan mütalâ'atı kemâl-i dikkatle beyân eylediklerinden – bervech-i âti i'tâ

Syf 169

olunacak tafsilâtın ekserisi bu iki mü'ellifi aşarından isti'âre idilmiş ve Gaytani bey ve Laşez nâm doktorlar ile mübâhiseleri esnâsında cem' idilmiştir.

Na'aşın itiyâd haricisi ancak esnâ-yı hayatda müşâhede idilan nemaşâtın yine mevcut olmasından ve cemrelerin çökmüş bulunmasından başka bir şeyi irâe itmez. "Vech" kabil-i his bir derecede mütegayyer olmayub 'ale'l-'umum, saml-ı meyti

kalil olur. “Dima ve neha’ şevki” hafif derecede bir hâl-i münkatadan ve nesclerinin kıvamında vuku’îyyâfına bir tenakusdan başla tağyir-i irâe itmeyüb huyubem-salebe dahi demle memlû ve Mösyö Obren’e göre “’asb-ı haşvü’l-selâse” kırmızı ve mütesalleb bulunur. Cihaz-ı teneffüs nadiren mültehib oolub “re’tin” yalnız hâl-i insidadda “kalb” ekseriya rehâvet kesb itmiş olduğu halde ‘ale’l-umum pıhtılanmış yahud seyyal ve şarâbi manzarada bir siyah dem ile memlû bulunur. “Cihâz-ı hazmî” umumiyetle kolayla ezilir bir hale girmiştir. “Mi’de” ekseriya siyahımtırak ve sevâdi bir mayi’ hâvi olub sath-ı dahiliyyesi ‘ale’l-mu’tad cildde mevcut temaşata müşâbe ve ba’zen müctemi’ temaşat irâe ider. Marazın müterakki olan bir derûnda mevt vuku’a gelir ise o halde ba’zonra uzv-ı mezkûrede mor yahud siyahımtırak ve gaşâ-yı muhatîsinin iltivaâtı arasında mevzu’ ve gaşâ-yı mezkûrun ancak sümügüne münhasır tahrihat-ı hattîyeye tesadûf idilür. Takrihat-ı mezkûre derecesinde kedmeli ve müsterihi değildir. “Ma’a-yı galiz” ancak bir tüter gazı irâe idüb ecrûbe-i bürüner ve tecrûbe-i peyyir sâlim bulunurlar. “Kebed” seyyâl ve siyâh bir dem ile mümteli olub lev, hacim ve kıvamında şayân-ı iş’ar bir tağyir nemâyan olmaz. “Tahâl” bilakis üç dört def’a büyük bir hacme mâlik olub bir tazyîk vâsıtasıyla mütefessih bir pelte haline münkalib olur. “Kelyetin” ekseriya sathan kademeli olub hacm-i tabi’ilerinin iki üç misli büyük ve dem ile mümteli bulunurlar.

Mütekaddiminin iddi’aları ve ahiren (1760) Marsilya’da zuhûr iden ta’una dâ’ir i’tâ-yı ma’lûmat iden müverrihinin beyanları vech üzre ahşâ-yı batniyyenin

Syf 170

gangren ve cemreye makarr olmamakda idüğü zikri sabık iden mütalâ’atdan istidlâl idilmekdedir. Bular afet ahireyi dört ta’un-zedenin kebedinden müşâhede itmiş ise de sâbit olmakla beraber ile’l-ân lâyıkıyla vukûf-ı kesb idilmeyen tağyir ‘amîk-ı asl “cümle-i lenfâiyye” tarafından tesâdüf idilen tağyirdir.

“Hayırcıl” ta’bir olunan evrâm-ı mahsusann esnâ-yı hayatda birçok mahallerde ez-cümle nevahi-i muğbeniyye ve abtiyyede tekvin itmekte idüğünü yakında göreceğiz evrâm-ı mezkûre akd-i lenfâiyyede mütekarrer bulunub ve akd-i mezkûre” Şam fıstığından kaz yuurtasına kadar mütehallef bir hacim ahz iderek Sinhambetrin südlü kahve levninde mor yahud siyah bir manzara irâe ider.

Akd-i mezkûrenin kıvamları ya seğiröse mu’adil sûretde katı yahud cüz’i tazyîk ile bir mayi’ mütefessiha münkalib olacak derecede yumuşaktır. Hayırcılar nahiye-i mu’iniyyede buldukları halde kavas-ı fahzîde sağire-i şemsiyyeye mümted olan akd-ı batniyye aynı tağyire mübtebi olub ve akd-i mezkûre nesc-i hcireviyye

mürteşih olan dem sebebine aralarında kesif ve hadiyeli siyahımtırak yahud morumsu bir kitle teşkil iderler. Eğer hayırcılar nahiye-i abtîyyede mütehasıl ise akd-ı batnîyye sâlim olub halbu ki nahiye-i abtîyye ‘ukdeleri hacimli siyah ve dem ile mürteşig ve ezilebilür bir halde bulunurlar. İşbu tağyirât gaşâ-yı cenb ve ev’îyye-i lenfâiyye boyunca uzanub afetzedede olan cihete göre kanat sadrîye yahud verid-i lenfâi-i kebire kadar mümted olur. Hiçbir vak’ada ev’iyye-i lenfâiyye ‘ukdelerin tağyiratına iştirâk itmediğinden bizzat kanat-sâdrî daima salim bir halde görülmektedir. Bollar ‘ukdelerin tevsîf idegeldiğimiz afât-ı muhtelifesine marazın sıfat-ı asliye ve ibtidâiyyesi nazarıyle bakmakda olub Mösyö Laşez dahi aynı vech üzre beyân-râi itmektedir. Mösyö Kalot afât-ı mezkûreyi hayırcıların zuhurında evvel vefat itmiş akdem afât-ı ‘ukdiyyenin daima ba°zı nekata münhasır kaldığını ve hiçbir vakitte bi’l-cümle nevahîyi istilâ eylemediğini de iş’ar eyleriz.

‘Alâmet-i mütekaddeme – Ta’un ekseriyâ birdenbire bedâi idüb ba’zen de

Syf 171

rahatsızlık ‘adem-i iştiâ husûsiyle nahiye-i muğniyyede ve akd-i lenfâiyye mücehhez olan nevahîde ba’zen gayetle şedid ba’zonra da nâ-ma’in eva’ı hissi gibi bir takım delâil-i muhbire ile başlar. Eva’ı mezkûre ba°zı def’a birçok eşhasa birden isabet eylediğinden ba°zı epidemilerde bütün ahali-i eva’dan teşekki eylediği gibi akdemce ta’una mübtelâ olub da mağın yahud diğere mahallinde hayırcıl müttekîh nedebâtını hâmil bulunan ahıslarda daha ziyâde evca’ hâsıl olur. Gerçi işbu arıza herhangi bir şahısta bir sûlet-i müstakîlenin vuku’u geleceğini behme-hâl iş’ar itmez ise de hiç değilse eşhas-ı mezkûrenin te’sir-i maraz tahtında bulunduğunu iş’ar ider ve bunlar da ta’una mübtelâ olmak hususunda azim bir isti’dâd ve kabiliyetin mevcud olduğunu meydana çıkarır.

Mübahis-i ibrâz – Hastagân evvel meirde fevku’l-‘ade bir köşklük gayr-ı muntazam titremeler duvar ile beraber az – çok şedid baş ağrısı sersemlik hissederler. Maraz başlayalı birkaç sa’at olduğu halde hubût-ı kuvva derece-i gayeye varub ayakda durma ve yürüme gayr-ı mümkün vech-i fütur ve hazır-ı hâli irâe eyler. Hastalar ba’zen muanned bir uykusuzluktan muzdarib olub diğere sebata mübtelâ ba°zıları da mahûf rü’yalara ve hayalât ile meşgul bulunurlar. 1769’da denyi ta’ununda ekseriyetle görülmüş olduğu üzre bir takım maraza dahi sakin yahud mütevehhirâne bir hezeyân ile çarpışır. ‘Aded “nabz” ‘ale’l-‘umum kesir ve sağır ve za’if olub haz’ı verid vasıtasıyla çıkarılan dem koyu kırmızı oldukça keşif olarak asla gamâme ile mestur olmaz (Bollar, Laşez). Cild har veya pis olub teneffüs

müsta'cel lisân-ı ratib ve beyaz ateş ya ma'dum yahud teskini nâ-kabil bir halde bulunur. Fiyat mevcut olup ya mevâd-ı mâiyyeden ibâret kalan basit husûle gelir yahud sarı ve yeşil ba'zen de kanlı kıllar zuhûr ider. Ba'zen inkıyaz mevcut olup ba'zonra da yeşil, siyah ve gayetle müte'affin efragat-ı sakile vuku' bulur.

Syf 172

Bol levn ve mikdar cihetiyle ziyadesiyle tahlif ider. Şimdiye kadar zikr ve beyân idilan i'râza gayr-ı müte'allik olarak hastalığın gayr-ı mu'in bir zamanında vücûdun nekat-ı muhtelifesinde hayırcılar şirpençe, hamre ve tefcirât-ı 'adide zuhûra geldiği müşâhede olunur.

1 – Hayırcıl (Bubon) . – Ta'unda zuhûr iden hayırcıl [Hıyarcık] müdevver yahud müstatîl bir verem olup sathı emelles yahud hadiyeli, levnî kırmızı morumtırak yahud cildin levn-i tabi'isinde bulunarak bademden büyük yumurtaya kadar mütehalif bir hacimdedir. Evrâm-ı mezkûre ba'zen elemsiz ise de 'ale'l-ekser az çok şedid evca'a makarr olur hayırcıllar akd-i lenfâiyye yerinde husûle geldiğinden ekseriyetle iltivâ-yı muğbinde ve daha az olarak hafre-i abtîyyede nadiren nevâhî-i rakibiyye ve tenkifiyyede, edner olarak dahi hafre-i ma'bazîde müşâhede idilür. 'Ale'l-'umûm evrâm-ı mezkûre iş'ar idilan nevâhiden birisinde münferidan görülür ise de ba'zonra hep birden birçok nekatda da tesadüf idilekdedir. Ma'hezâ 'akd-i lenfâiyyeden 'ârî bulunan mahallerde kat'an mevcut olamaz. Evrâm-ı mezkûrenin 'adedi aynı şahısdan birden dört adede kadar tehalif idüb neşv û nemaları 'umûmen seri' olduğundan ba'zıları sür'atle kemâle gelerek ve şakk idildikleri halde bir kayh-ı sadidi efrağ iderler. Ba'zı hayırcıllar neşv û nemâ bulmazdan gaib olup bir takımları da müddet-i medide bir halde dururlar.

Şirpençe – Ta'unda rü'iyet olunan şirpençe kırmızı gayetle ...?... bir leke şeklinde olup üç dört parmak vesa'atinde olduğu halde zuhurda ve keşifler yahud mağbinlerde zuhûr ider ve inhilâl yahud gangren ile nihâyet-pezir olur.

Cemre (Charbon) – Kahire tıbbî komisyonunun, beşere-i gangreniyye tesmiyesini tensib ve teklif eylediği "cemre" kırmızı bir hâle ile muhât – esmer yahud siyahımtırak bir madde-i musallîye ile memlû bir yahud müte'addid besûratdan müteşekkil olup işbu besûrat bir fındık hacmine kadar büyüdükden sonra yırtılıp tamamen gangrenleşmiş bir sath meydana çıkarırlar.

Syf 173

Ve temût insce terakkî idrek az çok derinlere kadar vâsıl oldukdan sonra gangren mahdûd bir hâl ahzi der ise haşkerişe dahi ayrılarak sükût eyler, cemre-i ta'uniyye bir

mu'tad cezi ve etrafda ba'zonra da aksâm-ı tenâsiye çend müş'ar yahud vechde tahsil idüb hayırcılların üzerinde dahi zuhûr itdiği görülmüşdür. (Şünût) cemre nadiren üç addeden dün olur ise de on ikiyi tecâvüz eylediği de görülmüşdür.

4 Tefcîrât. İndifa'at. Cild salifü'l-beyân afatdan başka elvâh-ı hamreviyye husûsiyle münferid yahud müctemi' gülgünü menekşe levninde yahud siyah ve 1 ile 5 milimetre katrında temaşât dahi ibrâz eyler.

İşbu dört nevi' i'râz ya'ni hayırcıllar, şirpençe, cemre ve temaşât ya birliktede yahud ünferrân mevcut olabilir bunlardan evvelkilerin gayr-ı meşhud olması ender olduğundan ba'zı vuku'at-ı selimede yalnız başlarına hemen marazî teşkil idüb ve humma ile müterafık bulunmazlar ve humma evcud olduğu takdirde hiç olmaz ise gayetle hafif ve müddeti kısa olduğundan hastagân yatağa yatmağa mecbur olmayarak işleriyle iştigalde devam iderler.

Lakin ale'l-ekser tevsîf idegeldiğimiz afâtın tekviniyle mütesadîf olmak üzere gayetle vahim i'râz-ı 'umûmiyye rû-nemâ olub ve hastagânın simalaro tağyir idere ...?... ve ba'zen harekât-ı ihtilâciye zuhûr eyler. Sadâ mütegayyer yahud muntafi olub hissyât dahi ma'dum yahud muhattel bulunur. Lisan ya pis ve talâi ketini ile ütallâ olarak ıçkırık ve 'asret-i teneffüs zuhuriyle beraber nabzda adım-ı müsavât ve âdem-i intizâm husûle gelerek gayr-ı kabil his bir dereceye gelib vağşi vuku'a gelir. Demm-i ziyadesiyle ta'afin ider ve işbu ihtilâlât arasında mariz terk-i hayat eyler.

Seyr – 'Ale'l-'umum ta'un daima müterakki bir seyre mâlik olub fakat

Syf 174

esnâ-yı seyrinde nâdir olarak tenzilât ve iştidâdât mütâvelliye müşâhede idildiği de vak'atdandır.

Müddet-i ittihâ – Marazın müddet-i vastiyyesi beş ile sekiz gün beyinde mütehalif olub ba'zı halâtda hayat ikinci haftanın nihâyetine kadar ber-devâm bulunur ise de 1720'de Marsilya'da görulan epidemi gibi ba'zı epidemilerde birçok hastagân yigirmi dört yahud 30 sa'at nihâyetinde telef olurlar. El-hasıl ta'unun sa'aka misillü kemâl-i şiddetle isâbet idüb sûretâ sıhhat-î kâmileye mütesarrîf görülen ba'zı eşhası ansızın itlâf eylediği menkul ise de bu madde ile'l ân isbât idilememiştir.

Hastalık bir netice-i haseneyi intâc idecek ise i'râz-ı vahime yavaş yavaş kesb-i haffet idüb eğer bir tarafda gangren var ise haşkerişe muttarîh olarak hayırcılar dahi ya inhilâl-pezir yahud nakîhi müntec olurlar. Sonraki halde kayh 'ale'l-'umum cidal-tabî'a bulunur illetden tahlis kerîbân ise de kuvvâ-yı aklîyyeleri za'if bir halde kalır. Ba'zıları da hâl-i za'ifde kalarak hissiyâtı isti'mâlden mahrum bulunurlar.

Diğer hastagân dahi ba'zen muvakkat ba'zonra uzun sürer bir tarzda felce mübtelâ olub felc bir yahud birçok taraflarına isâbet ider.

Eşkal – Mü'ellifin ta'un hakkında birçok eşkâl beyân itmişler ve 'alâ'im-i iltihâbiyye, safra'iyye asabiyye vesâ'irenin hakimiyetine göre ta'un-ı iltihâbi, ta'un-ı mi'devi, ta'un-ı asabî ve ta'un-ı 'afetî nâmıyle eşkâl-i metnu'a ta'rif ve tevsîf eylemişlerdir. İşbu tefrîkın ehemmiyeti kalil olub ve pratik nokta-i nazarında ta'unun bir "şekl-i sâlim" ve bir "şekl-i vahim yahud habis" ile ma'ruz olduğunu tanımak kâfi bulunmaktadır.

Ta'un 'ale'l-'umûm aynı şahsa "bir kere" isâbet ider ise de işbu ka'idenin birçok istina'atı olduğu da müşâhede olunur yalnız bir epideminin esnâ-yı seyrinde birçok def'alar mübtelâ-yı maraz olmuş eşhas görülmüş

Syf 175

olub Marsilya'nın son ta'ununda – bir trend – üç def'a maraza giriftâr olmuşdur.

Teşhîs – İşbu illet-i mahvufenin i'râz-ı teşhîsiyyesi üzerine te'sis-i fikr herbiri tabib için ehem ve elzem olub ve bu vukuf satesinde ekseriya bir ilkânın tamamen taht-ı emniyet ve selâmetde bulundurulmasına muvaffak olunur. Şimdiye kadar vuku'bulan bi'l-cümle epidemilerde iptidâlleri tabi'at-ı marazın anlaşılmamış olması dahi şayân-ı dikkat bir maddedir. Bu hata etba-yı hadikadan ba'zıları ez-cümle, Masâ, Merkûryâlis, Şikoyno, Versây taraflardan işlenilmiş ve ba'zı halâtında da ta'un evsâfını câmi' olmayan ba'zı emrâz, emrâz-ı ta'uniyye denilerek i'lân edilmiştir ki bu sonrakinin bir memleket halkını deheşte ilka iderek servet-i husûsiyye ve 'ammece mazaratt-ı 'azimeyi mûceb olması sebebine evvelkinden daha meş'um olacağından ta'rif hacet yokdur.

Gerçi ta'unun delâil-i mümeyyizesinden olmak üzere hiçbir arz mevcut değil ise de bir takım evsafın ictima'ı maraz-ı mezkûrı buna müşâbe olan diğer emradan tefrik ve temyize müsa'id bulunur. Binâen-aleyh birdenbire bedâi iderek hep birden birçok eşhası istilâ iden ve i'râz-ı tifoidiyye-i vahie arasında hayırcıl, şirpençe, besûrat-ı gangreniyye ibrâz iden bir maraz hamvî bir halde ta'un olabilir.

Eğer hastalık ibtidâları lâyıkıyle tebeyyün itmemiş ve tabi'atı hakkında şüpheyeye zahib olunmuş ise sümül-ün "mübâhis-i hamiyât" nâm eserinde tavsiye eylediği vech üzere gerek hastagân ve hastalara bakanları gerekse aynı mahalde bulunub ...?... i'râz-ı irâe idenleri ayırarak menfa'atlerini gözetmek iktizâ ider. Akdemce ta'una mübtelâ olmuş bulunan eşhasın epidemi zamanında ve belki biraz daha evvelce hayırcıl ve cemre nedebâtında ekseriyâ evcâ'ı hiss itmekte olduklarını

balâda derç sahife-i beyân eylemiş idik. Binâen-aleyh keyfiyet-i mezkûreyi kemâl-i dikkatle nazâr-ı mütalâ'a almak icâb idüb zirâ Peros nâm zâta

Syf 176

göre işb madde şimdiye kadar bir cebellet ta'uniyyenin mevcudd olduğunu yahud karibü'z-zuhur bulunduğunu keşf için en mükemmel bir vasıtaadır.

İnzâr – Ta'un nevi' beşerî düçâr-ı ye's ve keder ve tahribât iden bilâyâ-yı müdhişeden birisi olduğundan ba'zonra bir memleket sekenesinin nısfını birden mahv ve telef iderek ticâret ve münâsebat-ı beşeriyyeyi sekte-dâr kılar ve balâdan mahfuz bulundurduğu eşhası da bi'l-ahere kaht ve sefâleti mesaibine giriftar eyler. "Vefiyyat" muhtelif epidemilerde tahlif eylemekte bulunduğundan sahih olarak bir hesâb beyân idilemez. Şu kadar ki ratîb ve har bir mevsimde zuhûr iden ve fakîr ve galabalık ahali arasında rü'iyet olunan ta'un gayetle vahim bir hâl ahzi der. Birçok üellifin kavî ve demvî eşhâsın, daha az kuvvetli bünyeye malik aşhasdan çabuk telef olduklarına vâkıf olmuşlardır. İnzârın derecesini iş'ar iden delâile gelince hakîkaten değerli bir delil mevcut olmayub Morlo nâm zâtın ihtârı vech üzre ta'unda hissiyat ve efkârımız ve Hipokratın darb-ı meselleri bizi aldatmakta idüğinden epidemide bir delil müsa'id-i diğlerinden mülih olabilir. Lakin ka'ide-i 'umûmiyye olarak aamre gangren, gaşî, hubût-ı azim, teberrid-i vücûd, simanın tağyirâtı ihtilâcât, kanlı pullar hemen muhakkak ve karibü'z-zuhur olan mevti müş'ar delâildir.

Esbâb – Ta'un ba'zı memalik-i şarkîyyede ez-cümle Mısır, Suriye ve Türkiye'de Afrika ve Asya'nın diğeri ba'zı memâlikinde beledi bir maraz Avrupa'nın birçok memâlikinde de kendi kendine zuhur eylediği görülmüşdür. Marazın sûret-i tekvininde zidme-hâl olan esbab hakkında arâ-yı metnu'a serd idilmiş olup beledî bir tarzda rû-nemâ bulunduğu memâlikde mevâd-ı nebâtiyye ve husûsiyle mevâd-ı hayvanîyyenin tahallinden husûle gelen böür-i intân, inhârın tuğyanı, rutubet, izdihâm-ı ahali, sefâlet 'adem-i tahâret vesâire gibi muğayyet sıhhat esbâb-mahalliyyenin tekvin maraz husûsunda te'siri olduğu ba'zıları tarafından be-hak dermiyân idilmektedir. İşbu muğayyet sıhhat olan sebebler her sene

Syf 177

Mısır süfelâda mevcut olduğundan orada da ta'un beledi sûretde icrâ-yı tahribât ider. Mısır'da hemen her sene münferid bir tarzda dörüldüğü gibi her on senede bir kere istilâi halinde rü'iyet idilür (Peros). Fakat ekser etba mahâl-i sıhhat beyân esbâb-ı mahalliyyenin ta'unun tevellüdüne gayr-ı kâfi olduğu mülâhazasında olup etbâ-yı merkûmeye göre esbâb-ı mesrûde ancak marazın intişârını teshil ve vehâmetini

tezyid itmek gibi bir te'sir vuku'a getirmektedir. Ta'unun husûlini esbâb-ı mahalliyenin mevcudiyetine atf itmekde ki 'adem-i imkân ba'zı zevâtı husûsiyle Doktor Kalot Beg marazın, diğer epidemilerden ekserisinin tahsilinde dahili olan, esbâb 'umûmiyye-i ceviyyenin taht-ı te'sirinde olarak tevellid eylediği fikrini kabule sevk itmiş ma'hezâ esbâb-ı mezbûrenin tabi'atının ta'yini de bizim için hariç-i imkân bulunmuşdur. Her nasılsa Peros nâm zâtın delâil-i metuka ve 'adideye nazaran ta'unun Afrika, Assya ve Avrupa'da icrâ-yı hükm eylediği esnada daima maraz-ı istilâiyyenin evsâf-ı asliyesi ile muttasıf olarak rû-nemâ olduğunu beyân itmesi nâ-kabil i'tirâz bir maddedir.

Gerek eşhas ve gerek eşya vasıtasıyla badi-i şübhe hiçbir iştirâkin keşf ve izhârı mümkün olmaksızın maraz yalnız havaya münteşir bulunan esbâb hafiyeye-i umûmiyyenin yalnızca te'siriyle ekseriya gayetle uzak mahallere yapılır.

Ta'unun sirâyeti hakkında Frakastor tarafından bilâ i'tirâz kabul edilmiş olan meslek geçen asırdan beri tahvilât-ı mühimmeye mazhar olmuş ve meslek-i mezkûr Stol, Vereney, Şikoyno vesâire taraflarından inkâr idildiği halde Katot Beg ve Perayer taraflarından müdafa'a edilmiştir.

Tes'sir-i maraza ma'ruz bulunduğu halde mübtelâ olmayan eşhasa isnâd idilan mu'afiyet ve bu babda dermiyan idilabilan i'tirazât sirâyeti te'yid iden vuku'at-ı adideyi ibtal idemez. Ta'un bizim sahillerde zuhûra geldiği

Syf 178

vakit daima marazın akdemce mevcud bulunduğu memalik ile münâsebatda bulunan mahallerde vuku'a gelir. Düçâr-ı tahribât olmuş memâlikde ekseriya eşhas-ı münteneden müteba'id bulunmakla balâdan masûn ve mahfuz olmağla muvaffak olunur. Moskova ta'ununda Merten ve Mısır'da zuhûr iden son epidemide Bolard ve Mösyö Laşez nâm zâtlar birçok ebniyye-i 'umûmiyyenin işbu tecrid sayesinde afetden masûn olub halbu ki haricde maraz dehşetenmunun tahribât-ı azime ika' eylediğini görmüşlerdir. Fen ta'unun mücrimine yahud harb esrilerine telkîh ve nakl edilmiş olduğuna dâ'ir ba'zı vuku'at irâe itmekde olub birçok etba hayırcılların kayhîyle kendilerini telkîh eyledikleri gibi bir takımları da işbu tecrübe-i müdhîşe sebebine iknâ-yı hayat itmişlerdir. Fakat şunu da zikr ve beyân iktizâ ider ki ihtiyârî olarak intikal-i marazın vuku'ına dâ'ir işbu halât meyânında telkîh-ı marazın beşer-i istilâinin merkezinde bulunan ve zaten mübtelâ-yı intân olması muhtemel bulunmuş eşhasda icrâ idilmek hasebiyle badi-i iştibâh yahud cüz'ice mukarrer olduğu anlaşılır.

Fakat bu gibi tecrübelerin bir netice-i sabite i'tâ idebilmesi için telkîh idilan eşhasın epideminin şiddetle hüküm sürdüğü mahallerden haylice uzak olmaları iktizâ ider.

Ta'unun sûret-i intikali hakkında ittifak-ı ârâ hâsıl olmamış olub birçok vakitler marazın eşhâs-ı müntene yahud eşhas-ı merkumeye ait elbiseye bilâ-vasıta temâs ile vuku'bulduğu halbû ki emvâtle kat'an intikal eylemediği zannolunur idi. İşbu meslek akademinin raporuyla reddedilmiş ve binlerce ta'unzedelere açık havada ve havadar mahallerde bilâ-vasıta temasın hiçbir tehlikeyi intâc itmediği ve ta'unun gerek marazın gerekse elbise ve eşyalarının temasıyla kaibliyet intikaliyesi hiçbir müşâhede ile müsbet bulunmadığı rapor-ı mezburdan şayân-ı i'tirâz ise de fakat epidemi mecâmi'inde – ta'un-zedelerin neşr eyledikleri simalar ve bunlardan neş'et iden böür-i intâniyye ile maraz müstakil olduğu gibi böür-i istilâiyye haricinde dahi gerek denizde bulunan gemiler gerekse karantinalarda aynı tarz üzere

Syf 179

marazın intikali musaddık bulunmuşdur. Ta'un-zedeler buldukları mahallerde havasını efsâd eylediklerinden az çok uzaklara marazı naklidebilecek derecede bir takım mecâmi' intâniyye-i ta'ununa tevellid iderler. Münferid suretde görünen ta'unlara mübtelâ eşhasın sirâyet ve intişâr marazı husûle getirebilecek ertebede ve oldukça mü'esser mecâmi' intâniyye husûle getirmeyecekleri mukarrer bir keyfiyettir. Her nasılsa memâlikimize nakl idilan ta'un iklimimizde havada ve sekenede neşv ü nemasına müsa'id şera'iti bulunmadıkça nakli demeyeceği ve tahribât-ı azime vku'a getiremeyeceği emr-i müsbettir (Peros).

Taribe ve har olan havanın, za'afiyet-i bünye, senn-i kemâl, cins-i inâs, meta'ib-i bedeniyye, havf, sefâlet, rûsum diniyye-i 'amme zamanında halkın içtimâ'ı gibi esbâbın intişâr-ı maraz teshil idici husûsatdan bulunduğu ma'lumdur. Ba'zı epidemilerdeba'zı san'atlarla meşgul bulunan eşhasın te'sir-i marazdan az çok mahfuz bulunduğu görülmüş ise de mevcudiyeti farz idilan işbu mu'afiyet hakkında netice-i sabite i'tâ idebilecek hiçbi sebep bulunmamıştır. Velev ki gayetle mühlik olsun ta'un epidemilerinin seyrleri esnâsında ale'd-devâm mecmai'i müntenede müte'ayyiş birçok eşhasın marazdan masûn kaldıklarına tesâdüf eylediği ve 'uzviyetin işbu mu'afiyetinin kabil-i tedkîk bir şart uzvu ile izahı mümkün olduğu da teslim-kerde-i erbâb fenndir.

Fakat mütalâ'at-ı mesrûde sûret-i istilâiyyede hüküm-fermâ bulunan ta'un hakkında kabil-i tatbik olub yoksa memalik-i şarkîde münferid bir tarzda görülen ta'unlar hakkında câri değildir. Tarz-ı ahir her sene zuhûra gelebildiği gibi kat'iyyen

sârîde olmayub ve müsteveli olan ta'un misillü memleketin cebellet tibbiyesinde vuku'ıyyafata bir tahvile merbut bulunmaz.

Mü'ellifin virüsün dâhil 'uzviyet olduğu bir zamanla 'alâim-i ibtidâ'ıyyenin saha-nemâ-yı şühûd bulunduğu zamana kadar 1 ile 7 gün kadar bir müddetin güzerân ideceğini kabul itmekdedirler. Mesele-i tefrîhi kemâl-i dikkatle mütalâ'a itmiş olan Mösyö Oberruş devr-i mezkûr müddetinin dokuz gün olduğu kararını

Syf 180

virmişdir. El-hasıl akademi komisyonu mes'ele-i mühimme-i mezkureyi bi'l-mütalâ'a eğer ta'unun müddet-i tefrihi için bir had mu'in ta'yini arzu olunur ise marazın beledi sûretde hükü sürdüğü memleketin ve mecami'i istilâiyyenin hâricine çıkan eşhasda yalnız sekiz günlük bir tecridden sonra marazın kat'ıyyen zuhûra gelemeyeceğinin vuku'at-ı 'adide ile müsbet olduğu kararını virmişdir. Bu ka'idenin istisnâsı gibi zannolunan ba'zı vuku'atı mahdude ve kalilenin diğer bir tarzda tefsir ve izâhı kabil olduğu da dermiyân idilür.

Tedâvi – Ta'unun tedâvisi "şifâi" ve "tahfizî yahud vaki" olmak üzere ikiye tefrik idilmektedir.

1 – "Tedâvi-i Şâfi" Tecrübe ile yûmenâ-hezâ te'sirini tasdik idemediği birçok edeviyye münâvebeten tavsiye idilmiş ve Moskova ta'ununda buz ile idilin icrâsı Samuilvic tarafından senâ idilüb birçok epidemilerde de vasıta-i şâfiye makamında kullanılabilecekleri isbât idilmeksizin mevâd-ı zeytiyye ile dilin idilmek keygiyeti mevkî'i isti'mâle konulmuşdur. Diğer bir müdavât-ı mahalleye müraca'at eylediklerinden marazın bedii zamanında i'tibâren kullanılmak üzere ihracaât-ı demviyye-i mebzule ma'rikat-ı mü'essere yahud münhesât münteşere makviyât, haşîş ve muherât ve edeviyye-i zıbkîyye az çok tarafdar bulmuşdur. Esef olunur ki ta'ının tedâvisi diğer birçok illetler gibi pek şekil bir ka'ideye tatbikan icrâ olunmamaktadır. Vesait-i tedâvi gerek hastalığın şekli ve hey'etine gerekse ba'zı i'râzın tefvikına göre tebdil eylediği ecilden en müsta'cel tedâbire müraca'at iktizâ ider. bedâyet-i marazda bir te'amül iltihabi-i şedide alâim-i mevcud olur ve şahısta kaviyyü'l- vücûd bulunur ise kasd-ı umûmi icrâsı icâb ider fakat er geç zuhura gelecek hubût-ı kavaside vasıta-i mezkûrenin kemâl-i dikkatle mevkî'i icrâyâ vaz'ı ehemdir. Bununla beraber meşrubât-ı hamıza ve müberred tavsiye idilmelidir.

Ta'unda vezâif-i hezimeye cihetinde ba'zı teşvisâtın hemen dâima müşâhede idilmekte olduğunu gördük ekser mü'ellifin teşvisât-ı mezkûrenin

Syf 181

i'anesiyle izâle idilebileceğini zanneylemekde iseler de devâ-yı mezbur 'ale'l-ekser bi-fâ'ide olduğu gibi mu'addede mütekarrer tağyirât sebebine belki de bâdi-i muhatıra olur. Binaen-aleyh i'râz-ı mi'deviyeye her def'ada azar azar virilmek üzere ancak hamızı, gazlı, barid ve belki buzlu meşrubât ile mukabele itmek vesait-i sâireye mürrecahdır.

İ'râz-ı asabiyye diğer i'râza fâ'ik geldikleri halde i'râz-ı mezkûrenin husûsı bir müdavât ile def'i iktizâ ider. Hubût-ı kavâye makviyât, edeviyeye-i mefrûhu'l-kalb husûsiyle hamr ve kana müstahzarâtı ile mukabele, hezeyân ra'îşe-i evtâr ve naklisata ukabil dahi azim mikdarda meslek, kâfuri isti'mâli ve inskâbât-ı bâride icrâsını tavsiye idilür.

Ta'un i'râzından ba'zıları bundan ma'da hususi vesâ'itin icrâsını istilzâm eylediğinden hayırcıların kaide-i umumiye olarak takyihlerinin teshiline as'i idilür ve mevzu'at-ı milliye ile setr olunarak temvic pek aşikâr olmadıkça şakk-ı icrasına mübâderet idilmez. Çok vakitler şirpençe ile hamre, hacamat ve tahriş ve muhtelif tarzda ihrak idilmişler ise de tedâvi-i mahsus hemen daimi suretle ba'is-i mazarrat olmuşdur. Bugünkü günde ...?... Şünût, Frank nâm-zâtların vesâyâsına ita'at ve tab'ıyyet ile işbu tedâbir-i şedide kat'an kullanılmayub fakat evrâm üzerine zift yahud kurşun sirkesi mahlûliyle tekmidât icrâ olunmaktadır.

Hamreler kana kana süfûfiyle tımar idilüb hamr ma'turde ısladılmış refâdeler ile setr olunur. El-hasıl gangrene yahud ziya'ı mâddi ile müterafık cenhalara dâir vuku'atda olduğu vech üzere hareket idilür.

2 – Tedâvi-i vaki – Ta'un şehirlerimizden bir besinde zuhûr eylediği halde akademiya komisyonunun kabulünü tavsiye eylediği tedâbir-i vakiye ihrâsına ber-vech-i âti müsara'at idilür. Eğer hastalık bir hanede rü'ıyyet olunduysa derhal ta'un-zedeysi bir mücma' intân-ı teşkil idememesi için gayetle havadar bir mahale götürüb orada haline muvaffak bir suretde taht-ı tedâvi ve takyidde bulundurmalıdır.

Syf 182

Diğer ahali hükûmet-i mahalliye tarafından gösterilen bir mahale azimetle orada bir tabibin taht-ı nezâretinde bulunur. Ve ta'unun zuhûra geldiği hâne tahliye ve tathir edilerek hiç deşikse bir mah hâli bulundurulur. Eğer birçok hanelere birden isâbet itmiş ise hanelerden her birisi için ber-vech-i meşruh tedâbire teşebbüs olunub ve şehirler hakkında dahi aynı tarzda davranılır. Bir taraftan daha maraza giriftâr olmamış bi'l-cümle eşhâsı mecâmi'i istilâiyeden çıkarmağa diğer taraftan

ta'unzedeleri ayırub mecami'i ta'uniye teşkilini önünü ele alacak sûretde gayetle havadar ve mürtefi' mahallere teleşdirerek dağtanga sarf-ı gayret itmelidir.

Hastagânın tefrid ve teb'idi, te'siri kat'i bir çare olmamakla beraber iyi bir vasita-i tahfiziye olduğu da bî-iştibahdır. Akademiyanın raporuyla da ma'lum olduğu vech üzere bir nahiye ta'un istilâ'inin pençe-i ta'libine giriftâr olduğu vaktinde ahali-i nahiye ibtidâ esbâb umumiye-i istilâ'iyenin te'sirine ma'ruz bulunmaktadır. Binâen-aleyh tefîk, marazdan muhafaza idebildiği halde evvelki sebebeden bedeni muhafazaya muktedir olamaz. Ve bi'l-akis ekseriya mahdud olan memleketlerde esbâb te'siri ma'dum olduğundan yalnız ta'un-zedeler ile bunların husûle getirdikleri meâmi'in te'siri sebât ider. Bu sonraki halde tefrîk-ı marazdan bedeni vekaya idecek bir vasita-i hakîkiyye olmuş olur.

Ta'una mübtelâ eşhası tedaviye çağrılan yahud mecâmi' intân derûnuna girmeğe mecbur bulunan tabib için kava'id sıhhîye-i mükemmeleden başka hiçbir vasita-i vakaya olamaz. Eldiven ve maske takmak burun deliklerini ve elleri zeytin yağı ve sirke ile oğmak, attari nebatât çiğnemek, tükürüğünü bel' itmeyüb hastagânın hevâ-yı müstefisleriyle teneffüs itmemek hakîkî bir te'siri olamyan bir takım kava'ideden ibâretdir ki vesâit-i müs'arudeden bazıılarının hastagân tarafından müşâhede idilmesi tedâvi eyleyeceğimiz hastaları ihafa ve bi-huzûr eyleyeceğinden bunlardan sarf- nazar itmek ve ta'un-zedeyi adeta diğer bir illete mübtelâ şahsî

Syf 183

tedâvi idercesine tedâvi eylemek münâsib olur. Bazı karantinalarda akdemce bi'l-kabul mevki'i icrâya konulmuş olan tedâbir ve hâşiyâne el-haletü-hâze mevcut değildir. Bundan başka tedâbir-i mezkûre herhalde böür ta'uniyyeyi husûle getirerek intişâr marazî tahsil itmiş olur.

Ta'un çare-i tahriyi insanların dâire-i iktidârları dâhilinde bulunan mesâ'ibden birisi olduğundan terakkîyat-ı medeniyenin musarîdede saire-i ta'unı etfâ ideceğine ümidvâriz. Londra şehri ta'unun imhâsı için hızı sıhhatin ibrâz idebileceği şayân-ı dikkat bir misâldir. İşbu maraz vahim iki asır mukaddem Londra'da beledi sûretde icrâ-yı hükm itmekde iken 1666 harîkî çend gün zarfında "sittle"nin kısm-ı 'azimeti ihrak ve husûsiyle ateş en ziâde murdar mallerde mahv idildiğinden bi't-tekrar inşâsı esnâsında sokakların tevsi' ve toprağın yükselmesine dikkat ve itimâm edilmiş ve o vakitten beri şehir-i mezkûr eskiden olduğu gibi memalik-i şarkîyye ile münâsebet ve irtibatda bulunduğu halde ta'un epidemileriyle tahribi dilmemeğe başlamıştır.

Ta'unun tabi'atı – Ta'un bir tesmim milismâi ile mütehasıl bir maraz 'umûmi ise de 'amil marazinin fa'alini bilemediğimiz ve ibtidâ müte'essir olan cihazı yahud uzvu tanıyamadığımız cihetle şimdiye kadar tabi'at marazî ta'yini mümkün olamamıştır. Bolar nâm zât ta'unın, lenfanın tağyiriyle mütehasıl bir maraz olduğu ve tağyir lenfâi illetin esâsını teşkil eylediği mülahasasında bulunmakta ve müte'akîben demde dahi bir tağyirin vücudını bi'l-kabul marazî tevsîf iden 'alâim-i asabiye ve i'râz umûmiyye-i tağyire atif itmekdedir. İşbu fikr her ne kadar kabil-i iltizâm ise de bu babda mutlak surette bir neticeye dest-res olunamamıştır. Bundan sarf-ı nazar ta'unun her nasıl olur ise olsun ne bir iltihâb haşvî ne de bir iltihâb mi'de ve ma'dan ileri gelmediği ve belki gasb-i haşvî ukdelerinin bir iltihabından neş'et eylediği feth-i ecsâd i'ânesiyle derece-i sübuta varmıştır.

Syf 184

2.3.14. Hummâ-yı Asfer

- On Dördüncü Fasıl -

- Hummâ-yı Asfer -

Hummâ-yı asfer [*] mütevalliyen emrâz-ı miyasmâiyye ve emrâz-ı tifoideye meyânında tasnif edilmiş ise de Mösyö Jakovo'nun fikrine etba'en maraz-ı mebhusun emrâz-ı miyâsmâiyye sırasında bulunması lüzûmunu muvaffak ad eylerim.

Esbâb-ı maraz – Hummâ-yı asfer Meksika körfezinin sahillerinde Antil cezirelerinde Brezilya'da (Vesika) ve Afrika'nın cihet-i garbiyesinde ve mahâl-i sâ'irede beledî sûrette rü'yyet olunmaktadır. Amerika ve Avrupa'da müte'addid sûrette zuhûr iden epidemilerle te'yid idildiği vech üzre humma-yı asfer mecami' muhtelif-i mezkûreden bi'l-intkal sûret-i istilâiyede iki nısf kere üzerinde de hüküm-fermâ olabilmekdedir. (Cebel-i Tarîk 1868, Lizbon 1857, Sen-nazar 1861) beledî olarak zuhûra geldiği nevâhide hummâ-yı asfer sahil-i bahrda temkin idüb dâhil-i memâlike doğru ilerlemeğe meyl pek cüz'idir. "Ancak müstevli bir halde olur ise sahilden yükselebilüb beledi olduğu halde hiçbir mahalde birkaç yüz kademden yukarıya çıkamaz" [Jakvo] Bundan başka maraz beledî mazhâr-ı istilâ olan memâlikin

---

[*] Hummâ-yı asfer yani (Diyolafeva) nâm mü'ellifin 1884'de neşr edilmiş emrâz-ı dâhiliye kitabdan me'hûzdur. (Mütercim)

Syf 185

bütün sevâhiline münteşir olmayub limanlar ile havalisine ve inhâr-ı azimenin mensublarına münhasır kalur (Marya Dağlurya nâm Portekiz sefinesi hakkında rapor).

Hummâ-yı asferin beledî bir tarzda rü'yyet olunduğu bir mahâlde iskân iden eşhâs imtizâc-ı iklim te'siriyle bir nevi' mu'afiyet eksb iderler ve memleketlerinden bir müddet teba'id eyledikleri takdirde imtizâc-ı iklim nâ'iliyetkârını gayb iderek memlekete yeni gelen ecnebiler mertebesinde semm-i maraziyi ahza kabil bulunurlar.

Hummâ-yı asfer nevahi-i sâ'ireyi istilâ için ancak intikalın te'siriyle beledi olan mecami'ini terk iderek ve intikal daima sefa'in-i ticariye ve vapurlar ile vuku'bulub ba'za kim sahilden maraz ile mülûs olan yolcuları alır ki bunlar da maraz çend gün seyahatden sonra meydaan çıkub ba'za da hayn-ı azimetde kimi halkı afiyet-i tammede buldukları halde kimi mecmu' marazda iken almış olduğu semm-i maraz cür'ümlerini gizlediğinden 15 – 20 – 30 gün seyahatden sonra bir epidemi meydân-ı şühûda gelir.

Bu halde mecmu' intân-ı kemiyedir ya'ni "kimi hummâ-yı asferede mübtelâdır". [Jakov) ki maraza-yı selâmete vâsıl olduğu halde derece-i kâfiyede tathir idilmez ve tekrâr icrâ-yı seyahat için birkaç haftalar mürûr itmez ise aynı kimi yeni bir yolculuk hengâmında diğer bir eepideminin mecmu'ı olabilir.

Maraz ile mülûs bulunan kimi hatime-i seyahatde vüsûl tedâbir-i tuhfetiyle sûret-i şedide icrâ idilmeyüb de kimi halkânin hurûcına müsa'ade idilür ise yolcular gemiden çıkub ve gemiyi tahliye idecek eşhas dahi gemiye girerler. Derhal limanda ve sahil üzerinde ve civardaki gemilerde hummâ-yı asfere dâ'ir ba'zı vuku'at zuhûra gelir. Lâkin hummâ-yı asfer nasıl münteşir olur? Te'sir sirâyet ile midir? Buna mübtelâ olan şahsın koleraya yahud cedrîde olduğu vech üzre marâzı şahsî digere nakle kabiliyeti var mıdır? Kat'an bu kadar sirâyetin işbu tarzda husûlü hummâ-yı asfer hakkında kabul olunmamış ve keyfiyet-i mezbûre Montevideiv'de zuhûr iden dört epidemi hakkında Mösyö Viska'nın

Syf 186

makalât-ı müfidesiyle tasdik kılınmıştır [*]. Semmin marazdan sudur iden mahsûlatda tevellid ve tekessür eylediğini hiçbir şey irâe ve isbât idemeyüb tabi'atı her nasıl olur ise olsun semm-i mezbûrı gemi kendi humûlesiyle nak eylediği gibi mariz dahi elbise ve yatak takımı vesâ'ire ile nakl eylemekte ve unsur üermesine

müsâ'id bir vasıt bulduğu anda neşv û nemâ bulmaktadır. Hummâ-yı asferin limanları ve nehir mensublarını ve sahilleri intihâb itmesi ve irtifa'ı arz tezâyid eyledikçe kuvvetinin zâ'il ve toprağın tecmidini muceb olan dün bir harâretin te'siriyle harâb olması ba'zı “şera'it-i arzîyyenin” maraz-ı mebhusun tahsiline müsâ'id bulunduğunu isbat ider. Humma-yı asferin 'ale'l-husûs gurûb-ı şemsden sonra ve gece şiddetle icrâ-yı fi'il eylediğini ve etbânın şemsin harâretli sa'atlerinde hastaları istifâr itmeleri ka'idesinin bu sebebden neş'et eydiğini tecrübe irâe itmektedir.

Epidemi sür'atle terakkî itmeyüb ibtidallerini birkaç haneye ve bir sokağa münhasır kalur. Mösyö Niska istilâ-yı marazın ekseriya müba'ad ani'l-merkez mıntıklar suretinde vuku'bulub ve mezkûr mıntıkların evvel emride musâb bulunan merkezden tedricen tebâ'id eylediğini de ilâveten dermiyân ider. Marazın şekl-i istilâ'isinin dahi şekl-i beledisi gibi sahilden ba'id olan nekatı ve mahal-i mütefi'ayı istilâyaya meyli azdır.

Hummâ-yı asferin “Müddet-i tefrihî” 3 ile 6 gün imtidâd idüb birinci def'a maraza ibtilâ mu'afiyet-i müte'ehhîreyi tevellid ider.

Tevsîf – Hummâ-yı asferin bir mu'tâd 'alâim-i mütekaddimesi olmayub ekseriya nısf-ı ilelde bir arvâ'i şedid ve müte'akîben şiddetli bir ilm-i fukâri, sadâ', inhirâf ve nâhiye-i zelâkîde darbât ile müterâfık veya gayr-ı müterâfık olmak üzere bir “Haciret nahiye-i ser Sofya” ile bedâi ider. Birinci günden i'tibâren

---

[*] Doktor Viska kendi eser-i mühimde hummâ-yı asfer epidemilerinin sûret-i intişar ve teşkilini mütalâ'a ve semm-i marâzinin bir menşe'i miyasma'ıye mâlik olduğunu da nazâr-ı mütalâ'aya arz itmektedir.

Syf 187

harâret 40 ve 41 derecelere vâsıl olub yahud mezkûr dereceleri tecâvüz eyler. (Tekeli) gözler mütevehhiş ve muhtakîn, vech-i kırmızı ve mütebehhic ateş gayetle şedid ve inkıyaz ka'ideden olub çarpıtma ve uykusuzluk ba'za hezeyân ile müterâfık olarak cild dahi ahmerârı bir kırmızılık irâ'e eyler. İkinci günden i'tibâren hasta gaşiyâne ve ibtidâ gıdai sonraları muhatî ve saferâvi fiyata giriftar olarak mikdarı bıl tenakusla ale'l-mu'tad albümini hâvi bulunur.

“Şedid ve gürültülü olan işbu birinci devir” tahminen üç gün imtidâd idüb ba'de i'râza sükûnet gelerek harâret tenzik ie yerkan zuhûra gelir. Marazın en sabit arzı bulunan ve maraza nihâyetlendiren tenzil-i harârete mütesadîf bulunur vuku'at-ı selimede maraz işbu devr-i iltihabiyi ileriye geçmeyüb humma dahi tekrar zuhûr

itmez ise de vuku'at-ı vahimede tenzil-i hummanın müddeti pek kısa olup ancak birkaç sa'ate münhasır bulunduğundan hummâ dâima birinci devrin şiddetini kesb itmeksizin bi't-tekrar meydana çıkar.

Yerkan gayetle soluk bir levnden en zahir ve sarı yeşilimtırak bir renge kadar her dürlü elvânı irâe idebilüb bol yerkanî olur ise de saferânın seyelânına bir mâni' bulunmamak hasebiyle kazverât fenksiz olarak hurûc itmez. Mösyö Jakar işbu arzın sûret-i tekvini dâ'ima aynı sebebe atf edilmemesini mülâhaza ve Kanın ba'zen de âdem-i infirâz saferaya merhut bulunduğunu farz ider.

“Siyah kandan ibâret kayet” (Vomito Negro) heman Yerkan ile birlikte ve aynı zamanda zuhûr ider ise de ma'hezâ ziyâde sabit bir arz olamduğundan şehasin ancak nısfında tasdik idilür.

Nezf mi'de ekseriya enzifa-i ma'aiye ve bel'um ve femm ve nezf-i rahm ve Porpora ile müterâfik bulunur.

“Hâl-i umumi” muhtelif şekiller ile ez-cümle “hâl-i sa'fi” “âdem-i intizâmî”

Syf 188

“Tifosî” ve “Hezeyânî” ile muttasif olup ba'zı vuku'atda “âdem-i bıl” tam olduğundan 'asret teneffüs âdem-i intizâm ve zaif i'râzının “dem zevâ'l-cevherü'l-bölük” taht-ı te'sirinde olarak vuku'a gelebilmesi vârid-i hatır olur.

Müddet-i maraz, teşhîs – Eşkâl-i hafifede tenzil-i hummâ bir mu'tâd üçüncü gün zuhûr idüb ta'rifât ü fire ile müterâfik olur ve marazın şifâyâb olamsı çok vakte muhtaç olmaz işkâl-i vahimede maraz 2 ile 10 gün ve daha ziyâde imtidâd idüb şekli-i sa'kuvisi ise marîzı dört günden itlâf ider.

Hummâ-yı asferî Yerkan-ı vahim ile karıştırmamak icâb idüb zirâ marâz-ı ahirede hummanın 'anf ve şiddeti, elim fukârî, Zacret Şersofiye, İntikan vech ve aynen ma'dumdur. Hummâ-yı asfer tahâlin az çok bir tevrimiyle müterâfik ve demde “sabağ-ı esved”in sür'atle zuhûrını mü'eddi olan hamiyât-ı tifoid safrâvi şekli-i tifoidide olan humMâ-yı asfere ba'zı mertebe müşâbe ise de evvelkinde harâret terfi' idüb ve tahâl müteverrim bulunur.

Epidemilerin derece-i vehâmetine göre hummâ-yı asferden vefiyât 100'de 14 ile 50 nisbetinde bulunur (Dötrolö).

Teşrih-i Marazî – Maraz-ı mezburda cülesinden ziyâde galib bulunan afât-ı istihâle-i şahmiye tabi'atindedir. “Kebed” ma'lûliyetin kebed-i şahmilerine müşâbe olup (Loui) sıhhatiyan levninde sarı ve kansız ve kabil-i heşdir. Hucurât-ı kemâl-i sür'atle şahmî bir hale münkalıb olur ise de harâb olmaz. Kalb ve glitin kezlik

eşhale-i şahmiyeye mübtelâ olmuş olub ‘azilât husûsiyle batn ve fahzin ‘azilâtı ba’zen kademât ve inzifaya makarr olurlar. Cihâz-ı hazme, bel’um, mi’de ve ma’a ba’zen mütekarrih bir takım sefayih ibrâz ider, dem-ekser emrâz-ı intâniyede gmrüldüğü vech üzre “dem-i münhal” evsafı câmi’ olub tahâl-i hâl tibbi’iyededir.

Syf 189

Tedâvi – Vesâ’it-i vâkîye bir mahâl-i mekûkdan vürüd iden gemiler için sıkı karantinalar te’sisinden ‘ibâret olub işbu karantinalar hummâ-yı asfer ancak deniz tarîkıyle nakl olnabelceğinden, her dürlü ehemmiyeti hâ’iz bulunmalıdır. Mülûs bulunan sefinelerin netâneti izâle ve hamuleleri de taht-ı dikkat ve nezâretde bulundurulmalıdır. Tedâbir vâkîyye-i şahsiye, hummâ-yı asferin ashilden içerilere doğru intişârı ve yükselmeğe meyli pek az olduğu müsbet bulunduğu ecilden ya sahilden uzaklaşmak yahud yüksek noktalara çıkmağa münhasır kalır. Ve gecenin sa’atleri intâne ziyâde müsâ’id görüldüğünden gurub-ı şensden sonra dışarı çıkmaktan hazr itmek icâb ider.

En müsta’mel olan “tedâvi” meshilât-ı latife ve limon asâresiyle mahlût Hind yağı isti’mâlinden ‘ibâret olub (Fuzye) efrât-ı harârete gusûl-i bâride-i muhtıra i’ânesiyle mukabele hamızı ve hamreli meşrubât, kana kana müstahzerât-ı ve şampanya tertib idilir.

2.3.15. Dâi’l-Irk Cavresi

- On Beşinci Fasıl -

- Dâi’l-Irk Cavresi -

Esbab-ı maraz – “Dâi’l-ırk” yahud “Dai’l-ırk cavresi” [*] münteir olmağa az meyyâl ve mahdud epidemiler ile rû-nemâ bir maraz olub tabi’atı alân nâ-ma’lûm ve menşe’i ise arzî bir miyasmanın neticesi zannolunmaktadır.

---

[*] Dai’l-ark cavresi muhabbeti Diyolavefa’nın emrâz-ı dahiliye nâm eserinden me’huzdur (Mütercim).

Syf 190

maraz-ı mebhus nârî ve kabil telkîh olmayub ve mu’afiyeti olmadığı gibi hiçbir tarafda beedi larak dahi görülmemiştir zirâ bir ilkâ-yı istilâ ve orada senelerce pâyidâr olan dâi’l-ırk epidemileri nihâyet’ül-emr kendi mürûrlerine dâir bir eser bırakmaksızın gaib olurlar. Bu asırda dâi’l-ırk birçok def’alar Fransa’da hüküm sürmüş ve son epidemi olub 1865’de zuhûr eylemiştir.

Tevsîf – Ba’zen rahatsızlık, sada’, ‘arvâi hararet gibi ‘alâim-i mütekaddeme mevud ise de bir mu’tâd bedâ’i maraz i’râzı müşâbesinde olarak birdenbire “ter”

zuhûra gelir. Ter derece-i gayede ziyâde olduğundan marazın “dai'l-ark” ismiyle tesmih idilmesine sebep olmuştur, ter yatak takımlarından ve şiltelerden bile geçib ne râyhası ne de saffet bahrâniyesi olduğundan marîzin hiçbir vecihle haffet hâline bâdi olmaz ter ile beaber evca'ı medârü'l-ayn nahiye-i hiss-i ta'sir, asret-i teneffüs, hafkan ve gaşıye meyl gibi i'râz-ı sâire dahi sûret-nemâ olub ateş-i şedide bölük miktarca kalet ve gğşâfını ve inkîyâz ka'idededir.

“Humma” ter ile beraber zuhûr idüb üçüncüden beşinci güne kadar maraz cildinde batma ve karıncalanma hissederek bunları müteakiben bir “indifa' cavresi-i abîz veya ahmer” meydana çıkar. Dai'l-cavresi-i ahmerde ise havislât bir takım şill-i verediye [üzerinde teşkil iderler ki şill-i mezkûre tazyîk ike gaib olur. İndifa' cavresi cüz'in kadâmisinden bedâi ile zuhûr ve etrafa münteşir olur ise de vechde müşâhede olunmaktadır. İndifa' tekmil olduğu halde ter tenakusa başalyub i'râz-ı 'umûmiye derece-i şiddetini gayb iderek tiflis-i bedâi ider.

Maraz 7 ile 14 gün imtidâd idüb nekahet ise ale'l-mu'tad uzundur. Dai'l-arkın vehâmeti epidemiye ve eşhasa göre muhtelif idüb ve kâffe-i emrâz-ı müstevliyede olduğu gibi maraz-ı mezkûrede de vuku'at-ı selime ve vahime görülür,

Syf 191

ba'zen i'râz-ı bedâyet gayetle kesb-i şiddet eylediğinden ilk günlerde avarız-ı dimağîye (hezeyân – siyât) ile mevt vuku'a gelebilür. Ba°zı vuku'atda enzifa-nümâyân olduğundan bir inzâr vahimeden ihtizara sebebiyet verir. Dai'l-arkın hamiyât-ı marazgîye, hamiyât-ı indifa'îye ve tifos gibi diğer emraza iştirâki nâdir değildir. “Maraz zâti” ad olunan dai'l-ark cavresiyi birçok illetlerin eesnâ-yı seyirlerinde alâmet-i lahika makamında zuhûr iden “havislât-ı arkîye” ile tahlît itmemelidir. “Müdâvât-ı makviye” isti'mâli bir vasıta-i münâsebe olub humma devri bir seyr-i ahz eylediği takdirde “genin” isti'mâli şayân-ı tavsiyedir.

2.3.16. Emrâz-ı Marazgîye

- On Altıncı Fasil -

- Emrâz-ı Marazgîye -

(Hummâ-yı mütekatı'a, Hummâ-yı zatü'l-nevbât, Hummâ-yı meraziğ)

Esbâb-ı maraz – Maraz merzeği ya'ni sıtma sarf-ı miyasmâi olan emrâzın bir nümûne-i mükemmelesidir. İlet-i mezkûrenin cerime-i marazîyesinin ba°zı mevakî' mu'iniye mahsus bulunduğu şübheden 'arî olub ve mevakî'i mezkûrede herkes tas'adât marazgîye ile müte'essir olmak tehlikesine giriftar bulunmaktadır. Diğer cihetden, sıtmaya mübtelâ bir mariz semm-i marazgîyeden 'ârî ve cerime-i

mebhuseyi ahza gayrı müsta'id ulunan bir memlekete geldiği halde mariz-i merkurum vuku'at-ı marazîye-i cedidenin husûline sebep olamaz. Sıtmaya giriftar bulunan

Syf 192

maraza ile münâsebât-ı sarihada bulunmakla marazın bir şahs-ı sâlîme müntakîl olabilmesi hiçbir vakitte görülmemiş idüğinden sirâyet mes'elesi hakkında asla beyân-ı mütalâcaya mahâl olamaz.

Nevahi-i katbîye müstesna tutulmak şartıyla emrâz-ı marazgîyenin beledi olarak ya sûret-i dâimede yahud hiç değilse ara sıra meşhud bulubnadiğı memalik pek az bulunur. Şurası var ki vuku'at-ı marazîyenin adedince ve husûsiyle derece-i şiddetince fark-ı azim olub ez-cümle Almanya'da hummâ-yı munkatı'anın eşkâl-i adiyesi pek çok mevakî'de rü'yyet olunduğu halde marazın manzara-i vahimede tahtında meşhud bulunması istinâ kabilindedir. Bilakis Macaristan, Tuna Nehri'nin mensıbuna yakın nevahi, İtalya - Roma sahrası, Pontenbataklıkları, Sicilya) emraz-ı marazgîyenin eşkâl-i vahimesine mahsus merakiz-i meşhure olduğu gibi Avrupa haricinde bulunan diğer memâlikin ekserinde ve hususîyle aktar-ı mentukuyede sûr-ı vahimeye kesretle tesâdüf olunur. Semm-i marazgîyenin mevkî'i mahsus ve mahal-i neşv ü nemâsı "toprak" idüğü ve semm-i mezkûr topraktan hevâ-yı nesimin tabakat-ı sefeliyesine intikal eylediği ve ba'de şehik vasıtasıyla bedene dühûli muhtemel bulunması gayr-ı kabil itiraz, ve müşâhedât cedide-i mütevâliye ile müsbet bir kanundur. Semm-i marazgînin toprakda husûle gelmesini muceb olan şerâit beyinde en envvel toprağın rutubet-i dâime halinde bulunması zikr ve ta'dâd idilmelidir. Binaen-aleyh bataklıklı olan memalik 'ale'l-ekser tes'adât-ı marazgînin mevkî'i aslisi olub ve her nekat sath-ı arz meyyâh müterâkime-i vefire ile mestur olur ise tes'adât marazgîye zuhûr itmediği ve halbu ki husus-ı mezkûr yalnız senenin ziyâde yabes olan mevsimlerinde toğrağın hevâ-yı cevî ile temasından ileri geldiği bi't-tecrübe irâe ve isbât idilmiştir. İmdi hevânın toprağın tabakât-ı ratîyesine te'siri cerime-i marazîyenin neşv ü nemasına muktezi ikinci bir şart teşkil eylediği zannolunmakta olub üçüncü ve mü'esser bir sebep ise harâret-i havâdır ki arazın memalik-i cenubide zuhûr itmesi

Syf 193

vazif aylarını intibâh eylemsi harâret-i havanın pek büyük dâhili olduğunu irâ'e ider.

Semm-i marazgînin, uzvî olduğunu zanneylediğimiz, tabi'atini keşf itmek içüm bihassa Kalbes ve Tomazi Karudelli nâm zâtlar tarafından tahriyât-ı 'amika icrâ idilmiş olub mezkûr mü'elliflere göre tas'adât-ı marazgîyede mevcûd 'amel,

(Basil)in bir nevi' mahsus olub memalik-i marazgîyenin gerek toprağında ve gereke tabakât-ı hevâiye-i sefilîyesinde mezkûr basillerin ve basillere müte'allık vücûdını ve bunların duşânlara nakli ile humma neviyât-ı tahâl ve (zîrde görölücek) telvin hususi-i cild husûli mümkün olduğu dahi yine mesbukû'l-ism mücerrebler keşf ve iş'ar eylemişlerdir. Emrâz-ı marazgîye mübtelâ şahısların dem ve tahâlinde bile basiller ve sporların keşf idilmiş olduğu iddi'a idilmekte ise de keşfiyât-ı mezkûre ancak tasdikât-ı mükemmele sâyesinde şayân-ı kabul bir hâl kesb idebilür (Şekil 20).

Şekil 22: İnsanda hummâ-yı münkatı'a esnâsında demek hâli kerivât-ı demviye sirillum öbür Mayri (Gluten)

Maraza istilâ husûsunda mevcut olan "istidâd" gayetle umumi olduğundan hiçbir ırk, sen, işbu marazdan mu'af bulunamaz, marazın birinci

Syf 194

def'a isâbetini nevbât-ı lahikaya mübtelâ olmak husûsında isti'dâdı tezyid eylemesi şayân-ı dikkate ve mülâhaza bir keyfiyettir. Akdemce nevbât-ı mütekatta'aya giriftar bulunmuş olan bazı hastagân tas'adât-ı marazgîyeden 'ari bir memleketde sıhhat-i tâmmе ve kâmile ile bi-gam buldukları halde tekrar bataklığı havi bir memlekete vüsûllerinde yeniden nevbata yakalanur yahud hiç olmaz ise bî-huzûr olurlar. "Müddet-i tefrîh" bir siyak üzre olmayub 6 ile 20 gün olduğu beyân idilmiş ise de devr-i tefrîhin pek kusur olduğu da vak'atdan bulunmaktadır.

Emraz-ı marazgîyenin en vahim olan eşkâlini mücmel sûretde zikr ve beyân ile iktifâ ve yalnız bizlerde ya'ni Almanya'da meşhud olan hamiyât-ı münkatı'a hakkında mufassalen i'tâ-yı ma'lûmata ber-vech-i zîr ibtidâr ideceğiz.

- Emrâz-ı Marazgîyenin Eşkâl-i Muhtelifesi -

1 – Hamiyât-ı Mütekatta'a (Fievre intermittente) emrâz-ı mebhûsenin en basit olub nebât-ı mezkûre daima şayân-ı dikkat sûretde muntazam bir tarz üzre rû-nemâ

olurlar. Ekseriya bu cinsden bir nöbet-i hamvî, marazın arz-ı ibtidaisini teşkil ider. Halbu ki bir takım vuku’atda hummanın şiddetle zuhurunda evvel çok günler imtidâd idici bir devr-i ‘alâmet-i mütekaddeme” rü’iyyet olunur ki o esnâda hastagân takatsiz bir halde bulunub iştiâları mütenakus râis ve etrafada eva’dan müteşekkî olarak tahallarında hüsn-i bertorm ile beraber vechlerinde dahi hafifçe sarımtırak bir levn irâe iderler.

Bilhassa “nöbet-i mütekatta’ade” üç deir kabul olunmakda ve nöbet “devr-i berûdet” ile bedâi itmekdedir. Devr-i mezkûr esnâsında umumi ve vazh bir fenalık ile beraber ba’zen hafif ve ba’zen bi’l-cümle bedeni istilâ ider sûretde kuvvetli bir ‘arvâi şedid ve tezelzil görölür ve aynı zamanda cild, temas idildikde bâred ve hasif ve vech-i ekseriyâ cüz’ice mavımtırak olduğu halde dâhil-i bedende

Syf 195

hararetin mütereffi’ ve gitdikçe yükselmekde olduğu tasdik idilür. Ve ekser halâtda nevet, sabahleyin yahud kabilü’l-zahir ve nadir olarak ba’de’z-zahir ve akşam bağlar ve devr-i berûdetin müddeti ziyadesiyle kabil-i tehâlif ise de bir mu’tad 1’den 2 sa’ate kadar devâm eylemekdedir.

Berûdetin inkıta’ tedriciyesinden sonra “devr-i harâret yabese” zuhûr ider cild yavaş yavaş bir harâret muharrika kesb idüb kırmızı ve o vakte kadar sağır olan nabz dolgun bir halde darbâne başlayarak fi’il-i kalb dahi ahz-ı kuvvet eyler. Derece-i harâret husûsiy işbu devrin bedâyetinde yükselmekde devâm idüb devr-i mezkûr esnâsında azim birer tefa’a kadar su’ud eyler. 40 derece tahtında tevkif itmesi istisnâ kabilinde olduğu gibi 40 ve 40,5 derecelere vâsil olduğu da nâdirâtdan değildir. Devr-i mebhusun müüdeti devr-i berûdetin müddet-i devamından daha tahvil olub ‘ale’l-esker 3 ile 5 sa’at imtidâd ider. Ekseriya devr-i harâretin nihâyetine doğru ve ba’zen dahi devr-i sâlisin vürûdı zamanında derece-i harâret tenzil itmeğe başlar.

Devr-i sâlis ya’ni “der-i ‘arkı” esnasında cildin nemenân bir hâl kesb idüb ve derhal bir ta’rîk-ı ‘umûmi ve kesir-i zuhûr eylediğinden o zamanda marîzin hâl-i ‘umûmisi zahiren iyileşerek harâret ise müddet-i kalile tarafından derece-i tabi’iyeye kadar tenzil itmekle tahminen 8 ile 12 sa’atde ve ba’zen daha az müddetde ve ba’ze def’a ise daha uzunca bir zamanda nöbet hitam-pezir olmuş olur, ekser evkatda derece-i harâret yavaş yavaş daha aşağıya tenzil eylediğinden nöbeti müte’akîb gelen günün sabahîsi harâret-i bedeninin tabi’iden aşağı (36’ya kadar) bir aded irâe itmekde olduğu rü’iyyet olunmaktadır.

Nöbet esnâsında “seyr-i harâretde” vuku’bulan ba’zı halât-ı husûsîyenin dahi burada zıkr ve beyân-ı muktezidir şöyle ki: terfi’i harâretin tenzil-i harâretten daha sür’atle vuku’ bulmakda olduğu hemen kat’iyyen tahlif itmez bir keyfiyet olup ve harâret-i devr berûdetin ilk zamanlarında kemâl-i şiddetle ve devr-i harâretin hayn-ı bedâinde ise daha beta’etle yükselerek su’u harâret bilâ inkıta’ vuku’a

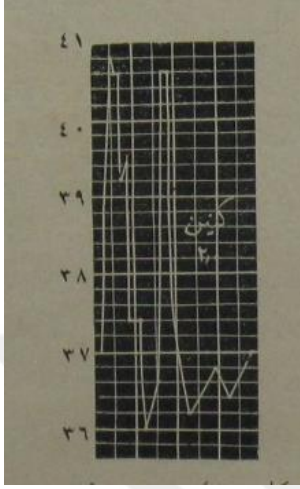
Syf 196

gelir. Devr-i harâretde ya’ni hummanın mu’tad 41 derecede mtehziz olduğu zamanda harâretin mükerrerân mukayesesine hasr-ı dikkat idilecek olur ise münhani-i harâretin ekseriyâ umûden iki zerve-i sağire tersim eylediği müşâhede olunur. Lâkin ekseriyâ harâretin birçok sa’atler ayn irtifa’da şayân-ı dikkat bir sebâtle tevkif eylediği de görülmekte olup sükûtı ise ‘ale’l-mu’tad ter zuhûrından biraz evvel bedâi iderek beta’etle ve ba’zen büsbütün daii bir tarz ile ve nadir olarak dahi teraffi’at-ı sağire veya harekât-ı sa’udiye-i azime ile mütekattı’ olarak tenzil eyler. Münhani-i harâret üzerinde güya bir basamak teşkil ider gibi harâretin bir tevkîfi görülür ki bunda harâret yarım sa’atden bir sa’ate kadar sâbit bir halde bulunduktan sonra sür’atle bir derece daha nüzul idüb ve bir müddet dahi bu noktada kalır. Ve’l-hâsıl derece-i tıbbî’iyye gelinceye kadar birkaç def’alar bu gibi tevkifler irâe eyler.

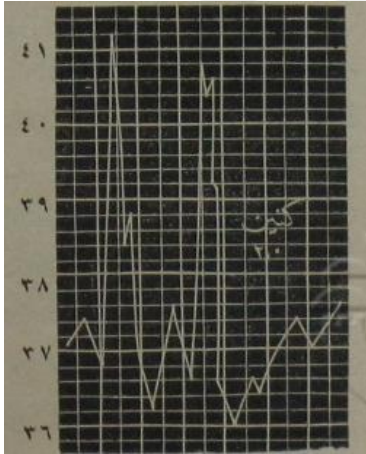
Bununla beraber ayrıca nazâr-ı mütalâ’aya alınan her bir nöbetin şekil ve hey’etinden başlıca evsâf-ı mümeyyize ve farika istihsâl idilemeyüb evsâf-ı mezkûre ancak nevbâtın avdetleri takdirinde meşhud olan ahvâl-i mahsusadan istihrâc idilür. Taht-ı tedaviye alınmayan her bir vak’ada nevbât, uzunca bir müddet zarfindan ale’l-devâm ve mükerrerân husûle gelir. Meselâ nevbât ya hergün (hummâ-yı yevmiye) veya kesirü’l-vuku’ olan tarz üzre iki günde bir kere gelür (hummâ-yı mütekatta’a-i gab – bu iki tarz 21’inci ve 22’nci şekillere tatbik idile) ve ma’dümiyet-i humma ile mevzûf olan fasılalar nadiren daha uzun olarak birçok günler imtidâd eyler (hummâ-yı mütakatta’a-i reb’ – hummâ vesâire) eğer bir günde iki nebet mevcut olur ise buna “hummâ-yı yevmiye-i musa’afa” tesmih olunur ki bizlerde nadir olarak görülmektedir. Her iki günde bir şedid nöbet mer’i olup halbu ki aradaki günlerde nebat gayetle sâlim olur ise buna dahi “hummâ-yı munkatı’a-i gıbbe musa’ıf’ ta’bir idilür. Ekseriya nevbât-ı muhtelif günün aynı sa’atlerinde ve sûret-i muntazamada zuhûr itmeyüb hemen daima birkaç sa’at akdem ve nâdiren çend sa’at sonra meşhud olur ki

Syf 197

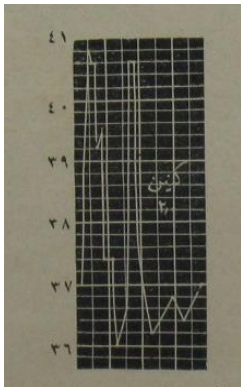
nevbâtın işbu hâl-i mahsusı “mütekaddem” ve “müte’ehhir” ta’birleriyle (meselâ hummâ-yı mutakatta’a-i gıbbe mütekaddem yahud müte’ehhir) yâd olunur. Vuku’at-ı kadimede iştiâd-ı humma bi’l-ahere her dürlü evsâf-ı mütenâviyesini zayi’ ider (Hummâ-yı seyyâre).

Şekil 23: Hummâ-yı Mütekatta’a-i Yevmiye

Şekil 24: Hummâ-yı Mütekatta’a-i Gibb

Şekil 24: Hummâ-yı Mütekatta’a-i Yevmiye

Nevbât-1 hamviyeden sonra humma-yı mütekatta'anın en sabit be mühim olan alâmeti “intisâc-1 tahâl” olub intibâc-1 mezkûr bir mu'tâd ziyâde olduğundan kar' ve cins ile tasdik idilebilir. Bedâyetde işbu intibâg-1 tahâl yekdiğerini velî iden nevbâtın herbirinde tezâyid idüb ve katre zammında ancak cüz'i bir derecede tenâkus eyler. ve nevbât-1 hambiye zâ'il olduktan sonra teverrim-i tahâl ekseriya bir müddet daha payidâr olub tahâl-i fart-1 deme ibtilâsı hasebiyle zağat idildikde hassas bulunduğu tebeyyün ider.

İntibâc “kebed” ise nâdirü'l-vuku' olub ol-kadar hâiz ehemmiyet bulunamaz.

Cildin ba'zı telvinâtı husûsiyle sarı esmer müterrak bir levn ahz itmesi gayetle şayân-1 dikkat bir keyfiyet olub telvin-i mezkûr madde-i sağiyenin edemme derûnuna gayr-1 tabi'i bir sûretde tevzî'inden ileri gelir. Sıtmanın eşkâl-i hafifesinde Yerkan hakîkî zuhûrî nadirâtındandır.

Syf 198

Ekseriya nevbât esnâsında şüftan veya enfde “erpes” husûle geldiği görülmüş ve bir vak'ada tabaka-i karniyede herpes tekvin eylediği de meşhudumuz olmuş idüğü gibi kurdeşen, porpora, vesâ'ire gibi indifa'at-1 cildiyenin zuhûra geldiği ba'zıları tarafından iş'ar idilmiştir.

Diğer a'zâ-yı dâhiliye rarafından nâdiren ihtilâlât vuku'a gelmekde olub “tevsî' hadd-i kalb” nöbete mahsus olmak üzere ihtilâlât-1 mezkûre meyânında irâd idilebilir ki işbu tevsî'i kalb birçok def'alar görülmüş ve ba'is-i felâket hiçbir eser bırakmaksızın sür'atle zâ'il olmuşdur. Esnâ-yı nöbetde kalbde 'ârzî olarak ze'irât-1 tefhîye istima' idilidği vak'atdan olub “re'itin” nöbet zamanında bir iltihâb-1 kasabât ya pis 'alâ'imi irê idebilir. Ba'zen “i'râz batnîye-i şedide” (ishalât) müşâhede olunub. “Yerkan” nezlevi ancak gayetle vahim olan eşkâlde görülür. “Pul” ekseriya mikdâr-1 mu'tedile albümini hâvi olub iltihab külliye-i hakîkî dahi yine vehâmaetle muttasıf bulunan vuku'atda rû-nemâ olur. Humma günlerinde efrâz-1 cevher pul – un tezâyidi albüminin her nöbetle müterafık olmak üzere vuku'bulan harâbet-i azimesinin neticesidir. El-hâsıl “fukârat-1 rakîye ve zuhuriye-i galviyenin şayân-1 dikkat derecede hassas olması” hummâ-yı mutabakatta'anın bir sıfat-1 mümeyyizesi gibi ad idilmektedir.

Hummâ-yı mutakattı'anın sûret-i vâzihada rû-nemâ olan nevbâtına müte'allik olmamak üzere bir takım nevbât na-kassa ve mütehavilenin husûli görülür ki bunlarda edvâr-1 muhtelifte ya cüz'i zahir veyahut kısmen ma'dum bulunur işub nöbetler başlıca geninin te'siriyle müte'essir bulunan vuku'atda tesâdüf olunmaktadır.

“Etfalde” vazh bir derecede ‘arva’i görülmeyüb etfâlin yalnız renkleri solub ve mevârır ve ba’za i’râz-ı asabiye-i vahime rü’iyyet olunur.

3 – Hummâ-yı mütakatta’a-i mühleki (hummâ-yı habise) hummâ-yı mütakatta’anın işbu şekli-i hatır-nâki bizzat sıtmalı olan memâlikde görilüb ve ekseriya tıbbi’at-ı selime ile mevsuf birçok nevbatda sonra sûret-nemâ olur. Ba’de nöbet-i hummanın az çok mu’in olan edvârına

Syf 199

müte'allık olmayarak diğer ‘alâ’im-i vahime zuhûra gelmekle işbu ‘alâ’im ba’is helâk olur. Ekseriya alâ’im-i mezkûre “cümle-i asabiye cihetinde i’râz-ı mühimmeden” ya’ni ahdr, sebat, hezeyân yahud sar’a veya gürâzü’l-tıbb’iyye ‘alâmât-ı ihtilâciyeden ‘ibâret bulunur. İşbu alâmatın kâffesi bir mu’tâdhamilât-ı mütakatta’a-i tıbb’iyeden ziyâde imtidâd itmeyüb vuku’at-ı kelimedede tamamen zâ’il ve ekseriya birçok ter ziya’ı sayesinde mündefi’ olur. Fakat tehlike nevbâtın tekerrüründen tevellid itmekdedir. Humma-yı mütakatta’a-i mühlekenin diğer bir şekli “i’râz-ı mi’deviye-i ma’aiye” sakile ile mevsuf olmağla i’râz-ı mezkûre hemen külliyyen “kolerâ-yı cildî hamlesi” manzarasını kesb (kî, ishâl, za’af-ı azim) yahud ‘alâ’im mü’ellime-i mi’deviye ve dizanteriya’iye ile veyahut bunlara mümâsil halât ile imtizâc eyler. “Humma-yı mutakatta’a-i mühleke-i yerkanıye” tesmih olunan şekilde nevbat esnâsında yerkan-ı şedid, kî, ishâl ve ba’zen dahi gayetle şedid i’râz-ı asabiye rû-nemâ olur. Her nöbetinde ‘ale’l-mevzi’iye mu’ine (zatürree, zatü’l-cenb)nin zuhuriyle mevsuf olan şekiller hadisât-ı garbiyeden olmak üzere telakki idilmektedirler ki ale’l-mezkûre derece-i harâret sükût ider itmez ya külliyyen ya kısmen zâ’il olub gelecek nöbetin vürûdı zamanında bi’t-tekrar meydana çıkarlar.

3 – Humâ-yı marazgîye mütereddide yahud daima ale’l-ade vahim olan işbu şekiller ancak miyasmâi marazgî ile nihâyet derecede meşbu’ bulunan memleketlerde rü’iyyet olunub ve hummâ-yı mütakatta’a ile esbâb-ı maraz nokta-i nazarında münâsebetleri, ba’zen en seli şekiller ile dahi meşhud olmalarından istidlâl idilür. Fakat memâlik-i mantûkuye etbâsı tarafından ‘ale’l-marazgîye manzarası almağa tasvir idilen birçok halât-ı marazîyenin esbâb-ı maraz cihetinden hummâ-yı mütakatta’a-i adiyeye müşâbe bulunduğu ile’l-ân sûret-i kat’iyede te’sis itmemiş bir keyfiyet olduğunu da iş’ar itmek iktizâ ider.

İş bu şeklin “i’râzı” kezlilik intân-ı ‘umûmi ve vahim i’râzından ya’ni ya i’râz mi’deviye-i ma’aiye-i vazıha veya i’râz asabiye-i şedide (sebat, hezeyân,

Syf 200

ihtilâcât), yahud yerkan, nezf-i kilyevi, diyâtez nezf-i ‘umûmi veyahut muhtelif-i tibbi’a ale’l-mevzi’iyeden (zatürree, iltihâb-ı külliye, harâc-ı kebed ve tahâl vesâ’ire) ‘ibâret bulunur.

“Humma” şedid olub hiçbir vakitte hummasız bir fasıla-i muntazama irâe itmez bilakis humma, mütereddid olarak hemen daima bir tarzda bir haftadan iki haftaya kadar sebât ider. Eşkâl-i selime 8 ile 14 gün nihâyetinde şifâ ike nihâyet-pezir olur ise de ba’zonra da bu müddet sonunda yahud daha evvel mevt zuhûr eyler.

Sıtmanın bi’l-cümle sûr-ı vahimesinde ve hamiyât-ı mütekatta’a-i mühleke ve hamiyât-ı mütereddide ve dâ’imede beyân ideceğimiz su’i’l-kaniye-i marazgîye-i müzminede madde-i sabagîyenin gayr-ı tabi’i bir derecede ve kesret üzre teşkil itmesi ziyadesiyle sabit ve şayân-ı dikkat bir ‘alâmet i’tibâr idilmektedir. Marazanın bir hayât buldukları hengâmda işbu sabağın harde-beyn i’ânesiyle demde keşfi dilmesi kolay olub (esvedâd-ı dem) maddde-i mezkûre ya sağır dâneler şeklinde yahud daha büyük ve kısmen serbest kısmen dahi hacrât (kerivât beyza’i dem) ile mazruf olarak görülür. Mitede ise sabağ, hacmî mütezâyid, mütesalib ve sincâbi esmer müterafık bir levn ile mülûn olan tahâlde, azim mikdarda bulunduğu gibi kısmen dahi hevâfi-i ev’iye-i istilâ ve anasır hücreviye-i tahâli imlâ eyler. Tahâlden ma’dâ sabağın kebed, akd-i lenfaiye, mağ-ı ‘azmî, glitin, re’itin dimağ vesâir a’zâda dahi vücûdı tasdik idilmiştir. Sabağın mücerred tahâlde veya tahâl ile beraber diğer a’zâda veyahut kerivât hamre-i demmin harâbet-i sebebine derûn demde husûle gelmiş olduğu şimdiye kadar ma’lûm olamamıştır. Ekser mü’ellifin birçok i’râzın ve husûsiyle ihtilâlât vahime-i dimağın “ev’iye-i şa’iriye-i dimağ” vuku’bulan bir “samame-i sabağîye”den ileri geldiğini nazar-ı mütalâ’aya alarak sabâğın teşkline büyük bir ma’na-yı seriri isnâd itmektedirler.

4 – Keşke marazgî-i müzmin – bizzat marazgî olan memleketlerde gerek humma-i mütekatta’a-i vazîha veya mütereddideye def’atle giriftar bulunan ve gerek sıtma nevbât-ı sıtma haddesinde müte’ezzi

Syf 201

olmamış olan eşhasda, ekseriya manzaraları gayetle mütehalif ve tas’adât-ı marazgîyenin dül meüddet-i te’sirinden mütehassıl bir takım halât-ı maraziye-i mezmize zuhûra gelmektedir. Hastagân bir mu’tâd gayetle aşikâr ve sarımtırak bir levn marazgîye mâlik olub ve heman dâimi sûretde kabil-i tedkîk bir intibâc tahâl irâe iderler. Vak’a bir taraftan bizzat nevbat hamviye görülmez ise de daima

za'afiyet-i umumiye, âdem-i iştiâ, gaşiyân, ishâl ve nadiren inkıyaza meyl, teşvişât-ı mülkât-ı aklıye, uykusuzluk, 'ırk-ı kesir, evca'ı azliye ve mufassaliye, asret-i teneffüs, hafakan vesâ'ire mevcut bulunur. Ba'zonra i'râz-ı mesrûde tezâyid idüb ra'şa, fek, ihtilâlât-ı ruhîye gibi daha vahim 'alâ'im cümle-i asabiye rarafından rû-nemâ olabilüb yahud i'râz-ı ma'aiye ve yerkan meşhud olur. "İstiska'i" dahi husûle gelerek "inzifa-i" enfiye ve cildiye ve 'alâ'im-i iskorbetiye görülür. Tahâl ve kebedi bat'i bir sûretde ziyâdesiyle madde-i sabağiyeyi havi "evrâm" azime hâline tahvil idüb bundan başka ba'ze münkatı' ve ba'zen mütereddid olarak bir hummâ-yı muntazama mevcut olur. Nihâyet istihâle-i şebe neşâ'iyeye dizanteriya gib ibr takım emraz-ı müte'akîbe halet maraziye-i mezkûreye zamm ve ilâve olunmağla emrâz-ı mezkûre sebebine mariz terk-i hayât ider. Ve sûr-ı hafife mariz ancak marazgî olan memleketden tamamen teba'id eylediği takdirde kabil-i şifâ olur.

5 – Hummâ-yı mütekatta'a-i hafife – Hummânın ma'dumiyeti ve diğer halât-ı marazîyenin nevbât-ı muntazama-i münkatı'a şeklinde mer'i olması ile muttesif olan vuku'at hummâ-yı hafife ismiyle tesmih idilmektedir. En evvel bu sınıfa müte'allık bulunan illetler âlâm-ı asabiye ve husûsiyle asb-ı tevâ'im-i salisenin şa'ibe-i cephiyyesinin ve nâdiren diğer şu'bâtının alâm-ı asabiyesi, elem-i a'sâb-ı 'azadiye vesâ'iredir. Bun gibi tarz-ı mütekattı' üzre ilâm-ı ma'dûye dahi görülür ki işbu nevbât yarım sa'atden bir çok sa'atlere kadar mümten olub ve hâl-i 'umûminin ihtilâlât-ı metnu'asıyla

Syf 202

ihtilât ve ber-vech-i meşrûh hummasız olarak güzerân iderler ve intibâc-ı tahâl bile ma'dumdur.

Alâm-ı asabiyeden ma'dâ, batılân-ı hiss, ihtilâcât, felc ba'de inzifa-î mütekatta'a, evzimâ'i, 'ale'l-cildiye i'râz-ı ma'aiye misillü diğer tabi'atdan bir takım halât-ı maraziyenn dahi hamiyât mütekatta'a-i hafifeye makamında telakki idildiği zikr ve irâd idilmektedir. Buna mümâsil ve ekseriya câlib-i hayret bir şekilde runemâ olan vuku'atın tevsîfinde dâ'ima mu'terizâne olması muktezi bir fikre tevfiik hareket edilmediğine ve vuku'at-ı mezkûrenin sıtma ile derece-i iritbatı mükemmelen izâh ve irâe idilememiş olduğuna muhâlefet gayr-ı mümkün idüğü emr-i tabi'idir.

Teşhis – Tas'adât-ı marazgîyenin kesret husûliyle yenâm olmayan bir memleketde bir humma-yı mütekatta'anın teşhisi marîzin birinci def'a mu'ayenesinde oldukça arz-ı mukteziye hâsıl itmediği ecilden gerek mariz ilk def'a ve hummasız bir devirde görülsün ve gerek bizzat devr-i hamevi zamanında

mu'ayene idilsün, hakîkaten bir humma-yı mütekatta'a olub olmadığına dâ'ir evvel emirde beyân-ı fikr idilemez. Fakat bir müşâhede-i mütevâliye sayesinde nevbât-ı hamviyenin intibâc-ı tahâl ile birlikde ve sûret-i devriyede rû-nemâ olması ve cildin telvini hususisi, herpes, ekseriya teşhîs-i marazî teshil ve te'kid ider. Bir humma-yı mütekattaa'a fî'l-asl bir hummâ-yı marazgîye olmak üzere kabul olunmuş iken bi'l-ahere diğere bir tıbbi'atda bir marazın zuhûra gelmiş olduğu vak'atdandır. İşte menşe'leri hâfî olan halât adide-i takhîyye-i dem, iltihâb verid-î kayhî, iltihâb-ı şifâf dahili karhi-i had, ve belki tedrin-i re'e bile bedâyetde teşhîs-i marazca bir takım hatıyyaite sebep virirler. Binâen-aelyh tecrübe-i şahsiye sayesinde öğrenmiş olduğumuz vech üzere bu gibi halât bi'l-ahere tarz-ı diğerele sûret-nemâ olarak meydana çıkdığı cihetle, "bir hummâ-yı mütekatta'a-i gayr-ı muntazama"nın teşhisini kaylû'l-vakît vaz'dan ictinâb itmeli, bâdi'i şekk olan vuku'atda kâffe-i i'râzın takdir ve sûret-i dakikada mu'ayene ve tefhîzından sarf-ı nazar yalnız geninin fa'al-i devâ'isi ehemmiyet teşhîsiye-i

Syf 203

'azimeyi hâ'iz bulunmaktadır. Eğer bir hummâ-yı mütekatta'a-i şedide mukâdir-i 'azimede cenin ile kat'an i'tidâl kesb itmez yahud ancak pek cüz'i bir istifâde husûle gelir ise bu hâl bir hummâ-yı mütekatta'a-i marazgîyenin muhtemel olan teşhisini büsbütün şüpheye ilka eyler.

Tedâvi – İntân-ı marazgî, doğrudan doğruya tedâvi ile en ziyâde şayân-ı takdir netâic-i istihsâl idebildiğimiz emrâz-ı nâdireden birisidir. Bizzât amel-i marazî üzerine icrâ-yı te'sir eylediği i'tirâz olan bir çâreyi "kibritit ceninde" bulunmaktayız. Cenin bir devâ-yı mükemmel olub sıtmann kâffe-i eşkâlinde isti'mâl idilür. Hummâ-yı münkatı'anın şekl-i hafifinde – ki bizlerde sıtma şekl-i mezbûr ile rû-nemâ olmaktadır – bir mu'tâd hastagân taht-ı tedaviye alınır alınmaz genin i'tâ idilmektedir.

Ekser halâtta hastagân hakkında hiçbir mazarrat tevellid itmediği ecilden hem teşhise tamamen kasb-i ümit itmek ve hem de nevbâtın tarzını (yevmi, gibb, mütekaddem yahud aynı sa'atde mütevârid olduğunu) mütalâ'a eylemek için bir yahud iki nöbeti beklemek ziyadesiyle tavsiye idilecek husûsât dandır. Nöbet esnâsında bir tedâvi-i hususi icrâsı bî-fâ'ide olub hastagân bi't-tab' yatakda bulunmak ve 'arvâ'i zamanında vücûdlarını sıcak ve devr-i harâretde serin bulundurmak icâb ider. Vakt-i katrede eğer vücûdlarında kuvvet hüsn iderler ise müdebbirâne sûretde yataktan kalkabilirler. Nöbet-i cedidenin vürûd zamanında beş

altı sa'at akdem cenin i'tâ idilüb ve ceninin ziyadece mikdarda ve mahlûl yahud yarımşar gramlık kaşe suretinde 1,5 ile 2 gram virilmesi icâb ider. Eğer cenin toz haline i'tâ idilür ise mi'dede sühuletle hâllonması için ceninden sonra katre hamız kalur, mai ahz itdirilmesi münâsibdir. Ekseriyâ yalnız ziyâde mikdarda ceninin bir def'a i'tâsıyla gelecek nöbet-i kat' idilür ise de diğer vuku'atda nöbet zamanında bilâ 'arvâ'i ve cüz'i-yi humma ile müterâfik olmak üzere hafif rahatsızlık rü'yyet olunur.

Syf 204

Bu halde ddiğer bir nöbet-i cedideden akdem yine mikdâr-ı azim cenin virilüb nöbet gelmez ise çend gün yevmiye 0,5 desigram cenin i'tasına devâm idilmelidir. Ma'mâfih birkaç hafta sonra nevbâtın yine nüks eylemekte olduğu görülür ki kibritit cenin yeniden nöbetin inkıta'ına vasıta-i müstakîle olur.

Kana kana diğer müstahzerâtı beyninde "Konkinin" dahi mevcut olub icrâ eylediğimiz ticârîbe göre cenin misillü aynı te'siri icrâ eyledikten başka kıymeti yarı yarıya ucuz olarak aynı vech üzere i'tâ idilür ise de yalnız ceninde ziyâde kîi husûle getirmek gibi bir fenalığı vardır. El-hâsıl kana kananın diğer müstahzırâtı (kinoidin, çinkonin ve diğerleri) te'sir cihetiyle şayân-ı i'timâd değildirler.

Hamiyât mütekatta'a-i mühleke, eşkâl-i hafîye ve hamiyât-ı mütereddide ve da'ima ve keşke marazgîde, cenin derece-i kifâyede ve çok virildiği halde devâ-yı aslî olub müddet-i medide devam iden vuku'atda ise marîzın mümkün olduğu halde marazgî olan memleketi tamamen terk itmesi ziyâdesiyle ehemmiyeti hâ'iz bir keyfiyettir. Birçok vak'alarda yalnız terk-i diyâr itmekle sıtmanın tekrârından ictinâb ve sıhhat-i mükemmeleye dest-res olunabilir.

Ceninin hüsn-i hizmet idemediği vuku'at-ı kadimede "arsenik" bir devâ-yı mükemmel i'tibâr olunub ve arsenik başlıca keşke marazgî ve alâm-ı asabiye-i mütekatta'ada ya yalnız veyahut hadid ile birlikde isti'mâl idilür. Ve günde iki yahud üç def'a ve su derûnunda olmak üzere beşden sekiz katreye kadar "mahlûl füveler" virilür. Sıtmaya karşı tavsiye idilan ve fakat isti'mâllerden büsbütün sarf-ı nazar iidlân diğer birçok edeviyyenin (okaliptos, Piperin [Piperin] Pilokarpın, vesâ'irenin) ta'dâından vazgeçmekdeyiz.

Sıtmanın sûr-ı vahimesinin tedâvisinde ceninden ma'dâ diğer edeviye-i arzîye isti'mâl idibilürse de burada zikr ve ta'dâdı gayr-ı mümkündür. A'sâb, m'ai, reitin, glitin cihetlerinde görülen i'râz-ı mühimme, istiskai, ve kar û dem umûman mevkî'i isti'mâlde bulunan kavâ'ide tatbikan tedâvi idilmelidirler.

Syf 205**2.3.17. İltihâb-ı Sahayâ-yı Dimaği-i Şevki-i Müstevli**

- On Yedinci Fasil -

- İltihâb-ı Sahayâ-yı Dimaği-i Şevki-i Müstevli -

Esbâb-ı maraz – Sûret-i müstevliyânenen hüküm-fermâ olmakda bulunan iltihâb-ı sahayâ-yı dimaği-i şevki, ancak işbu asrın ma'lum bir maraz olub ibtidâ ki istilaâtı Fransa'nın cenûbında ve Cenova'da müşâhede idilmiştir. Ehemmiyeti kalil diğer istilâat dahi 1822 – ba'de 1852 senelerinde Almanya'da rü'yyet idilmiş ise de ancak 1863 tarihinde bir ve maraz-ı mebhûs bizlerde tekessür eylemiştir. Tarih-i mezkûrdan i'tibâren bilki her sene az çok vasi' epidemiler husûsiyle Almanya merkezi ve cenubında hüküm sürdüğü gibi "vuku'at-ı münferide" dahi her zamanda meşhud bulunmaktadır.

Epidemilerin ekserisi "kışın" ve "ilkbaharda" zuhûra gelmekte olub marazın zuhûrını teşhil idici bir sebep-i hususiye kesb-i vukuf idilememiştir. Şu kadar ki maraz-ı mezkûr şekli-i beledide dahi rü'yyet olunub bi'l-hassa kışlalarda destegâhlarda vesâ'ir bu gibi mahallerde haylice vasi' bir maraz-ı beledî şeklini ahzi der. Marazın hastagânın o vakte kadar zatü's-sahayâdan mu'af bulunan mevakî'a nakliyle kesb-i intişâr eylediği muhtemeldir. İltihâb sahayâ-yı mehusun doğrudan doğruya sarı olduğu gayr-ı maznun olub bi'l-hassa "etfâl" ve gençler mübtelâ olmak iseler de ba'zı vuku'atın şüyûhda dahi zuhûra geldiği müşâhede idilmiştir. Ve mübtelâ olan eşhasdan bir nisbet

Syf 206

Vasıtiye agz idilür ise "cins" ile dahi şayân-ı dikkat bir fark husûle gelmemekte olduğu anlaşılır.

Zatü's-sahayânın tabi'at-ı intaniyesinin sıfat-ı istilâiye ve belediyesinden ve seyrinin 'umûmiyesinden istidlâl olunduğu emr-i celîdir. Bizzat 'amil-i marazî ve sûret-i intân ile'l-ân meçhul olub sûret-i kat'iyede te'sis itmeyen ve ma'mâfih şayân-ı kabul olabilen bir fikr vear ise o da şudur ki: Semm-i hususi-i maraz, hafertin enfitin arasından ve azim garbâlinin safiha-i garbâliyesi deliklerinden bir yol bulub cümle-i asabiye-i merkeziyenin lâyıkıyla mahfuz bulunan ecvâfına kadar vâsıl olur.

Teşrih-i marazî – Marazın tağyir-i hakîkî-i teşrîhîsi, "dimağ ve neha-i şevki ağşiyesinin bir iltihâb kayhî-i haddinden" ibâret olub kemâl-i sür'atle mucib-i mevt

olmuş bulunan ba'zı vuku'atda ancak tağyirât teşrîhîye-i hafifenin ve teşkil itmek üzere bulunan bir takım tağyirâtın vücûdî tasdik idilmiştir.

Ale'l-'umûm illet-i mevzî'iyenin vesa'it ve şiddeti 'alâ'im-i marazîyenin derece-i vehâmetiyle mütenâsib bir seyr ahz itmekde olub "dimağda" iltihâb-ı kayhî ka'ide-i dimağda olduğu gibi dimağda ve daha şiddetle büyük katreli ev'iyenin tûlunda, fercelerde ve ta'aric-i dimağiyenin şükukında teşkil ve tahsil ider. "Nehag-ı şevkîde" ise başlıca vech-i halefi nehag afetzedede bulunduğu gibi nahiye-i katiye dahi aksam ulviye-i neha'dan daha ziyâde müte'essir bulunur. Fa'al-i marazî yalnız a'zâ-yı merkezîyenin sahayâsına münhasır kalmış bulunmayub dimağ ve neha'ı şevkinin cevher-i mahsûsına dahi münteşir olduğundan cevher-i mezkûr derûnına giren ev'iyenin etrâfında hacerât-ı kayhîyeden mürekkeb bir takım yakınların vücûdî mu'ayene-i hardebeym ile tahakkuk ider ve birçok mahallerde hakîkaten "böür-i dimağîye" teşkil eyler ki mecemi'i mezkûre ba'zen ancak hardebeyn ile meşhud olduğu gibi ba'zen de göz ile görülebilir.

Dimağda daha büyük haracâtın teşkil ve tahsili nadirdir. Akd-i dimağiyenin

Syf 207

Derûnlarında bile ziyadesiyle bir fert-i dem mevcut olduğu ve ekseriya enzifa-i sağire bulunduğu ev'iyenin ihtikan-ı 'aziminden istidlâl olunur. "Batînât-ı dimağîye" ekseriyetle mütevessî' olub bulanık bir mayi misli veyahut kayhî ile memlûdur. Cevher-i dimağ ve neha'ın 'illete iştirâki ehemmiyeti azime-i seririyeyi ha'iz bir keyfiyet idüğü emir aşikâr olub iltihâb ağşîye-i muhîtiyeden ziyâde 'alâim vahime-i dimağiyenin sebep-i teşrîhisini lâyıkıyla izâh ider.

Seyr ve i'râz-ı maraz – İ'râz sahayâiye-i sakîlenin zuhûrından akdem 'umûmi fenalık, evca' hafife-i râ'is ve etrâf misillü 'alâmât mütekaddeme-i hafifenin rü'yyet idilmesi bi'n-nisbe nâdir görülür, halâtdan olub bir mu'tâd maraz haylice sür'atle zâhir, ve mevzi'i ekseriya kafada bulunan "bir sada'ı şedid" 'ankda "evca" ve "sertlik" ve "hubût-ı 'umûmi ve 'amîk" ile aşikâr olur. Bedâyetde ba'zen kay' zuhûr idüb ekseriya müte'akîben merkez hissiyâtda ihtilâlât-ı vahime, hadr, "hezeyân" hâsıl olarak "humma" bedâyet-i marazdan i'tibâren takrir ider. "Arvâ'i ibtidâ'i" vuku'a gelir ise de 'arvâ'i ka'ide 'ad olunmaktadır.

Az çok şiddetle rû-emâ olan işbu i'râz-ı ibtidâ'iyeden sonra seyr-i tali-i maraz gayetle muhtelif evsâf ile kesb-i etsâf idebilir. Marazın "eşkâl-i hadde ve şedide"sini (iltihâb sahayâ-yı dimağî-i şevkî-i sa'kûvî) bir iki gün ve belki çend sa'at zarfında en vahim ve hatırnân olan 'alâ'im-i dimağîye ile badi-i helâk olur.

Diğer cihetden bir takım “sûr-ı sakıta” dahi mevcut olup bunlar sûret-i zahirede hatıran i’râz ile meydana çıkarlar se de çend gün sonra kemâl-i sür’atle ve tamamen kesb-i haffet itmekle calib-i hayret olurlar. Kesirü’l-vuku’ olan hadiseler, müddetleri vasîti ya’ni 3 – 4 haftadan ziyâde imtidâd itmeyenler olup vuku’at-ı sakîlede ise mevt birinci veya ikinci haftada zuhûr idebilür ba’zen maraz müddet-i medide devam edici bir seyr ile mevsuf olup altıncı veya sekizinci haftaya ve belki daha ziyadeye kadar mümted olarak ya mübeddel şifâ veyahut bi’l-ahere bir netice-i meş’ûme ile hitâm-pezir olur. Uzun

Syf 208

müddet devâm iden vuku’at ba’zen sirahatan “mütekattı” bir sıfat ile muttasıf olup ve eşkâl-i vahime haricinde birçok vuku’at-ı hafife daha mevcuddur ki bunlarda kâffe-i ‘alâim-i marazîye ancak hafif bir derecede zahir olarak bi’n-nisbe kısır olan bir müddet şifâ-yâb olurlar.

“Zâtü’s-sahayâ i’râzı” kısmen dimağ ve nehâ’ şevkî tarafında zuhûriyatına ‘alâ’im ‘umûmiye-i vahimede kısmen mevzî’i ve mukarrer ‘alâimi ‘asabîyeden kısmen dahi intân-ı ‘umûmi netâyicinden (humma ve a’zâ-yı sâ’irenin emrâz-ı mevzu’ıyesi) ‘ibâret bulunur.

İ’râz-ı ‘umûmiye-i dimağiyeden evvelâ “sadâ” musîb-i nazar olur ki sadâ’ bir mu’tâd fevkalâde şedid olup ekseriya kafada ve ba’zen nahiye-i cebhiye veya sada’ide mütemekkin bulunur ve diğer i’râz-ı sahayâ-i misillü esnâ-yı seyr-i marazda gayetle mütehalif bir şiddetle meşhûd olarak bi’l-ahere yeniden bir şiddetle zuhûr itmek üzre vakit vakit zâ’il olabilir. Sada’dan ma’dâ ekseriyâvazh bir derecede “baş dönmesi ve gabâvet-i dimağîye” mevcuddur.

Baş ağrısına iltihâb-ı sahayâ-yı şevkiden münba’is “eva’ şedide-i ‘ank ve zahir” manzum olup bi’cümle ‘umûd-ı fakrî dolunca ‘azim bir sertlik ve tazyîk olundukda hissiyâtın vücûdı tasdîk idilür râ’is ekseriyâ ‘azilât-ı ‘ankın tüter mün’akesi neticesi olarak arkaya devrilmiş ve umud-ı fakrî ise ‘azilât basita-i zuhurun taklîsi sebebine sabir ve gergin ve ekseriya güzâz-ı hâfi hakkında eğrilmiş bulunur.

Vuku’at-ı vahimenin ekserinde mülûkât-ı akliyede ihtilâlât görilüb ihtilâlât-ı mezkûre bir hafif temasdan ya en şedid hezeyana veya en derin bir sebâta kadar tehalif eyler. İ’râz-ı mezkûre dâhi şiddete pek çok tehâlifâta mazhar olup ihtilacat-ı ‘umûmiye nâdir ve ancak hadisât-ı vahimede ve ‘ale’l-husûs hatime-i felâket-engizden bir gün akdem görülebilir.

Ekseriyâ marazın ibtidâği zamanlarında ve ba'zen esna-yı seyrinde rü'yyet olunan “kay” bir arz-ı dimağî olmak üzere telakki idilmelidir.

Syf 209

“A'sâb-ı dimağiye-i muhtelifeden ileri gelen i'râz “hem kesir hem de derece-i gayede mütebeddeldir. Pek çok def'alar “a'sâb-ı ayniyye-i mahreke”nin taht-ı hükmünde bulunan nekatda ihtilâlât ya'ni: Basîlelerin istikamet-i gayr-ı muntazaması ganz teşneci yahud ikisinin sükûtı, hadikanın te'hîr inkîyaz veya tevsî'inde 'adem-i müsavât meşhûd olur. “Asab-ı veçhinin” taht-ı te'sirinde bulunan nekatda dahi vechin kesret-i taklîsi veçhe te'sir-i elemle büzülmüş gibi, bir manzara-i husûsiyle i'tâ ider. “Ma'as 'azilâtı mazgîye” (Gezâzfeķî) nâdir olub ekseriya bir 'alâmet-i me'sûme 'ad idilür.

“Havasa mahsus olan a'sâbın taht-ı fi'ilinde bulunan uzuvlarda ihtilâlât kesriü'l-vuku' “za'if sem” ekseriya betâ'et-i hissiyâtdan neş'et ider ise birçok husûstada da 'asab-ı sem'inin fi'il-i iltihabiden hissedar olmasından ileri gelir. İltihâb-ı kayhî, tahtif izne ve belki sanduka-i tabile kadar münteşer olub tanin izn dahi mevcut olur. “İhtilâlât-ı basr” ender olarak tesâdüf idilür halâtdan ise de çeşmbeyn birçok def'alar, iltihâb-ı 'asab-i basrînin mevcudiyetini irâe eylemiştir. Kezlik iltihâb-ı kayhînin, galâf-ı 'asab-ı basrî dulunca yürümesinden ileri geldiği uhtemel ve vahim bir iltihâb kayhîye-i meşimiye-i kayhîyenin zuhûra geldiği dahi tasdik idilmiştir. Ekseriyâ meşhud bulunan iltihab tabaka-i mültehime karniyenin dahi insidâd-ı gayr-ı tâmm ve nekas-ı hasif ecfân neticesi olarak haricden mütevârid tahrişâtın te'sirinden neş'et eylediği muhtemeldir. El-hâsıl işbu ihtilâlât hissiye-i metnu'aya birçok def'alar tasdik eylemiş olduğumuz ziya' kuvve-i şâmeyi dahi 'ilâve idebilür.

“A'sâb-ı şevkîye”nin hâkim bulunduğu noktalarda vuku'ı ihtilâlât nâdiratdan olub ehemmiyet-i teşhîsiyeyi hâ'iz bulunan “efrât-ı hüsn-i cild” bi'l-hassa bıçaklarda zuhûr idüb ve derece-i gayede şedid olduğundan marazâ, cildlerine hafifce temâs idilse yahud toğlu iğne ile pek hafif sûretde vahir idilse ifrât derecede müte'essir bir hâle gelirler.

Syf 210

Ba'zen nihayatda müşâhede idilan “nıfzu'l-evtâr” ehemmiyet-i mahsusası olmayub ve 'alâim-i mün'akesenin husûlünde dahi bir ka'ide-i sabite olmadığı gibi ma'lumdur. Ef'al mün'akese-i cildiye, ef'al mün'akese-i evtâr misillü ekseriya tezâyid ider fakat ba'zı hâlâtda ef'al-i mün'akesi evtârın şâyân-ı dikkat derecede

tenakusı yahud büsbütün mahv olmuş olduğu manzurımız olmuş ve bu halin hazimât haziriye-i halefiyenin bir tebdilinden ileri geldiği muhtemel bulunmuştur.

Şimdiye kadar tevsîf ve beyân idegeldiğimiz i'râz 'asabiye-i mevzi'ye kısmen huzûr-ı asabiye'nin netice-i kayhiyye-i sahâyâ'ye ile mütegayyer olmasından ve kısmen iltihabın bizzat a'zâ-yı merkeziyyeye intişârından neş'et itmekdedir ki bu sonra ki hâl ba'zen meşhud olan felç nisf-ı tûlâninin ve felc-i esfel, ihtilâcât-ı kısmiye, ma'dumiyet natık ve sâ'irenin sebep-i tekvinlerini izâh eyler.

Buraya kadar beyân idilan 'alâmât-ı asabiyeden ma'dâ a'zâ-yı sâ'ire cihetinde dahi i'râz müşâhede olunub bir 'illet-i cildiyeye ya'ni bedâyet-i marazdan sonra rü'yyet olunan "erpes şifevi" veya "vechi" ye pek büyük bir ehemmiyet isnâd idilmekdedir.

'İllet-i müzâkere zatü's-sahâyâya dâ'ir vuku'atın nisfindan ziyadesinden tesâdüf idildiği gibi gerek vuku'ât-ı vahime ve gerek hafifede görülür. Verediye, kurdeşen, temâşât-ı vesâ'ire gibi diğer tefcirât ba'zen münferidân zuhura gelmekte olup bunların bedeninin iki cihetinde ve mütenâzır olarak rü'yyet idilmeleri asi menşe'e bir 'illet olduklarını ihzâra kâfidir. Bundan başka bazı epidemilerde ekseriyetle mer'i olan "intihabat-ı mufassaliye-i 'adide" nin derç ve 'ilâvesi lüzûmı derkenardır.

"İ'zâ-yı hazimeye" cihetinde bâlâda zikr eylediğimiz kıyâ'etden daha şedid i'râz nadir görülüb ziyâ'ı iştiâ ve kabz diğer emrâz-ı sakîlede olduğu gibi buradada ka'idendedir. İshal zuhur itmesi nadir olup fakat ba'zonra hafif derecede dizanterya görülmekte ve ba'zı def'ada şiddeti mu'tedil bir

Syf 211

yerkana tesadüf idilmekdedir. "Tahâl" cüz'i-yi müntec olup 'uzv-ı mezkûrın teverrim-i 'azimi asla vuku' bulmuştur.

"Cihaz yolu" dahi nâdir olarak afetzede olup ba'za yol-ı cüz'iyi albümin ile ba'zı istivâbları hâvi bulunur.

Marazın edvâr-ı ahiresinde görülen "kesret-tebûl" 'asbiu'l-menşe'i olduğu muhtemel bir 'alâmet-i mühimmedir. Ba'zonra bir hayli mikdar şükr bulunmuş olup husûsiyle derece-i vahimede düçâr-ı maraz olmak hasebiyle yolları sonda i'ânesiyle ifrağ idilan eşhasda 'illet-i tâliye makamında "zatü'l-kilye" tekvin ider.

Vuku'at-ı sakîlede re'itin ve kasabatü'r-re'e cihetinde kesretle meşhûd olan i'râz dahi tabi'at-ı tâliye ile ma'duddurlar. Hâl-i hazırda bulunan hastagânda gerek

cezb ve gerek bel'i kâzib sebebine iltihâbât kasabâtü'r-re'e ve zatürre'e kasîsîyenin ne derecelerde sühuletle tahsil idecekleri pek kolay şerh ve izah idilür.

“A'zâ-yı deverâniye”de ihtilâlât-ı teşrîhîyenin vuku'ı nâdir olduğundan şimdiye kadar yalnız iltihâb-ı şifâf dâhil-i had rü'iyet olunmuşdur. “Aded-i nabz” bir mu'tad hafifce mütezâyid ve nadiren mütenakus olub te'sirât-ı asabiyenin âdem-i siyâkı sebebine ekserya nabzın sür'atide şayân-ı dikkat tebdilât husûle gelir. Kezlik tevâzin nabızda da âdem-i intizamât-ı sağire müşâhede idilür.

Zâtü's-sahayâ-yı müstevliyede “Humma” bir tarz-ı muntazam irâe itmeyüb diğér i'râz-ı marazîyenin vehâmeti ile kat'an münâsebet ve irtibatda bulmaz en şedid vuku'at ya bilâ-humma veyahut pek cüz'i-yi humma ile nihâyet-pezir olub ekser vuku'at ise 40 dereceyi nadiren mütecaviz bir humma-yı mütereddide-i gayr-ı muntazama ile müterâfik olarak seyir ba'zen de humma, aşikâr bir sûretde bir tarz-ı mütekattî' irâe ider. İşte bu vuku'atdadır ki hummanın tarz ve hareketde mevcut olan temvicât-ı i'râz sahayaiyenin seyr-i mütehavliyle tamamen mütenâsib ve mütevâzi bulunmadığı halde yine i'râz sahayaiye-i metnu'anın şiddetinde tebdilât-ı müşâhede

Syf 212

olduğu def'atle zikr ve beyân eylemişizdir. Vuku'at-ı hafifede humma 'ale'l-ekser cüz'i olub az bir müddet devâm ider. “Vuku'at-ı sakıta” bedâyetde derecât-ı mürtefi'a irâe eyledikleri halde derecât-ı mezkûre sür'atle sükût idüb hatime-i meş'ûme zuhûrı zamanında harâret kable'l-vefât derecât-ı fevka'l-'adeye su'ud ider (42 – 43). Müsâ'id-kârâne sûretde nihâyet bulan vuku'at-ı vahimede humma bir şekl-i buhrân-i-i gayr-ı muntazam ile zâ'il olur ve diğér 'alâ'im sahayâiyenin ba'zen hummadan ziyâde imtidâd eyledikleri şayân-ı iş'ardır.

Maraz-ı mebhusun kâffe-i eşkâl ve evsâf-ı garbiyesi ve seyrinde meşhud olan ihtilâfât-ı hakkında burada tafsilât-ı mükemmele a'zâsı gayr-ı mümkün olub gerçi eşkâl-i asliyesi balâda iş'ar idildiyse de eşkâl-i mezkûre ancak marazın sûr-ı metnu'asından 'ibâret olduğundan hakikat halde sûr-ı mezkûre beynlerinde mu'in bir had fark mevcut olmayarak birbirleriyle muhtelit bulunurlar. Zâtü's-sahayâ-yı müstevliyenin bir delil ve selâmet farikası müddet-i medide devâm iden vuku'atın ekserisinin seyirlerinde görülen tebdil ve garabetdir. Seyr-i maraz esnâsında birçok zamanlar devam edici ve mükemmel gasilalarla zuhûr idüb o esnada bi'l-cümle i'râz-ı zâ'il olduğu halde yine yeniden tekrar 'alâmet-i maraz rû-nemâ olur ki bu hâl marazın nüksünden “ibâretidir” denilebilir.

Vuku'at-ı sakîlenin güzerân eyledikten sonra emrâz-ı tâliye terk itmesi tabi'idir ki emrâz-ı mezkûre 'ale'l-ekser tevcif-i izn ve izn-i mütevâsıtın balâda zikri sıbk iden 'İlletleri neticesi olarak hüsn-i şayi'ada ihtilâlât-ı sabite vuku'a gelmesidir. Sîyânda "ismiyyete ve ebkemiyyet" ziyâ' sami'a neticesi olmak üzere tahsik idebilir. Şifayâb olan bir zatü's-sahayânın neticesi olarak ihtilâlât kuvve-i basîre müşâhede edilmiş ve ihtilâlât-ı mezkûre tabaka-i şekiyyenin illetlerinden ve zumur-ı asab basrî ve kisâfet karniye vesâ'ireden neş'et eylemiştir. Zatü's-sahâyâ kezlîk ihtilâlât asbiye-i vahime terk idüb ve ihtilâlât-ı mezkûre ba'zen sabit bir istiskâ'i râ'is müzmine isnâd idilür. İstiskâ-i mezkûr baş ağrısı muvakkaten ziyâ' kuvve-i hafız yahud ihtilâcât-ı

Syf 213

za'fiyet-i aklıye, za'afiyet nihâyât vesâ'ire ta'yin ve tahakkuk idüb yahud cevher-i dimağ ve neha-i şevkinin tağyirât-ı 'amîka ve mahdûdesinin taht-ı te'sirinde olarak felc-i nısf-ı tûlânî, felc-i esfel ma'dûmiyet natıka misillü ihtilâlât-ı mevzî'ye ve mütekarrere bakî kalır. Afât-ı mezkûreden ekserisi yavaş yavaş kesb-i şifâ ve afakat idebilir ise de bir takımını da gayr-ı kabil şifâdır.

İltihab sahayâ-yı dimaği-i şevkinin "teşhisi" vuku'at-ı vazihada 'asir olmayub husûsiyle bir epideminin vücûdı sebebine nazar-ı dikaktin maraz üzerine ceb idileceği tabi'idir. Hadisât-ı münferidede ve başlaıca hastagân, bir hâl-i vahimede buldukları ve 'alâmât-ı muhâtıra mevcut olmadığı halde, taht-ı müşahedeye alındıklarından teşhîs pek sühuletle vaz' idilememektedir.

Teşhîs için en mühim olan noktalar şunlar ya'ni: Marazın had olarak bedii i'râz vahime-i dimağiyyenin sûlet-i 'anifesi evca' mahsusa-i râ'is ve 'umûd-ı fakrî, saml-ı 'ank, erpis şifavi – dir. Ve zatü's-sahayâ iptidâi ve müstevli olduğunu yahud bir ilthiâb sahayâ-yı tâli veya münteşir bulunduğunu fark ve temeyyüz icâv ider. Bu sonraki nokta-i nazarda zatü's-sahayâ-yı izn-i mütevâsıtın bir 'illet-i müzminesi neticesi olarak zuhûr eylemelidir. Maraz-ı mebhusun "zatü's-sahayâ-yı derniyeden" tefrîkı dahi müşkilât-ı mühimme ika' idebildiğinden burada başlıca, hey'et hazire-i mariz, verâset, bir zatü'l-cenb mütekaddeme, re'eden şayân-ı dikkat tağyirât, 'azâm ve mufasılta emrâz-ı hanâziriye vesâ'ire gibi tedrin-i re'eye şümûli olan husûsat-ı metnu'ayı pîş-i nazâr-ı mütalâ'ya almak iktizâ ider. Erpisin vücûdı dâ'ima zatü's-sahayâ-yı müstevliyeyi irâ'e ider ise de zatü's-sahayâ-yı derniyede dahi görüldüğü cihetle ol-kadar şayân-ı takdir bir 'alâmet 'ad olunamaz.

Ekseriya zatü's-sahayânın diğér emrâz-ı intâniye-i hadde-i vahimeden mübtelâ bir

Syf 214

tifos sakîleden veya emrâz-ı afeniyeden tefrîkî badi-i sa'ubet olur ise de her dürlü husûsât-ı marazîyenin kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile tedkîkî bir teşhîs-i sahih vaz'ına tabibi sevk eyler.

Maraz müstevli-i mebhusun hüküm-fermâ bulunduğu esnâda diğér emrâz-ı hadde ile ekseriyâ ihtilât idebilan iltihabât sahayâiye-i tâliyenin dahi burada zikr ve ta'dâdı iktizâ ider. Zatürre'e zebhaviyenin zatü's-sahayâ-yı kayhîye ile imtizâc eylediği mükerrerân irâ'e ve iş'ar idilmiş ma'mâfih işbu sahayâ-yı tâliyenin zatü's-sahayâ-yı müstevliye ile esâb nokta-i nazarınca aynı nisbet tahtında bulunduğunu ve hakîkaten en maraz mebhusa-i müşâbe olduğunu ta'yin umûr-ı asireden bulunmuştur. Binâen-aleyh zatüs'sahayâ-yı tâliyenin teşhisi ekseriyâ müşkil olduğınadn ancak bir dereceye kadar ihtimâle atf ile vaz'ı teşhîs idilmelidir, diğér emrâz-ı haddede (tifos, reiyeye-i mufasalliye) olduğu gibi zatü's-sahayâ epidemisi zammında da "isti'dâd istilâ'i" emrâz-ı mebhuseyi husûsât-ı adidede olduğundan ziyâde i'râz sahayâiye ile mahlût gösterecek vech üzre icrâ-yı te'sir itmekdedir. Ma'mâfih 'alâim-i mezkûrenin zuhûriyle zatü's-sahayâ-yı istilâiye arasında mevcut olan irtibat hakîkî-i sebebi ile'l-ân ve sûret-i mu'inede tahakkuk eylememiştir.

İltihâb sahayâ-yı istilâ'inin "inzârı" i'râz-ı dimağiyenin derece-i vehâmetine nazaran beyân idebilüb zahiren hafif görinen vuku'atda kezlik bir nekahet-i sahihanın ilk zamanlarında ve daha sonraları bile marazın ekseriya bir sût-i-şekl ahz itmekte olduğunu bi'l-mütalâ'a inzâr hakkında hükmi i'tâsında ihtiyatlıca davranmalıdır. Gayetle sâlim olan vuku'at-ı dahil hesâb idilmemek üzre vefiyât-ı 'ale'l-'umûm yüzde 30 ile 40 raddesinde vuku'bulur.

Zatü's-sahayâ için bir devâ-yı hususi ma'lûmumuz olmadığından "tedâvi" sarf-ı arazî olur. "E's-safât-ı bâride" şayân-ı tavsiye olduğundan râ'is ve 'ank üzerine buz keseleri ve mümkün ise 'umûd-ı fakrî tûlunca ka'u't-teşveden ma'mûl ve yüz ile memlû bağırsak şeklinde keseler vaz'ına ekser hastagân tarafından lâyıkıyla

Syf 215

tahammül idilidği gibi vesâ'it-i mezkûre bir te'sir*i muvakkat dahi husûle getirirler. Bunun gibi "ihracât-ı demviye-i mevzu'iyenin" hüsn-i te'siri (kulakların arkasına sülük yapıdırak 'anka ve 'umûd-ı sebebini izahda müşkilât mevcuddur. Ekseriya afettede bulunan noktalar delik idilür yahud talâ'i usûliyle müza'if cebive merhemi

kullanılır ki bunun da te'siri meşkûdudur. Diğer cihetden “muhadderât” isti'mâli ve 'ale'l-husûs morfin ile ihtikanât tahtü'l-cildiye icrâsı begayet tavsiye idilmekte olup vesâit-i mezkûre ızdırâbı teskin ile çarpıtma ve hezeyân halinde bulunan marîza nevm û sükûnet i'tâ ider. Maiyet klorak ve brom potasyum hayn-ı iktizada kabil-i isti'mâl olup devâ-yı dâhili makamında bi'l-hassa seyri müte'ehhir olan vuku'atda, havas mahallesine istinaden (yevmiye 1 ½ gramdan 2 grama kadar) iyod potasyum kullanılır.

Humma, hiçbir devâ-yı husûsî isti'mâlini istilzâm itmeyüb cenin vuku'at-ı mütekatta'ada dahi sabit bir te'sir hâsıl eylemez. Banyolar husûle getirdikleri tezelzik sebebine ekseriyâ hastagân için mors zahmet ve nâ-hoş olduğundan ancak nadiren ve en had olan devirlerde kullanılmaktadır. Edvâr-ı müterakkîyede sıcak banyolar ekseriya münfe'it-bahş olurlar. İhtilatât-ı mevzî'ye ('ale'l-'ayniye ve izniye) bir tedâvi-i husûsî icrasına muhtac bulunurlar. Hamız safsaf intibacât mufassaliye-i müterâfikada ba'zı mertebe ba'is-i münfe'it görülmektedir.

Syf 216

2.3.18. Emrâz-ı Afniye ve Takyihât-ı Demviye

- On Sekizinci Fasil -

- Emrâz-ı Afniye ve Takyihât-ı Demviye -

Cürûh-ı vasi'a ve 'amiliyât-ı cerâhiye ile ihtilât eyleyen ef'al-i afniye ve takyîhat-ı demviye, fenn-i cerrahinin dâire'i şumul ve ihatası dahilinde ise de diğer taraftan da mu'in bir zamana zahiren sıhhat-i mükemmeleye mütesarrif eşhasda esnâ-yı seyirlerinde mu'ine had ve derece-i gayede vahim ve ekseriya mühlek bir intân evsâfını irâe itmektedirler. İşbu halâtın esnâ-yı hayatta tevsîf ve teşhîsi pek büyük müşkilât arz ider. Bu babda ma'lûmat-ı teşrîhiyeyi mübdâ'i i'tibâr ve ba'de esbâb maraz mes'lesini ve arazın seyri-seririyesinin evsafını ma'lûmât-ı mezkûreye ilhak iderek seririyât nokta-i nazarınca şayân-ı istifâde ve ehem olan eşkâl marazîye-i mebhûseyi sühuletle anlaşılır sûrette ta'rif mübâşeret ideriz.

İşbu “ma'lûmât-ı teşrîhiye”nin saffet-i hakimesi marazın mücerred bir uzuvdan mütekarrer olmayub birçok uzuvlarda meşhud olmasından ve belki a'zâ-yı mezkûreden ekserisinde çok böür marazîye-i mahdûdeye tesâdüf olunmasından 'ibâretidir ki böür mebhuse-ba'zen “haracât-ı 'adide” ba'zen birçok

Syf 217

“enzifa-i mahdûde”den ve ba'zınra da ikisinin imtizacından teşkil ider. Harâcâne başlıca re'itin, gliten, kebed, tahâl, azilât, nesc-i kalb, dimağ, gıda-i derkiye

vesâ'irede tesâdüf idilür. Ve haracât ile birlikde gayetle “vasî iltihabât-ı kayhîye” ez-cümle iltihabât-ı mufassaliye-i kayhîye, zatü'l-cenb kayhîye, zatü's-sahayâ, 'aynda 'asv arz-ı mütekayha (iltihâb-ı meşime-i kayhî, iltihâb-ı umumi-i 'ayn, takyihât-ı cesim zecâhî) müşâhede olunur. “Enzife” husûsiyle cild ve ağşiyeye-i musalliyede (şigâf harici-i kalb, gaşâ-yı cenb) tabaka-i şebkiye mülteham, dimağ, havisla-i kilyede vesâ'ir nekatda görülür. Salifü'l-beyân haracât ve enzifeden başka ekseriya merkez dâire-i marazî işgal iden bir 'illet daha vardır ki 'illet-i mebhûse “iltihâb-ı şifâf dahili-i kayhi-i had” olub mevzu'ı mu'tâdisi eklilide olarak fakat desamât- avratîyede daha az ve kalb-i emin desâmâtında ise ender görülür (zirde iltihâb-şifâ dahili faslına nazar idile). Nihayet kelâm-ı meyt üzerinde teverrim-i had tahâl “imtilâ bi't-tağyir” kebed ve glitin ve cihâz-ı 'azilinin koyu kırmızı veya pis bir hal ahz itmesi vesâ'ire gibi bi'l'cümşe emrâz intâniye-i umumiye ve rahimeye mahsus birçok tağyirâtın dahi mevcudiyeti tasdik idilür.

Esbâb-ı maraz – İşbu evsaf 'umûmiye-i teşrihiye pîş-i nazardan geçirildikde bir te'sir-i mazarrın kâffe-i 'uzviyeti iştisa' eylemiş olduğu ve bi'l-cümle vuku'atda sahih olarak irâ'e eylediği vech üzre te'sir-i mezkûrun “bakteriler” i'ânesiyle husûle gelmekte olduğunun mertebe-i bedâhete varmış idüğü görülmektedir. Bakteriler böür sa'ire-i iltihabiye'nin merkezinde görüldüğü gibi tersiyât dâhil-i kalbide dahi mütesadif bulunduğundan burada bakteriler bir mu'tad ber-vech-i sağiri tamamen se didilir (ki buna mikrokökös samâmesi tesmih olunur) (Şekil 25) yalnız göz ile rü'iyet idebilen böür azime-i iltihabiye tabi'at-ı kayhîyeden olduğu ve bu vech üzre az çok büyük haracât teşkil eylediği halde hardebeyn i'tâ-yı dâhiliyenin çoğunda ekseriyâ sevât-ı merkezisi olmayan bir takım böür sağire meydana çıkarır (bahre bi't-tahsir) ki

Syf 218

mecami'i mezkûre ba'za insibâbât-ı nezfiye ile mütezec ve bir mu'tad bir mintaka-i te'amül-i iltihâbi ile muhât bulunur. İşbu temût-ı nees bakterilerin intâc eyledikleri bir netice-i ibtidâiye olmak muhtemel olub bu hâl, her ne kadar sûret-i kat'iyede kabil-i

Şekil 25: Efvenet-i demden vefât ide bir şahsın ukde-i lefâyesinin mukattı'ı

1 – Ba°zı noktalarda küçük basiller sebebine münvesi'i demvî

2 – Cesimât-ı lenfâ.

3 – Cesimât-ı lenfâie-i sağire (Kalın)

tetdkîk ise de 'ale'l-ekser mikrokokosların mevcudiyetinden ileri gelen enzifa-i cild ve tabaka-i şebkiyede dahi vuku'a gelir. Bakterilerin ba'zan nahre-i insiceyi ve ba'zen insicenin takyihîni ve ba'zen dahi inzifayı mûceb olmazînin sebebinin ile'l-ân meçhul bir mes'eledir.

Bakterilerin ya'ni 'avâmil marazîye-i husûsîyenin ancak haricden vürûd itmkele bedene nüfuz idebildikleri azade-i kayd ve beyân olub ve müdekkîkane sûretde tahrî idilmekte intânın vuku'a gelmiş olduğu mahalın ta'yini pek çok

Syf 219

vuku'atda mümkün olur. Binaen-aleyh şu sa'atde derûn bedende "binefsih" bir takyih dem-i hakîkî tevellid idebileceği fikrini kabulden tamamen imtina'a mecburuz.

Ekseriyâ asitân-ı gafeniyei tevellid idecek esbâb-ber-vech-i âtidir: (1) İlk sırada "if'al maraziye-i nefâsiye" zikr ve beyân idilür ki vaz'ı cemilden yahud 'ale'l-ekser vuku' buldığı vech üzre sakar ceninden sonra ceriha-i rahimiye semm-i 'afeniyenin dühûlüne müsa'id bir mahal olabilir. Bunun için bizzat bir rahmın yahud mülhakatının sûret-i zahirede ba°zı tağyirat teşrîhîye-i 'azime irâ'e itmesi icâb itmeyüb ekseriya mahal-i irtikâz-ı müşimede ef'al-i difteriyaiye ve gagreniye ve rahm ve husûle ûrdesinde sadâdât-ı kayhîye vesâ'ire bulunur. Ba°zı halâtda ise rahm-ı hâl tabi'isinin tamamen muhafaz eylediği halde semm-i afniyenin mahal-i dühûli olur. (2) Semm-i afniyenin gayr-ı mahsus bir derecede dâhil olmasına mahsus diğer

mahal, “cürûh-1 sath-1 cild, sahicât-1 sağıre” vesâ’ire olub bunlar dsahi ‘alâim-i marazîye-i vahimenin teşkili zamanında tamamen şifayâb olmuş bulunabilür ki müddet-i medide yatmadan mütehassıl haşkerişât bu sınıfdandır.

(3) İntân “Sütûh muhatîye-i münkarîha”dan münba’is olabilür bu keyfiyet her ne kadar nâdir ise de fakat tifos dizanteriya avâriz-1 difteriyâiye-i bel’umı müte’akîb zuhûrî rü’iyyet olunan afvenet demek sebebi bununla izâh idilür.

(4) El-hâsıl ‘azim ve mufassal ve a’zâ-yı sâ’irede mevcut “böür kayhîye-i kadime” dahi takyîh denmeye atıf ve isnâd idilebilecek menşe’lerden birisini teşkil ider. Gerçi intânın mümkünü’l-vuku’ olan menâbi’i işbu ta’dâdımız sebebine tekmil olmamış ise de bi’l-cümle vuku’at-1 şahsîyede ‘ale’l-ekser esbâb-1 maraz anifü’l-beyân husûsâtdan birisine merbut bulunduğu emr-i celidir. Semm-i afenin mahal-i dühûlünü tahrîde ne kadar sarf-1 dikkat idilür ise menşe’i intânın meçhul kalmasıyla muttasıf vuku’atda ol-kadar nadir görülür.

Semm-i ‘afenin bedende bi’l-ahere intişârı sûr-1 muhtelif üzre vuku’ bulub ba’zen madde-i intân ev’iye-i lenfâiye vasıtasıyla devern-1 kebire dühûl ve ba’zen mahal-i

Syf 220

intânda bir “zatü’l-vârid mütekayhîa teşkil iderek buradan bi’l-hassa samâmât i’ânesiyle ibridâ re’ini bi’l-ahere a’zâ-yı sâ’irede haracât-1 tâliye peydâ olur. Bundan sarf-1 nazar zatü’l-varid kayhîyenin mahal-i intândan ba’id bir verid sirâyet itmesi de vak’atdan olub ve madde-i ‘afniyenin intişârına müsa’id bir mecmu’ mühim “desâmât-1 kalbiye” olduğundan ‘amil-i intânın sarf-1 meyhâni ki esbâbdan dolayı desâmât-1 mezkûrede bi’t-tevkîf orada “iltihâb-1 şigâf dâhili-i had” husûle getirmesi muhtemeldir. Binaen-aleyh ibi ‘illet-i ahire intân-1 ‘afnînin ancak bir ‘alâmet-i lâhîkası olmak üzere telakki idilmek icâb ider. Ma’hezâ desâmât-1 kalbiyenin, semmin tekessürüne müsa’id bir mahal olduğu ve işbu desâmâtdan samâme vasıtasıyla a’zâ-yı muhtelifeye birçok ‘anâsır intâniye sevk idildiği nazâr-1 mütalâ’aya alınınca birçok vuku’atda iltihâb-1 şigâf dâhili-i haddin intişâr-1 marazın bir nokta-i merkeziyesi ‘ad olduğu tahakkuk ider. Fakat bir takım vuku’atda iltihâb-1 şigâf-1 kalbin tamamen ma’dum olduğu veyahut pek hafif bir derecede rü’iyyet idildiği dahi vuku’iyâfinadır.

Hey’et-i ‘umûmiye-i maraz ve i’râz – Tabâbet-i dahiliye için arz-1 münfe’it iden ya’ni “takyih-i ‘afni-i dem”in sûret-i vahimedede had ve zahiren ibtidâ’i bir maraz manzarası tahtında mer’i bulunduğu vuku’atı ver-vech-i âti nazar-1 mütalâ’aya alacağız. İşbu manzara-i ‘umûmiye-i marazın irâe eylediği evsâf-1 asliyeden çoğui

cürûh-ı azime ve ak'âl-i iltihabiye-i nefâsiye vesâirede vuku' bulduğu meşhudumuz olan “takyîh-i dem” evsafına tamamen müşâbihdir. Şu kadar var ki her dürlü esbâb-ı marazîyenin zahiren ma'dum olması maraz-ı mezkûrı ekseriya bir ‘illet-i gayr-ı ma'lûme ve nâm'ine haline tahvil eylediğinden teşhîs-i marazda birçok hatîyâtın tevellüdüne sebep olmaktadır. Şunu da ‘ilâveten zikr idelim ki ekseriya hastagân ancak derece-i vahimedede afettede buldukları ecilden bu gibi vuku'atda marazın tamamen tedkîkî müşkilât-ı hakîkiyye mütesâdif bulunur.

Syf 221

“Bedâ'i maraz” ekseriya haylice seri' olub o vakte kadar sıhhatde bulunan marazâ i'râz-ı hamviye, sadâ', ‘azilât-ı mufassal ve zuhurda evca'ı re'iviye ‘alâim-i ma'deviye-i ma'aiye-i şedide kay' ve ishâle mübtelâ olurlar. Aynı zaada umumi rahatsızlık arttığından ekser hastagân bilâ-te'hîr yatmağa ecbur olurlar. İşte ol-vakit ‘alâ'im-i marazîye sür'atle meydana çıkararak ya bir tifos-ı şedide veya bir tederrin cavresiye veyahud, ‘alâim-i dimağiye kâffesine takdim eyleidği hâlde (sada', na'as, hezeyân) bir zâtü's-sahayâya müşâbe bir hâl ‘umûmi-i vahim zâhir olur. Her ne vakît ‘ale'l-mufassalîye diğer ‘alâmâta hâkim bulunur (Aşağıya nazar oluna) ve iltihâb-ı şigâf dâhil ‘alâimi zâhir olur ise maraz bedâyetde bir resiye-i mufassalîye-i hadde ve vahime zannidilebilir. Emrâz-ı afniyenin eşkâl-i vahimesinden ma'dâ intân-ı afnînin “sûr-ı hafifesi” dahi bulunduğu muhtemel olub sûr-ı mezkûre şiddeti cüz'i i'râz vuku'a getirdiği gibi uzunca bir seyr ahz iderek nihâyet müveddel şifâ olur. Ma'mâifh eşkâl-i hafife ekseriyâ anlaşılmağın güzerân idüb yahud meşkûk kalır, takyîh ‘afni-i vahime dâ'ir vuku'at-ı musaddıkada zuhûrât-ı marazîye dâ'ima sabit gelince ibtidâ her bir maraz intâni-i had ve vahime müte'allık olan ve evsâf-ı mümeyyize irâ'e itmeyen i'râzın zikr ve ta'dâd iktizâ ider ki bunlar da: Hâl-i ‘umûminin ziyadesiyle tağyiri, ‘adem-i iştihâ mecmu'ı hissiyât tarafından ‘âdem-i intizamât hadr-ı hezeyân, sada' ‘alâ'im hamviye-i zahire yübûset-i lisân ve'l-hâsıl “tahâlin ekseriyâ şayân-ı dikkat intâc-ı hadiddir”. İ'râz-ı mesrûdeden başka diğer i'râz dahi husûle gelir ki bunlar daha ziyâde evsâf-ı farikayı hâ'iz bulunub her ne kadar diğer ‘alâmât dahi teşhise i'âne ider ise de teşhîs başlıca ati' û'z-zikr i'râz üzerine mü'esses bulunur.

“1” Seyr-i Humma – Birçok vuku'atda seyr-i humma, husûsî bir hâl ira'e itmeyüb ve tifos batnîdeki seyr-i hummaya müşâbe olduğu ecilden teşhisçe badi-i sehiv olabilir diğer vuku'atda ise müneccini-i harâret bir manzara-i mümeyyize irâ'e

Syf 222

ve husûsiyle iştîdâdât hamviye ile muttasîf ve ekseriya ‘arvâ’i ile mütekaddem (41derece ve daha ziyâde) ve bi’l-ahere bir sükût-ı ‘azim ile mevzûf bir “hummâ-yı mütekattı’a” hey’eti ahz ider. İşbu münhani bir hummâ-i mütekattı’a-i yevmiye veyâ gabek münhani-i hararetine tamamen müşâbe bir şekil irâ’e idebilüb ba’zonra dahi münhan-i harâret, beynlerinde humma mütereddide-i basîta edvârı nümâyân olan iştîdâdât azime-i hamviyeden mürekkeb bulunur.

“2” Sath-ı cildde zuhurat – İşbu zuhurat hem kesir hem de teşhîs için ehemmiyet-i ‘azimeyi ha’iz bulunurlar. İbtidâ “inzifa-i cildiye” mevzu’ pîş-i nazar idilür ki inzifa-i mezbûre ba’za inzifa-i sağire-i mukatı’a şeklinde ve ba’zen kademât hafife-i vasi’a halinde rü’iyyet olunurlar. Birinci şekilde ma’ruz olduğu takdirde “afvînet-i dem” ile dâ’i fırfır cedrî beyinde teşhîs tefrîkı icrâsı için müşkilâtı azime zuhûra gelir (Balâya nazır oluna).

Diğer tefcirât beyinde “ahmerâr-ı kırmızıyü’l-şekl” bi’n-nisbe kesirü’l-vuku’ olduğundan kırmızıye-i nefâsiye-i vahime diyerek tevsîf idilmiş olan birçok vuku’atın bir maraz-ı afetiye irâ’e itmiş olması ihtimalden ba’id değildir. El-hâsıl verediye, hatât, tefcir-i böürevî, herpes, iltihabât-ı fi’l-gamviye ve sâ’ire müşâhede olunmuştur.

(3) İ’râz-ı aynîye – Samâmâtdan ileri geldiği muhtemel bulunan iltihabât-ı kayhîye-i ‘ayn’ın “remed-i ‘afni-i münteşir” tahvil eylediği çok vakitten beri ma’lûm ise de bu son zamanlarda inzâr-ı dikkat (Lîtin) tarafından ka’r-ı aynînin en sağır tağyirâtı üzerine celb idilmiştir.

Tağyirât-ı mezkûre çeşmin vasitâsiyle kabil-i rü’iyyet vakit azime-i teşhîsiyyeye mâlikdir. Bunlardan evvel merkezî ba’zen bir latha-i mezbûre tabaka-i şekiyenin kısm-ı merkezi-i müntehirine tevâfuk idüb ve yine samâmâtdan münba’is bulunduğu muhtemel ve latha-i sabıkaya müşâbe diğer lathât-ı beyzâ ise bilâ-nezf husûle gelmekdedirler.

(4) İ’râz-ı cihâz-ı deverân – Tağyirât teşrîhiye-i kalbî teşhîs

Syf 223

idebilmek gayetle ehemmiyeti hâ’iz bir keyfiyet ise de i’râz-ı seririyenin hemen hiçbir vecihle bu hususa i’âne idemediği görülmektedir. Gerçi ‘aded-i nabzın bir mu’tâd tekessürü ve bundan başka gayr-ı muntazam olması muvaffak hakikat ise de bu hâl dahi bir netice istihsaline kâfi olamamaktadır. Feth-i meyt, desâmâtda tersiyât ve fire ve takrihât meydana çıkardığı halde nahiye-i kalbiyede “ze’irât dâhiliye-i

kalb” ekseriya ma’dum bulunur. Ma’mâfih niğmât-ı kalbiye ba’zı vuku’atda husûsî olarak asım bir halde gibi hüsn ve ba’zonra ze’irât-ı nefhîye istima’ olunur ki ze’irât-ı mezkûre ‘arzî olmak üzere telakki idilebilirler. Dem-i zevâl-hayâtda bakterilerin mevcudiyeti ile’l-ân irâe idilmemiş ve ba’zen kerivât beyza-i demmin kabil-i tedkîk bir derecede tezâyid hafifi tasdîk kılınmıştır.

(5) İ’râz-ı dimağîye-i vahime” birçok cihetlerce diğer ‘ale’l-hadde-i sakile i’râzına tamamen müşâbe olup ve feth-i meyt dimağda tağyirât teşrîhîye irâ’e itmeksizin esnâ-yı hayatta i’râz mesrûde mevcûd olabilir. Diğer vuku’atda işbu i’râz bir zatü’s-sahayâ-yı kayhîye, zatü’s-sahayâ-yı mütezahîme-i nezfiyenin ve dimağda mütehassıl enzifa ve haracâtın neticesidirler. Tağyirât-ı ahire ekseriya felc-i nısf tûlânî vesâ’ire misillü i’râz dimağîye-i mevzî’ye husûle getirirler.

(6) “Ale’l-mufasallîye” –iltihabât-ı mufasallîye-i kayhîye ve ekseriyâ civâr-ı mufassalde mütehassıl mecâmi’ kayhîye haylice kesirü’l-vuku’ ve teşhîs husûsunda gayetle mühimdirler. ‘Alî mebhûse erkence rü’iyyet olundukları takdirde bir rü’iyyet mufasallîye-i hadde zannedilerek mucib-i hatâ olurlar. Ekseriyâ zuhurat seririye-i husûsîyeyi müceb olmaksızın semhakada kayhîye dahi müşâhede olunur. Mah-ı azimin birçok iltihabât-ı hadde ve kayhîyesinin ‘ale’l-afniye-i ‘umûmiye sıfatına müte’allîk olması dâhil dâ’ire-i imkândır. Feth-i meytde tesâdüf olunan “haracât-ı ‘azlîyenin” esnâ-yı hayatta teşhîs idilebilecek mertebede vâsî’ olmaları nâdirâtdandır.

Syf 224

(7) “İ’râz-ı Kilyeviye” kesirü’l-vuku’ olup fakat hey’et-i seririye-i marazın bedâyetinde üşâhede olunmaz ve teşhîs husûsında nâdiren müstelzem menfa’at bulunur. Ba’zen bol mu’tedil mikdarda dem ve albomini hâvi olur ceher-i kilyede haracât ve enzife mevcud olabildiği gibi havılsa-i kilyenin gaşâ-yı muhatîlerinde dahi, hâl bol hakîkata tebdil etmeksizin, bir takım nezife-i vefire tasdîk idilir.

Vuku’at-ı sâ’irede haracât ve ihtîşâatdan başka bir yerde “zatü’l-kilye-i hadde” ve münteşire husûle gelib bûle – araz berâyet hadd-ı evsâfını (mikdâr-ı azimde albomin kerivât-ı demviye-i hamrâ ve beyzâ, beşere-i muhâtîye ve îstivanlar) i’tâ ider.

(8) “Re’itin tarafından meşhud olan i’râz” kısmen tabi’at-ı tâliyeden olduklarından diğer emrâz-ı umumiye-i vahimede olduğu vech üzere zatü’l-kasâbâtü’r-re’e zatürre’e kasîsa husûle geldiği görülür. “Haracât-ı rü’viye” buldukları halde kalırlar ise ekseriya hiçbir arz-ı maddî irâ’e itmeyüb nihâyetde

i'râz-ı maddiyenin ehemmiyetsizliğiyle hiçbir vecihle mütenâsib olmamak üzere şayân-ı dikkat bir 'asret-i teneffüs vuku'a gelir. Sathen mevzu' olan böür kayhîye-i rü'ye tenbihası olarak gaşâ-yı cenbin intânı hasebiyle ba'zen bir zatü'l-cenb kayhîye husûl-bulub ve zatü'l-cenb mezkûrenin bezl-i müstakîsi i'ânesiyle meydana çıkarılması 'illet-i 'umûmiyenin teşhisi için ehemmiyet kazanabilir.

“9” A'zâ-yı batnîye cihetinde i'râz – Teverrüm hadd-i tahâl akdemce iş'ar ve beyân idilmiş idi. İhtişâat ve haracât –ı tahâl heman muhtefî kalub ve yalnız tahâl-i mütezahhimin hasit-i 'azimesi sebebine mevcudiyetlerine zâhib olunur. Feth-i meyt ma'âda tağyirât husûsiye-i şedide izhâr itmeksizin ba'zen gayetle vahim i'râz ma'âiye ve “ishalât-ı 'afniye-i” kesire zuhûra gelir.

Ma'mâfih ma'âde 'avâriz nezfiye ve difteriyaiyeye tesâdüf olunmuş olub cildin hafifce bir “levn-i yerkanî” ahz eylediği dahi beyân olunur ki levn-i mezkûr

Syf 225

ba'zen nezle-i esnâ 'aşrîye sebebine mütehassıl bulunub ba'zı def'a ise bir Yerkan-ı mütevellid-i dem misillü nazar-ı i'tibâre alınır.

Teşhîs – Ber-vech-i meşruh i'râz-ı müte'addide ve muhtelifle ile muttasıf bulunan bir marazın müşkilât teşhîsiye-i 'azime ika' ideceği emir âşikâr olduğundan 'ale'l-ekser vuku'at-ı afniye kıyas olunan bir takım 'ale'l-muhtelifenin bir kere daha ihtârına mübâderet idelim. Sabit bir hâl 'umûmi-i vahim, ishâl-i tefcir veredî ve verem tahâle tesâdüf olunduğu zaman maraz-ı mebhus tifos batnîye ziyadesiyle 'arz-ı müşâbehet ider ise de fakat esbâb-ı maraz nokta-i nazarından piş-i mütalâ'aya alınması muktezi ma'lûmâtıdan sarf-ı nazar olunduğu hadde, 'illet 'afniye-i tabaka-i şekîyenin keşfi dilmesi 'ale'l-mufassalîye enzife-i cildiyenin husûli ve bir nev'i hummâ-yı mütekatta'anın vücûdı sayesinde mezkûr iki marazın yekdiğerinden tefrîkı mümkün olur.

Balâda iş'ar idildiği vech üzere “afvenet-i dem”de avâriz sahayâiye 'alâim-i lahika misillü husûle gelerek hey'et-i 'umûmiye-i maraza hâkim bulunduğu takdirde maraz-ı mebhus pek sühuletle “zatü's-sahâya” zan ve kıyas idilebilir. İ'râz-ı 'afeniye-i mebhûse hâricinde tahâlin teverrüm 'azimi ve ba'zı mertebe bir iltihâv-ı şigaf-ı dâhilinin keşfi, teşhîs için takdire şayân 'alâimden bulunurlar. “Afvenet dem-i had” ile “tedrin cavresi-i had” beyninde teşhîs-i tefrîkı icrâsı aynı müşkilâtı irâ'e ider. Bu halde bilhassa i'râzın afvenet demek husûli diğere cihetden tederrin-i cavresi-i haddin tevellidi hakkında ma'lûmât-ı mevzuha i'tâ idebilecek olan te'sirât müsebbibe-i marazîyeyi nazar-ı mütalâ'aya almak icâb ider. Çeşmibeyn vasıtasıyla

edrân-ı cavresiyenin meşimede keşf-i sahihi tederrin hakkında karâr-ı kat'î istihsaline vasıta olur. Bir maraz 'afeninin bedâ'inde marazın zuhûrıyla müterafık olan 'arvâ'i, bir humma-yı mütekatta'anın rû-nemâ olacağı hatıra getirir ise de bilâ-te'hîr

Syf 226

rü'yyet olunacağı tabi'i bulunan 'alâ'im marazîye-i tâliyeden ma'dâ geninin 'âdem-i te'siri maraz-ı ahirin teşhisinde iştibâhı tevellid eyler. Bir maraz-ı afnî bir zâtü'l-kilye-i hadde ve sakile ile ihtilât eylediği takdirde bi'l-cümle 'alâ'im-i marazîye sehven "üremî"ye atıf idilebilir ise de bir müddet daha marazın müşâhede tahtında bulundurulması teşhisi mümkün bir hâle getirir. İltihâb-ı şigâf dahili-i karhî-i had "ibtidâ'i" ve rü'iyye-i şedide zuhûr iden ve afvenet-i dem hadde müşâbe bulunan halât marazîye-i sakîleye gelince bunlar mübahis-i mahsuslarından zikr ve beyân idileceğinden burada tatvil-i makaleden ictinâb edilmiştir.

Tevsîf ide geldiğimiz emrâz afniye-i vahimenin "inzârı" hemen daima "gayr-ı müsa'id" olub vak'a 'afvenet demek kabil-i şifâ ve hafif suretleri bulunduğu vak'atdan ise de fi-yûmenâ-hezâ maraz-ı mebhûs hakkında bir tevsîf-i mükemmel icrasına muktedir olmadığımızı i'tirâf ideriz.

"Tedâvi" ancak i'râza mukabil icrâ olunabileceğinden zuhûr iden humma nebâtını gittikçe mikdârı tezyidi dilmek üzere cenin virerek kat' virmeğe sa'î idilür ise de netice-i sabiteye kat'an dest-res olunamaz. İ'râz-ı sâ'ire için banyoların ve vesâ'it-i tenbihiyenin ve hayn-ı hâcetde edviye-i afyoniyenin isti'mâlleri vesâ'it-i sâ'ireye mecih 'ad olunur.

Syf 227

2.3.19. Dâ'il-Kelb

- On Dokuzuncu Fasıl -

- Dâ'il-Kelb -

(Hidrofobi ya'ni havf-ı meni'l-mâi)

Esbâb-ı maraz – Kilâbda zuhûr iden kuduz 'illet-i kilâbda ve aynı sınıftan bazı hayvanâtdan (kurd, tilki) ledğ vasıtasıyla insana kabil istikal ve insanda cümle-i 'asabiye-i merkeziye cihetinde i'râz-ı müdhîşeyi müceb bir 'illet intâniye-i husûsiye zuhûra gelir.

"Kelblerde kuduz 'ileti" müceb olan ahvâl heman külliye meçhul olub dâ'i mezkûrun farz ve kıyas tarîkiyle olsun kabul olunan semm-i mahsûsunun neden 'ibâret idüğüne şimdiye kadar kesb-i vukûf idememiştir. Harâret-i azime içilecek

sudan mahrumiyet, ta'lim ve terbiye vesâ'ire gibi bir mu'tâd dermiyân idilan esbâb-ı tekviniye pek ziyâde muhtâc-ı isbatdır.

Kuduz 'illetinin ledğden ma'dâ diğer bir vasıta-i sirâyet-i bulunduğ u ma'lû olmayub dâ'il-kelbî – kudurmuş hayvanın la'abında rüû'l-bend ve deminde bularak mevâd-ı mezkûre li-ecli't-tecrübe telkîh eyledikleri halde diğer hayvana marazın nakline muvaffak olunur. Ma'mâfih ağşıye-i muhatıye-i sâlime semm-i mezkûrun mürûrına müsa'id bulunmadığından kudurmuş hayvanâtın süd ve etinin isti'mâli ba'is-i mazarrat olamaz.

Kilâbda “tehvîr dâ'il-kelbî” (dâ'il-kelb tehverî) ve dâ'il-kelb sâmat yahud sâkin” nâmlarıyla iki nevi' dâ'il-kelbin

Syf 228

zuhûr eylediği kabul olunmakda olub birincisi Bolger nâm zâtın bu babda virdiği tevsifata göre birden üç güne kadar imtidâd iden i'râz-ı mütekaddeme ile bedâ'i ider (devr-i mâlinhavâliyâvi) ki bu devirde hayvanât hazin ve düçâr-ı dehşet bir halde olarak her dürlü mâ'ikülâtı reddederler. Ba'de “devr-i tahriş” yahud “mâniyâ'i” zuhûr ider. Bu devirde ısırma ihtiyâc müberrebi rû-nemâ olub hayvanâtta kçub ve öteye bir veba şaşkıncasına gezmek için şayân-ı dikkat bir meyl hâsıl olarak sadâları bi'l-hassa ...?... bir hâl-i ahzi der, ve kilâb-ı mu'tâd olan gıdalarından yüz çevirib ekseriya saman, odun parçası, kayl, toprak vesâ'ire ekel iderler. Üçüncü ya'ni “devr-i felc”de felc zuhûr itmekke kelbler derece-i gayede düçâr hezâl ve sefâlet olmuş bir haâle gelerek marazın nihâyet onuncu günü telef olub 'alâ'im-i felciye ve husûsiyle hayvanın kısım-ı halifiyesinin vefk-i esfâlin felci derhâl vuku'a gelerek sür'atle ba'is-i helâki olur. Maraz-ı mebhuse ihtilâlât teşrîhiye-i 'azime tasdik idilemeyüb yalnız re'e ve ma'âda tağyirât-ı nezleviye a'zâ-yı dâhiliyede rükûdet-i dem mu'addide bekaya-i gıdâ'ıye-i mu'tâda yerine gayr-ı tabi'i ecsâm-ı ecnebiye keşf idilür.

Kudurmuş bir hayvan tarafından ısırılan eşhâsın hemen nısf-ı kadimi bi'l-ahere maraz-ı mebhuse dâ'ir hiçbir 'alâmet irâ'e itmedikleri hasebiyle “nev'i beşerde” kuduz 'illete mukabil mevcut olan isti'dâdın umûman herkese şumulü olduğu zannolunmakda ise de bu hâl bir cihetden hakîkaten isti'dâdın fikdânından diğer cihetden dahi ledğ-i mülhakın nâ-tamâmiyetinden ileri gelebilmektedir. Müddet-i tefrîh, i'râz-ı marazın sahânümâ-yı şühûd olduğu zamana kadar pek uzun olabilüb en son derecede müddet-i mezkûrenin üç mahdan altı maha kadar devam eylediği beyân ve bununla beraber zaman-ı tefrîhın daha kısa yahud daha uzun olabildiği hakkında müşâhedât irâd idilmiştir.

Hey'et-i 'umûmiye-i maraz ve i'râz – Marâz-ı mebhûs insanda, 'umûmi

Syf 229

fenalık, 'adem-i iştiâh, sada', ve hastalığın bi'l-iştibâh karibü'z-zuhûr olduğuna 'alimü'l-yakîn hâsıl olmasından ileri gelme bî-huzûrî-i 'akl i'râziyle bedâi'i ider. İşbu 'alâmât-ı mütekaddeme derûnında mayi'ât hakkında bir tefrîk vazîha zâhir olarak bel' zamanında ihtilâlât teşhîsiye-i hafife hissölünür ve birçok vakitten beri tendib itmiş olan mahal-i ledğde ihtisâsât-ı mü'ellime yeniden meydana çıkar.

Nihayed br yahud iki gün sonra devr-i sâni yahud "devr-i havf-ı menü'l-mâ'i" bedâi ider. Devr-i mezkûr ibtidâ bel'e mahsûs 'azilâtın ba'de 'azilât-ı teneffüsiyenin cüz' ve nihâyet 'azilâtının ihtilâcât-ı makviye-i husûsiyesiyle mütessif olub hamilât-ı mezkûre o derecede zaceret ve saklama hisleriyle müterâfik olarak zuhûr ider ki havf-ı menü'l-mâ'i manzarası ancak bir def'a müşâhede idenlerin bile zihinlerinde ilelebed zâ'il olmaz mertebede merkun olur. İşbu ihtilâcâtın haricden mütevârid olan en hafif bir intibahın te'siriyle ve hususiyle bel'içün icrâ-yı mesâ'i halinde ve ekseriya yalnız suyu görmekle, tarik-ı münâkes i'ânesiyle husûle geldiği muhtemeldir.

İhtilâcât-ı mezkûre fasla gitdikçe tenakus itmek şartıyla tekerrür iderek çend dakikadan yarım sa'ate kadar devâm iderler ve bu sebeble hastanın çarpıtması, hezeyân ve hiddet maniyâ'i derecelerine kadar vâsıl olabilir. Nabz-ı mübteli ve müsta'cel olub "derece-i harâret" ekseriyâ mu'tedil olduğu halde ba'zen azim irtifa'a kadar terfi' ider. "Ateş" şedid ve halkumda evca'ı muharrika ile müterâfik olur ve ba'zen şedid bir tel'ab mevcûd bulunur.

Birden üç güne kadar mütehalif olan bir müddetden sonra "mevt" bi'l-ihtilâcât-ı şedide arasında yahud müddeti kısır olan üçüncü devir ya'ni "devr-i felc"den sonra zuhûr ider ki devr-i mezkûr esnâsında hâmilât-ı ihtilâciye artık münkatı' bulunur. İnsanda vuku'a gelmiş olan bir dâ'iü'l-kelb hakîkiyi ifşâ eylemiş olduğu ma'lum olmamıştır.

Bu babda "ma'lûmat teşrîhiye-i marazîye" esâsen gayr-ı sabit olduğundan marazın

Syf 230

tabi'at-ı intaniyesi lede'l-mütalâ'a dimağda – 'alâ'im-i marazîyenin vehâmeti hakkında izahât virilebilecek derecede tağyirât teşrîhiye tahriyesine kalkışmak beyhudedir. Ba'za diğmağın mu'ayene-i harde-beyniyesi vasitâsiyle ev'iyeye etrâfında gayetle sağır inzifa ve hacerât-ı lenfâ'iyeye yığınları bulunmuş olub "bel'umda"

ekseriya nezle ‘alâ’imi meşhûd olduğu gibi re’itin-i dem ile mümteli ve ekseriyâ evzimâyı hâvi ve dem-i siyâh levnde ve cüz’iyi kabil tahsir, kalb, kebed ve tahâl hâl-i tabiyelerinde bulunurlar.

Ma’lûmât evliye-i muhatıraya dest-res olunduktan sonra maraz-ı mebhusun evsâf-ı mümeyyizesinden bulunan teşnic-i bel’um ve i’râz marazîye-i metnu’anın mecmu’ ile “teşhîs” bir mu’tâd sühuletle vaz’ olunur. Dâ’iû’l-keleb, gezâd fikyenin ma’dûmiyeti zuhûr ve batn azilâtının sertliği, nevbât ile gelmekte bulunan ihtilâcâtın evsâf-ı mahsûsası ve vakt-i tefrihin nâ-mahdud bir sûretde uzun gezâz-ı erhîden olmasıyla tefrîk idilür. Şunu da ihtâr itmek iktizâ ider ki derece-i gayede kabil-i te’sir olan eşhasda yalnız kuduz ‘İlletin müceb olduğu husuf ve vahim, ‘illet-i mezkûre ‘alâ’imine müşâne ‘alâim-i asabiye zuhûra getirir ise de işbu ‘alâ’imin ‘avâkıb-ı vahimeyi intâc itmeyeceği emr-i tabi’idir. Bunun gibi bel’um ‘azilâtının teşnicât-ı ihtinak-ı rahimesi dahi ba’za kuduz ‘illetine ‘arz-ı müşâhebet ider.

Maraz-ı mebhûsun tedâvisinden her ne kadar kat’i ümidi dileceği âşikâr ise de hiç değilse marazanın zaceret ve ızdırâblarını teskine gayret itmelidir. Bu halde muhadderât (morfin – kloral) husûsîyle nevm-i klor nemli büyük fâ’ide husûle getirirler. Güzâr def’atle tecrübe edilmiş ve nevbâtın şiddetini hakîkaten tahfif idbildiği görülmüştür. Kuduz ‘illetinin sirâyet intişârını men’ için vekaye nokta-i nazarında hükûmetin ittihaz eylediği tedâbir-i mühimme üzerine burada beyân-ı mütalâ’aya muktedir değiliz. Fakat vekaye-i şahsîyeye ‘aid olmak üzre şunu beyân ideriz ki şübheli olan ısırıkların kâffesi eğer mümkün ise emme ve dağlama (cehennem taşı, Potas kâvi, kızgın demir) vasıtasıyla lâyıkiyle tathîr

Syf 231

idilüb ve cerihanın yahud nedebenin kâmilten istisâli ba’zıları tarafından tavsiye edilmiştir. Kuduz ‘illetinin meydana çıkmasını men’e mahsûs olan vesâ’it-i dâhiliye (zevâric, lefâh, kalomel arsenik vesâ’ire) her taraftan ihtar idilmekte ise de vesâit-i mezkûrenin de hiçbir fâ’ideyi muceb olmayacakları muhtemeldir.

2.3.20. Re’âm

- Yigirminci Fasıl -

- Re’âm -

- Gurre -

Esbâb-ı Maraz – Re’âm [Sekâve] beygirlerde ve aynı sınıftan ba’zı hayvanatda (merkeb – estir) zuhûr iderek insana dahi kabil-i intikal bulunan bir maraz olup ya ‘akdü’l-şekl (‘akîde-i re’âmiye) veyahut ender olarak müstevi’l-şekl

bir takım tasni'at husûsiyle muttasıf, ve tasni'at-ı mezkûre ise takyihâ ve rûbân afeti haline tahvile ziyadesiyle meyyaldır. İşbu nevi 'akidât ve bunların teftitinden neş'et iden fûrûh 'ale'l-ekser enfîn gaşâ-yı muhatıyesinde" mütesâdîf bulunur. Beygilerde rü'yyet olunan seyelân enfî-i kayhî marazın en mühim ve başlıca i'râzından birisi olub bundan başka hacere, re'itin, kebed, tahâl, glitin ve ekseriyâ cildde dahi aynı akîdat teşki ider. Binâen-aleyh cildin işbu evrâm-ı 'urviye ve kurûh-ı 'amîka karâterü'l-şekl – Almanya'da maraz-ı mebhusun "Ver" tesmih olunması muceb olmaktadır.

Syf 232

Afet-zede olan nâhiyenin ev'iyesi ve gıdadü'l-enfâ'iyesi bir mu'tâd ziyadesiyle mürteşih olub re'âme dâ'ir vuku'atın hemen kâffesinde hayvanat bir haftadan üç haftaya kadar bir müddet nihâyetinde gerek hummadan ve gerek kuvvetlerinin 'umûman ziya'ından dolayı telef olurlar. Gerçi ba'zu vuku'atda münbi' intân-ı keşf idilememekte ise de insanda ale'l-'urveye mücerred sekaeli olan bir hayvan sebebine intânın husûline atf olunur. Hastalık ekseriya sâyis, arabacı, çiftlik me'mûrları, hayvan canbazları gibi beygirler ile ziyadesiyle münâsebetde bulunan eşhasda zuhûr iderek intikal-i maraz dahi ale'l-ekser hasta hayvanâtın kayhî ve madde-i muhatıye-i enf vasıtasıyla vuku'a gelir ki efrazât-ı mezkûreden cüz'i mikdârının ellerde vakî' ba'zı çatlaklar ile ve cildin sıyrıkları veya buna mümâsil bir afet ile temâs itmesi marazın intikaline vesile olur. Ma'mâfih ekser vuku'atda virüs re'âmının doğrudan doğruya aşılındığına dâ'ir bir 'alâmet müşâhede olunmadığından bir madde-i sâriye-i tayyare vasıtasıyla intânın zuhûr itmekde olduğunu kabule mecbur bulunuyoruz [*]. Bununla beraber insanda re'âme ibtilâ husûsında istidâd ziyâde olmadığı olmak üzere zuhûr itmektedir.

Hey'et-i 'umûmiye-i maraz ve i'râz – Re'âmın "müddet-i tefrîhi" tahminen üç beş gün ve ba'za daha uzun olur virüs, bir ceriha-i mer'iyeyi mübtelâ-yı intân eylediği halde marazın zuhurat-ı evveliyesi mevzî'i olmak üzere rû-nemâ olacağından mahal-i mesûfda intibâc-ı 'azim ve elem husûliyle beraber nahiye-i mücâverede iltihâb-ı ev'iyeyi lenfâ'iyeyi hadde rü'yyet olunur. Diğer vuku'atda

---

[*] Re'âmın 'amil-i sirâyet-i yakın vakitlerde Lesofler, Şoc nâm zâtlar tarafından keşf edilmiş ve merkum zatlar mahsûlât maraziye-i re'âm derûnunda gayetle sağır ve ince vesilü'r-re'e basilleri büyüklüğünde çomakvâri basilleri bulmuşlardır. İşbu basillerin sun'i olarak yetiştirilmesi mümkün olduğu gibi bunların

beygir ve hayvanât-ı sâ'ireye telkîh idilmeleriyle netice istihsal eylediği ve hayvanât-ı mezkûrede re'âm husûle geldiği izâle-i iştibâhdır.

Syf 233

maraz i'râz-ı 'umûmiye-i gayr-ı mu'ine, humma, evca'ı râ'is ve etraf ile başladığından bedâ'i maraz bir tifos batnînin bedâ'ine ba'zı mertebe müşâbehet 'arz ider. Aynı zamanda ihtilâlât-ı mevzî'yye ve 'umûmiye tezâyid iderek çok geçmeden dğer noktalarda dahi 'alâ'im-i marazîye tahsil ider ki çok def'aar ibtidâ besûrât yahud "haracât cildiye-i vasi'a" görülecek bunlar çatlayub derûnlarında bir kayh-ı müte'affin hurûc eyledikten sonra eğri büğrü ve ziyadesiyle çıkarılmıl takrihat haline münkalıb olurlar. Ba'zâ "mufassal dahi muntebic" olub ba'de "ale'ağşiye-i muhatîye" ve husûsîyle "'avârız mütekarrîha-i enf zuhûr itmekle enf güyâ hamreye mübtelâ imiş gibi şişerek içerisinden bir sadid kayhî ve müte'affin seyelâna başlar. Enfde işbu 'illetin 'âdem-i şühûdı ender bir keyfiyettir. Tabaka-i mültehamme üzerinde, bel'umda, gaşâ-yı muhatî-i fem ve hançerede afât-ı iltihabiye ve takrîhiye re'itinde dahi şedid ve münteşer bir zatü'l-kasabây zâhir olur. Ba'zen "i'râz-ı mi'deviye-i şedide" kay' ve ishâl ve'l-hâsıl bu minvâl üzre gitgide bir intân 'umûmi-i vahim hali tersimeylediği şedid olub ba'zı def'a oldukça dâ'imi bir tarzda devâm ider ise de arvaât-ı mütekattı'a ve iştidadât-ı azie sebebine hummanın "hummâ-yı takyîh-ı dem" müşâbe bir sıfat ile insâfî nâdir görülmektedir. "Nabz" sağır ve adedi kesir olub tahâlin şayân-ı dikkat derecede intibâhı ise nâdir görülür ve ba'za mikdâr-ı cüz'i-yi albümin bulunur.

Marazın salifü'l beyân sûr-ı hadde ve vahimesinin neticesi hemen dâ'imi sûretde mühlek olub ve mevt iki haftadan dört haftaya kadar mütehalif bir müddet nihâyetinde vuku'bulur. Ma'mâfih seyri gayetle müzmin bir takım vuku'at vâriddir ki bunlarda 'ale'l-cildiye ve muhatîye batnî bir sûretde mütehassıl ve humma ve i'râz-ı 'umûmiyye hafif olur. Bedâyetlerinde selim görülen işbu vuku'at bi'l-ahere hadd bir hâle tahvil idebilirler. Diğer husûsâtta dahi bilakis maraz birçok aylar devamdan sonra tamamen şifayâb olarak nihâyet-pezir olur.

Syf 234

Sû'i-hatimeyi intâc iden vuku'atda "ma'lûmât-ı teşrihiye" takyih-ı dem bahsinde mevzu' bahis ve mütalâ'ca kılınan ma'lûmata ziyadesiyle tevavfuk eylediğinden re'âmda dahi birçok a'zâ dâhilinde ve husûsîyle azilât-ı ver'lerde ve ender olarak tahâl, dimağ ve a'zâ-yı sâ'irede harâcât, ecvâf-ı enfiye, bel'um ve hacerenin gaşâ-yı muhatîlerinde beygirlerde rü'iyet olunanlara müşâbe akîdât ve

kurûh-1 keşf idilüb ağşkiye-i maslîye ve muhâtıyede ise ‘avârız-1 ‘afniyede olduğu gibi misillü ekseriya istibabât-1 ‘adide müşâde idilür.

Re’âmın “teşhîsi” müşkilât-1 ‘azime ikâ’ idebilüb ekseriya feth-i meyt ile istihsâl idilen netâic meydanda iken yine maraz-1 mebhûsun emrâz-1 afniye-i demden terfrik, sühûletle olamaz bu sebebden nâsi dâ’ima ‘amili mümkün marazın tahrîsine ziyadesiyle atıf nazâr-1 ihtimâm icâb ider. Eğer bizzat intâna kesb yakîn idilemez ise o halde marîzın ikrâr ve i’tirâfı teşhisi husûsında bir delil gösterebilir. İ’râz-1 marazıye beyninde cild ve enfın i’râzı en ziyâde evsâf-1 mümeyyize ile mevzudur. Maraz bir seyr-i müzmin ahzi der ise ‘illet efrençkiye-i cildiye-i mütekarriha zannedilmesi mümkün olur.

“Tedâvi-i” re’âmın vuku’at-1 haddede hemen bî-fâ’ide olduğu akdemce irâd idilan mütalâ’atdan anlaşılmaqda ise de tedâvi mevzu’ı mümkün olduğu takdirde cild, enf ve halkmda bulunan afâtın zuhûrât ve def’ ve izâle-i intân (hamız-1 fennin hamız-1 safsaf, klorlu su vesâ’ire) vasıtalarıyle teskin idilmesine gayret idilür. Tedâvi mü’ehhir dâhi (banyolar, genin, münbehât) emrâz intâniye-i hadde-i sakîlede musarrıh bulunan kavâ’id-1 umûmiyye tatbîkan icrâ olub ve vasıta-i dahiliye makamında iyod potasyum tavsiye idilür.

2.3.21. Cemre

Syf 235

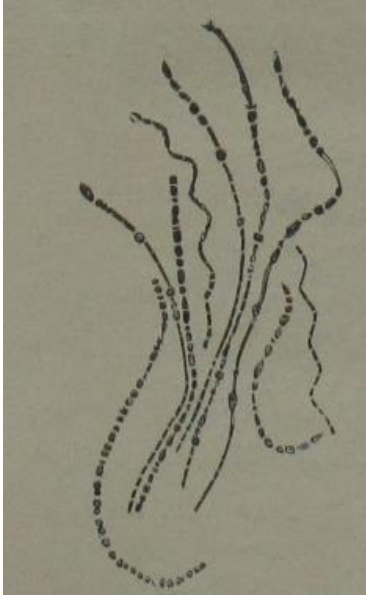
- Yigirmi Birinci Fasil -

- Cemre -

- Charbon -

- Şirpençe-i Habise, Besere-i Habise, Mikozis Ma’âsi -

Esbâb-1 maraz – Mebhûsa-1 emrâz-1 ‘umûmiye nokta-i nazarında erâz-1 cemreviyeye ‘atıf ve isnâd idilen ehemmiyet azime şu sebebden neş’et ider ki diğer emrâz-1 intaniyenin hiçbirisinde madde-i virüsiye, cemrede olduğu derecede ma’lûm olmadığı gibi esbâb ve eşkâl-i maraz cihetlerince dahi semm-i cemrevî mertebesinde mütalâ’at-1 adideyi müstelzem olmamışdır. Semm-i cerevî ibtidâ 1849 tarihinde (Yolander) ve çend sene sonra dahi keşf-i ibtidâiden kat’an ma’lûmatı olmayarak Brûil tarafından keşf idilmiş ve fi yûmenâ-hezâ vech üzre ecsâm ‘uzviye-i sefeliyenin bir şekl-i mahsûsı olmak üzre tavsif idilmişdir (Şekil 26).

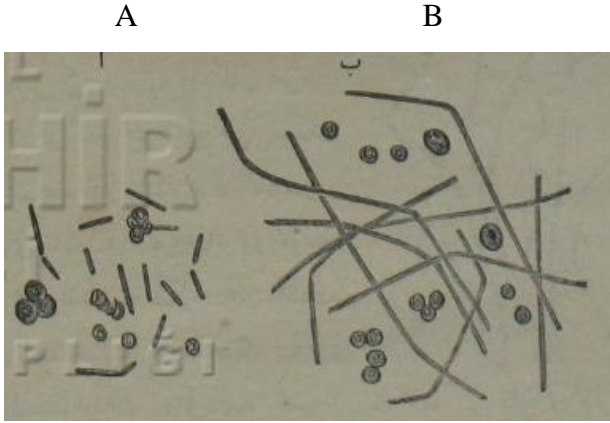

Şekil 26: Harâret-i adidede ve bir vâsıt-ı sâlib (helâm) üzerinde üretilmiş cemre-i selime basilleri olub turula şeklinde 45 def'a büyütülmüştür (kaln)

İşbu cemre basilleri gayetle küçük ve tahminen milimetrenin 0,007 ile 0,0012'si tûlunda istivâni

Syf 236

çomakçılar şeklinde olub usûl-i cedideye tevfikân anilin elvânî ile yapılan sabğlar i'ânesiyle ba'de'l-mevt hayvanâtın dem ve i'zâsında mikdâr-ı nâ-mütenâhide ve sühûeltle keşf idilürler. Basilleri hâvi demek telkîh idilmesiyle cemre her nevi' hayvanata (fındık faresi, büyük fare, hind hınzırı, öküz, koyun ve belki kuşlara dahi) nakl idilebilür ki keyfiyet-i mezkûre ibtidâ (Dâven) nâm zâtın tecrübeleriyle irâ'e ve iş'ar idilmiştir. Basiller münferidân yetiştirilebilüb ba'de mülkîh idilmekle yine aynı neticeye dest-res olunur ve basiller sirâyetin 'avâmil-i hakîkîyesi idükleri sûret-i kat'iyede isbât idilmiştir. Aşılânın hayvanâtın deminde bâsil cemrevinin tekessür-i seri'i velâdet-i bi'l-inikak vasitâsıyla vuku'a gelmekte olub kasvah tarafından irâe idilidği vech üzre sun'i üretme i'ânesiyle cemre basilleri bir takım elyâf tüyüyle teşkil iderek nemâ bulub ve cüz'i müddet sonra elyâf-ı mezkûrede parlak ve beyzî cesimât tevellid ider (27 ve 28'inci

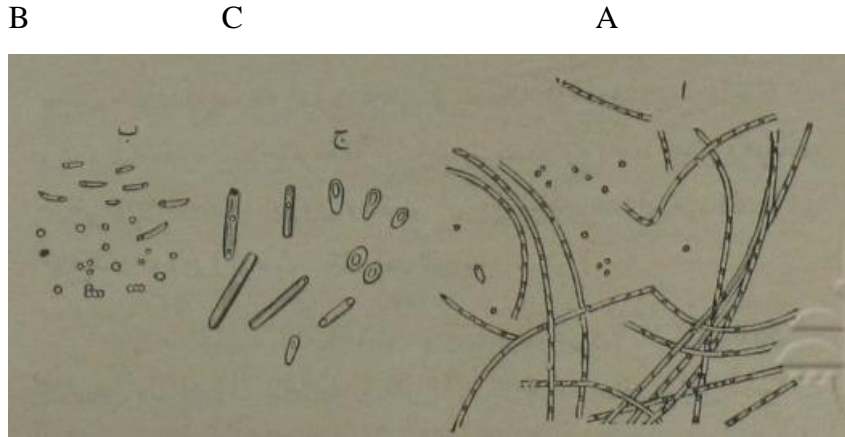

Şekil 27: Kah nâm zâta göre "650" def'a büyütülmüş cemre basilleri. A. Bir hind hınzırının deminden alınmış. B. Bir farenin tahâlinden alınarak halat-ı mâ'i derûnunda üç sa'at sun'î olarak örtülmüştür.

şekle nazar oluna) ve elyâf-ı mezkûre dağılub cemrenin sporlarında 'ibâret bulunan kerivât sağıre-i maziye-i serbest kalarak yeniden büyüyüb basilleri teşkil iderler. Basiller bi'n-nisbe derece-i kalilede kuvve-i hayatiyeye mütesarrıf

Syf 237

oldukları halde sporlar oldukça ehemmiyetli bir sebât ile muttasıf olub bir çok senenler büyüst halinde durduktan sonra derece-i harâret ve rutubet cihetiyle şerâ'it hariciye-i müsa'adenin te'siriyle yeniden intâna kabiliyetleri olabilür. Hayvânata istikal eyledikleri halde sporlar basil cemrevi

Şekil 28: Kah nâm zâta göre cemre basilleri – A. Bir farenin tahâlinden alınub 24 sa'at halet-i mâ'ide üretebilmiş ve derûnu'l-yafta tesbih-vâri dizilmiş sporlar (650 def'a büyütülmüş). B. Sporların intâsı (650). C. Kezâlik sporların intâsı olub 1650 def'a büyütülmüştür.

teşkil idinceye kadar neşv û nemâ bulub gerek hayvanât ve gerek insanlarda husûle gelen ‘illetlerin neşv û nemâları derece-i kemâle gelen basillerden ziyâde sporlar i’ânesiyle vuku’ı intândan ileri gelmekte olduğu azade-i kayd ve iştibâhdır.

Cemre basillerinin hayvanâtın bedenleri haricinde ya’ni marazgî mahallerde ve nehir mensublarında mahâl-i sâ’irede, husûllerine mahsûs kâffe-i devirleri seyr eyleyerek mevcut ve payidâr oldukları birçok vuku’at ile müsbed ve mü’ebbeddir. Binâen-aleyh suların tuğyanı sayesinde basiller mahal-i mezkûreden mer’alara kadar vâsıl olur ki o vakte kadar ‘illetten tamamen mu’af bulunan memleketlerde cemrenin birden bire zuhûr ve sûret-i beledîde icrâ-yı tahribât eylemesi bu sebeble izâh olunmaktadır.

“Cemre-i Hayvanât” agel haşâyış olan hayvanât-ı ehliyede (öküz,

Syf 238

koyun, beygir) zuhûra geldiği halde pek ziyâde ehemmiyeti hâ’iz olup ve hayvanât-ı mezkûre beyninde harâbeyt-i ‘azimeyi müceb olur. Ma’mâfih âgil lahom olan hayvanâtın cemreden hemen kat’iyen ma’âfında bulunmaları şayân-ı iş’ar husûsatdandır. Hayvanâtta maraz-ı mebhûs bir mu’tâd gayetle had bir seyr-i ahz idüb ekseriya sa’kûvi bir halde isâbet ider ki sûret-i zâhirede sıhhatde bulunan hayvanât sâ’aka isâbet itmiş gibi bir hale giriftar ve i’râz-ı ihtilâciye ve ‘asret-i teneffüsiye ile çend dakika nihâyetinde telef olurlar. Diğer vuku’atda maraz, biraz daha uzun ve münkatı’ bir seyr-i ahzi der ise de şifâ ile nihâyet-pezir olan vuku’ât gayetle nâdir görülür.

İnsana, “istikâli” ekseriyâ semmin doğrudan doğruya aşılmasıyla vuku’a gelüb çobanlar, zirâ’ ve kasablar vesâ’ire kimseler cemreye mübtelâ bulunan hayvanât ile temâsda bulunanları ecilden ellerinde bulunan pek küçük yara veya sıyrıklar sebebine intâna giriftâr olabilişler. Ale’l-ekser sirâyet, hayvanâtın fazilâtı husûsîyle derileri kılları vasıtasıyla vuku’a gelir. Hasta hayvanâtın derilerini ve yükleri tathir ve tehiyye iden garhâne ve fabrikalarda müstahdem-i ‘amilede debbağlarda, kıl ve yük ve kağıd fabrikalarında cemre-i habise ekseriya görilmektedir. Marazın paçavralarda dahi zuhûra gelidği musâdıfdır (paçavracı hastalığı). Hayvanâtta ekseriya nazar-ı ehemmiyetle telakkî idilan diğer bir sûret-i sülûs cemreye mübtelâ hayvanât üzerine konan böceklerin ve sineklerin su kamisiyle vuku’a gelendir. Virüs-i cemrevinin ekseriyâ iddi’a olunduğu vech üzre cild-i sâlim ve reitin olup ve güyâ, “lahom ile tesemmüm” denilen vuku’atın çoğu lahm-ı cemrevî isti’mâline atf edilmiştir.

İnsanda cemre, yekdiğeriyle imtizâcı mümkün iki şekil muhtelif tahtında rû-nemâ olmaktadır. Birinci şekil mahal-i intanda mütehassıl bir ‘illet-i mevzî’iyeden ‘ibâret olub ‘illet-i mezkûre deml-i cemrevî ve beşere-i habisedir. Kesretle meşhûd olmayan

Syf 239

şekl-i sâni ise bir “intân ‘umûmi-i had ve vâhim” manzarası tahtında rû-nemâ olub intân-ı mebhûs ekseriya bir ‘illet-i cildiye ile müterâfık bulunur.

(1) Besere-i habise – (Pustule malihne) Vuku’ı intândan yarım haftadan bir haftaya kadar mütehalif bir müddetden sonra elde, kol ve boyunda husûle gelüb evvelâ mahal-i intânda bir havisl-ı sağır nemâyân olarak derhal büyür ve üzeri sıyrılıb bir mu’tâd Foyo mâ’i ve siyaha karib bir manzara-i mahsusa ahz ider ve etrâfıda intibâc-ı münteşir ve intikan-ı şedid rü’iyyet olunur. Ba’zen dahi ‘illet-i ibtidâ’iye etrâfında tâli olarak bizzat besereden her cihete doğru, ev’iye-i lenfâ’iye ve verediye-i mültehebeyi müş’ir, kırmızımtırak hudûd-ı münteşer olub ve aynı zamanda akd-i mücâvere dahi bi’l-istilâ humma ve az çok sakil bir sûretde hâl-i ‘umûmi tekvin ider. Vuku’at-ı selimede intibâc-ı zâ’il ve haşkerişe muttarıh olarak bi’l-ahere şifâ ta’kîb ider ise de bilâkis idğer vuku’atda ‘illet-i mevzî’iyeden sarf-ı nazar intân-ı ‘umûmi, sahne-i marazın safha-i evvelisini teşkil idecek derecede, terakkî iderek humma ziyadesiyle terfi’ ve hâl-i ‘umûmi kesb-i vehâmet ider. Ve’l-hâsil i’râz-ı ma’âiye-i şedide ve zuhurat-ı ‘asabiye (na’as, hezeyân) hâsıl olmağla bir iki gün nihâyetinde mariz terk-i hayat eyler.

(2) Mikozis ma’âi – Maraz-ı cemrevinin şekl-i sânisinde sûret-i ‘umûmiye-i maraz büsbütün başka bir hadde nümâyân olub burada afât-ı ma’â’iyenin galib bulunması hasebiyle bu şekil “Mikozis ma’âi” ismiyle iş’âr edilmiştir. Bu şekilde ‘illet-i cildiye, her def’ada mevcûd ise de i’râz ‘umûmiye-i vahimeye terk-i mahâl iderek tamamen zâ’il olur. Bu son senelerdeki maraz-ı mebhusun cemre ile münâsebâtı Bohel, Valdir, Vayniyer, Lavne nâm zâtların asârı sayesinde ma’lûm olmuştur. Bu sa’ate kadar maraz-ı mezkûre dâ’ir müşâhede idilen vuku’atın ‘adedi pek cüz’i bulunduğu

Syf 240

ecilden şimdiki halde işbu marazın irâ’e eylediği i’râz hakkında sûret-i mükemmelede beyân-ı mütalâ’at mümkün olamaz.

Mikosiz ma’âiye dâ’ir vuku’atda humma, kıy’i, sadâ ve hubût-ı kavâ ile birlikde ekseriyâ sür’atle bir rahatsızlık zuhûr idüb bedâyetde teşhîs çok def’alar

meşkûk kalur ise de marîzın ikrâr ve i'tirâfi sebebine dikkat bir 'illet-i cemreviyenin muhtemel olması üzerine atfidilür. Şahsın sath-ı cildisi daha yakından mu'ayene idildikde her ne kadar dâ'ima görülmez ise de, fakat vuku'atın bir kısmında ya bir ceriha-i cildiye yahud cemreyi tevsîf ider sûretde besûrât muğayyire-i cemreviye bulunur. Taht-ı müşâhedede bulundurduğumuz hastagândan birisinde i'râz-ı vahimenin zuhûrındam çend hafta akdem ve marîzın haberi olmaksızın sağ elinin zuhûrında bu nevi'den bir âfet mevcûd idüğü görülmüş ve bu halde intân-ı 'umûminin maraz-ı mevzi'iyede münba'is olduğu zannolunmuşdur. Diğer vuku'atda ancak seyr-i maraz esnâsında küçük kan çıbanları şeklinde 'ale'l-cildiye rû-nemâ olur. Cild ve ağşiye-i muhâtîyede "ıstıbabât-ı demviye" husûle geldiği de rü'yyet idilmiştir.

İ'râz-ı hususiye beyinde evvlâ "mi'de ve em'âi tarafındaki zuhûrât" tizkâr idilmekde olub kıyâ'et ekseriyetle tekerrür iderek mevâd-ı gaia dahi mikdarı kalil ve bilâ-elem ve ba'zen demle melûn bulunur. Bundan ma'dâ i'râz-ı hâkime beyinde, şayân-ı dikakt bir 'illet rü'yye olmadığı halde 'azim bir "asret-i teneffüs" ve sadrda şedid bir "hiss-i ta'sir" mevcud olduğu irâ'e idilmekdedir. Çok geçmeden bir hubût-ı 'umûmi hâli tekvin eylediğinde enf ve nihâyât teberrüd idüb nabz-ı müsta'cel ve gayetle za'if olarak simâ idildiği vak'atdan olub derece-i harâret cüz'i-yi mütereffi' ve ba'zen derece-i tıbbî'iyeden aşağıda bulunur. Ve az bir müddet zarfında mevt, en derin bir hemûz ya'ni za'if-i azim suretinde zuhûra gelir.

Bununla beraber gayetle sâlim olan şekillerin rü'yyet olunduğu ve bunların

Syf 241

tasnifi hakkında i'timâd-ı tamm hâsıl olmakda idüğü görülmekdedir. Rusya'dan vürûd itmiş hayvanât-ı kaylıyle iştigal iden bir içici kârhânesinde ba'zı vuku'at meşhudumuz oldu ki bunlarda maraz, hafif bir humma ve mütevasıtı'l-şedde i'râz-ı umumiye ile mevsuf olduğu halde iki üç hafta sonra sûret-i sâlimede nihayet-pezir olmuşdur.

Teşrih-i Marazî – Mevt ile nihâyet Bolan illet-i cemreviyeye dâ'ir vuku'atda "'illet-i ma'aiye" saffet-i hakime 'ad olunmaktadır. Nezle alâ'iminden sarf-ı nazar ma'a-yı rakîkın gaşâ-yı muhâtîsinde ve ekseriyâ ma'â-yı galîzın kısm-ı ulvisinde demm-i esved ile mürteşih ve merkezî mütenehbir ve bir santimlik yara büyüklüğünde böür azime bulunub ve hardebeyn ma'ade ve husûsîyle derûn ev'iyede basil yığımları mevcud olduğu izhâr ider "Tahâl" vasat derecede müntebic olub fakat regi koyu ve dem ile memlûdur. Glitin dimâğ ve ağşiye-i musallîyede enzifa-i sağire dahi keşf idilüb ba'zen akd-i lenfâ'iyeye mürteşeh bulunur. Bir vak'ada 'illet-i ma'aite-

i hafifeden başka aded-i masarîkiyenin şayân-ı iş'ar bir irtişâhını ve akd-i kasabîyenin ziyadesiyle neşv û nemâsını müşâhede eylemişizdir. El-hâsıl a'zâ-yı muhtelif-i mezkûrenin kâffesinden basillerin mevcud olduğu isbât olunmaktadır.

Beser-i habisenin “teşhisi” esbâb ve tekvin-i maraz hakkında husûsata atıf nazar-ı dikkat idildikde bir mu'tâd müşkilât itmemekte olub husûsiyle basillerin keşfi teşhisin bir kat daha kesb-i sıhhat etmesini mü'eddi olur. Mikozis ma'âi ise müşkilât azime-i teşhîsiyenin husûline sebep olub fakat burada da demde basillerin tahrişi bi't-tab' ehemmiyet-i azimeyi hâ'izdir. Ma'mâfih bu maksada muvaffak olamk için “bir hayat” olan insanlarda icrâ idilan tecâribin adedi gayetle mahduddur.

Besere-i habisenin "tedâvisi" sarf-ı cerrâhî olub bedâyet-i marazda potas-kâvi, hamız-ı azot, hamız-ı finik vesâ'ire ile iktivaât mezvî'ye icrasına

Syf 242

sa'i ve gayret itmelidir. Bi'l-ahere tedbir-i esâsi kuvvetli bir mazâd-ı iltihâb isti'mâlinden 'İbâret (yüz, istirahat, ve za'if mürtefi'a) olub ba'zı husûsatda şukuk-ı icrâsı dahi şayân-ı tavsiyedir. Mikozis ma'ainin tedâvisi husûsında ittihaz idilecek tedbir ancak i'râzı tedaviye münhasır olduğundan bu babda genin, hamz-ı safsâf ve münbehât-ı şedide vesâ'ire isti'mâl eylemelidir.

2.3.22. Trikinos

- Yigirmi ikinci Fasil -

- Trikinos -

(Maraz-ı didân-ı şa'iriye)

Tarih-i tabi'i devr-i şa'iri – Gerçi haylice uzun bir müddetden beri insanın be ba'zı hayvanâtın 'azilâtında didân-ı müdevvire sınıfından (didân-ı hasiyye) ve “devr-i şa'iri-i halezoni” ismiyle müsemmi bir devele tesâdüf idilmekte idüğü ma'lûm ise de 1860 tarih-i milâdisinde Zenger nâm zât devr-i şa'irlerin insanlarda bir maraz-ı vahim ve ba'za maraz-ı mühlek tevellid eylediğini ilk def'a irâe ve iş'ar eylemiştir. O vakitden beri maraz dûd-ı şa'iriye dâ'ir vuku'at-ı münferide ve istilaât-ı azime görilerek Firho, Lokart ve diğer zevâtın tahribât-ı maraz-ı mebhusun ahvâl-i teşrihiyesini ve işbu ...?... neşv û nemâsı târihini

Syf 243

Dûd-ı şa'iri – “Dûd-ı şa'iri-i ma'ai” ve “dûd-ı şa'iri azlî” nâmları ile iki şekil tahtıdna nazarımıza musâdîf olmaktadır. Bunlardan dûd-ı şa'iri-i ma'ai gayetle küçük ve göz ile kabilü'l-rü'yye düdlar olub dişisi 3 – 4 milimetler, erkeği ise ancak

1 – 1,5 milimetre tûlunda olduğu halde lâyıkıyla neşv û nemâ bulmuş a'zâ-yı hazmîye ve tenâsiliyyeye mâlikdirler. Ve nihâyet zenbiyesinde bulunan iki küçük lâhika sebebine tanılır. Dûd-1 şa'iri 'azli ise (Şekil 29) 0,7 ile 1 milimetre tûlunda olub halezoni şekilde koyurulmuş ve bir kaşr-1 hicrevi içerisinde mahfuz ve ekseriya emlâh-1 külliye ile meşbu' olduğu halde hazamât-1 azliye derûnunda tesâdüf olunur.

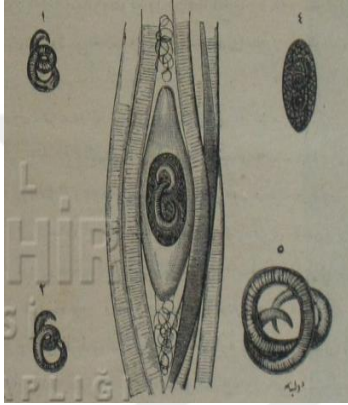

Şekil 29: Gayetle büyüdülmüş ve münferid bir hazime azlîye-i ibtidâ'îye olub gılâf-1 'azîle derûnunda iki küçük tirişini hâvidir.

Dûd-1 şa'irinin şayân-1 dikkat olan tarih-i tıbbî'isi ber-vech-i âtîdir. Eğer didân-1 şa'iriye-i azliye zevâ'l-hayat (dûd-1 şa'iriye-i hâvi hınzır etinin agîli sebebine) insanın mi'desine dâhil olurlar ise üzerlerinde bulunan kaşrları derhâl hâsıl olub serbest kalur. Ve em'aya vâsıl olduklarında iki üç gün zarfında didân-1 şa'iriye-i ma'aiye-i balîğa teşkil ideek derecede neşv û nemâ bulurlar. Ve çiftleşüb dişilerinin rahminde yumurtalar reşim haline tahvil iderek reşimler ber-hayât oldukları halde tevellid iderler reşimerin tevellidi dûd-1 şa'iri-i 'azilinin mi'deye dühûlinden yedi gün sonra bedâ'i idüb işbu tevellidin müddeti daha uzun olabilür ve bir dûd-1 şa'ri 1000 adedden ziyâde yabru vücûda getirüb reşimler tevellidlerinden biraz sonra buldukları mahali

Syf 244

terk ile ‘azilât-ı ihtiyâriyeye kaar vâsıl olurlar ise de hangi tarık ile vâsıl oldukları tamamen ta’yin ve tahakkuk idememiştir. Ba’zıların fikrinde dūd-ı şa’riler cūdâr-ı ma’ai vücûf peritondan bi’l-mürûr nesc-i hicreviye varır ve diğerlerin kavlinde cereyân-ı lefâ’i ve ihtimâl ki cereyân-ı dem derûnında nüfuz iderler. ‘Azilâta vâsıl olduklarında hazemât-ı ibtidâ’iye derûnunda birleşerek ve dağılub nihâyerde halezon şeklinde koyurulur ve on dört gün zarfında dūd-ı şa’ri-i aslî derecesinde boylanurlar ve bir mu’tâd münferiden ve ba’za ikisi dördü bir kaşr derûnunda olduğu halde tekyiz iderler (Şekil 30).

Şekil 30: Teşrişin [*].

kaşr-ı mezkûr kısmen glitinemüşâbe ve bizzat dūd-ı şa’riden mahreç bir

[*] 1 ve 2 nesc-i ‘azlîye vâsıl olmuş fakat daha tekyiz itmemiş terininler – 3 nesc-i ‘azlide müttakis terişin olub kese, şifâfinî hasebiyle kitle-i habisiye-i dâhiliyeyi ve terişini irâe idici bir gaşâ ile mahduddur. – 4 gılâfından çıkarılmış ve kitle-i habisiye-i dâhiliyeden ‘ibâret kalmış olan kese olub derûnunda terişin birlikde bulunmaktadır. 5 keseden çıkarılmış ve ziyadesiyle büyüdölmüş terişin. (Hallopodan me’hûz)

Syf 245

efrâzdan kısmen dahi nesc-i hicrevi-i mücâverin bir fart-ı teşkil ta’amiliyesinden müteşekkil olub bu halde dūd-ı şa’rilerin fa’ili tahsilleri hadd-ı nihâyeye vâsıl olur. Dūd-ı şa’rî ‘aziller (dūd-ı şa’rî ma’ainin aksine olarak) hayatiye-i azimeye mâlik olduklarından ekseriya kendilerini taşımakda bulunan şahıs ve hayvanın telefî zamanına kadar muhafaza olunurlar ki feth-i meylerde ba’zen rastgele dūd-ı şa’riye tesâdüf olunamkdadır. Tafilât-ı mezkûre ‘azilâ-i hacât-ı haciz, ‘azilât-ı beyne’l azilâ’iye, ‘azilât-ı hançere ve ‘ank (kasî-i terkavi-i halimi) ve ‘azile-i zatü’r-re’isin vesâ’irede ziyadesiyle tekessür iderler.

Trikinozun esbâbı – İnsanda intân dūd-ı şa’ri husûline dâ’ir şimdiye kadar kesb-i vukuf idilan sebep-i aslî – dūd-ı şa’riyi hâvi ve çiğ yahud yarı pişmiş (dumanda pişmiş) hınzır etinin isti’ mâlidir. Hınzırlar dūd-ı şa’rinin hakîkaten hamilleri olup hayvanât-ı mezkûrenin muhtelif tarzlarda düçâr-ı intân oldukları ya’ni trikinoya mübtela insan veya hınzırların – derûnlarında dūd-ı şari’i azlî ve ma’â’inin zevâ’l-hayat bulunan resimlerini havi – kazverâtını yutmakla yahud diğer hınzırların trikinli olan etlerini yemekle araz-ı mezbûre giriftâr buldukları muhtemeldir. Domuz kasaphanelerinde hasıl olan bekaya ve kırıntılar ekseriya hınzırlar semizlenmek için kullanılmakta olduğundan bir sebeble trikinoz hayvanât-ı mezkûrede gitdikçe mütekessir ve münteşir olmaktadır. Hınzırların trikini havi kareleri agil ve bel’ itmeleri sebebine intân vuku’ a geldiği dahi ba’zı kimseler tarafından serd ve etyân idilmektedir.

Hey’et-i umumiye-i maraz – dūd-ı şa’rilerin insanda husûle getürdüğü ‘alâ’im-i marazîye ‘ale’l-‘umûm dūd-ı şa’rilerin balâda tevsîf idilidği vech üzre neşv û nemâ ve hayatlarının edvâr-ı muhtelifesine göre tahlif ider. Ma’mâfih ayrıca nazar-ı mütalâ’aya alınan bir vak’ada marazın edvâr-ı metnu’asının ekseriya yekdiğeriyle ihtilât eylediği de görülmektedir ki keyfiyet-i mezkûre kâffe-i tafilânın birlikde olmayarak neşv û nemalarından yahud sûlet-i

Syf 246

lâhika ve mütevâliyelerinden neş’et ider. İ’râz marazîye-i evveliye “‘alâ’im-i mi’deviye-i ma’aiye” olup bedâyetde mi’dede sıklet, gaşiyân kıyâet ba’de ishâl müşâhede olunur ki ishâl ba’zen pek şedid olarak koleraya arz-ı müşâbehet ider. Dūd-ı şa’ri ma’ainin eftagât-ı gaita arasında bulunması mümkün ise de husûs-ı mezkûre ancak nâdiren dest-res olunabilür. Ekseriya ishâl yerine inkıyaz zâhir ve ba’zı vuku’atda dahi mi’de ve em’ ai tarafından i’râz-ı evveliye pek cüz’i derecede âşikâr olur. Bedâyer-i marazdan i’tibâren hastagânın bir takım âlâm – ve samol-i ‘azlîyeden müteşekki oldukları vak’atdandır ki o halde âlâm-ı mezkûre dūd-ı şa’ri ‘azilinin mevcudiyetinden ileri gelen iltihâb-ı azileye müte’allık bizzat “i’râz-ı azlî”ye" ve vahime yalnız ikinci haftada yahud daha sonra zuhûra gelir ve dūd-ı şa’rilerin mühâcereti ya’ni tebdil-i mahal itmeleri bi’n-nisbe hafif ise i’râz-ı azliye dahi – her ne kadar tamamen ma’dum olmaz ise de – pek âşikâr ve vazh olarak rû-nemâ olamaz. Halbu ki vuku’at-ı vahimedede i’râz-ı mezkûre derece-i gayede şedid ve muceb-i zahmet olup ‘azilât şişerek gerilür ve katılaşub ya tasdîk idildikde veya kendi kendine pek ziyâde mü’ellim olurlar.

Hastagân mümkün olduğu mertebede her dürlü hareket ve taklîsât-ı ‘azliye icrasından muhteriz olub kolları hâl-i intinada ve bıçaklar uzadılmış yahud bükülmüş olduğu halde yataklarında bilâ-hareket dururlar. ‘Azilât mazağa ve ‘azilât-ı halef femm ve hançerenin dahi maraz tarafından istilâsı neticesi olarak “mazağa-i ihtilâlât” “asret-i bel” sadânın boğukluğu ve ‘azilât-ı ‘ayniyenin afet-zede olması sebebine dahi evca’ı ayniye husûle gelir. ‘Azilât-ı teneffüsiyenin (hicâb-ı haciz, azilât-ı beyn’el-ızla’iye, ‘azilât-ı batnîye) intân sebebine zuhûr iden “âdem-i intizamât ef’al-i teneffüsiye” ehemmiyet-i husûsiyeyi hâ’iz olub ızdırabla müterafık bir asret-i teneffüs zuhûra ve tenhimin gayr-ı kâfi olması hasebiyle tarik-ı havaiyede terâkim mevâd-ı muhatîye vuku’a gelir. Trikinozda ‘avâkîb-i mühlekeden

Syf 247

bir kısmının husûlie sebep, nâ-tamâmiyet teneffüsiyedir ki ‘arîza-i mezbûre iltihabât-ı rü’iyye-i kasîsiyenin neşv ü nemâsiyle daha tezâyid ider.

Trikinozun üçüncü arazi esâsisi “evzia” olub birinci haftanın nihâyetine doğru zâhir olarak ibtidâ “göz kapaklarında” ve biraz sonra nihâyet ulviye ve sefeliyede görülür. İşbu evzimâların sebep-i tekbnini ile’l-ân derece-i kifâede ma’lûm olmayub bir taraftan evzimâ’i cânibi ve diğer taraftan sağırû’l-katr ev’iyye-i lenfâiyenin bir insidâd demvî veya samâmesi neticesi gibi i’tibâr olunmaktadır.

Evzimadan sarf-ı nazar “indifa’a-ı cildiye” erpis, insibâbatı sağıre-i demviye tefcirât-ı besereviye vesâ’ire dahi rü’iyyet olunub ba’zen pek ziyâde terleme neticesi olarak birçok havislât cavresiye ve havilât-ı ırkîye tekvin eyler.

Şimdiye kadar mevzu’ mütalâca bulunan i’râz mevzî’iyeden ma’dâ vku’at-ı vazihada i’râz-ı vahime ve umumiye, husûsiyle oldukça mürtefi’ humma dahi mevcut olur. Humma muvakkaten derece-i azimeye (40 ile 41) kadar vâsıl olabilüb ancak nâdir olarak bir müddet tarz-ı dâ’imi ile mevsuf olur. Ma’mâfih hummanın ekseriyâ birçok ‘azim fasılalar ile mütekattî’ olduğu da vak’atdandır. Hummaya gayr-ı müte’allık olmak üzere isti’câl nabz ve i’râz-ı dimağiyenin zuhûrı ve marîzin hâl-i umumisi bir tifos hatıra getirecek tarzda olduğu ba’zıları tarafından iş’ar idilmiş fi’l-hakika trikinozda dâ’ir Zengir tarafından Deresd şehrinde ve bir meyt üzerinde tasdik idilen birinci vak’a marîzin hâl-i hayâtınad tifos batnî zannolunmakta idi.

Marazın “müddet” ‘umûmisi gayetle muhtelif olub bir takım vuku’at-ı sâlime vardır ki bunlar ancak güçlükle teşhîs idilebilüb iki veya üç hafta devâm idici i’râz-ı gayr-ı mühimmeden sonra mübeddel şifâ olurlar. Daha aşikâr olan vuku’atda i’râz altıdan sekiz haftaya kadar ve ba’zen uzun müddet payidar olabilür. Vuku’atın

tahminen sâlisinde maraz-ı sû'i-hatimeyi intâc itmekde olub mevt 'ale'l-ekser dördüncüyle altıncı hafta beyninde ve i'râz-ı 'umûmiyenin vehâmeti ve bir mu'tâd adem-i intizâm ahvâl-i teneffüsiye sebebine vuku'a gelir.

Syf 248

Ve sûret-i hasenede nihayet-pezir olan vuku'atda ise nekahet ekseriya pek batnî olur.

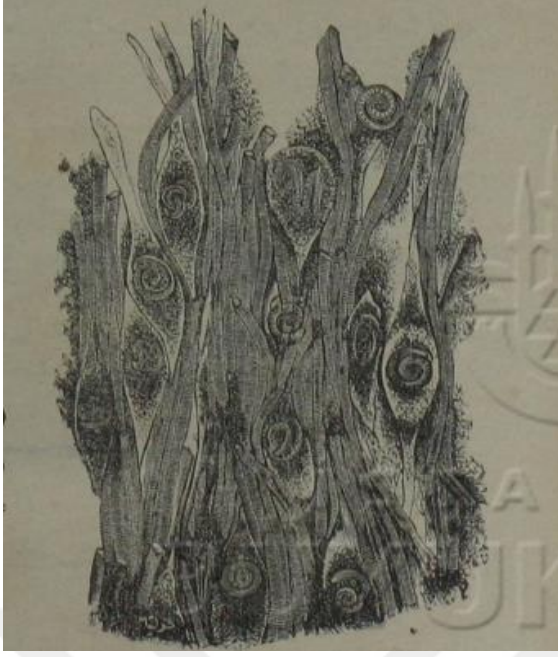
Vuku'at-ı mühlekedeki tağyirât-ı azliyeden sarf-ı nazar olunduğı halde ma'lûmât-ı teşrihîyeden marazın evsâf-ı mümeyyizesine dâ'ir bir şey istidlâl olunamaz. "Ma'a-i rakîkde" bir nezle 'alâ'imi bulunub ekseriyâ nezle-i mezkûre cüz'i-i nezfi olur. "Tahâl" müntebic olmayub çok def'a "kebedin" istihâle-i şahmiyesine tesâdüf olunmuş ise de trikinoz 'illetinden kebedin işbu tağyirinin sûret-i teşkili ile'l-ân lâyıkıyla izâh idilememiştir. Re'elerde ba'zı def'a böür kasîsa ve ba'zen böür kangreniye bile meşhûd olub beşinci haftadan i'tibâren 'azilatda göz ile görülebilir derecede ve beyazımtırak hutût-ı sağıre şeklinde dûd-ı şa'riler keşf edilür. En ziyâde mübtelâ-yı afet olan 'azilâtı balâda tevsîf ve ta'dâd eylediğimizden burada tekrardan ictinâb ideriz. Hardebey i'ânesiyle derûnlarında dûd-ı şa'rinin gayetle bulunub nevât-ı azliye dahi koyurulmuş olan hayvanın civârında ziyâdesiyle tekessür ve ta'dâd eyler. El-hâsıl nihâyetde gılâf-ı azlî hâl-i hicrevi i'ânesiyle kesb-i galazat ider (Şekil 31 ve 32).

Tedâvi – Birçok mahallerde idhâl idilmekte bulunan hınzır lahmının hardebeyn ile mecburi sûretde mu'ayenesi sayesinde trikinosa mukabil bir tedâvi-i vaki te'sisine muvaffak olunmuşdur. Dûd-ı şa'riler dumanda pişmiş ve tuzlanmış ve gayr-ı kâfi derece kaynamış olan hınzır etinde (hınzır sucuğı ve bumberında) kuvve-i hayatiyelerini muhafaza idebilürler bu sebebden mertebe-i kifâyede pişmemiş yahud kaynamamış her dürlü hınzır etinin isti'mâlinden ictinâb olunduğı halde şahsa aid olan tedâvi-i vâkîye ol-kadar ehemmiyet-i azime isnâdı icâb itmez [*].

[*] Müellif-i kitab hınzır havmının aglî hayatda lahom mezkûrenin hâvi olduğı teşrişinlerin vücûd-ı insana sûret-i te'sirini ve bundan ileri gelen 'alâ'im-i mazarrayı işbu

Syf 249

İntân-ı dûd-ı şa'rî bir kere vuku'a geldiğı halde tafsilât-ı mezkûreyi kanât-ı mu'âide bulundukça, herşeyden akdem mahv ve itlâf itmekle icrâ-yı müdâvete sai idilür ise de esef olunur ki bu hususa muvaffak olmak üzre

Şekil 31: Menkis trişinleri hâvi, 40 def'a büyütülmüş 'azâla parçası (Hallopo)

Şekil 32: Tabi'i büyüklükte ve mütekelles trişinleri hâvi hazme-i 'azliye (Hallom) emniyet bahiş hiçbir vasıtaya kesb-i vukûf idilememiştir. Bir te'sir husûle getirmesi ümidi dilerek "banzin" i'tâsı tavsiye edildiği (Hallâmî yigirmi ikinci fasılda derc-i sahife-i beyân eylediği sırada bunun ba'zı tedâbiri ilk def'a mazarratı mes'ellesini de mevzu' bahis aşılımış ise de lahm-ı mezkûrun mazarrat-ı 'adide-i mesrûdesinin beyân olunan tedâbir ile def'i mümkün olsa dahi vücûd-ı insana hiçbir sûretle nef'i olmadığı muhakkak bulunduğundan şeri'at-ı İslâmiyedeki hikmet-i tahrîyenin bu vechle tezâhürü cümle-i müslimeyn için mûceb-î memnuniyet olmalıdır.

Feyzullah.

Syf 250

kapsüller derûunda günde 400 ile 600 gram) gibi "gliserin" dahi verilir ki diyâbetsa mübtelâ olan eşhâsda isti'mâli buradada bilâ-muhatıra mukadir-i azimede ahz olunabileceği irâ'e eylemekdedir. El-hâsıl hamız pikorîk (Acid picrique) vesâ'ire

dahi isti'mal idilür. Bedâyetde maraz vaktiyle anlaşılır ise müsihlât-ı mü'esserenin ve Hind yağı ve husûsiyle kalomel (mikdâr-ı azimede ve her def'ada 0,3 desigram kadar)ın isti'mâli muvaffak-ı akl ve hikmet ve şayân-ı tavsiye vesâ'itden 'ad olunur. Marazın edvâr-ı ahiresinde ya'ni dûd-ı şa'rî azilâtı istilâ eylediği zamanda ise fenn-i tedâvinin tamamen gayr-ı muktedirolduğu nazar-ı te'essüfle görülmektedir. Muhadderât sıcak zamâdât, zeyt-kloronmel ile dilin icrâsı ekseriya uzun müddet sıcak banyo lar isti'mâliyle evcâ'ı azilye teskin idilür hamız-ı safsaf dahi ekser vuku'atda te'sirât-ı hasene hâsıl ider.

- İhtâr-ı Mahsûs -

Hummâ-yı tifoid, hummâ-yı raci'a, hamiyât-ı indifâ'iyeye ve marazgîye bu kitabın emrâzı intâniye-i hadde kısmında mevzu' bahis ve mütalâ'a kılınmış ise de humma-yı seriu'l zevâl humma-yı iltihabiye, hummâ-yı saferâiye, hamiyât-ı vahmiyat hakkında mütalâ'at-ı umumiye esâsen bu eserde münderic bulunmadığından hamiyât-ı mebhûseye dâ'ir ma'lûmat-ı mükemmele istihsâli arzusunda bulunan kârinin 1303 sene-i rumiyesinde tercüme ve neşr eylemiş olduğum Rakl nâm müellifin "usûl-i teşhîs-i marazî" kitabını 31'inci sahifeden 62'nci sahifeye kadar nazar-ı mütalâ'adan geçirmelerini tavsiye ve ihtâr eylerim

Mütercim

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME
İLM-İ EMRÂZ-I DÂHİLİYYE'DE GEÇEN HASTALIKLARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ

İlm-i Emrâz-ı Dâhiliyye'de yirmi iki fasıl yer almaktadır. Her fasılda hastalıkların tanımı, sebepleri, tedavi yöntemleri, nerede, ne şekilde yayıldıkları, bu hastalıklarla ilgili istatistiki bilgiler yer almaktadır. Eserde bulunan Tifos Batnî, Tifos Tefciri, Verediyye, Ceder-î Kâzib ve Dâî'l-ırk Cavresi isimli hastalıklar değerlendirmeye alınmıştır.

Tifos Batnî (Karın Tifosu)

Bu hastalığın sebepleri hakkında hali hazırda bulunan birtakım fikirlere bakılınca hastalık, resmi ve organize vasıtayla mikroplu Tifos Batnînin sebebi makamında kabul edilmektedir. Bahsedilen hastalık hakkında tam bir bilgi elde edilemediği ifade edilmektedir. Tifos Batnînin ortaya çıkmasına sebep olan şartlar özellikle toprakta aranmalıdır. Tifosun seyreden özellikleri yani şahıstan şahısa geçtiğini belirten bazı yazarların olduğu ifade edilmekle birlikte yazarların çoğunun bu konuda çekişen düşüncede olmadıkları belirtilmektedir. Tifos Batnînin son derece çoğalması ve intikalinin, şartlarının mevsimlere bağlı olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Bugüne kadar yapılan istatistiklere bakılınca Tifos hastalığının istilasının genellikle Ağustos'tan Kasım ayına kadar devam eden bir mevsime rast geldiği ifade edilir. Kasım ayından ilkbahara kadar tifos hastalığına dair hadisenin adedinin kıymete değer bir şekilde daralmakta ve eksilmekte olduğu belirtilmektedir. Hastalığın süresi hususunda kabul edilen mevcut bilgiler üzerine etkisinin şüpheden arınmış olduğu, tifosun genellikle 15 – 30 yaşlar arasında bulunan şahısların hastalığı olduğu söylenmektedir.

Ateşli tifosa yakalanılmasının sebepleri hususunda sineğin çok fazla etkisinin olduğu görülmekte ve bahsedilen hastalığın başlıca reşit ve gençlik dönemlerinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Tifos hastalığının ihtiyarlarda seyri düzenli olmayan bir halde bulunduğu için teşhisinin zor olduğu belirtilmektedir. Tifos Batnînin birçok şekilde çoğaldığı, hastalığın mükemmel bir şekilde görüldükten sonra, eksiksiz bir tekrar ile yeniden ortaya çıktığı belirtilir. Tifos Batnînin ortaya çıkma sebebinin organizmada bulunan yeni mikroplardan oluşmadığı, organizmanın vücudunda bulunan hastalığın bulaştığı yerde tekrar etmesinden dolayı tekrar görüldüğü belirtilmektedir. Tifos Batnî tekrar ortaya çıktıktan sonra görülme süresinin hastalığın ilk görülmeye başlandığı zamandan daha kısır olduğu, iki buçuk hafta devam ettiği, ender olarak görüldüğü belirtilmiştir. Hastalığın hararetinin ulaştığı noktada derecesinin iki yahut üç günün ardından artıp, en yüksek surete ulaşma zamanı kısır ve az olduğu belirtilir ise de hararetin derecesini aşabileceği ifade edilmektedir.

Tifos Batnî'nin teşhisinin kolay olduğu normal olmayan yahut geç teşhis edilen hallerde gerekli teşhis zamanının geçici olduğu belirtilmektedir. Her şeyden önce hastalığın yavaş bir şekilde seyri, ortadan kalkması ve zıtlıkların ortaya çıkmasının dikkate alınması gerektiği ifade edilir. Dışkının niteliği, karnın şişkinliği genel belirtilerden ad olunur ise de hususiyle hastalığın seyrinde tifosa dair hadisenin seyrinin tasdik edildiği gibi hastalığın sebebinden ad olunan vesikaların göz önünde bulunduğu halde zikredilen belirtiler ve şüphelenilen kıymetli teşhislerin fevkalade kabul edildiği belirtilir.

Şu zamana kadar tifos hastalığının sebebine mahsus vücutta harap olma ve tedavisine dair güçlü hastalık, ta'fin ve hastalığın ateşli hastalık üzerinde etkilerinin olduğu bilinir ise de bahsedilen belirtilerin iyileşmesi için verdikleri tedavi hastalığın tüm seyrinin kabul bir his derecede tedavi edebilecek güce sahip olunmadığı belirtilir. Lir Mayester isimli zatın bazı makamlar tarafından önce methedilmiş olan ...? ... faydalı ve hafif bir tesiri nispet etmesinin istatistik ile kabul edilen tasdik esası olduğu bilindiğinden her iki saatte bir şarap kadehinin içine su, 1 gram iyot, 2 gram iyot potasyum ve 10 gram suyun karışımından mürekkep 4 – 5 damla konularak tüketilmesinin tavsiye edildiği belirtilmektedir. Bu ilaç hakkında yazar tecrübelerinin bulunmadığını da ifade etmektedir. Tifoszedelerin önemle tedavi-i hamevi ve arzî makamında bulundurmamaları gerektiği en önemli husus olup hastanın odasının fazlasıyla sıcak olmaması ve mümkün mertebe havasının te'did

edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hastanın yatağının düzgün bir şekilde yapılmasının önemli olduğu, hastanın daima arka üstü yatırılmadığı halde haşkerişât vesairenin çıkmasından sakınılmış hem de hastayı tedavi eden hekim ile hizmet eden kimselerin çok ileri rahatsızlıktan ve çok hizmetten kurtulmuş olacağı belirtilir. Vahim bir derecede tifosa yakalanmış hasta, içi su ile doldurulmuş, şişirilmiş şilteler üzerinde yatırıldığı ve daima hastaların sağına ve soluna dönmesinin çok gerekli olduğu belirtilir. Hastaların tedavi sürecinde zahir ve aciz üzeri topukların daima kâfurili ispirto ile veyahut Fransa rakısıyla günde iki defa yıkanıp, propelsenki merhemle bakımının yapılması gerektiği belirtilmektedir. Hastaların tedavi sürecinde dikkat etmesi gereken en önemli husus: hastaların ağızlarını çok temiz tutmalarıdır. Ayrıca hastaların tükettiği gıdalara da çok dikkat etmek gerekir. Süt içine kaynatılmış kakao koymanın münasip olduğu, daha vahim suretteki hastaların tedavisinde Nestle adlı süt tozunun kullanıldığı belirtilmektedir. Et suyu ve çorbaların içine yumurta ilavesiyle daha koyu bir halde getirildiği belirtilir. Hastaların istekleri doğrultusunda ıslatılmış francala yahut ıslatılmış peksimet verildiği, vücut kuvvetleri bir sureti hatıradâ düşmekteyse de ateşli hastalığın devamına rağmen, yine gayetle ince kıyılmış çiçek sapratı eglise müsaade edildiği belirtilir. Hastalığın seyri birçok zaman devam ettiği halde, ateşli hastalığın devamı esnasında hastaların beslenmesine devam edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hastalara genellikle verilmesi gereken en iyi şeyin “soğuk su” olduğu belirtilir. Eşki Karbon ile mamul meşrubatın karnı şişirmeleri nedeniyle kullanılmaması gerektiği ifade edilmektedir. “Bira”nın dahi az miktarda olur ise ihtiraz vereceği belirtilir. Gıda maddelerinin verilmesi hususunda meydana gelen sehv ve hata bazen kötü durumlara sebep olması hasebiyle hastanın iyileşmeye başladığı esnada bir buçuk haftadan beri son bulunduğu durumda et misillü salep yenilmesine müsaade edilebileceği belirtilir.

Tifos hastalığının tedavisine yönelik mevcut bulunan en etkili vasıtanın soğuk banyolar olduğu, banyoların sadece harareti düşürmekle kalmadığı, birçok faydasının da bulunduğu belirtilmektedir. Hastaların boyunlarına kadar banyoda su içine konuldukları, banyoya mahsus büyük bir kabın hastanın yanında bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. Hastanelerde tekerlekli yatakların bulunmasının hastaları banyo salonuna götürmekte kolaylık sağladığı belirtilmekte, vahim bir derecede hastalığa yakalanmış hastaların banyoya sokuldukları halde o esnada suya batma meydan gelmemek üzere hastaların banyo içinde tutulup gözetim altında bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. Banyo sırasında hastaların pek şiddetli

titreme hissetmemeleri için vücutlarının hafifçe ovuşturulmasına, suyun sıcaklığının pek aşağıda olmamasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. 26 santigrat derecede su ile yıkanmaya başlanır ise de sınırları yükselmiş olan hassas ve ürkek hastalarda başta banyoların daha sıcak tutulması gerektiği belirtilir. Daha sonra hastaların suyun sıcaklığına alışmaları halinde suyu 20 santigrat derecede kullanmak gerektiği ifade edilmektedir. Bahsedilen dereceden olan banyolar gereksiz kabul edilmektedir. Banyo sırasında hasta titrer, çırpınır ise banyo müddeti kısaltılıp hasta ıslak çarşaf ile örtülüp, hastaya sıcak et suyu yahut birkaç yudum iyi şarap içirilmesi gerektiği ifade edilir. Yarım saat sonra banyonun harareti beden üzerinde etkisi hastanın ölçülebilecek bir yerine koyulan termometre yardımı ile tasdik edilir, hararet 1'de 2 dereceye kadar düşmüş ise bahsedilen etkinin istenilen surete ulaştığının anlaşıldığı belirtilir. 39,8 derece hararetin banyo yaptırılmaya gerekli olduğu bir hararet derecesi gibi kabul olunabildiği belirtilir. Genellikle hastanın her üç saatte bir banyo yaptırılmasının yeterli olduğu, fazlasının yapılmaması gerektiği belirtilir. Geceleri hastaların banyo yaptırılmasına nadiren müracaat edildiği ancak hararetin şiddeti yahut diğer sebepler banyo yapılması gerektiğini gösterir olduğu belirtilir. 40 dereceden fazla harareti olan bir hasta rahatça uyumakta ise böyle bir hastayı yatağından kaldırıp soğuk suya daldırmanın gerçekten hata olacağı belirtilir.

Sözün esası hastalığın ortaya çıkmasından korunmak için her şeyden önce hastanın çamaşırlarının ve hastanın kullanmakta olduğu aletlerini temizlemeleri ve mikroplardan arındırmaları gerektiği belirtilir.

Tifos Tefciri (Tifos Akıtması)

Tifos tefcirinin, tifos batnî zannedildiği halde tamamen bahsedilen hastalıktan ayrıldığı belirtilir. Bu iki hastalığı bir başkasına yaklaştıran, klinik gözünden ortak isimlendirilmesine sebep olan benzerlik ve uygunluğun iki hastalığa özgü olan birtakım durumlardan meydana geldiği belirtilir. İki hastalığın her birisine mahsus olan genel ve özel durum tifos grubunda bulunmamasından dolayı bu iki hastalığın tifos grubundan ayrıldığı belirtilmiştir. Bu hastalıklar arasındaki mevcut fark, özel sebeplerinin uyuşmaması ve aybaşı meydana gelmesidir. Şu zamana kadar bilinmeyen sebeplerden dolayı hastalık hakkındaki bilgilerin ispat edilemediği ifade edilir.

Tifos tefciri hastalığı hakkında farklı görüşlerin olduğu bu iki hastalığın diğerlerine benzediğini belirten bir noktanın olduğu ifade edilmekte, bu da tifos tefcirinin sarı olan hastalık sınıfından sayıldığıdır. Leipzig hastanesinde bu hastalığın

orada bulunan insanlara yayıldığına dair hadiselerin çok az olduğuna dair bilgilerin mevcut olduğu belirtilmektedir.

Bir bölgenin, yerin sağlık koşulların kötü olduğu zaman tifos grubunun etkisini hızlı bir şekilde gösterdiği ifade edilmektedir. Tifos; İngiltere (İrlanda) bölgesinde çok uzun yıllardan beri toplanmış, birikmiş olduğu belirtilmekte, Almanya'nın doğusu Polonya ve Rusya'da hastalığın görüldüğü belirtilmektedir.

Tifos tefcirinin 20 – 40 yaş aralığındaki gençlerde görüldüğü fakat çocuklarda ve yaşlılarda da görüldüğü ifade edilmektedir. Tifosun ortaya çıkmasında mevsimlerin etkisinin fark edilemediği, Tifos Batnî'nin hızlı ve birdenbire hastalıkların arttığı zamanda yüksek dereceye ulaştığı, ancak hastalığın uzayıp gitmesinin iki haftayı aşacağı belirtilir. Hastalığın vücutta önce dermansızlık, etrafta ağrılardan ibaret bazı işaretler ile ortaya çıktığı, hastalığın derecesinin birinci günden itibaren 40,5 dereceye ulaştığı belirtilmiştir. Bazen alışılmış ve yüksek bir derecede ortaya çıkıp, genellikle omurga ve etrafta ağrıların şiddetli olduğu belirtilir.

Tifosun tarif edilen ahvalinde humma genellikle bahsedilen dereceyi geçer, sadece sabahları hafif derecede görüldüğü belirtilir. Cilt sıcak ve katı, dil kurumuş, nefes almanın zorlaştığı ve nabız atışlarının yükselip, vahim bir durum ortaya çıktığı belirtilir. Tifos Batnî hakkında anlatılan ve açıklanan temel kaidelerin benzer usul ve yöntemlerine uygun olarak sıralandığı belirtilir. Tedbirli bir şekilde soğuk su tedavisinin hastalık işaretlerinin birçoğunun şiddetini daralttığı ve hafiflettiği belirtilir.

Verediye (Toplardamar Hastalığı)

RUBEOLE

Verediye'nin kızamığa benzediği, fakat bazı hususlarca bahsedilen illetin ayırt edilebilen bir hastalık olduğu, önceki verediye hastalığının genellikle kızamık ve kızıl hastalık ile karıştırıldığı belirtilmektedir. Setayis ve Tomas gibi kişilerin görüşlerine nazaran günümüzde ispatı gerek bahsedilen hastalığın tabiatlarının uyuşmazlığı ve çeşitleri hakkında katıyen şüphe edilemeyeceği belirtilmektedir. Bütün vakaların bağlandığı ve atfedilen özel yol ve sebepler ile arttığı görülmektedir. Verediyeye yakalanmış çocukların çoğunlukla kızamık ve kırmızıyeye tutulduğunun belli olduğu ifade edilmektedir.

Verediyenin varlığının bahsedilen hastalığa asla tesadüf etmemiş kişiler tarafından inkâr edilebileceği belirtilir. Tahminen iki yahut üç hafta devam edebilen kuluçka devrinden sonra hastalığın başlaması ile görüldüğü, öncekine göre yok

olduğu yahut yarım gün kadar devam ettiği belirtilir. Bulaşma, kızamığın bulaşmasına münasip derecede benzediği görülse de lekenin daha küçük olduğu, ayrı ayrı incelendikten sonra bahsedilen lekenin bir mercimek büyüklüğünde ve daha genişçe olduğunun görüldüğü belirtilmektedir.

Genel hali pek hafif derecede olabildiğinden çocukları yatakta tutma konusunda zahmet çekildiği belirtilmekte, bahsedilen hastalığa mahsus bir tedavi icrasının hiçbir amaca bina olamayacağına görüldüğü ifade edilir.

Ceder-î Kâzib (Suçiçeği)

VARİELLE

Suçiçeği çocuklara mahsus hakiki bir hastalık olduğu, yetişkinlerin bahsedilen hastalığa tutulmadığı, bu hastalığın sarı olduğu ve genellikle görüldüğü şekilde ortaya çıktığı belirtilir. Tahminen 13 ile 17 gün devam eden kuluçka devresinden sonra görünmediği genellikle sadece hafif bir hastalık hareketi ile birtakım belirtilerin ortaya çıktığı ifade edilir. Belirtilerin mercimek büyüklüğünde olduğu yahut daha büyükçe olduğu, etrafı alışılmış bir kırmızı ile sümük ve adedi çeşitli olarak on ikiden itibaren yüz adedinin daha fazlasıyla görüldüğü belirtilir.

Daha sonraki zamanlarda adı geçen ortadan kalkış hadise tekrar ortaya çıkar ise iki gün sonra sona erer. Şu ana kadar inceden inceye bir şekilde bir şeyler yapılmamış ise de bahsedilen belirtilerin çiçek hastalığı sivilcelerine benzediğinin görülmesi sebebi üzerine birtakım tılsımlar ile kısım kısım bulunduğu belirtilmiştir. Birkaç gün sonra belirtilerin kuruyup, birden bir buçuk haftaya kadar tamamen son bulduğu belirtilir. Hastalığın bazen seyrek görülmesiyle birlikte belirtilerin teşkilini sonuçlandırmaksızın yalancı suççeğine mahsus sadece bir defa indifa veredînin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bazı defa ise tam tersi geneli geçici 41 derece kadar yükselen ateşli hastalık ile meydana gelen hadiselerin onaylandığı ifade edilmektedir. Çocukların hali pek az korkulan bir durum olduğundan hekime müracaat etmenin bile gerekmediği belirtilir. Yalancı suççeğinin teşhisi daima sehil ve iyi görülmesi gerektiği, daha önce bahsedilen yalancı suççeği hastalığı ile karıştırıldığı belirtilmiş ise de zamanımızda Viyana'da (Bera) Mekteb-i Cederî-i Kâzib ile hakiki suççeği arasında bir ilişki ve irtibatını kabul etmeme sebebinin gerekli bulunduğu belirtilmektedir. Bunun üzerine meselenin anlaşılmaş sebebinin kalmadığı üzere cilt hastalıkları ile çok meşgul olan birçok yazarın suççeğinin pek hafif bir şekilde görülen hallerinin yalancı suççeği ismiyle anlatmalarının bilindiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte iç hastalıkları kliniği hocalarının yalancı suççeğinin

ayrı ve mevcut bir hastalık olduğu hakkında birlikte ve ortak düşüncede oldukları belirtilir. Yalancı suçüçeğinin eksiksiz olduğu ve tedavisinin icrası faydasız ise de hastalık iyileşinceye kadar çocukların yatakta bulundurulmalarının gerekli olduğu belirtilmektedir.

Dâi'l-Irk Cavresi (Kabarcık Hastalığı)

Dâi'l-ırk yahut Dai'l ırk cavresi daima akan az az ve çok sayılı hastalıklar ile ortaya çıkan bir hastalık olduğu tabiatı bilinen ve kökeninin ortaya çıkışı bir salgın hastalığa sebep olan şeylerin sonucu olduğunun zannedildiği belirtilmektedir. Bahsedilen hastalığın mümkün bir aşısı olmayıp, bağışıklığı olmadığı gibi hiçbir tarafta eşsiz ırk dahi görülmediği belirtilir. Bir salgınla gelip orada senelerce yaşayan dâi'l-ırk hastalıkları sona ermelerine dair eser bırakmadan kayboldukları belirtilmektedir. Dâi'l-ırk birçok kez Fransa'da hüküm sürmüş ve son hastalık olduğu 1865 yılında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Belirtisinin bazen rahatsızlık, yüksek hararet gibi eski belgelerde mevcut olduğu, bir adet hastalık sebebi olarak birdenbire terleme meydana geldiği, terlemenin derecesinin arttığından hastalığın dâi'l-ırk ismiyle sınıflandırılmasına neden olduğu belirtilmiştir. Terin yatak takımlarından ve şiltelerden geçtiği, Ter ile beraber etki hissi, nefes almada zorlanma, yüksek çarpıntı kaplaması gibi vesaire belirtiler dahi görülüp, şiddetli ateş, ara ara göz çukurlarının sulanmasının görüldüğü ifade edilir.

Ateşli hastalık ter ile beraber ortaya çıkıp, üçüncü günden beşinci güne kadar hastanın cildinde batma ve karıncalanma hissederek bunları takiben indifa kızamık, kızarıklık veya kızarma meydana geldiği belirtilir. Kızarıklık bittiğinde terlemede azalma başlayıp, genel sebepler şiddetini kaybederek azalır.

Hastalık 7 ile 14 gün devam edip, hastalıkla iyileşme arasındaki durum alışılmış olandan uzun olduğu belirtilir. Dâi'l-ırkın vahameti hastalığa ve kişiye göre çeşitli olduğu ve tüm hastalık istilada olduğu gibi bahsedilen hastalıkta vukuatın sağlam ve vahim görüldüğü bazen bilinen sebepler şiddet kazandığından ilk günlerde bayılmalar meydana gelebildiği belirtilir. Dâi'l-ırkın hamiyât-ı merezgîye, hamiyât-ı indifa'ye ve tifos gibi diğer hastalığa iştirâkı nadir değildir. Dâi'l-ırk cavresi birçok hastalıkların seyirleri esnasında kendini gösteren havislât-ı arkîye ile karıştırılmamalıdır.

SONUÇ

Tıp insalık tarihi kadar eski bir bilimdir. İlk insanların ağızlarıyla çiğneyip, yaralarının üzerilerine koydukları bitkiler tıp biliminin başlangıcını oluşturmuştur. Daha sonra gelişen medeniyetle birlikte ilk gelişmiş tıp teknikleri Mezopotamya bölgesinde kendisini göstermiştir. Ardından Mısır, Çin, Hint, İsrail gibi bölgelerde de gelişimini sürdürmüştür.

İlk zamanlarda dini ritüellerle birlikte Tanrı'nın cezalandırması olarak adlandırılan hastalıklar, daha sonraki dönemlerde birtakım mikropların, dış etkenlerin vesairesinin etkisiyle olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Özellikle İslam dininin yayılması ve pozitif bilimlerin revaç görmesiyle birlikte, Tıp bilimi çok hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu gelişim Rönesansla birlikte Avrupa'ya da sıçramış ve Batı uygarlığı çok hızlı bir şekilde tıp biliminde ilerlemiştir. Osmanlı Devleti'nde özellikle Selçuklu geleneğinden gelen tıp anlayışı devam ettirilmiştir. Aynı zamanda yeni tıbbi uygulamalar gelmiş, hastane niteliği taşıyan binalar imar edilmiştir.

XVII. ve XIX. yüzyıllar arası tıp, gelişiminin zirvesinde yer almış ve deneysel bir bilim haline gelmiştir. Özellikle Rönesans ve sonrası dönemde tıp alanında deneysel çalışmalarla birlikte insan vücudu artık tam anlamıyla tanınmış ve günümüzde genetik, mikrobiyoloji, nöroloji gibi bilim dallarının gelişmesinde bilim insanları çok önemli rol oynamıştır.

İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye; incelediğimiz kadarıyla Avrupa'da iç hastalıkları ile ilgili yapılan çalışmaları konu almıştır. İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye'de iç hastalıkları ile ilgili yabancı uzmanların çalışmaları, hastalıkların tanımları, sebepleri, tedavi yöntemleri; dünyada bu hastalıklara yakalanan insanların yaş aralığı, yaşanan can kayıpları hakkında istatistiki bilgiler, bu hastalıkların hangi yerlerde, ne şekilde ortaya çıkıp yayıldığı, yabancı uzmanların bilgi ve tecrübelerinden istifade ederek kıymetli bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da Avrup'da yapılan çalışmaları yakından takip ettiği dönemde kaleme alınan İlm-î Emrâz-ı Dahiliyye barındırdığı kıymetli bilgiler ile Türk Tıp tarihinde yer alan önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul, 2010.

DEMİRHAN ERDEMİR, Ayşegül, *Tıp Tarihi ve Deontoloji Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1994.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, 31. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015.

Fransızca Büyük Sözlük Fransızca -Türkçe Türkçe - Fransızca, Fono Yayınları, İstanbul, Mart 2011.

İHSANOĞLU, EKMELEDDİN – **AYDÜZ**, SALİM, “Yenileşme Dönemi’nde Osmanlı Bilim ve Eğitimi”, *Genel Türk Tarihi*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Şemseddinsami, *Kâmûs-i Türkî (Latin Harfleriyle) Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 5. Baskı, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

SARI, Nil, “Osmanlı Tıbbı”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.

SAY, Yağmur, “Türk Tıp Kurumları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

TEZ, Zeki, *Tıbbın Gizemli Tarihi*, 2. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul, Ekim 2010.

UNAT, Ekrem Kadri – **İHSANOĞLU**, Ekmeleddin – **URAL**, Suat, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

UZEL, İlter, “Osmanlı Türk Tıbbı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

SÖZLÜK

A

‘ale’l - husus: Hususîyle.

‘ale’l – umum: Herkese ait, herkes hakkında.

‘avâriz: Arızalar, noksanlıklar.

a’zâ-yı dâhiliyye: İç organları.

a’za-yı tenâsüliyye: Üreme organları.

ahz: Tutma, kabul etme.

akdem: İlk önce, önceki, daha önceki.

alaim-i mahsusâ: Hususileşmiş, nişanlar, belgeler.

alaim-i maraziyye: Hastalıklar belirtisi, nişanı.

ârî: Pak, pislikten uzak.

aşikâr: Açık.

B

bakteri: Basit, çekirdeksiz, bölünerek çoğalan tek hücreli canlılar.

batnî: Karın.

bi’l - cümle: Bütün hepsi, tamamen.

bida-i maraz: Hastalığın sonrdan ortaya çıkması.

bilâ- istisna: İstinâsız, ayırt etmeksizin.

binâen- aleyh: Bunun üzerine, ondan dolayı.

C

cederî: Çiçek hastalığı.

cederi-î kâzib: Suçiçeği.

Cem'iyet-i Tıbbîye-i 'Osmâniyye: Tıp alanında Osmanlı Türkçe'sinin benimsenmesi, tıp eğitiminde Fransızca ve Arapça yerine Osmanlı Türkçe'sinin kullanılması ve yaygınlaştırılması amacıyla kurulan bir topluluk.

Cemiyet-i Tıbbiye-i Askeriyye-i Şahane: Askeri tıp cemiye

cemre/ charbon: Ateş halide kömür.

cihet: Yan, yön, taraf, yüz; sebep, vesile, bahâne.

Ç

Çend: Kaç.

D

dahiliyye: İç ile ilgili, içe, içeriye mensup.

dâi'l – ırk cavresi: Kabarcık hastalığı.

darü'l- fûnun: Üniversite.

defa'atle: Tekrardan.

dest- res: Elerme, kuvvet ve zenginlik.

devr-i bidâyet: Başlama, başlangıç devri.

devr-i hummâ: Sıtms devri, dönemi.

devr-i kemâl: Olgunluk devri.

dizanteri: İshalle birlikte görülen bulaşıcı ve salgın bir kalın bağırsak hastalığı.

duçâr-ı hadr: Muhtaç.

E

efkâr: Fikirler, düşünceler.

ekser: Fogunluk

el- hasıl: Sözün özü.

elastîkî: Esnek.

elzem: Çok lazım.

emrâz: İletler, hastalılar.

emrâz-ı asabiyye: Sinir hastalıkları.

emrâz-ı cidiyye: Cilt deri hastalıkları.

emrâz-ı indifâiyye: Çiçek, kızıl, kızamık gibi hastalıklar.

emrâz-ı intâniyye: Mikroplu, ateşli hastalıklar.

emrâz-ı intâniyye-i hadde: Mikroplu, ateşli hastalıklar.

emrâz-ı kalb: Kalp hastalıkları.

emrâz-ı müstevliyye: Salgın hastalıklar.

esbab: Vâsıtalar, lazımlar.

esbab-ı maraz: Marazın sebepleri.

esna-yı imtidâd: Uzama esnası.

esnâ-yı leyl: Gece esnası.

esnâ-yı seyir: Ortaya çıktığı sırada.

eşhas: Kişiler, kimseler, şahıslar.

etfâl: Çocuklar.

evsaf-ı hususiyye: Bir şeye mahsus vasıflar.

F

ferâgat: Tok gözlülük. Hakkından vaz geçmek, boşalmak, hâlî olmak.

feragat: Vazgeçmek.

fi'l – hakika: Aslında.

fotol: Ölümcül.

fütür tifosu: Zayıflık tifosu.

G

gabâvet: Ahmaklık, anlayışsızlık.

gangren: Doku ölümü.

gayr-ımuntaam: Düzensiz, dağınık, gelişigüzel.

giriftar: Bağlı olmak.

gurre: Aklık, şorlaklık, arabî ayın birinci gecesi ve günü.

H

halâs: Kurtulma, kurtulmuş.

hâlat-ı vahime: Kuruntu halleri.

hamr: Ekşi. Şarap. İçki olup sarhoşluk veren şey. Birine bâde içirmek. Bir hususu söylemeyip setreylemek. Ketmeylemek.

hançeriyye: Gırtlak, boğaz.

hanek: Damak.

harâret: Sıcaklık.

hasba: Hafif tahkir yerinde kullanılan bir tabirdir. Halk dilinde “haspa” şeklinde kullanılır.

hasbe: Kızamık haatalığı.

hayme: Çadır.

hezeyan: Sayıklama.

hinzır: Domuz.

humma: Ateş.

hummâ: Ateşli hastalık, nöbet, sıtma.

hummâ-yı indifaiye: Döküntülü ateş.

hummâ-yı kırmızıye: Kırmızı humma.

hummâ-yı merzagiye: Sıtma, bataklık humması.

hummâ-yı mütekattia: Aralıklı ateş.

hummâ-yı mütereddide: Oynak ateş.

hummâ-yı mütesâdim: Birdenbire çıkan yüksek ateş.

hummâ-yı racia: Dönek humma.

hurûç: Çıkarmak, dahil etmemek.

husûsât-ı nâdiren: Ender görülen.

hülâsa: Kısacası, esası.

İ

'ilm-i emrâz-ı dâhiliyye: İç hastalıkları ile ilgili.

i'râz: Çekinme, sakınma.

i'râz-ı maraz: Yüz çevirme.

i'ta: Verme, verilme, ödeme.

i'tibâr: Ehemmiyet vermek. Hürmet, riâyet ve hatır saymak, kulak asmak. İbret alıp uyanık olmak. Birisini veya sözünü makbul farzetmek. Taaccüb etmek. Şeref, haysiyet. Bir şeyin gerçek değil, kararlaştırılan değeri. Ticarete söz veya imzaya olan itimad.

ibtidâ hummâ-yı nüks: Ateşli hastalığın ortaya çıkması.

ibtidâ: Başlama, başlangıç.

ibtilâ: Zorlukla yutma.

ictimâ': Toplama, bir araya gelme, yığılma, birikme.

ifrad: Tek olarak söylemek. Ayırmak. Gödermek. Yollamak.

ihtilâf: Anlaşmazlık, uyuşmazlık, karışıklık, ikilik.

ihtilâlât: Bozukluk, bozulma, düzensizlik.

ihtilâlât-ı mevzi'îyye: Bir yere mahsus, bir yerde olan, sınırı dar, yayılmamış.

iktifâ: Kâfi görmek.

iktiza: Lazım gelme, gerekme. Lâzım, ihtiyaç, gerek. İşe yarama.

illet: Hastalık, sakatlık, sık sık tepen hastalık.

iltihab tabaka-i mülteham: İyileşen tabaka.

iltihab: Alevlenmek. Yanmak. Bir uzuvda olan hararet, yanma. Cerahat toplanıp yaranın hararetlenmesi.

İtihâb-ı kilye-i hadd: Böbrek iltihabı.

iltihâk: Katılma, karışma.

iltiyam: Yara kapanma, onulma.

imtidad: Uzama, uzanma, uzun sürme.

imtina: İstenmeme, yapmama.

indifa: Mündefi olma, ortadan kalkma, yer yer baş gösterme.

indifa': Meydana çıkarma, başlama.

intân: Bulaş, enfeksiyon.

intân: Mikroplu hastalık.

intân-ı cedit: Yeni enfeksiyon.

intişâ: Yayılma, üreme, dağılma.

inzâr: Te'hîr etme, geciktirme.

inzâr: Te'hîr etme, geçiverme.

irad: Gelir, kazanç.

irâe: Gösterme, tây'in etme.

irtifâ: Yükselme, yükseklik, yükselti.

isti'mâl: Kullanmak, faydalanmak.

istidlâl: Delil ile anlamak.

istihsal: Hasıl olmak, elde etmek.

istilâlâ: Birbiri ardına çıkma.

istilzâm: Lüzumlu görmek.

istintaç: Netice almak.

iş'ar: Haber verme, yazı ile bildirme.

K

kabil: Kabul eden. Olabilir, istidatlı, mümkün olan, önde ve ileride olan.

kâffe-i ahvâl: Bütün durumlar.

kalîl: Az, çok olmayan.

kasabât: Akciğer.

kay': Kusma, istifa.

kâzûrât: Pislik, murdarlık, insan pisliği.

kebed: Karaciğer.

kesirü'l- vuku: Çok sık olan, çok vuku' bulan.

kesret: Çok sıklık.

keyfiyyet: Bir şeyin esâsı ve iç yüzü. Nasıl odugu ciheti. Kalite. Madde.

kez- zâlik: Kezâ; bu; bu da öyle.

kızamık: Kızamık virüsü ile ortaya çıkan akut, döküntülü enfeksiyon hastalığı.

kolera: Vibrio kolera adlı bakterilerin insanların ince bağırsaklarında parazitlenmeleriyle gelişen bulaşıcı hastalık.

kasabât-ı ri'e: Akciğer hava borucukları.

kuduz: İnsan ve tüm sıcakkanlı hayvanlarda merkezi sinir sistemini etkileyerek ölüme yol açan önlenebilir bir viral hastalık.

M

ma'düd: Hesabedilen. Sayılan. Addedilen. Muayyen. Belli.

malûmât-ı istitastikiyye: İstatistiklere göre.

manzara-i umûmiyye: Genel manzara.

maraz: Hastalık, dert, bela, dayanılması güç durum.

maraz: Hastalık, illet, dert.

maraz-ı hummâvî: Ateşli hastalık.

maraz-ı indifâi: Döküntülü hastalık.

maraz-ı mezkûr: Adı geçen hastalık.

maraz-ı müzmin: Süregelen hastalık.

maraz-ı patolojik: Hastalıkla ilgili hastalık.

marazi: Hastalıkla ilgili.

mazarrat: Zarar, ziyan.

mecmu': Bütün, hepsi. Topluca yığılmış. Cem' olunmuş.

mehleke: Tehlikeli yer veya iş.

Mekteb-i Harbiyye: Harbokulu.

Mekteb-i Mülkiyye: Siyasal bilgiler okulu.

Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye: Tıp fakültesi.

Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhane: Askerî tıp okulu.

merbût: Raptolunmuş, bağlanmış, bağlı, ulaşmış, bitişik.

mertebe-i kusvâ: En son derece.

merzâ: Hastalar.

mevsuf: Vasfolunmuş, vasıflanmış.

mevsuf: Vasıflanan.

mezbûr: Adı geçen.

mikyas-ı harâret: Ateş ölçęđi.

minval: Usul, yol.

misüllü: Benzer, gibi.

mûceb: İcâb etmiş, lâzım gelmiş.

mufassal: Tafsilatlı.

muhteviyât: İçerik.

mukabil: Karşılık.

mukaddemâ: Önce, eskiden.

muntazam: İntizamlı, düzgün, derli toplu, sıralanmış.

musâb: Bağlı.

musâb: Musibete uğrayan.

musaddık: Tasdik, doğrulugu kabul edilen.

muttasıf: İttisaf eden, vasıflanan, kendisinden bir hal.

mübeddel: Değiştirilmiş.

mübtelâ': Tutulmuş, yenilmiş.

müddet-i devam: Devam etme süresi.

müddet-i nüks: Hastalığın geri dönme süresi.

müderreddid: Kararsız, cesaretsiz.

müdevver: Yuvarlak, değirmi halde olan.

mükerreren: Tekrar olarak, bir daha.

mündefi': İrtifa etmiş, geçmiş, atlatılmış [hastalık, sıkıntı].

mümtaz: Diğerlerinden ayrılmış.

mümted: Uzanan, uzayan, süren; sürekli.

münhan-i hummâ: İnhinâ eden, eğilen, eğrilen; eğri, kanburlu, eğri, eğrili.

münhanî: İntinâ eden, egen, eğrilen.

münkeşif: Açılmış; meydana çıkarmak, yeni bulunmuş.

müntenâsib: Münasib, uygun.

münteşir: Yayılan, saçılan.

mürtefi: Yükselen, yükselir.

mürûr: Geçme, bir yerden girip öte yandan çıkma, sona erme.

müsbet: İspat olunan.

müstesna: Hariç, farklı, umuma benzemeyen.

müşâhade: Bir şeyi gözle görme.

mütebâkî: Bâkî kalan, geri kalan, artan.

mütehassıl: Hasıl olan, husule gelen, meydana çıkan.

mütemeyyiz: Seçilen, seçkin.

mütenâsib: Dikilip duran.

müterâfık: Refâkat eden, beraber bulunan, karışık, karışmış.

mütercim: Tercüme eden.

mütereffî: Tereffu' eden, yukarı kalkma, yükselen.

müteşekkil: Birleşmiş meydana gelmiş.

mütevasıt: Araya giren, aracılık eden.

mütevellidde: Doğan, meydana çıkan,

N

nazar-ı mütâlâ: Tartışma, etraflıca düşünme.

nekâhet: Hastalıktan sonraki zayıflık.

neş'et: Meydana gelme, çıkma, gelişme.

neşr: Yayma, dağıtma, saçma, açma.

neşv-û nemâ: Büyüme ve gelişme.

netâic: Neticeler, sonuçlar.

nikat: İnce manalar.

nokta-i nazar: Görüş, fikir.

nüks: Hastalığın geri dönmesi, depreşmesi.

nüzul: Felç.

Ö

özima: Dokuda yerel sıvı toplanması.

P

payidâr: Sonsuz.

proton: Ptom çekirdeğinde pozitif yüklü zerrecik.

R

raci: Geri dönen.

ratb: Rutubet. Nemlilik yaşlık. Rutubetli, yaş. Yaş hurma. Mülâyim, yumuşak.

rü- nüma: Yüz gösteren, meydana çıkan.

rü'yyet: Görme, bakma, görülme.

S

salifü'l- beyân: Bildirilmiş, beyanı geçmiş.

salifü'z zikr: Bildirilen, yukarıda ismi geçen.

semeresiz: Verimsiz, meyvesiz, neticesiz.

serd: Doğrama, doğranma.

seririyat: Klinik.

serîriyât-ı dâhiliyye: İç hastalıkları kliniği.

seyr-i hummâ: Ateşli hastalığın seyri.

sihhiyye: Sağlık ve hekimlik işleriyle uğraşan daire. Sağlık işleri.

sıklet-i sadr: Sıklık, çokluk.

sirayet: Yayılmak, bulaşmak.

surat nümâ: Şekil ve suretini gösterme.

sülûk: Bir yola girme, husûsî bir sınıfa girme, bir gruba katılma.

sülûk-i tabâbet: Hekimliğe girme.

Ş

şayân-ı emniyyet: Dikkate değer.

şayân-ı iş'ar: Bildirmeye değer.

şayân-ı ta'accüb: Hayrete düşme.

şedid: Şiddetli.

şiddet-i hararet: Ateşin şiddeti.

şifayâb: İyileşmek.

T

ta'un: Vebâ, yumurcak denilen salgın hastalık.

tabâbet: Hekimlik, doktorluk.

tagyîrât: Başkalaştırmalar, değiştirmeler, bozmalar.

tahlîd: Devamlı olarak oturma.

tahlil-i kimyevi: Kimyasal analiz, çözümlenme.

tahrir: Yazma, yazılma.

takyih: Yara [irinlenmek]

tavsîf: Vasıflandırma, niteleme; ilim bilgi.

tazyik: Daraltma, zorlama, baskı, sıkıntı verme.

te'dib: Edeplendirme, terbiye etme.

te'sir: Alâmet, işleme, dokunma, içe işleme.

tebdîl: Değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme.

tebeyyün: Belli olma, anlaşılma; meydana çıkma.

tecâvüz: Ötesine geçme, sınırı aşma, atllama, saldırma, sataşma.

tecdid: Yenilenme, tazeleme.

tedavi: İlaç verme, iyileştirme için bakma.

tedkîk: Araştırma, inceleme.

tefcirat: Kanı veya cerâhati akıtmak için ameliyettan sonra yaranın içine delikli borular sokma.

tefrik: Ayırma, seçme, ayırt etme.

tekerrür: Tekrar.

telâkkî: Alma, kabul etme, şahsî anlayış, şahsî görüş.

telâkkîh: Gebe kalma.

telkih: Aşı yapma, aşılama, aşılama.

tenakus: Noksanaşmak, azalmak, eksilmek.

tenzil: Azaltma, düşürme.

tenzil-i harâret: Sıcaklığı düşürme.

tesmîm: Zehirlenme, zehirlenme.

teşhis: Hastalığın hangi hastalık olduğunu bilme, tanıma.

teşhis: tanı.

teşhis-i marazî: Hastalığı bulma, hastalık teşhisi.

tevfuk: Uyuma, uygun gelme.

tevellüd: Dogma, doğum,

tevsi': Genişletme. Bollaştırma.

tezâyüd: Sıkışma, çoğalma, artma.

tezâyüd-i hummâ: Hastalığın artması, çoğalması.

tifos batnî: Karın tifosu.

tifos lathavi: Tifos lekesi.

tifos raci: Geri dönen tifo.

tifos tefciri: Tifosun akıtılması.

U

usret-i teneffüs: Solunum yetmezliği.

usul-i tedavi: Tedavi usulü, yöntemi.

V

vech: Yüz, surat, çehre; üst, düz, yüz.

verediye: Toplardamar hastalığı.

vesâit: Vasıta, vasıtalar.

Z

zâhir: Görünen.

zahîr: İç ağrısı, buasur ve mesâne itihabında olan ağrılı ıkıntı.

zâil: Yok olmak.

zâtü'l- cenb: Akciğer zarı iltihabı.

zatürre: Akciğer iltihabı.

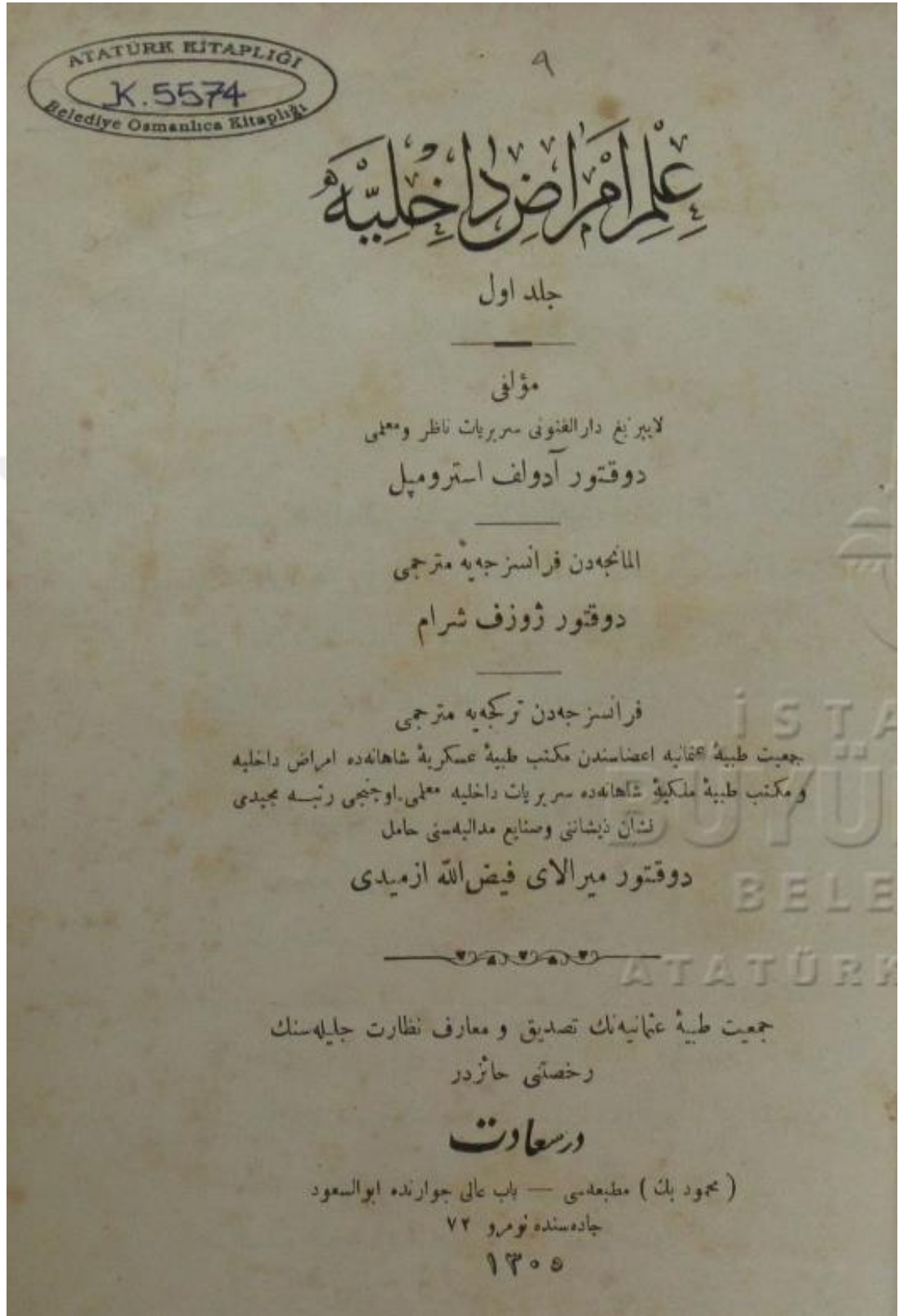
zerk: Şiringa yapmak.

EKLER

EK 1. İlm-i Emrâz-ı Dâhiliyye adlı eserden belge örnekleri

— امراض انتانیة حاده —

۱۰

ومص ایدن قیولرک ارتشاحیلله تلویث ایدلمش اولدینی اکثریا مشاهده ایدلمکده در . مع مافیہ خصوص مذکورہ بہ کسب وقوف ایچون شوده پیش مطالعه دن دور طوتلما ایدرکه بو حالده مرضی تولید ایدہ بیلان سبب صویک بقایای مواد عضویہ وهرنوع محصولات تحلیلیه ایله ملوث بر حال اخذ ایتسی اولیوب بلکه تیفسوسک جراثم مخصوصه سنک صوایله اختلاطی مولد مرض بولمقده در .

بوصوک سنه لرده انکلتزده افکار عمومیہ خصوص آتیہ اوزرینه جلب ایدلمش یعنی انتشار مرض ، خانه لر ایچون مقتضی بولنان سودی عین حیواندن تدارک ایدن اهالی به منحصر بولنیور دینلمش ایسه ده سودک قابلسینه یاخود دروننه علاوه اولنان صو واسطه سیله تلوشدن بشقه بالذات سودلی اینکلرک هرهانکی برخسته لنی نتیجه سی اوله رق متغیر و ملوث اولسی بو کونه قدر لایقيله نظر دقتی جلب ایدہ مامشدر .

الحاصل اسو یچرہ ده قلو تن ایدہ میسی هنکامنده برچوق امراض خسته طانه لرک لحومنک اکلندن صکره ظهوره کلش وامراض مذکورہ اعراض سریریه ودلائل تشریحیه مرضیه لرینه باقیله رق (هوغتن) طرفندن تیفسوس بطنی کبی اعتبار ایدلمشدر .

تیفسوسک خاصه ساریه سی یعنی شخصدن شخصه بلا واسطه انتقالی بعض مؤلفین طرفندن التزام ایدلمش اولدینی معلوم ایسه ده اکثر مؤلفین بو خصوصده بحق متحد الافکار دکدرلر . مع هذا تیفسوس رده لرک مواد غائطه وچاشور لرینی تطهیر ایدن ویا اشپای مذکورہ بہ سبب صورتنه ال سورن اشخاصک اکثریا دوچار اولدقلری کورلمکده در .

تیفسوس جرثومه لرینک کمال سرعتله تکثر و انتقالی شرائطنک ، تاثیرات موسمییه تابع بولدینی مسلم اولوب بو کونه قدر یابیلان ایستاتسیتقره باقیلجه امراض استیلائیة تیفسوسیه نک اکثریسی اغتوسدن تشرین ثانی به قدر نمند اولان بر موسمه تصادف و حالبوکه کانون اولدن ایلك بهاره قدر تیفسوسه دائر وقواتنک عددی شایان اهمیت بر صورتده تزل و تساقص ایتمکده در .

مدتی انجق ۸ دن ۱۴ کون اولوب حما معتدل و بعضا زیاده سیله متردد اوله رق بالخاصه دور کمال هان عمومیتله معدوم بولنور بالجمله اوصاف تیفوسیه خفیف بر صورتده آشکار اوله رق اعراض رتویه و دماغیه دخی موجود اولمز . بوکا بدل اکثر یا معتدل بر حالده اسهال موجود اولوب طحال صورت واضحده منتبج و اندفاعات وردیه دخی بر معتاد مرئی بولنور .

اعراض تیفوسیه نقدر خفیف بر صورتده رونما اولور ایسه وقوعات مذکورده نك تشخیصده بالطبع اولقدر عرض مشکلات ایدوب . تیفوسك دیگر وقوعات موثوقه و مصدقه سیله سالف الیان صور خفیفه بیننده مبحث اسباب مرض نقطه نظر نجه بر نسبت و ارتباط کشف اولنه بیلدیکی حالده صور خفیفه مذکورده نك تشخیصده کسب سهوات ایلمز . لیر مایستر نام ذاتک تیفوس خفیفی تیفوس مسقوط (T. abortif) تعبیر یله علامت ابتدایه عظیمه و حمای شدیدیه ایله بدأ ایدن و بر سیر وخیم ایله متصف اوله جق ظن اولسان وقوعات اکلاشلملیدرکه بونلرده چند کون صکره اعراض شدیدیه کسب سکونته متعاقباً بر نقاهت سر یعه ظهوره کلور .

دیگر جهتدن بر طاقم وقوعات دخی مشهور اولورکه فی الاصل بر جوق زمانلر غایتله جزوی راحتسز لکه سببیت و یردیکندن خستگان نادراً بتاقده یا تمغه مجبور اولورلر (تیفوس سیار T. ambulant) فقط جوق بجه دن بر دیره بر وخامت اعراض و بر اختلاط مدهش رونما اولور . صورت ظاهرده ایوکورینان بر جوق اشخاصک ، هر درلو اعراضیه برابر بر ذات الیریطون ناقب فوق الحاد ظهوری سینه بر دیره ترک حیات ایلدکاری رؤیت و فتح میت اجرا اولندقدده اشخاص مز بوره نك سیرینک اوچنجی هفته سنه واصل اولمش تیفوسه مبتلا بولمش ایدوکاری تصدیق ایلمشدر .

هر بر وقعه یی ابروجه تدقیق ایچون مریضک ، هیئت عمومی مرضی

﴿ اعضاء بوليه و تناسليه ﴾

التهاب كليه حاد زفنى حقيقى — تيفوسك مستتتا اوله رقق ظهوره كلور
بر اختلاطى ايسه ده مع هذا بعضاً مشاهده اولنوب و تيفوس بطينك بر
« شكل كليوى » خصوصيسك تحذنه سبب اولور . علتك شدتلى زماننده
اكترىا برنبول زلال بسيط (حموى) ظاهر اولور كه علامت مذكوره مرضك
شامتى حقنده بر دليل عد اولنوب التهاب مثانه ايسه مرضك نهايته
طوغرى اكتريله حصوله كلور .

« التهاب خصيه » ذكوره بعضاً كور بلوب قادينده طمٹ اكترىا بدایت
مرضده مشهود اولور . بالاخره وقوعات ثقيله تك تقاهتى انساننده طمٹ
اكترىا بر قاج ماء معدوم اولوب و تيفوسه مبتلا كه قادينس سقط جنين يا خود
قبل الوقت توليد تهلكه لرينه مصاب اولور لر .

﴿ خصوصيات سير مرض ﴾

تيفوسده هر درلو اختلاطات ممكنه تك همان بيهايه دنيله جك مرتبه ده
كترى . موضوع بحث و مطالعه قلنان خصوصاتدن استنتاج اولديغى كى
« سير عمومى » مرضك دخى بو منوال اوزره اشكال متنوعه و احوال
خصوصيه اراهه ايله جكى امر آشكار ايسه ده بوراده احوال مذكوره تك
يالكر اك اساسلى و مهم اولنرينك ذكر و بيانيله اكتفا اولنه جقدر .

اولا « خفيف و غير تام » (Typhus levissimus) اسملايله موسوم
بولنان حمى تيفوسيده دائر پراتيقده كتريله مشهود بولنان وقوعاتك
تخطرى ايجاب ايدر كه علل مذكوره اقدمجه هر درلو اسملايله و خصوصيله
« حمى معدوى » اسميله اشعار اولتمقده ايكن يقين و قتلرده غير بزكر نام
ذات وقوعات مبحوته تك تيفوسك صور متنوعه سندن عبارت اولديغى
تعريف و بيان ايلمشدر . اشو صورت خفيفه ده رونغا اولان تيفوسك

اوله رق مشهود اولوب کرچه مرض مذکورده اغشیه مخاطیه اوزرنده بشورات تکون ایدر ایسه ده اشبو بشورات علی العموم اندر اولدینی کبی لایقيله معین و آشکار دکدر .

﴿ سیرحما . اعضای مختلفه ده مشهود بولنان اعراض ﴾
﴿ واختلاطات ﴾

۱ حـ — (شکل ۱۷) . مرض دور ابتدائی به وصولنده . اکثر یار شدتلی ترمه مینی متعاقباً ، حمانک سرعتله عظیم بر ارتفاعه صمودا یله یکی و علی الاکثر

تفجر — جای ابتدایه
جای تقيح
(شکل ۱۷) جدري حقیقیده معنی جایه نمونه

ایام متعاقبه ده ۴۰ الی ۴۱ سانتیگراد درجه سه واصل اولدینی معلومدر مرضک اوچنجی کونندن التنجی کوننه قدر . عقیدات اوله نیک تکون ایله برابر ، حما تنزل ایدوب شبه جدري یده بلا تأخر حدطبیعی به واصل اولدینی حالده حد مذکورده دوام ، جدري حقیقیده ایسه تنزل حما زیاده بطائله و ناقصام اوله رق وقوعه کلوب بعدده بدأ تقيح ایله مترافق اولمق اوزره یکیدن کسب ارتفاع ایلر .

حمای تقيحک شدتی اندفاعات جلدیه نیک کثرت و شدتیه مبسوطاً

بینندہ حدمعین وثابت موجود اولدینی کی شبہ جدری باشلوجه ، انتان
جدری یہ مقابل حائر بولندقلری استعدادلری تلقیح واسطہ سبیلہ نقلیل
ایدلش اولان اشخاصده رؤیت اولنور .

بالاده اخطار و بیان ایدیلدیکی وجه اوزره مرضك دور ابتدانیسنده
ارائه ایلدیکی علائم موجوددن بر جدری حقیقی یاخود شبہ جدری نك تحصل
ایتمکده بولندینی صورت حقیقیده استنتاج ایدیله مز . بر طرز سلیم اوزره
صورتها اولان امراض ابتداییه شبہ جدری نك میدانه چیه جنی حقیقه
بر فکر واحتمال حاصل ایلدیکی کی سالف الیابان تفجر ابتدائی احرارینك
ظهوره کلمی دخی مرضك بر نتیجه حسنه یی استاجنی ظنه مساعد بر دلیل
عد اولنور بنا برین اندفاع جدری نك بدأ ورؤیتی عقینده مذکور ایکی
شکلك بکدی کردن تفریق دائماً سهل اولوب شویله که شبہ جدریده اندفاع .
نادرالغهور یاخود نك توك اولوب بعضاً غیر منتظم صورته حصوله کلور
و جدری حقیقیده اولدینی کی دائماً وجهدن بدأ ایتمکله متصف اولیهرق
اکثراً جذعدن بدأ ایدر . کر چه زهرات جلدیه آروجه نظر مطالعه یه
اخذ اولندقلرنده جدری حقیقینك زهراتندن هیچ بر وجه اوزره
فرق اولنزلر ایسه ده اکثریا دور تقیح تامه وارنجیه قدر بالمله دورلری
سیر ایتمیوب و دور تقیحه واصل اولقسزین زائل اولورلر . بر منوال
مشروح بالکثر عقیدات و یا حوبصلاندن متشکل بولسان بوکی وقوعات
بعضاً شبہ جدری ، ٹؤلولی ، یاخود ، شبہ جدری ، جاورسی ، اسماریله
اشعار اولمشدر . شبہ جدریده تفجر نك ندرتی وتبترك خفیف بولنسی
حمای تقیحك ، یابوستبون معدوم بولندینی یاخود انجق قابل حس بر درجه ده
اوله جفنی ایضاحه کافی اولوب بر معناد درجه حرارت تفجر نك انسانی
ظهورنده بجران صورتنده اولق اوزره درجه طبیعیه قدر تنزل ایدرک
اوزماندن اعتباراً درجه مذکورده بر قرار اولور . تیس ایسه مرضك
سکزنجی یاخود اونجی کونی بدأ ایلدیکندن شبہ جدری به دائر وقوعانده
مدت عمومی مرض حقیقت حالده جدری حقیقینك مدتندن يك قصیر
اولدینی امر بدیهی اولش اولور . شبہ جدریده اخلاطات مهمه اندر

— امراض انتانيه حاده —

۱۶۶

وياخود عسلبندي صيغ آفيون ۱۰۰۰ + زعفرانلي صيغ آفيون ۵۰۰
 قارشدير يلوب هر دفعه ده ۱۰ الى ۳۰ قطره اعطا اولتور .
 قولرا ميدانه چيديني زمان كافي السابق افون اعطاسنده دوام ايد يلوب
 بطن اوزرينه الصاقات موضعيه دوايه خصوصنده دخي هر شيدن اقدم
 بر معتاد خستكانك حسيات شخصيه سي نظر اعتباره التيق الحجاب ايدر .
 صفوق صو ايله اصلادلمش رفاده لرك بطنه مكرراً الصاقى هر طرفدن توصيه
 ايدلمكده اولوب فقط وقوعات ساثرده خستكان حرارته دهها سهولته تحمل
 ايدر لر .

قيته مقابل ، آفيوندن بشقه «بوز جبري» ويا آرمقدارده و حامض قاربون
 ايله مشبوع «مشروبات بارده» قوللا نيمقدده اولوب ضعف عظيم اعراضى رونما
 اولمغه باشلديني حالده وسائط منبهه اعانه سيله فاعليت قليه يني تنبيه وايضاظه
 صرف ما حصل غيرت ايتليدر . خمر (شاه بانيا) قوتلو سياه قهوه منقوعى
 تحت الجلد اثر ياخود كافورى شرينغه لرى ، و آيسونلى مابيع آمونياقي اكثر يا
 استعمال اولتور لر . اكر سطح بدننه حرارت تنزل ايدر ايسه نهايات بدنيه
 «دلكر» يا يلوب و صيچاق بزرايله صاريه رق داخلاً صيچاق چاي ، قهوه
 ياخود خمر اعطا ايدلمسى توصيه ايدلمكده در الحاصل ديگر ادويه داخليه نك
 اعطاسى اكثر يتله توصيه ايدلمكده ايسه ده تاثير لرى مشكوك بولنديغندن
 بوراده ادويه مذكوره نك ذكر و ايرادنن صرف نظر ايلدك .

حميه درجه غايده مدبرانه صورتده يا يلوب و نوبت انسانندن ماعدا
 خسته لق مبدل شفا اولدقدن صكره دخي دقت كاهله آلتنده بولنديرالى
 و بدايته انجق اعاني چوربه ، سود ، چاي ، ات صوني و يكسماته مساعده
 ايدليدر .

قولراي تيفوئيدنيك تداوي سي ، اشكال ساثره نك هر بر لر نيك تداوي سي
 مثللو زياده سيله تخلف ايدوب خصوصى علترده موقع استعماله وضع
 اولنان قواعد تطبيقا اجرا ايديلور .

— اون اوچنجی فصل —

﴿ طاعون ﴾

Peste

تعریف ۰ — طاعون [*] صورت استیلاشیده حکمفرما بر مرض حموی اولوب دیگر امراض طاعونیه ایله مشترکاً ارانه ایله یکی علائقین ماعدا کندوسنه مخصوص امراضدن اولوق اوزره « خیرجل » [خیارحقی] « شیرنج » « جره » و « نیشات غانفرنیه » اراز ایدر .

معلومات تاریخیه . کتابلر حقیقه معلومات ۰ — کرک کتب مقدسه و کرک بولان ولاتین مؤلفلری عمومیتله طاعون عد ایلدکلری بر چوق امراض استیلاشیه مهلکه تعداد ایتمکده ایسه لرده امراض مذکوره یا مورخین یا خود شعرا طرفندن توصیف و تخریر ایلمش اولدیغندن بولرایله مرضک طبیعتی تعیین عدیم الامکاندر . انجق التنجی عصر او اسطندن اعتباراً طاعون حقیقه بعض معلومات معینه جمع ایلمکده باشالامش و اوزماندن بوکونکی کونه قدر قطعسات قدیمه ارضک کافه نمالکننده بینهایه ایده میلر مشاهده ایدیلوب بولردنک مهلک اولنلری ۱۵ — ۱۶ و ۱۷ نجی عصرلرده اجرای حکم ایدن ایده میلر اولوب هله ۱۶ نجی عصرده ظهور ایدن قره طاعونک زیاده تخریبات مدهشه وقوعه کتورمشدر .

طاعون بر چوق آثار مهمه نک میدانه چیمسنه سبب اولمش اولدیغندن آثار مذکوره میاننده ۱۶۳۵ ده — نیمیق — طاعونقی توصیف ایدن دیر .

[*] طاعون بحقی عربزول نام مؤلفک امراض داخلیه کتابک برنجی جلدندن عینله مأخوذ و مترجدر (مترجم) .

— اوزن طقوزنجی فصل —

♦ داء الكلب ♦

Rage.

(ایدروفوبی [Hydrophobie] یعنی خوف من الماء)

اسباب مرض . — کلابده ظهور ایدن قودوز علتی . — کلابده
وعین صنفدن بعض حیواناتده (قورد . تلکو) . لدغ واسطه سبله انسانه
قابل انتقال و انسانده جمله عصبیه مرکزیه جهتده اعراض مدهشه بی
موجب رعلت استانیه خصوصیه ظهورده کلور .

« کلابده قودوز علتی » موجب اولان احوال همان کلیاً مجهول اولوب
داء مذکورک ، فرض و قیاس طریقیله اولسون قبول اولنان ، سم مخصوصنک نه دن
عبارت ایدوکنه شمدی به قدر کسب و قوف ایدمامشزدر . حرارت عظیمه ،
ایچیه جک صودن محرومیت ، تعلیم و تربیه و سائره کبی بر معتاد درمیان
ایدیلان اسباب تکونیه پک زیاده محتاج استادر .

قودوز علتک لدغدن ماعدا دیگر بر واسطه سراتی بولندی بی معلوم
اولیوب سم داء الکلبی — قودرمش حیوانک لعابنده ، روالنده (Bave)
و دمنده بولسرق مواد مذکورده لاجل التجربه تلقیح ایدلدکاری حالده
دیگر حیوانه مرضک نقلنه موفق اولنور . مع مافیله اغشیه مخاطیه سالمه
سم مذکورک مرورینه مساعد بولمندیغدن قودرمش حیواناتک سودواتک
استعمالی باعث مضرت اوله من .

کلابده « نهور داء الکلبی » (داء الکلب تهوری — Rage furieuse)
و « داء الکلب صامت یا خود ساکن » (R. mue) نامریله ایکی نوع داء الکلبک

— امراض انتانية حاده —

۲۲۶

رؤیت اولنه جنی طیبی بولسان علامت مرضیه نالیه دن ماعدا کینک عدم تأیری مرض اخبرک تشخیصده اشتباهی تواید ایلمز. بر مرض عفتی بر ذات الکلیه حاده وثقیله ایله اختلاط ایلدیکی تقدیرده بالجمله علامت مرضیه سهواً « اورهمی » به عطف ایدیله بیلور ایسهده بر مدت دهها مرضک مشاهده تختنده بولندیرلمسی تشخیصی ممکن برحاله کتورر. التهاب شغاف داخلی قرحی حاد « ابتدائی » و رشیه مفصلیه شدیدده ظهور ایدن و عفونت دم حاده مشابه بولنان حالات مرضیه ثقیله به کلنجه بولنر مبحث مخصوصلرنده ذکر و بیان ایدیله جکندن بوراده تطویل مقالدن اجتناب ایلمشدر.

توصیف ایده کلدیکمز امراض عفتیه و خیمه نك « اندازی » همان داغما « غیر مساعد » اولوب واقعا عفونت دمک قابل شفا و خفیف صورتلری بولندینی واقعاتدن ایسهده فی یومنا هذا مرض مبحث حقتنده برتوصیف مکمل اجراسنه مقتدر اوله مدیغمزی اعتراف ایدرز.

« تدای » انجق اعراضه مقابل اجرا اولنه بیله جکندن ظهور ایدن هما نوباتی کتدکجه مقداری تزید ایلمک اوزره کین ویره رک قطع اتمکه سعی ایدیلمور ایسهده نتیجه تابتیه قطعاً دسترس اولنه مز. اعراض سائره انجیون بانولرک و وسائط تنبیه نك و حین حاجتده ادویه آفیونیه نك استعماللری وسائط سائرده مرجح عد اولنور.

علل منتنه سائر دنك اكثر بسنده اولديني كبي تيفوسدهده — انتانك قوه دن فعله چي قيمي يالكز شخصك احوال خارجه سنه متعلق اوليوب بله كه قابليت شخصيه نك دخي بو خصوصه شمولى اولديني دركار ايسه ده قابليت مذكوره نك تاثير حقيقي اوزرينه شمدي به قدر معلومات جزئيه بيله دسترس اولنه مامشدر . بناء على هذا الكشيد مجامع تيفوسيه ده سابقه انتان غير قابل اعتراض بر صورتده تعميم ايلديكي حالده بر جوق اشخاص نعمت معافيتله بكام اولورلر .

ابتلاي مرض خصوصنده موجود اولان استعداد و قابليت اوزرينه سنك اجرا ايلديكي تاثير شبه دن عاري اولوب اكثر يا تيفوس كنج و قوي و ۱۵ الى ۳۰ سنلرنده بولنان اشخاصك برخسته لني عد اولنور كر چه ۶۰ — ۷۰ سنلرنده تيفوسه مبتلا خستكانه تصادف اولنور ايسه ده مترقي برسنده مرض اندر اوله رق مشاهده اولمقده در . تيفوسه قارشو كوچك چو جقارده موجودي اكثر يا ادعا اولمقده بولنان معافيت تشخيص مرضه وقوعه كمش بر خطبان نشئت اتمكده در . بر ياشدن اشاعي چو جقار ك بيله مستننا اوله رق تيفوسه كرفتار اولدقاري كورلمكده اولسنه ميني كنج ياشنده تيفوسه دائر وقوعات اندر عد ايدلما ايلدر . جنسك مرضك كترتي اوزرينه خصوصي بر تاثير اجرا ايلديكي ظن اولنما مقده در انفعالات نفسانيه ، تبرد ، امر معيشتك تبدلات عظيمه به مظهر تي تيفوسه قارشو موجود اولان استعدادي ترديد ايدلديكي كبي ديكر جهتدن مثلا حالت حمل ، حالت نفسيه و اولجه موجود ديكر امراض (تدرن ، امراض قليه و سائر) مثلا تيفوسه مقابل بعض مرتبه معافيت حاصل ايدر ظن اولنان بر جوق حاللر دخي نقل و ايراد ايدلشدر . اشبور و اياتك اكثريسي بر تجربه و اسعه و مدققانه به نسبت و تطبيق ايدلديكاري حالده غايتله مشكوك كورلمكده درلر . بونكله برابر برنجي دفعه مرض مذكوره مبتلا اولدقده نصكره ، هر قدر صورت قطعيده اوله من ايسه ده بك جوق حالانده ، ارتق تيفوسك بر صوت لاحقه و متأخره سنه قارشو معافيت كامله استحصال ايديله چكي مصدق كبي كورنمكده در .

ÖZGEÇMİŞ

Haluk KAYNAK – 1988 yılında Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinde doğdu. İlköğretimini Gözeli Köyü'nde, Liseyi Halfeti Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Lisans eğitimine başladı. 2014 yılında Lisans eğitimini tamamladı. 2013 – 2014 yılları arasında Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde formasyon eğitimini tamamladı. 2014 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih A.B.D.'da yüksek lisans eğitimine başladı. Şuan tez aşamasında bulunmaktadır.

VİTAE

Haluk Kaynak was born in Şanlıurfa in 1988. He studied Halfeti High School in the village of Gözeli. He started his undergraduate education in Gaziantep University, faculty of science and arts, the department of History 2010. He graduated from University in 2014. He accomplished the education of formation between 2013 – 2014. He started his post graduate education in Gaziantep University Institute of Social Science, Department of History. He is in the stage of thesis now.